

TARIM HAFTASI'94 SEMPOZYUM

T.M.M.O.B.
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI
P. K. No: 06640
Karanfil Sokak No: 28/12 Kızılay
Tel: 425 05 55 ANKARA

TMMOB
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

ISBN 975 - 7558 - 07 - 9

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ OTURUMU

Başkan : Prof. Dr. Günel AKBAY / A.Ü. Rektörü	1
Açılış Konuşmaları	
Mahir GÜRBÜZ / TMMOB ZMO BAŞKANI	3
Süleyman DEMİREL / Cumhurbaşkanı	11
Necmettin CEVHERİ / Devlet Bakanı	16
Deniz BAYKAL / CHP Genel Başkan	20
Ekrem PAKDEMİRLİ / Manisa Milletvekili - ANAP Genel Başkan Yrd.	26
Halil ÇULHAOĞLU / İzmir Milletvekili - SHP Genel Sekreteri	30
Fehim ADAK / RP Temsilcisi	34
Cengiz AYSUN / Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müsteşarı	38

BİRİNCİ OTURUM (Değişim Sürecinde Tarımın Yapısal Analizi)

Başkan : Prof. Dr. Turan GÜNEŞ / A. Ü. Öğretim Üyesi	43
Tarım - Kalkınma - İnsan	45
Prof. Dr. Duran TARAĞLI / ODTÜ Öğretim Üyesi	
Ekonomik ve Sosyal Göstergelerle Tarımsal Yapı	68
Doç. Dr. Erol ÇAKMAK - Doç. Dr. Osman ZAIM / Bilkent Ü. Öğr. Üyeleri	
Tartışmalar :	85-91
Prof. Dr. Haluk KASNAKOĞLU / ODTÜ Öğretim Üyesi	
Doç. Dr. Ali ERYILMAZ / TÜGEM Genel Müdürlüğü	

İKİNCİ OTURUM (Tarımsal Yapıda Dönüşüm Doğrultusu)

Başkan : Prof. Dr. Gülten KAZGAN / İ. Ü. Öğretim Üyesi	93
Dünya ve Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm	95
Prof. Dr. Halis AKDER / ODTÜ Öğretim Üyesi	
Türkiye ve Avrupa Topluluğu'nda Tarımsal Yapılar, Dönüşüm Eğilimleri ve Politikalar	98
Prof. Dr. Yavuz TEKELİOĞLU / Akdeniz Ü. Öğretim Üyesi	
Tartışmalar :	106-114
Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ / H. Ü. Öğretim Üyesi	
Prof. Dr. Oğuz YURDAKUL / Ç. Ü. Öğretim Üyesi	

ÜÇÜNCÜ OTURUM (Tarımda Nüfus ve İnsan Ögesi)

Başkan : Prof. Dr. Bilsay KURUÇ / A. Ü. Öğretim Üyesi	115
Tarımda İşgücü Kullanımı	117
Prof. Dr. Tuncer BULUTAY / A. Ü. Eski Öğretim Üyesi	
Kırsal Dönüşüm ve Hanehalkı İşgücü Kullanım Biçimleri	121
Doç. Dr. Yakın ERTÜRK / ODTÜ Öğretim Üyesi	
Tarımsal Dönüşüm ve İnsan Kaynağı Geliştirme	129
Prof. Dr. Cemal TALUĞ / A. Ü. Öğretim Üyesi	
Tartışmalar :	139-152
Doç. Dr. Ahmet SALTİK / TKV Kırsal Kalkınma Koordinatörü	
Yusuf IŞIK / DPT Uzmanı	

153	DÖRDÜNCÜ OTURUM (İşleme Yapısı ve Toprak Kullanımı)
	Başkan : Prof. Dr. Necmi SÖNMEZ / TKV Mütevelli Heyeti Başkanı
155	Türkiye'de Toprak Üzerindeki Egenim (Tasarıru) Haklarının Gelişimi
	Prof. Dr. Suat AKSOY / A. Ü. Öğretim Üyesi
166	Tarım İşletmelerinde İşgücü Kullanımı ve Etkinlik
	Prof. Dr. Ahmet ERKÜŞ / A. Ü. Öğretim Üyesi
175	Tarım Topraklarının Kullanımında Dönüşümler
	Prof. Dr. Ekrem KÜN / A. Ü. Öğretim Üyesi
192	Tarım Üretim Doğrultusu ve Arazi Kullanımı
	Prof. Dr. Cemil CANGIR / Trakya Ü. Öğretim Üyesi
218-227	Tartışmalar :
	Prof. Dr. Yavuz TEKELİOĞLU / Akdeniz Ü. Öğretim Üyesi
	Prof. Dr. Onur ERKAN / Ç.Ü. Öğretim Üyesi
	Dr. Ahmet SAYLAM / Tarım Reformu Genel Müdür Yardımcısı
229	BEŞİNCİ OTURUM (Tarım Kesiminde Sermaye)
	Başkan : Sadık KUTLU / T.C. Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı
231	Türk Tarımında Sermaye ve Sorunları
	Prof. Dr. Emin İŞIKLI / E. Ü. Öğretim Üyesi
	Dr. Ahmet TURAN / A. Ü. Öğretim Üyesi
	Ar. Gör. Harun TANRIVERMİŞ / A. Ü. Öğretim Elemanı
257	Kredi Kullanımının Tarım Üretimindeki Etkinliği
	Prof. Dr. Mehmet BULBUL - Dr. Fusun TATLIDIL / A. Ü. Öğr. Üyesi
282	Diğer Faktörlerle Entegrasyonu
	Prof. Dr. H. Ünal EVÇİM - Dr. Kamil O. SINDIR / E. Ü. Öğr. Üyesi
289-298	Tartışmalar :
	Prof. Dr. Kutlu Y. ZORAL / 9 Eylül Ü. Öğretim Üyesi
	Hasan Basri GÖKTAN / Şekerbank Genel Müdürü
	Engin ÇADIRCI / T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürüğü
299-322	AÇIK OTURUM (Tarımın Gelişme Gereği ve Yapsal Dönüşüm)
	Başkan : Prof. Dr. Doğu ERGİL / A. Ü. Öğretim Üyesi
	Katılımlar :
	Prof. Dr. Mehmet ALTAN / Gazeteci - Yazar
	Dr. Erol BARAZ / TZOB Başkanı
	Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR / MPM
	Tevfik ÇAVDAR / Araştırmacı - Yazar
	Prof. Dr. Halis AKDER / ODTÜ Öğretim Üyesi
	Dr. Seyfettin GÜRSELL / I. Ü. Eski Öğretim Üyesi
323	ALTINCI OTURUM (Tarımsal Yapının Değişimi ve Örgütlenme)
	Başkan : Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAVIYM / A. Ü. Öğretim Üyesi
326	Kırsal Alanda Örgütlenme Yaklaşımları
	Prof. Dr. Cevat GERAY / A. Ü. Öğretim Üyesi
330	Tarımda Üretici Örgütlenmesi
	Prof. Dr. I. Hakkı İNAN / Trakya Üniversitesi Öğretim Üyesi

Kırsal Alanda Yönetmel Örgütlenme	340
<i>Turan EREN / Malkara Kaymakamı</i>	
Tartışmalar :	355-373
<i>Recep YAZICIOĞLU / Erzincan Valisi</i>	
<i>Prof. Dr. Ayhan ÇIKIN / E. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
<i>Ata ÜNVER / Köy - Koop. İzmir Birliği Başkanı</i>	
YEDİNCİ OTURUM (Tarımsal Yapının İyileştirilmesinde Kamu İşlevleri)	375
Başkan : <i>Prof. Dr. Korkut BORATAV / A. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
Tarımsal Destekleme Politikaları ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde Yeniden Yapılanma	
	377
<i>Prof. Dr. Oğuz OYAN / TARİŞ Genel Müdürü</i>	
<i>Dr. Ümit ATABEK / TARİŞ Genel Müdürlüğü</i>	
Yapısal Dönüşümde Destekleme Politikalarının İşlevi	384
<i>Doç. Dr. Tayfun ÖZKAYA / E. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
Kırsal Altyapı - Kalkınma İlişkileri	388
<i>Prof. Dr. İrfan GİRGİN / A. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
Tarım Kesiminde Sosyal Güvenlik	395
<i>Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN / A. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
Tarımda Vergi ve Yapı Değişiminde Etkinlik	405
<i>Doç. Dr. Nevzat SAYGILIOĞLU / Maliye ve Gümrük Bakanlığı</i>	
<i>Gelirler Genel Müdür Yardımcısı</i>	
Tartışmalar :	414-431
<i>Prof. Dr. Aytakin BERKMAN / Ç. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
<i>Prof. Dr. Sadık KIRBAŞ / H. Ü. Öğretim Üyesi</i>	
<i>Cengiz SEZER / Bağ - Kur Temsilcisi</i>	
<i>Ertuğrul SAÇ / Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdür Yardımcısı</i>	

AÇILIŞ OTURUMU

Başkan : Prof. Dr. Günal AKBAY
Ankara Üniversitesi Rektörü

AÇILIŞ KONUŞMALARI :

Mahir GÜRBÜZ
TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

Süleyman DEMİREL
Cumhurbaşkanı

Necmettin CEVHERİ
Devlet Bakanı

Deniz BAYKAL
CHP Genel Başkanı

Ekrem PAKDEMİRLİ
ANAP Manisa Milletvekili

Halil ÇULHAOĞLU
SHP Genel Sekreteri

Fehim ADAK
RP Temsilcisi

Cengiz AYSUN
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Müsteşarı

Mahir GÜRBÜZ

TMMOB Ziraat Mühendisleri

Odası Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar,

Sunuşumuzun sempozyumla ilgili bölümüne geçmezden önce, Sayın Cumhurbaşkanımızın engin hoşgörülerini, değerli konuklarımızın anlayışlarını dileyerek, meslek toplumumuz ve Oda' mız adına yaşadığımız çok anlamlı bir mutluluğu ortak geleceğimiz adına taşıdığımız umudumuzu sizlerle paylaşmak, kimi kamu uygulamaları ve davranış biçimleriyle ilgili olarak da mesleğimiz ve tarım sektörümüz için duyduğumuz çok ciddi bir kaygıyı ilgililerinize, değerlendirmelerinize sunmak istiyorum.

1988 den bu yana, ülkemiz tarımının sorunlarını sahiplenme, ama ondan da önemlisi çözümlenmelerini araştırmaya çaba gösterme anlayışı ve sorumluluğu ile Oda' mızca düzenlenen bilim ve teknik etkinliklerinin tümüne katılan, muhalefet partisi Genel Başkanı sıfatıyla tohumculuktan-kırsal kooperatifçiliğe, hayvancılıktan-gıda sanayiine, tohumda teknoloji gelişiminden-sektörün seksen sonrası döneminin değerlendirmesine kadar gerçekleştirilen sektör sorgulamalarına çok değerli görüşleri ile boyut katan, son derece yoğun çalışma koşullarına rağmen, ikibinli yıllarda tarım ve tarımsal destekleme politikaları etkinliklerimize Başbakan kimlikleriyle onur veren,devletin en yüce katındaki görevlerine seçilmelerinden sonra da, çabalarımızla, çalışmalarımıza, mesleğimiz adına sunduğumuz istemlerimize, yakın ilgi ve duyarlılıklarını esirgemeyen, görüş ve mesajlarıyla yeni ufuk ve boyutlar için bizleri yüreklendiren, Sayın Cumhurbaşkanımıza derin minnet ve şükran duygularımızı sunuyoruz, bunu zevkli bir görev sayıyoruz.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı görevinde buldukları sürece, tarımı ve sorunlarını içtenliği ile, yüreği ile yaşayan, tarımcıları, ziraat mühendislerini dışlamak yerine, kucaklayan bir demokratik erdem anlayışını sergileyen, tarımla ilgili Bakanlık görevinden ayrıldıkları sürede de, her koşul ve ortamda bu sorumlu tavırlarını sürdüren Devlet Bakanımız Sayın Necmettin CEVHERİ'nin, yaklaşımlarını, çabalarını saygıyla, sevgiyle anıyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımızın bir çok sorumluya örnek olması gereken bu sorumlu ve saygıdeğer tavırlarının, Sayın CEVHERİ'nin benzeri demokrat yaklaşımlarının yanında, tarım sektörünün çok önemli, belirleyici, temel bir sorununun sorgulanmaya çalışılacağı böylesi bir toplantıya, öncelikle katılmaları, coşkuyla katılmaları gereken, Sayın Tarım ve Köyişleri Bakanımızın aramızda bulunmalarını, bunu bilerek isteyerek yapmalarını ülkemiz tarımı adına hazin bir talihsizlik olarak gördüğümüzü, üzümlere belirtmek istiyoruz.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın uzmanlık gerektiren yönetim konularından, ziraat mühendisliğini, hatta tarımcılığı sistemli biçimde tasfiye etmeye çalışan, tarımı bu konularla uzak yakın hiç bir ilişkisi bulunmayan insanlarla yöneteceğini sanan, tarıma bu ölçüde yanlış bir bakış açısıyla yaklaşan ve aslında, tarımı kavrayamayan, algılayamayan, tarımcılara rağmen tarımı yönetmeye kalkışan bu anlayışı, Bakan oldukları sürece, önceki günkü Tarımsal Öğretim Yıldönümü töreni dahil, Oda'mızın yaptığı hiç bir bilim ve teknik çalışmasına özenle katılmayan bu yaklaşımı, hoşgörülerinizi dileyerek tarih boyunca görülmemiş vahim bir sorumsuzluk örneği olarak değerlendirdiğimizi, ilgililerinize sunmak istiyoruz. Bu olumsuz yaklaşımın

çok ağır sorumluluklar üstlenmiş bulunan Cumhurbaşkanlığı Hükümetine de haksız bir yük oluşturulmuş ve bu yükümlülüklerin, tüm siyasal kadrolar ve yöneticilerimizce de örnek alınmasını ve yaygınlaşmasını diliyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımızın her konuda sergiledikleri, ülke sorunlarına duyarlı yurtsever, demokrat ve sorumlu anlayışlarının, ulkeyi yönetime sorumluluğunu taşıyan ve bu iddiayı sürdüren, tüm siyasal kadrolar ve yöneticilerimizce de örnek alınmasını ve yaygınlaşmasını diliyoruz.

Yaygın anlamıyla küreselleşme ya da ekonomilerin entegrasyonu diye tanımlanan evrensel olgu, toplumsal yapıları da çok hızla ve derinden etkilemeye başlanmıştır. Bilimsel teknolojik devrim ve gelişen iletişim olanaklarının da hızlandırıldığı, güdüldüğü bu süreçten ötürü, ülkelerin özel koşullarını dünya koşullarına hızla uyarlamaları, bir anlamda entegre etmeleri kaçınılmaz, ertelenemez bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Sanayiden hizmetlere, tarımdan enerjiye kadar ekonominin her kesimi, gündeme gelen bu bütünleşme süreci nedeniyle, hem kendi aralarında, hem de başka ülkelerin benzer sektörleriyle, giderek sıkışan ve gelişen, bağımlılık ilişkileri içine girmeye başlamışlardır.

Önedenler ki, dünyanın gündemine 1947'de Cenevre'de giren ulustarası ticaretin serbestleştirilmesi süreci artık sona ermiştir. 1986 da Uruguay'da başlayan son raund görüşmeleri uzlaşmayla sonuçlanmış ve GATT kapımıza dayanmıştır. Özüdenler ki, tam üyelikle ilgili statümüz bütün kurumlarıyla oluşmadığı halde, Avrupa Birliği'nin gümrük rejimi, ekonomimizin yakın gündemine girmiştir.

Kısaca özetlemeye çalışılan bu dönüşüm ve entegrasyon dalgasının, öncelikle etkilemesi söz konusu olan kesimlerin başında tarım gelmektedir. Üretim özeği ile, üretim deseni ile, üretim maliyeti ile, hammaddede sonrası işleme ve değerlendirilme süreciyle, fiyatlamasıyla pazar organizasyonu, dış ticaret yönüyle tarım, bu olguyu her boyutta derinlemesine yaşamaya aday görülmektedir. Tarımın gelişim olgularını her boyuttan da, tarımsal yapının dönüşüm olgularını bakımından da, bu olguların doğru algılanması, doğru kavranması, doğru değerlendirilmesi, pazarlama gerekmektedir. Toplumsal dokusıyla, fiziki yapısıyla, üretim biçimiyle, pazarlama zinciri ile tarımın ekonominin diğer kesimleriyle, bütününle entegre olması, ulustarası yeni düzenle sağlığı etkileşim içine girmesi kaçınılmazdır, zorunludur.

Tanımlamaya çalışılan genel dünya konjonktürü nedeniyle, sektörün gelişim doğrultusuna yönlendirilmesi sürecinde, tarımsal yapının işlevi ve misyonu çok daha önem kazanmış bulunmaktadır. Çünkü bu yapının kullanılabilir, yararlanılabilir, nit potansiyel olanakları vardır. Çünkü bu yapının, gelişmeyi engelleyici ve bu nedenle giderilmesi gereken çok sayıda kısıtlayıcı nitelikleri bulunmaktadır. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, tarımın sorunlarının bu yapı korunarak aşılmasının mümkün olmayacağı varsayımından hareketle, TARIM HAFASİ'94 ün Ankara etkililiğinde, tarımsal yapıyı inceleme ve sorgulamayı gerekli görmüştür. Bu yapı ele alınmadan, bu yapı kavranmadan, gelişmeçi ya da sınırlayıcı nitelikleri açıkça ortaya koyulup, iyileştirilmeci ve gelişmeçi doğrultular somutlaştırılmadan, sektörün beklenen gelişme dinamiğini yakalaması bize göre mümkün değildir. Öncelikle yapı tanımlayıcı bir durum saptaması yapılması, gelişimin doğrultusunun araştırılması, gelişimin dönüşümün hangi güdülmelerden etkileneceğinin araştırılmasına çalışılması, yararlı bulunmuştur.

Niçin tarımsal yapı? türünden bir soruya yanıt anlamında, çok sayıda görüşün ortaya koyulması, kuşkusuz mümkündür. İnsan boyutundan – toprak boyutuna, sermaye ve girdi boyutundan – üretim boyutuna kadar, belirleyici bir çok değişken kap-

samında, çok sayıda saptama yapmak da, çok sayıda sorun sıralamak da, gelişmeyi güdüleyebilecek bir çok olumlu unsurdan söz etmek de mümkündür. Tüm bunları, çok değerli bilim insanı ve uzmanımızın birikimlerini aktaracakları SEMPOZYUM oturumlarında tartışma olanağı bulacağımızı bilmekle birlikte, genel ve makro anlamda kısa bir değerlendirme yapmayı da, niçin bu çabaya girildiğini açıklama anlamında yararlı buluyoruz.

Ülkemiz tarımının karşı karşıya bulunduğu sorunların yapısal nitelikli olanları vardır, dönemsel özellikli olanları vardır. Ne varki bu belirleme, tarımın sorunlarının bütününün bizatihi tarımdan, tarımın yapısından kaynaklandığı anlamına, kesinlikle gelmemektedir. Türkiye’de tarımın yaşadığı sorun, aslında bütünüyle toplumsal yapının, bütünüyle ekonominin sorunudur, hizmetlerin ve diğer kesimlerin sorunudur. Hatta, Türkiye’de tarımın sorunu, bir o kadar sanayinin sorunudur, hizmetlerin ve diğer kesimlerin sorunudur. Bugün, bir çok çevrede tarım sektörü için kolaylıkla dile getirilen bir yapı sorunu olan ve meydana gelmesi sanki bu sektörün vebaliymiş gibi gösterilmek istenen, ağır nüfus yükü, aslında başta sanayi olmak üzere diğer kesimlerin gereğince gelişmemiş olmalarının, çok belirleyici bir sonucudur. Sanayisiyle, hizmetleriyle gelişmiş bir ülke konumunu yakalayabilmiş bir Türkiye’nin tarımda nüfusunun yarısını barındırmaya devam edeceğini, kim söyleyebilirdi? Tarımda modern girdi kullanımı düzeyinin yetersizliğinde, sektörün artı değerinin fiyatlama mekanizmalarıyla, aşırı ölçüde diğer kesimlere aktarılmasının, sektörde kaynak birikimi ve yatırım olanağı yaratılmasına engel olunmasının, bu yöndeki genel politikaların etkisi yok mudur? Yeni teknoloji üretimi ve tarımda çağdaş teknoloji kullanımında yaşanan yetersizliğin temelinde, bilime, tekniğe, araştırmaya gereken önemi vermeyen, kaynağı ayırmayan ve bunun farkına hala varamayan, genel kamu politikalarının payı yok mudur? Koruma ve destek uygulamalarının, tarım açısından beklenileni verememesinin ve hatta yeni yapısal sorunları yaratmasının ardında, sektörün yapısını özümsemeyen ve salt siyasal yararı gözetken anlayışların etkisi yok mudur? Hatta, bugün çok önemli bir yapı sorunu olarak karşımıza çıkan tarım kesiminde örgütlülük düzeyinin düşüklüğü sonucunda, katmanların örgütlenmesini uzun zaman engelleyen ve bugün bile en azından desteklemeyen, yetersiz demokrasi, kısıtlı demokrasi anlayışları etkili değil midir? Kırsal toplumun bugün bile sermaye birikimi yaratamamış, ürettiği katma değerini kullanma erkini edinememiş reaya anlayışını fazla aşamamış ve hala kendisine kurtarıcı aramak ihtiyacını duymuş bulunmasında, Osmanlının toplumsal dönüşümü önleyen genel yönetim anlayışının etkisi yok mudur?

Kanımızca, kimi örnekleri aktarılmaya çalışılan bu ilişkiler bütününe görmeden, hiç bir kesimin hiç bir sorununu sağlıklı değerlendirmek mümkün değildir. Tarımın yapısal sorunlarının saptanması, çözüm doğrultularının araştırılması da, bize göre bu yapıyı etkileyen, bu yapıdan etkilenen tüm boyutları ortaya koyan, ilişkileri doğru çözümleyen bir bütünlükçü anlayışla ancak mümkündür.

Türkiye tarımının tarihi temeli, kimi çevrelerce Asya Tipi üretim tarzı da denilen, komünal nitelikli Osmanlı toprak sistemidir. Kendisine reaya da denilen, üretici köylünün, bireysel tasarrufuna, bu tasarrufu kullanma erkine, bu tasarrufla başka alanlarda başka işler yapabilme olanağına, kısaca toplumsal farklılaşmaya engel olan bu düzen, kırsal yapının yüzyıllar boyu çözülmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Mülkiyet ve hatta tasarruf hakları da kısıtlı olan reayanın ürettiği tarımsal artı değer, tımar sahipleri aracılığıyla devlete gittiğinden, kırdaki sermaye birikimi ve buna bağlı üretim ilişkileri, ticari ilişkiler oluşmadığından, kır toplumunun statik yapısı uzun za-

man korunmuş. Cumhuriyet gelişmelerine rağmen, etikleri bugünlere kadar uzan-

1857 Arazi Kanunnamesi sonrası, toprakların sınıflara ayrılması ve miri toprakların dağıtılmasına bağlı olarak, merkezi otoritenin güçlü bir ölçüde azalmış ise de, bu otoritenin yerini adı sonraları mütegalibe ya da ağa olan "Ayanlar" almıştır. Cumhuriyetin, Osmanlıdan aldığı miras büyük çiftçilik, ağıalık, tımarın en küçük birimlerinin bağımsızlaşmasıyla oluşan küçük köylülük ve ağalara bağımlı çok küçük kök topraklı ya da ırgat köylülüktür.

Bu yapıda, teknoloji yok denecek düzeydedir. Köylü öz tüketimi için üretmek-
tedir. Tek ürün egemenliği vardır.

Öz tüketime dönük geçmielik üretim yapısı, kağını-karasaban ve organik enerji-
den oluşan teknoloji düzeyi, Cumhuriyetin ilk yıllarında da geçerlidir. Bununla birlik-
te, 1926 da Medeni Kanun'la özel mülkiyetin güvenceye bağlanması, 1925'de aşı-
nın kaldırılması uygulamaları, bu yapıyı etkilemeye başlayan, ilk radikal adımları
oluşturmuştur.

1930'larda tarıma giren traktör olgusuyla ekili alanların büyümesi süreci, Mars-
hall programı ve yeni destekleme anlayışları sonucu, 1950'ler sonrası sığrama gös-
termiş, 1950'de 14.5 milyon hektar olan ekili alan dönem içinde 23.3 milyon hekta-
ra ulaşmıştır. Burada, alan büyümesinin yanında değinilmesi zorunlu bir başka
önemli değişim ise kuru topraklarda hububat üretimi modelinin yerini sulı alanlarda
sanayi bitkisi üretiminin alması, yeni üretim modelinin tasarruf sağlaması, tasarru-
fun girdi kullanımını ve köyün tüketim kalıbını etkilemesi ve ilk kez yeni tüketim eği-
limi ile kırsal alanda diğer sektörlere kaynak aktarımı mekanizmasının başlamış ol-
masıdır. Ellilerde ortaya çıkan bu belirleyici dönüşümde körpe demokrasise, görelli
olarak daha ıgtenliğe sahip çıkan kırsal kesimin bu tavırının etkili olduğunu da özel-
likle belirtmek istiyorum.

Planlı dönemler, artık meta üretimi yapabilen, kimi zaman tasarruf sağlayan
orta ve küçük işletmelerin teknoloji kullanımını düzeyi açısından belirleyici olmuştur.
Denilebilirki, 1960'lerin başında ekilebilir alanlar potansiyel sınırına ulaştığı için, bu
dönemde sağlanan katma değer artışının, belirleyici dinamizmi teknoloji kullanımını
oluşturmuştur.

Cumhuriyet sonrası sürecin toprak kullanımını bakımından çok hızlı bir dönüşü-
mü gerçekleştirdiğini söylemek oldukça güçtür.

Ağa ve aşiret otoritelerine dayalı geniş topraklı işletmelerle, küçük toprak mül-
kiyetine dayanan küçük işletmecilikten oluşan ikili yapı uzun zaman geçerli olmuş-

Planlı dönemde başında işletmelerin % 68.7'sine, kullanılan toprağın
% 24.3'üne sahip 50 dekaradan az küçük işletmeler, otuz yıl sonra hanelerinin
% 67.1'ine, toprağın % 22.3'üne sahiptirler, yani anlamı bir değişim geçirmemişler-
dir. Altmışlarda hanelerinin % 27.5'ine toprakların % 47.6'sına sahip 50-200 dekarlık
orta işletmelerin, otuz yıl sonra hane oranı hiç değişmemiş, kullandıkları topraklar-
da % 7'lik bir azalma olmuştur. 200 dekaradan büyük toprağa sahip haneler ise dö-
nem içerisinde % 3.8 hane oranından % 5.3 hane oranına % 28'lik toprak payından
% 37'lik toprak payına ulaşmışlardır. Burada ilginç olan 200 dekar üstü dilimin 500
- 1000 dekar arasının sayıca da, denetlenen toprak açısından da büyümesi, 1000
dekarın üzerindeki işletmelerin ise sayısal açıdan değişmemekle birlikte, kullandık-
ları toprak büyüklüğünün, artmaması azalmasıdır. Bir cümleyle özet gerekirse ki-

mi öngörülere rağmen, dönem boyunca topraklar geniş işletmelerde yoğunlaşmamış, küçük işletmeler tasfiye olmamıştır. 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre, ortalama işletme büyüklüğü 51,6 dekadır. İşletmelerin üçte ikisi 50 dekarın da altındadır, dörtte biri ise 20 dekardan daha az toprağa sahiptir. Dönem boyunca toplam tarım arazisi bir kat büyüdüğü halde nüfus artışından ötürü kişi başına toprak yarı yarıya azalmıştır.

1935'ten 1990'a tarımda faal nüfus % 80'den % 49'a ancak düşmüştür. Fakat mutlak değer açısından 9.5 – 9.3 milyon olarak hemen hemen değişmemiştir. Yani bugün bile 58 milyon nüfusu olan Türkiye ile 380 milyon nüfusu bulunan Avrupa Birliğinin tarım nüfusu hemen hemen birbirine eşittir.

İşletmelerin çoğunluğu aile işgücü kullanmaktadır ve faal nüfusun 2/3'ü ücretsiz aile işçisi isdiham etmektedir. Bu ücretsiz işçi kesiminin 3/4'ü kadın, geri kalanın çoğu gençtir. Faal nüfusun ancak 1/4'ü kendi hesabına çalışmaktadır.

Katma değer, doğal nedenlere bağlı azalışlar dışında, dönem boyunca sürekli yükselmiştir. En önemli artış, büyük buhranla ilintili olarak 1930 – 1935'i ve ikinci Dünya Savaşıyla bağlantılı olarak 1940 – 1945'i izleyen yıllarda olmuş, hız 1950 – 1965 arası biraz azalmış, teknoloji kullanımına bağlı biçimde 1965 -1975 döneminde yükselmiş, fakat 1976 sonrası tekrar düşmüştür.

Üretim artış hızı, genelde nüfus artışından hızlı seyrettiğinden kişi başına üretim artmıştır. Üretimin bileşimi dönem boyunca, yeterince değişmemiştir. 1938'de % 58.8 olan bitkisel üretim 1990'da % 55.2 olmuş; 1938'de % 38.9 olan hayvansal üretim 1990'da gerileyerek % 35.1'e düşmüştür. Aynı zaman kesitinde su ürünleri üretim değeri % 0.6 dan % 3.1'e, orman ürünleri değeri % 1.6'dan % 6.6'ya çıkmıştır. Kısaca bugün bile, tarımsal üretime bitkisel üretim egemendir. Burada değinilmesi gereken bir önemli olgu ise bitkisel üretimin kendi içerisinde nitelik değiştirmiş olmasıdır. 1938'de % 62 olan tahıllar 1990'da % 30'a gerilemiş, aynı dönemde sanayi bitkileri % 17'den % 28'e, sebzeler % 2'den % 8.5'e, meyveler % 14'den % 28'e çıkmıştır.

1950 – 1990 arası miktar olarak buğday üretimi 7, arpa 4.5, mısır 5, bakliyat 7, tütün 3, şeker pancarı 16, pamuk 2, ayçiçeği ve patates 16 kat yükselmiştir.

Süreç boyunca hayvancılık yeterli bir değişimi gösterememiştir. Son yirmi yıldan buyana gerçekleşen kimi projeler ve damızlık ithalatı ile, sığır popülasyonunun % 30 lar dolayında kültür ırkı ve melezlerine dönüştüğü ilgililerce ifade edilmektedir. Bununla birlikte, yerli sığır popülasyonunun kapsamlı ırk ıslahı projeleriyle değişmiş olduğunu, yeni ırkların üretildiğini söylemek, güçtür. Bunu, küçük baş hayvancılık için geçerli kılmak ise mümkün değildir.

Sayısal anlamda hayvan potansiyeli bugün de güçlüdür. 1991 Tarım Sayımına göre 4.091.000 adet hane halkının % 96.4'ünde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yapılmakta, yalnızca hayvancılıkla uğraşanların oranı % 3.6'da kalmaktadır. Modern anlamda hayvancılık işletmeciliği gereğince gelişmemiştir, köy hayvancılığı günümüzde de egemen bir modeldir.

Küçük üreticilik hayvancılık için de geçerlidir. Hane başına yaklaşık 3 sığır, 4 koyun düşmektedir.

Girdi kullanımı, çok önemli değişimler geçirmesine rağmen, bugün de ileri ülkelerin oldukça gerisindedir.

1950 öncesi 1.5 – 2.5 bin ton, 1960 larda eşdeğer olarak 100 bin ton gübre tü-

ketimi, 1976 dan başlayarak 6 milyon ton, 1990 larda 9 milyon ton düzeyine ulaşmıştır. Planlı dönemlerde yılda % 6 olarak öngörülen tüketime artışı % 2 lerde seyretmiştir. O nedenle de ülkemiz gübre tüketimi, dünya ortalamasının 2/3 ve örneğin Hollandanın 1/10 u kadardır. Yunanistan'da bile bu veri 170 kg olurken Türkiye'de 60.4 kg dir.

Tarım ilaçları kullanımını dönem boyunca arttırmıştır. Ne var ki, bilgi ve bilinç yetersizliği yüzünden kimi yörelerde aşırı ilaç tüketimi olurken, kimi yörelerde kullanım düzeyi düşük olmaktadır.

Nitelikli tohumluk kullanımı, Cumhuriyetle birlikte, sistemli bir gelişim çizgisi izlemiştir. Ülkemizdeki tohumluk üretimi, 1980 sonrası, özel kesimin de tohumluk üretimine girmesi, yeni bir dönemi başlatmış olmakla birlikte, Türkiye koşullarında istah ve üretim yeri büyük ölçüde tohum ithali tercih edilmiştir. Tüm gelişmelere rağmen, ihtiyaç duyulan nitelikli tohumluk, üretilen nitelikli buğday tohumu toplam ihtiyacın % 33.2'sini, patates tohumu % 50.7'sini karşılayabilmektedir.

Hayvansal üretimin çok belirleyici bir ögesi olan genotipler açısından, tavukçuluk haric ciddi yol aldığını söylemek mümkün değildir.

Hayvancılığın temel girdisi olan yem girdisi, karma yem üretimi ve tüketimi anlamında oldukça gelişmiştir. 1984'de 161 fabrikada 2.3 milyon ton olan üretim, 1990 da 170 fabrikada 4.3 milyon tona çıkmıştır. Kaba yem ihtiyacını karşılayan meralar 1940 dan sonra sürekli düşmüş, 1940 larda bir hayvan ünitesine iki hektar mera alanı düşerken, bu göstergeler son yıllarda 0.75 hektara düşmüş, meraların nitelikleri bozulmuştur. Gelişmiş ülkelerde % 25 - 30 dolayında olan yem bitkisi ekim alanı % 2.2 düzeyine ancak ulaşmıştır.

Sulamanın gelişme hızı da 1950 sonrası yükselmiştir. 1988 verilerine göre DSİ tarafından 1.6 milyon hektar, Köy Hizmetleri'nce 1 milyon hektar alan sulanmaktadır. 1991 tarım sayımına göre sulanan alan 3.6 milyon hektardır, yani ekonomik olarak sulanabilecek alanın yarısına ancak yaklaşmıştır.

1950 de 1000 hektara düşen traktör sayısı 1.1 iken, 1991 de 33'e çıkmıştır. 1950 - 1978 arası her yıl traktör sayısı 2.5 - 3 kat yükselmiştir. 1991 de toplam 697.877 ye ulaşmıştır. Ne varki traktör başına iş makinası aracı oldukça düşüktür. Bilimsel anlamda teorik temelli bulunan tarım üreticisinin örgütlenmesi gerekli, ülkemiz açısından oldukça geri kalmıştır. Bürokratik yapılara dönüştürülmüş Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri bir yana bırakılırsa, demokratik nitelikli üretici kooperatifleşmesi, ulkesele kurumsallaşmamış, var olanlar ise üreticileri ve tüketicileri mal piyasalarında etkin olmak konusundan uzak kalmışlardır.

Tarımlayıcı kimi boyutlarına kabaca değinmeye çalıştığımız tarımsal yapı, genel olarak tüm düşünüm doğrultularına rağmen günümüzde de, gözüm bekleyen önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Üstelik kanımızca, seksen sonrasında oluşturulan tarımsal yapıyı, bu sorunlar yüzünden, bu sorunlar daha da derinleşmiş daha da ağırlaştırılmıştır.

Türkiye tarımı, katma değeri yüksek, iç ve dış pazar ihtiyaçlarını gözetilen bir üretim desenine yeterince kavuşmamıştır.

Gelişmiş bir çok ülkede geçerli olduğu halde bitkisel üretim - hayvansal üretim değer oranı, halen ikincisi aleyhine devam etmektedir.

Tarımın nüfus payı, toplam nüfus açısından % 50.5, çalışan nüfus açısından,

% 40.99 ile, çok temel bir sorun olmak niteliğini bugün de korumaktadır.

Dolayısıyla sektörde düşük verimli işgücü birikimi vardır, iş gücü verimi düşüktür, gizli işsizlik yaygındır.

Tarım topraklarının işletmelere ve mülkiyete göre dağılımı dengesizdir.

Ortalama işletme genişliği 51.6 dekadardır. Bu ölçü aile parçalanması ve miras hükümlerinden ötürü hızla küçülmeye doğru gitmektedir. Bu ölçüde daralmış işletmelerde ortalama parsel sayısı 5.4 tür.

Toprak kullanım verimliliğinin, sulamanın katkısının maksimize edilmesi açısından, toprak toplulaştırılması, çok önemli ve ivedi bir ihtiyaç olduğu halde, yılda ancak 4000 hektar düzeyinde bir toplulaştırma yapılabilmektedir.

Toprak büyüklüğünün yetersiz olduğu küçük işletmelerde, sermaye, girdi ve teknoloji kullanım aracı giderek azalmaktadır.

Türkiye'nin tarım toprakları potansiyel sınırına varmıştır. Türkiye toprak rezervi kalmamış 19 ülkeden biridir ve ülkemiz tarım toprakları, alternatif arayışı yapılmadan kent, endüstri, altyapı ve turizm gerekçeleriyle, hızla amaç dışı kullanıma açılmakta, verimli alanlar hızla tüketilmektedir.

Biyolojik, kimyasal ve mekanik girdi kullanım düzeyi düşüktür. Girdi yapısı dışa bağımlıdır.

Ülke koşullarında araştırma, ıslah ve teknoloji üretimi yetersizdir.

Sektör, bir yanda girdi ve teknoloji kullanan kapitalist yapılı işletmeler, bir yanda da girdi ve teknoloji kullanımında zorlanan ve giderek küçülen küçük işletmelerden oluşan, ikili bir yapı göstermektedir.

Tarım üreticileri, ekonomik temeli bulunan üretici örgütlenmesini gerçekleştirilememişlerdir.

Bütün bu koşullara bağlı olarak, tarımda toprak ve emek verimliliği yeterli değildir.

TARIM HAFTASI '94 kapsamında düzenlenen bu Sempozyum, belirleyici bir bölümünü anımsatmaya çalıştığımız tarımsal yapıyı, tüm boyutlarıyla tanımlama, değerlendirme, değişim ve gelişim dinamiklerinin doğrultularını belirleme bakımından çok önemli bir misyona aday görünmektedir. Tarımsal yapıyı tüm boyutlarıyla, gelişmeci ve kısıtlayıcı tüm öğeleriyle ortaya çıkarmak, bu anlamda bir durum saptaması yapmak son derece gereklidir. Buradan hareketle, tarımsal yapının, tarımın gelişme doğrultularına göre ne yönde dönüşmesi gerektiği, bu dönüşümü hangi iç ve dış dinamiklerin güdüleyeceği, ne tür strateji ve politikaların yapıyı hangi doğrultuya yönlendirmekte olduğu ve hangi doğrultuya yönlendirmesi gerektiği, evren ölçüsünde geçerli yeni ekonomi yaklaşımları genelinde yapıda ne tür radikal dönüşümlere gerek olduğu, bunların hangi kamu yönetimi ve ekonomisi politikalarıyla sağlanacağı ve benzeri sorulara ilişkin çıkış noktalarını ortaya koyabildiği, sorunu yapı – tarım – ekonomi – toplum genelinde irdelenebildiği ölçüde, çalışmamız amacına ulaşmış olacaktır.

- Var olan sorunlar nasıl hafifleyecek, nasıl aşılabilecek ve yapı engelliyici olmak yerine gelişmeyi güdüleyici bir niteliğe nasıl dönüşecektir?

- Çözümleyici özellikte, sektörlerin bütünselliğini gözeten kısa ve uzun geleceği öngören, strateji ve politikalar nasıl oluşacaktır?

- Oluşturulan senaryolar, hangi toplum ve kamu fonksiyonlarıyla desteklenerek

- yaşama geçirecektir?
- Sorunun özü yapıda mıdır? Tarım politikaları mı yapının sorunlarını derinleş-tirmiştir?
 - Bu iki değişkenin karşılıklı güdülemeleri, gelişmeleri, doğrultuda nasıl çaki-şacak sentezlenecektir?
 - Yapının gelişmeci potansiyeli nedir, kısıtlayıcı, sınırlayıcı, engelleyici özellik-leri nelerdir? Yapı, genelinde engel niteliği taşıyor ise, bu nasıl aşılacaktır?
 - Çok daha önemli yapıyı derinden etkileyici radikal dönüşüme gerek var mı-dır? Bu hangi gerekçeli mekanizmalarla uygulanabilir?
 - Nüfus yükü salt bir karabasan mıdır, yoksa kimi artıları da olan bir potansiyel midir?
 - İşleme büyüklüğü gerçekten çok temel bir sorun mudur, örgütlülük düzeyi geliştirilerek sorun olmaktan çıkabilir mi? Üretici örgütlenmesi boyutunu ihmal eden, tek başına optimum işletmeyi amaçlayan bir seçeneğe yeterli midir? Ortalama işlet-me büyüklüğü ülkemize benzer olan kimi ülkelerde, sorun niçin bu kadar derin de-ğildir?
 - Gelişmiş ülkeler, tarımlarını da geliştirmek için yılda 300 bin 400 bin hektar toplulaştırma yaparken, ancak yılda 4000 hektarda kalan toplulaştırma zorunluluğu-nun önemi ve acil olduğunu kim fark ediyor? Geniş topraklar bakımından toprak re-formu, parçaların araziler açısından toplulaştırma yapılmadan, GAP sulamaları et-kill olabilir mi, verimli olabilir mi, uygulanabilir mi, yoksa hayal kırıklığıyla sonuçlana-bilir mi?
 - Yanlış destek uygulamalarıyla verimsiz ve marjinal alanlara yaygınlaşan cü-ce tarım işletmeciliği nasıl tasfiye edilecektir? Giderlek üretmez koşullara sürükle-nen bu cüce yapıların, doğrudan desteklerle tarımdan caydırılmaları, topraklarının ise optimum genişlikler için kullanılmasında mümkün müdür, doğru mudur?
 - Üretim biçimi, kısa ve uzun geleceği, iç ve dış koşulları, ekonomiyi mak-simum düzeyle katma değer katkısını sağlayacak niteliğe nasıl dönüştürecek?
 - Tarım toplumu ürettiğinden yalnızca hammaddede bazında pay almaya devam mı edecektir? Örgütleri aracılığıyla ham maddede sonrası değerlendirme ve pazarla-ma mekanizmalarına nasıl ağırlık koyacaktır?
 - Üreticilerin ekonomik açıdan güçlü örgütlere kavuşması, dayanışmacı bir an-layışla ve bu örgütler aracılığıyla, ekonomiyi, yönetime, siyasete gereğince ağırlık koymaları, yönetime katılım erkine sahip olmaları, nasıl sağlanacaktır?
 - Tarım toplununun insanca yaşamı, refah, eğitim ve sağlık sorunları nasıl aşılanacak, sosyal güvence hangi kaynak sağlama mekanizmalarıyla gerçekleştirilecek, kırdaki gelişenlerin % 70'ini oluşturan kadınlarmızın sorunları nasıl aşılanacaktır?
 - Sayıları artırılabilir olacak olan bu sorunlara, bütünüyle yanıt aramak ve bulmak kuskusuz yalnızca bu sempozyumun sorumluluğu değildir. Ama inancımız odur ki, örgütlenmiş bulunan bu gelişme, gelişecek güçlü katılımci bir zenginlik platformu niteliği ile dile getirilmeye çalışılan konuları, zamanın elverdiği ölçüde, sorgulamak ve çözüm için çikis noktalarını yakalamak anlamında, çok değerli katkılar yapacak-tır.
 - Planlamadan uygulamaya kadar, gelişmemize katkı koyan, emekleri geçen herkesi şükran duygularımızı sunar, sempozyumdan ulusumuz adına yararlı so-nuçlar ürettirmesini diler, hepimizi yeniden saygıyla selamlarım.

Süleyman DEMİREL

Cumhurbaşkanı

Sayın Başkan, değerli misafirler; hepinizi sevgiyle selamlıyorum. Tarım Haftası dolayısıyla bugün ikinci bir toplantıya katılıyorum. Birinci toplantı 147'nci yılı dolayısıyla tarım öğrenimi ile ilgili iki gün önce yapılan toplantı idi. Bugünkü bir sempozyumdur. Şu ana kadar dinlediğimiz değerli sözcülerin ifadelerinden gördüm ki bu bir sempozyum değil, bir entelektüel ziyafettir. Gerçekten yapılan konuşmaların tümünden büyük haz duydum ve konuşulan konular veya bundan sonra konuşulacak olan konulara değerli sözcüler yeni boyutlar getirdiler. Tabii ki bu konunun aşınası olan kişiler için çok şeyler söylediler. Ve zamanın müsaadesi nispetinde ben de bir katkıda bulunmak istiyorum bu tartışmaya.

Şimdi tartışılan konu, aslında tarımdır, tarım konusudur ama, bu tartışmalarda gördük ki, konu Türkiye konusudur, yani Türkiye sorunudur. Tarım sorunu, Türkiye sorunu ile özdeşdir ve keşke tarım sorunu bir ekonomik sorun olsa. Çünkü ekonomik sorunların boyutları bellidir ve tarifinde büyük güçlükler çekilmez. Ne kadar komplike olursa olsun, ne kadar muğlak olursa olsun, ekonomik sorunlar bilimin çerçevesine sığdırılabilir veyahut çeşitli parametrelerin çıkacak neticelerle illiyet rabitasını kurmakta güçlük çekilmez. Ama bu sorunun kökünde insan unsuru var. İnsan unsurunun girdiği her sorun, insanın kendisi gibi muğlaktır, karmaşıktır. Binaenaleyh, tarım sorunu diye tartıştığımız sorun, bana göre 70 senelik Türkiye Cumhuriyeti sorunudur ve bugünkü Türkiye Cumhuriyetinin sorunudur.

Hemen konuşmamın başında şunu söyleyeyim ki, 70 senelik Türkiye Cumhuriyetini tarımda başarısız saymak bir miktar insafı bağdaşmaz. Kesinlikle bir savunma içerisinde olduğum için değil, ama söylemek istediğim şey şu; ve nihayet 1920'li yıllara baktığımız taktirde Türkiye gübreyi bilmiyor, traktörü de bilmiyor. Türkiye'de modern sulama olarak sadece Konya'nın Çumra'sında geliştirilmiş birkaç yüz dönüm araziyi yeni sulamaya başlamış, Beyşehir Kanalının suladığı saha var, onun dışında da hep köylü sulamaları var ve Türkiye modern tarımı da bilmiyor, modern hayvancılığı da bilmiyor. Yani, babadan kalma ne ise o ve bu babadan kalma şeyi değiştirmek de istemiyor. Çünkü, iyi kötü babadan kalma metotlarla yaptığı şeyden karnını doyuruyor, değiştirirse aç kalabilir. Yani, toprağın üzerinde yaşayan milyonlar, bu milyonlar ekonomik parametrelere tabi milyonlar değil, bunlar barınma sınırında yaşayan milyonlar. Yani aç kalmak veya hayatını sürdürebilmek tercihiyle karşı karşıya olan insanlardır. Bu insanların ıstırabıdır Türkiye Cumhuriyetine hayatıyat veren, bu insanların ıstırabıdır Türkiye Cumhuriyetine hareket veren, bu insanların ıstırabıdır işte Türkiye Cumhuriyetini çareye zorlayan. O günden bugüne eğer Türkiye hakikaten tarımda % 3 civarında 70 senede ortalama kalkınma hızı sağlayabilmişse çok büyük başarıdır. Kara öküzle, kara sabanla, kara çarıkla bu dönemin yarısı öyle geçmiştir. Kimseyi de kötülüyor değiliz. Çünkü o kadar sorunu var ki ülkenin ve nihayet 1950'lere geldiğimiz zaman Türkiye'nin hiçbir köyünde ışık yok, 13 köy müstesna. Ve gübre aşağı yukarı gene sıfırlar civarında ve 1000'e yakın da traktör var.

1993'lere geldiğimiz zaman, Türkiye 10 milyon ton sanayi gübresi kullanıyor,

Neyi yapmaya devam edeceğiz? Evet, bugün tarım sadece Türkiye'nin meselesi değil ki, her ülkenin şu veya bu biçimde tarımla uğraşan insanları var, milyonları var ve Türkiye gibi olanları var, Türkiye'den çok daha zor vaziyette olanları var. 200 dolar, 300 dolar gelir seviyesinde olan memleketter var ve Türkiye'den çok ile-ri olan memleketter var. Bizim varmak istediğimiz yer, işte bu ileri memleketteri ya-kalamak. Yanlış şeyler vazetmeyelim, eğer yanlış şeyler vazedersek veya ulaşıma-yacağımız hedef vazedersek o zaman bu hedefi tutamadık, bu hedefe varamadık deriz ve ümitsizliğe düşeriz. Bence hedefler gerçekçi, makul ve o hedefe giden yol-lar, usuller bilemsel ve gerçekçi olmak mecburiyetindedir. Binaenaleyh, önümüzde-ki birkaç gün zarfında yapılacak olan toplantılarda, sorunlara çare ararken, soruna çare ararken, çünkü birçok sorunlar içindedir, bunların hepsi bir derlenip toplanıp ele alınmalıdır. Uygulama gücü olan birtakım neticelere ulaşılabilir ve uygula-

lazım.

Bana göre yapılacak çok şey vardır, yapılagelmıştır, yapılagelmeye devam etmek lazımdır. Yani denir ki; Yapılacak bir şey yok, biz neyi araştıracağız. Ya kimse gelmemelidir diyorum. Şimdi o itibaya, o neticeye gelinecekse, bu sem-ka ile karşı karşıyayız veyahut da bir ümitsiz vakayla karşı karşıyayız gibi bir intiba-sanki içinden çıkılmaz bir mesele ile karşı karşıyayız veyahut da bir kaybedilmiş va-yal hadisedir, fevkalade karmaşık tarafları vardır. Hepsine birden baktığımız zaman, ri var. Bazı tutucu tarafları var, bazı zenginleştirici tarafları var. Velhasıl olay bir sos-geçmeye çalışıyoruzunuz, o yeni topluma geçerken bu kültürün çok büyük özelliikle-kendine mahsus bir kültürü var. Binaenaleyh o kültürün içerisinde bir yeni topluma sus bir hayat anlayışı var. Anlayışları farklı, kendine mahsus bir hayat felsefesi var, veya tarımla uğraşan toplum değil. İki gün evvel de söyledim, bunun kendine mah-dığımız toplum veyahut da kırsal toplum dediğimiz toplum, sadece çiftçilikle uğraşan yi değil, birçok şeyi beraber yapma durumunda. Kaldığı, aslında tarım toplumun de-bin ögretmeni var 1923'te Türkiye'nin, bugün 450 bin ögretmeni var. Türkiye bir şe-okulu olmayan köyü yok ve işte bunların hepsi birden Cumhuriyetin başarısıdır. 10 ye'nin işiği olmayan köyü yok. Türkiye'nin gidilemeyen köyü de yok. Türkiye'nin ne savaşı çıkması dolayısıyla bir yerde yine kalmıştır. Ve 1993 senesinde Türki-rimine doğru yönelmiştir Türkiye. Nihayet dünya şartlarının değişmesi dolayısıyla yi-mektedir. Yapabileceği çok fazla bir şey yoktur ve Cumhuriyetle birlikte sanayi dev-let öncesinden bunu seçmiştir. Adımını atmıştır ama, artık imparatorluk can çekiş-devriminin senelerce farkına varmamış bir Türkiye, Cumhuriyetle birlikte, Cumhuri-başından itibaren. Toprakta yaşayan nüfusun kusunru değildir bu. Nihayet sanayi-ayakbağı nedir? Ayakbağı, toprakta yaşayan nüfusunun çokluğu, otlum olası, gasıdır bunun adı. Yani, Türkiye'nin ilerleme, kalkınma, zenginleşme hadisesinde yorum, problem zor bir problem, zor bir sorundur ve Türkiye'nin medeniyetçilik kav-aradığımız refahı bulmaktaki zorluğu var. Problemin takdiminde bir yanlışlık gömü-yalnız problem öyle takdim edildi ki, bu refahı bulmaktaki zorluğu var deniyor bana. Şimdi şuna geliyorum; Türkiye'nin tarımla ilişkili sorununa. Ben refah arıyorum.

Bunun çoğunu da kendisi yapıyor ve 650 bin traktörü var. Artık hala gene kara öküz, tığı buğday – buğdayı söylüyorum hububatı değil – 1 milyon ton, 1993'te bu 20 mil-yon ton, yani 20 misli artmış. Ekili arazi ise 50 milyon dekaradan 250 milyon dekara-çikmiş; hepsi 50 milyon. Bunun içerisinde bunun çoğu da buğday; ama bugün aşı-ğı yukarı buğday ekilen saha takriben 90 ile 100 milyon dönümdür.

ma gücü olan ve birtakım çareler ortaya çıkarılabiliyorsa, işte o meseleyi azaltmaya ve ilerlemeye yardımcı olacaktır.

Bu tip toplantıları övüyorum. Değerli meslektaşım Mahir GÜRBÜZ, gerçekten hepimizin taktirini çekecek şekilde bu görevi üstlendiğinden bu yana pekçok güzel toplantılar yapmıştır ve bizim bu sahadaki literatürümüze çok güzel eserler kazandırmıştır ve zenginleştirmiştir, fikriyatımızı zenginleştirmiştir. Binaenaleyh bu entellektüel çabalara katılan sizlere de teşekkür ediyorum. Bu zeminleri çalışır tutmak, bence Türk entellektüelinin görevidir. Mühendisliğin görevidir, entellektüelinin görevidir, teknisyenin görevidir, hepimizin görevidir. Bu işe ilgi duyma, aslında sadece meslek icabı değil, Türkiye'nin bir ferdi olarak da insanlık icabıdır ki ilginizi takdirle karşılıyorum.

Şimdi söylemek istediğim şey şu; Neyi arıyoruz biz? Biz zenginleşme arıyoruz. Peki nasıl zenginleşeceğiz? Zenginleşmenin bir tek yolu var, istikrar içinde büyüyeceksiniz. Bir ülke istikrar içinde büyüyebiliyorsa ve bu büyüme nüfustan fazla olacak. Şimdi bakın, gene tarıma geliyorum, eğer tarımda nüfus % 100 artıyorsa, büyüme de % 100 artıyorsa, sıfırdasınız. Yani refah için ayıracak bir payınız yok, bu arada kalkınma için de ayıracak bir payınız yok. Yani, yeni yeni şeyler yapmaya bir pay kalmıyor orta yerde. Yani, ürettiğini yiyor, anlam o. Binaenaleyh bundan gelişme beklemek, zenginleşme beklemek falan mümkün değil. Bunun neticesi nedir? Yani eğer ürettiğini tüketiyorsa, netice şudur; Adama babasından bir dam ev kalmıştır, oğluna bir dam ev bırakır. Yani, dam ev tabirini içinizde bilenler vardır, hepimiz bilirsiniz, yani bunu kiremitli ev haline getiremez. Çünkü gücü yetmez. Yani ne ahırını düzeltmeye gücü yeter, ne samanlığını düzeltmeye gücü yeter, ne makine almaya gücü yeter, ne gübre almaya gücü yeter; hiçbir şeye gücü yetmez adamın ve öyle gider. Yani, dünyaya gelir, çok uzun da kalmaz dünyada ve insan ömrünün, uygar ülkelerdeki insan ömrünün yarısı kadar bir zamanda dünyaya gelir gider. Bakarsınız 30 yaşında adamın dişi dökülmüştür, 40 yaşına geldiği zaman beli bükülmüştür, işte toprağın kahri budur, doğanın kahri budur. Bu kahri çeker gider.

İşte onun için diyorum; kökünde insan olma meselesidir bu, onun için diyorum Türkiye'nin meselesi tarım meselesi, Türkiye'nin meselesi köylü meselesi değil, Türkiye'nin bu meselesi insanlık meselesidir. Eğer uygar Türkiye olmak istiyorsak, modern Türkiye'nin hakkını vermek istiyorsak, Büyük Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlığa ulaşmak istiyorsak, evet şehirde ne varsa köyde o olacaktır sloganını icat eden biziz. Niye icat ettik? Çünkü uygarlık oraya gidebilmeliydi, medeniyet bütün nimetleriyle oraya gidebilmeliydi ve o insanları o sıkıntılardan kurtarabilmeliydi.

Bence Türk tarımının hedefi ne buğday üretmektir, ne arpa üretmektir. Türk tarımının hedefi, o toprakta yaşayan insanları refaha götürmektir. O toprakta yaşayan insanları refaha götürmenin yolu, eğitim götürmektir, sağlık götürmektir, ulaşım götürmektir, bilim götürmektir, kültür götürmektir, herşey götürmektir. Gayet tabii ki aynı zamanda karnı tok sırtı pek olabilmesi için de onun kazancını artırabilmektir. Yalnız bunları kim yapacak? Ve bir serbest piyasa ekonomisine geldiğiniz zaman bunları ülkenin ferdi yapacak değil, altyapısını devlet yapacak.

Şimdi burada birçok şey çelişiyor. Devlet neyi yapacak, ne kadar yapacak ve devletin yapacaklarıyla ferdin yapacakları nasıl birbirini tamamlayacak? Sanıyorum ki 1993 Türkiye'sinde en önemli sorunlardan birisi budur. Çünkü eğer bunları devlet yapmalıydı, yapmadı diye şikayet ettiğimiz taktirde, devletin bunun içinden çıkması mümkün değil. Devlet altyapıyı yapıyor, yol yapıyor, okul yapıyor, birçok şey-

leri yapıyor, sağlık merkezini yapıyor, telefonu yapıyor, ama bu hizmetlerden faydalanabilecek satın alma gücünü benim vatantaşım bulacak. Nereden bulacak? İşte ona göre politikalar üreteceksiniz. Bu politikalar fevkalada zordur. Binaenaleyh, devlet hangi çeşit politikalar üretmeli ki, benim vatantaşım "nasıl olsa devlet bana bakıyor" deyip oturmasın. Aynı zamanda gelişsin ki oturmasın. Bugün bakın, Türkiye'nin en büyük avarantajı, şu kısta kıyamette Türkiye'nin bir ucundan diğer ucuna gidin, bütün tarlaları ekili, yani bu mevsimde ekilmesi lazımdır. Bütün fabrikaların işlettiği gibi, bütün dükkânların, bütün hastanelerin açık olduğu gibi. Hiç kimsenin bu ülkenin insanına; "Kalk tarlamı ek" demesine gerek yoktur. O az para almış, çok para almış demeden gider o tarlayı ek. Şimdi, bu piyasaya ekonomisi mekanizmasını da en önemli olan kazandırır. Yani, adam ekecek, biçecek ama, karşılığında ne alacak? Bir defa evvela ürün alacak, sonra da karşılığında ne alacak? İşte burada geliyor fiyat mekanizmaları. Etendim, bu serbest ekonomidir, serbest ekonomide fiyatlar kendiliğinden oluşur. Dünya rekabetine de ağıttır. Bence o noktaya varmamıza daha epeyce zaman var. Yalnız o noktaya doğru da adım adım gitmek lazımdır. Fakat o noktaya varmadan, eğer o noktanın şartları hazırlanmadan, eğer bu serbest piyasa ekonomisidir, dünyaya ağıttır dersiniz, hayvançılık meslesinde olduğu gibi, birtakım şeyleri göçürsünüz. Bugün hayvan varlığı en çok olan Türkiye'nin yedigini etti. Evet, Türkiye bunların hepsini aldı, kombinalarında kesti yedi. Ondan sonra Almanya'nın kart ineklerini getirdik ve sütüzu ithal etti Türkiye. Süt ineklerini bitirdi ve milyonlarca para verip köylüye verdiniz düveler kasabada gitti. Bunları hiç eleştir-mek için de söylemiyorum ama, netice itibarıyla burada hayvançılığımız büyük bir sikinti içine girmiştir. Dünyaya kendimizi ezdimemiz gayet kolay. Kimse de acımaz; çünkü zaten bu olay acımasız. Yani ne size doğa acır, ne dünya piyasaları acır, ne kendi piyasalarınız acır, kimse acımasız; eğer geçerler. Oyleyse ezilmememizin yollarını arayacak şekilde, aynı zamanda da çağın icaplarına uyacak şekilde bu politikaları ayarlamak lazımdır. Bizim söylediğimiz şey odur. Şimdi söylediklerimizi önce-sinde söylediklerimiz için ifade ediyorum, haksızlığımız olabilir, ama netice itibarıyla bugün geldiğimiz yer o, refahı arıyoruz. Refahı verimde arayacağız.

Şimdi benim ülkemde 100 milyon dekar araziye bugüday ekilecekse, 250 milyon dekar arazinin içersinde ekilen arazi bugün için, hala Türkiye'de ekilebilecek arazi var, yamaç arazi var. Yalnız, burada herkeşe şunu söylemek istiyorum ki, bir Agenda 21 diye bir olay var, bir doküman var, bu Rio Dokümanıdır. Bu çevre topolan-tisinin dokümanıdır. Önce bu Agenda 21 bütün ziraat mühendisleri meslekdaşlarımızın herkeşine anlatması lazımdır. Bunun içersinde, doğayı tahrip etmeden, doğadan sürdürülebilir şekilde refah nasıl alınacak? Bunun yolları var. İşte doğadan bir şey alacak-sınız, çünkü yaşamak mecburiyetindediniz. Sürdürülebilir bir şekilde nasıl alacak-sınız bunu? İşte burada geliyor çevre olayı ile mühendislik olayı, teknolojiye yönelik olayı, bilim hepsi birbirinin içine giriyor. Binaenaleyh, çevreyi ekarte eden bir bilim bir yere varmaz. Sadece çevreyi koruyacak-sınız, hiçbir şey yapamayacak-sınız; mümkün de-ğil, aç kalırsınız. Hem alacak-sınız hem bu alabileceğiniz şey sürdürülebilir olacak.

İşte burada mühim olan olay geliyor: Produktivite. Yani, verim bugün en önem-li meseldir. Benim köylüm, çiftçim 100 milyon dekar bugüday ekiyor, 20 milyon ton bugüday alıyor. Ne alıyor buradan? Dekar başına 201 kilogram ürün çıkıyor. Bu as-lında 34 kilogramdan geliyor, yani Cumhuriyetin başında bu verim 34 kilogramdı, 200 kilograma geliştiniz; bu ortalama, 600 kilogram, 800 kilogram olduğu yerler

var. Benim imrendiğim şey şu; Eğer bu 100 milyon dekar araziden dekar başına 500 kilo alsak 50 milyon ton buğday, 20 milyon ton yerine 50 milyon ton buğday. Evet değerli meslektaşlarım, Türkiye 50 milyon ton buğday üretimini hedeflemelidir. Aynı topraktan 50 milyon ton buğday. Nasıl olacak bu? Halen hektar başına 52 kilogram gübre kullanıyor Türkiye. Bu, Avrupa ülkelerinde hektar başına 400 kilogramdan aşığı değil ve hektar başına 52 kilogram gübre dünya vasatilerinin altında. Binaenaleyh o zaman ne yapacaksınız? Bunu yukarıya çıkaracaksınız. Sonra? Tohum. Bugün dekarda 1000 kilograma kadar buğday veren tohumlar var. Bu tohumları ekeceksiniz. Türkiye bir hayli gitmiş. Bence geçen yıllar zarfında Türkiye'nin yaptığı en önemli şeylerden birisi, hem kendisi tohum yetiştirmeye dönmüşken dışarıdan tohum ithalatını, tohum yetiştiriciliğini teşvik etmiş olmasıdır. Tohum yetiştiriciliğini mutlak manada geniş şartlar içinde teşvik etmek lazımdır. Tohum dediğimiz zaman, tohum ve damızlık, her ikisini beraber söylüyorum. Ben ne arıyorum? Ben üretim arıyorum, daha çok üretim arıyorum. Daha çok üretimi düşük verimle değil, yüksek verimle elde edebilirim. Yüksek verimle daha çok elde edersem o zaman rekabet gücüm olacak. Rekabet gücü bulduğum yerde dünyayı yakalarım. Bugün artık rekabet gücü bulmayan her çeşit etkinlik yaşamaya hak kazanmış değil. Yaşamaya hak kazanmak için mutlaka rekabet gücünü bulacaksınız. Binaenaleyh, Türkiye'nin yeniden üreteceği politikalarla rekabet gücünü mutlaka bulması lazım. Bir dünya geliyor. Geçen 100 yıl zarfında meydana gelen icatların tümü ve daha önümüzdeki on sene zarfında icat bekleniyor, keşif bekleniyor ve bir teknoloji olayı var, bir genetik olayı var. Bu genetik ve biyoteknoloji olayı çok büyük bir devrim getiriyor. Türkiye bu biyoteknoloji olayının bir miktar gerisinde kalmıştır. Binaenaleyh biyoteknoloji olayına eğilinmesi lazım geldiğinin altını çiziyorum. Bilim adamlarımızın, mühendislerimizin bütün teknisyenlerimizin ve yöneticilerimizin bu biyoteknoloji olayını kucaklamalarında zaruret görüyorum ve pekçok şeyi, yalnız bitkilerde değil, hayvanlarda ve insanlarda da gen üzerinde oynanmak suretiyle pekçok şey önümüzdeki zaman içinde değiştirilecek. Hatta, ben doktor değilim ama, doktorların bana söylediğine göre, kanserin hücrenin molekülleri üzerindeki doğuştan meydana gelen birtakım yanlışlıklardan olduğu, bunlar düzeltilirse kanserin ortadan kalkacağı şeklinde fevkalade geniş araştırmalar var. Binaenaleyh, hem biz kendi araştırmalarımıza devam edelim, hem dünya ile bu araştırma meselesinde mutlaka bütünleşelim ve mutlaka modern tarımcılık dediğimiz olay gelip dayanacaktır fiyata. Fiyat mekanizmaları en büyük teşviiktir. Bir yerde dünyanın sübvansiyonları, hala en medeni ülkeler sübvansiyon yapmaya devam ediyor. Burada Japonya'nın pirinç misalini tekrarlamak istiyorum. Japonya senelerdir pirinç kavgası yapıyor; çünkü, Japonya'da yetişen 1 kilogram pirinçle Amerika'dan 6 kilogram pirinç alınabiliyor. Japonya o 1 kilogram pirinci yemeye devam etti, 6 kilogram yerine. Sanıyorum bu sene serbest bıraktılar; kıyamet kadar tartışma çıktı, bakalım bu tartışmalar nereye bağlanacaktır. Ama böyle deyip de, herşeyi pahalı yap, ondan sonra her şeyi pahalı üret, sonra ucuzluk ara yahut da zenginlik ara, refah ara, bu da mümkün değil. Öyleyse Türkiye herşeyi herkes kadar ucuz yapmanın yollarını aramalıdır. Herşeyi herkes kadar çok üretmenin yollarını aramalıdır. Binaenaleyh, bu ziyafet sofrasında daha fazla oturamayacağım, devlet işleri beni buradan koparıyor. Sizlere gıpta ediyorum. Bu toplantıları takip edeceksiniz ve bu toplantılar sonunda çıkacak olan neticeler gayet tabii ki Hükümetimize, Devletimize, Parlamentomuza intikal edecektir bunlar. Ben de bunların takipçisi olacağım.

Necmettin CEVHERİ

Devlet Bakanı

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar, sayın Başkan, hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Her sene yapılan ve her sene Türk tarımına yeni hizmetler, yenilikler ve güzel-likler – bana göre – getiren bu değerli toplantıya katılmış olmaktan mutluluğumu ifade etmek istiyorum. Hep bu toplantılarda söylediğim şeyi Sayın Cumhurbaşkanım iznilerinizle tekrarlamak istiyorum, katılımcı demokrasinin en güzel örneğini vermek ve bir ülkenin, her ülkenin olduğu gibi, Türkiye'mizin de bir temel meselesini hep birlikte bilim dallarıyla, bilim yuvalarıyla, meslek kuruluşlarıyla, idaresiyle, yönetimele ve başta zati devletlerinin iştirakıyla devletle birlikte meselelerin görüşülmesi gerektiğinin bir işareti olarak değerli Ziraat Mühendisleri Odası Başkanını arkadaşımıza teşekkür etmek istiyorum.

Değerli konuklar, Sayın Cumhurbaşkanım; Türkiye'nin tarımının içerisinde yaşadığı tabiiyatıyla meseleleri yapısız kaynaklı, birtakım uygulamalara dayanan problemler olacaktır. Dedğim gibi, burada herşeyin başı devletiyle, bilim müesseseleriyle ve meslek kuruluşlarıyla meseleyle yaklaşmak, meseleyle hep birlikte götürmek mecburiyetinde olduğumuzdur.

Tarımın dünyadaki meselelerini burada sizlere anlatmak istiyorum. Sayın Cumhurbaşkanımızın çok kıymetli vakitlerini almamak için ve sizlerin bizden çok daha iyi bildiğiniz ve sizin bildiklerinizle bizim sadece yardımcı olmak durumunda olduğumuz konularda ben meselenin detayına da girmek istemiyorum. Ama şunu anlatmak istiyorum ki, tarımsal yapının Türkiye'deki özelliklerini üzerinde devlet olarak, bilimsel kuruluşlar olarak mutlakla durmak mecburiyetindeyiz. Tarım Bakanlığı yaptığımız sıralarda değerli arkadaşlarımızın benden çok dinlendikleri bir şey ifade edeceklerinden kuşku duymuyorlar mı? Veyahut da çok dinledikleri bir hususu burada tekrar ifade etmek mecburiyetinde olduğumu, işin yapısından gelen, işin kaynağından gelen bir özellik ve üzerinde durulması gereken bir mesele olduğunu söylemek istiyorum.

Türkiye'deki toprak – insan dengesinin hep üzerinde durdum ve bana göre de üzerinde durulması gerekir. Çünkü, kısaca söyleyeceğim ve kısaca tekrarlayarak geçeceğim ki, dünyanın hiçbir yerinde toprakta yaşayan nüfusun yüzde 40'larında olduğu ve o ülkenin de kalkınmış bulunduğu vaki değil. Matematiksel bir gerçek bu. Baktığımız zaman fert başına düşen milli gelirleri 10 bin dolarları aşan ülkelerin hepsinde toprakta yaşayan nüfus yüzde 5'tere, 6'lara, 8'lere imiş; 20 bin doları aşdığı zaman 5'in altına imiş. Bir geometri teoremi kadar katı ve gerçek olan bu hususu değıştirmek bir istisnai durum olmaması gerektiğine göre, binaenaleyh bizim de başta gelen konumuzun bu olduğuna inancımı kısaca tekrarlayarak geçmek istiyorum.

Burada Türk tarımının yapısal durumuna baktığımız zaman önümüze çıkan ilk mesele budur. Benden önceki değerli konuşmacı Sayın Ana muhalefet temsilcimiz

de söyledi, Sayın Gürbüz de söylediler, paramparça olmuş, küçülmüş bir işletme büyüklükleri içerisinde sadece toprağın üzerindeki nüfus baskısı dolayısıyla üretim modellerinde sıkıntıya düşmekle kalmazsınız. Bunu belki kooperatifçilik, belki üreticilerin bir araya gelerek güçlenmesi suretiyle giderebilirsiniz. Ama işletmelerin küçülmesi suretiyle toprağın üzerine gelmiş bir fizik handikap var. Yani 5'er dekarlık, 10'ar dekarlık işletmelerle daha büyük olan mesela Kanada'da 260 hektar, bizde 5 hektar. Artık bugün koşarak 21 inci asra ulaşmaya çalışan dünyanın teknolojik şartları içerisinde sanayi işletmeleri, turizm işletmeleri, ticari işletmeler, hizmet işletmeleri, hepsi nasıl büyüdükçe ekonomik oluyorsa, tarımda küçüldükçe ekonomik olmanın izahını yapmak mümkün değildir. Binaenaleyh, işletmeleri büyütemediğimize göre, bu toprakta yaşayan insanlara "Topraktan kopun" demekle kopamayacaklarına göre, onları toprağın dışında yaşayacak, yaşatacak imkanlara kavuşturmadığımız sürece topraktan koparmamız mümkün değildir. Veyahut da, bugün yer yer olduğu gibi, toprağın attığı, fakat kentsel toplumun ve sanayi hattının alıp besleyemediği şehirlerin etrafındaki – hep söylerim – aynı zamanda sosyal birtakım meselelerle birlikte oluşan kuşaklar meydana geliyor. Topraktan kopacak, fakat sanayi ile bütünleşemeyecek? Türkiye bugün bunu yoğun yaşamaktadır. Binaenaleyh yapılacak iş, sanayiye süratlendirmektedir. Toprakta yaşayan insanların, toprakta yaşayan nüfus oranının toprakta çokluğu verimi artırmıyor, tam aksine ürettiğinin büyük bir kısmını kendisi tüketen ve kapalı bir sistem içerisinde yaşıyor. O zaman Türkiye'de tarım bir ekonomik olay olmaktan çok, bir sosyal olay haline geliyor ve bir siyasal olay haline geliyor.

Değerli konuklar, üretim modelleri üzerine geçtiğimiz zaman topraktaki bu yapıyı bana göre düzeltilmesi gereken hususu böylece özetlemeye çalıştıktan sonra, üretim modellerine geçtiğimizde ben daima düşünmüşümdür ve burada da gene bir görüşüm olarak ifade etmek isterim ki son derece önemlidir. Özellikle sermaye teşekkülünün veya terakümünün çok zor olduğu, yani bu yapısal durumu itibariyle 50'şer dekara bölünmüş araziler içerisinde sermaye birikimini çıkarmak ve sermaye birikiminden de teknolojinin imkanlarını toprağa akıtacak olanları sağlayamayacağımıza göre bu küçük işletmelerle, yapılacak şey hür kooperatifçiliği alabildiğine geliştirmektir. Küçük güçler halinde bulunan işletmelerin ve o işletmelerin sahibi olan kimselerin birleşerek bir güç meydana getirmeleri gerekir. Bununla, dediğim gibi, toprağın üzerindeki işletmelerdeki fiziki handikapı ortadan kaldıramazsınız, ama hiç olmazsa sermaye birikimi ve sermaye birikiminden kaynaklanması mümkün olan bir teknoloji imkanını ancak o sırada bir araya getirebilirsiniz. 50'şer dekarlık işletme sahipleri bir araştırma yapmazlar, ama onları biz bir kooperatif halinde, kooperatifler ve kooperatifler birlikleri halinde eğer örgütleyebilirsek, o zaman bütün dünyanın yaptığı gibi ve kaçınılmaz olan araştırma ve geliştirmelerle tarımımızı desteklemek imkanını elde etmiş oluruz.

Aklıma geldiği için burada şunu söylemek istiyorum; değerli arkadaşarımdan da rica ediyorum, Türkiye'de, yaptırdığımız araştırmalara göre, 9 milyon dekar araziye sulayabilecek sera kapasitesi var, yani termal kaynaklarla. Tabiatıyla bu çok ideal ve son hedeftir, bunun gerçekleştirilmesi ilk anda mümkün değildir, ama bunu mutlaka – Sayın Cumhurbaşkanımıza da arz etmiştim, emirleri de olmuştu – ben de

gene Tarım Bakanlığında çalışan değerli arkadaşlarımız, Sayın Cumhurbaşkanımız o zaman bana verdiğiniz emri tekrarlamak isterim; Boşa akip giden her su, Külah-ya'da, Kirşehir'de, Erzurum'da, şurada burada olduğu gibi, aynen Ortadoğuda akart-yakıtın göle salınmasından başka hiçbir farkı yoktur bana göre. Her ikisi de enerji kaynağıdır.

Şimdi, geçen defa arkadaşlarımızla Kanada'ya yaptığımız bir görev gezisinde – mevsim kişti – seraları 1 metre karın altında gördük. Yani seralarla 1 metre civa-rında – aşığı yukarı – kar vurmuştu ve içerisinde üzümler yetiştiliyordu. Binaenaleyh o isiyi sağlayabildikten sonra bunun mutlaka değerlendirilmesi lazım ve artık 21 in-ci asırda nüfusu 11 milyara dayanması hesaplanan dünyanın artık bugün bizim yap-tığımız gibi ekstsansif tarımla dünyayı doyurması mümkün değildir. Mutlaka entansif yoğun tarıma, bilimle desteklenen entansif yoğun tarıma geçerek ancak dünyayı beslemek, dünyayı doyurmak imkânına sahip oluruz. Onun için Türk tarımının bu-na da hazırlıklı olması lazım.

Tarımın desteklenmediği hiçbir ülke yoktur. 7 tane sanayileşmiş dünyanın de-vi sayılan ülkelerin birinci meselesi tarımdır. Japonya haric bütünlerin hepsi tarımda aynı zamanda birer dalda en başta gelen ülkelerdir. Amerika bugün dünyanın tepe-sinde oturan büyük sanayi devi Amerika, aynı zamanda buğday üretiminde dünya şampiyonudur. Fransa dekar başına 540 kg buğday üretir, bizimkinin 2,5 katıdır. Ve Concorde'u yapan Fransa, aynı zamanda dekar başına ülke genelinde buğdayda, benim bildiğim kadarıyla herhalde rakamlar değişmemiştir, ondan sonra Almanya gelir, ondan sonra Amerika ve Kanada gelir. Bunlar dünyada buğday şampiyonu-dur. Yani, dünyanın en ileri sanayi ülkeleri olmalarına rağmen, tarımlarını destekle-mekten de geri kalmamaktadırlar. Kalmamaları gerektiğini de kabul etmiş olarak o noktaya gelmişlerdir. Bizim anlayışımız biraz yanlış olmuştur. Ben, benden önceki çok değerli konuşmacımla bütün düşüncelerine saygılı olarak ifade etmek isterim ki, bizim tarımdaki destek ve koruma anlayışımız, dünyadan farklı olmuştur. Bizim anlamadığımız liberalizm şeklinde dünyanın hiçbir yerinde ve tarihin hiçbir döneminde bir liberasyon anlayışı olmamıştır. Kesinlikle burada bir siyasi mesele olarak alıyo-rum sanmayın. Ben en azından bu platformlarda siyasi meseleleri götürmemiş olma-yı büyük bir heyecanla arzu ettiğim ve daima saygıyla karşıladığım bu toplantılara ve bu toplantılara katılan değerli konuklara saygı içerisinde kabul ettim. Geçenler-de Japonya'ya bir bürokrat heyetle ile gittiğimizde, bize kavun ikram ettiler. Orada son derece kıymetli ve pahalı. Fiyatlarını sorduğumuz zaman bizimkinin yaklaşık 10 misli olduğunu söylediler, gördük ve dedik ki: Liberal bir ülkeminiz, biz de size kavun ihraç edelim. "O kadar kolay değil. Biz bir kural getiririz, boyu şu kadar olacak, eni şu kadar olacak, şu kadar santimden fazla olmaz, şu kadar santimden eksik ola-maz deriz ve sizin kavunlarınızı satmayız" dediler. Bütün dünyada bu böyle. Şimdi burada sadece hepimizin hep beraber gene yürütmek mecburiyetinde olduğumuz bir mesele olarak söylüyorum. Yoksa bugün burada biz varız, yarın başka-ları olacaktır. Ama Türkiye'nin ve tarımın ve dünyanın değişmeyen gerçeklerini de, buralarda kimler olursa olsun, hep beraber aynı sabit ölçüler içerisinde götürmek mecburiyetindeyiz.

Hayvancılığımız da aynı şekilde, bize göre, birtakım yanlış anlayışlara uğra-

miştir. Avrupa'da AT ne yapıyor? AT fark giderici vergi koyuyor. Avrupa ülkelerinden birisine bir tarımsal ürün veya sanayi ürününü ihraç etmek istediğiniz zaman, eğer o ülkede konmuş olan taban fiyatın çok altında iseniz, AT'nin kendi üyelerine verdiği talimat şudur: Yani isterseniz o seviyeye kadar vergiyi artırabilirsiniz demiyor, artırırsınız diyor. Yani, benim ülkede şu şu fiyatın altında satılamaz, dünyanın neresinde hangi maliyetle hangi fiyatları bulursanız bulun, benim üreticimin yaşadığı seviyeye kadar, yaşatılabileceği seviyeye kadar çıkarmak zorundasınız diyor. Çıkarabilirsiniz demiyor, çıkaracaksınız diyor. Onun için, Uruguay'da 1996'da sıfırlanması düşünülen kuralların, yani tarımsal desteklemelerin sıfırlanması için 1986'da varılan anlaşmaların ne 1996'da, ne 2016'da hiç kimse, ona imza atan ülkelerin o çerçeve içerisinde hareket edeceğini sanmamalıdır. Herkes, Birleşmiş Milletlere üye ülkeler dahil, her ülke önce kendi çıkarları itibarıyla onun neresinden nasıl yararlanacağını hesap eder, Uruguay da budur. Herkes orayı imzalamıştır, ama herkes ondan sonra dönmüş, Kanada dahil, Amerika dahil, kendi tarımını, kendi tarımcısını nasıl koruyacağını hesabı içerisinde olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, 490 milyar dolar ihracatı olan, dünyanın en büyük ihracatçısı olan bu ülke, kendi tarımını desteklemek için, ton başına buğdayda – hepinizin bildiği gibi – bizde onlardan aldık Orta Asya Cumhuriyetlerine verdik, 35 ile 15 dolar arasında destek yapmaktadır, dövize ihtiyacı olmadığı halde, tarımda yaşayan nüfusu % 3'lerde olduğu halde. Almanya, hemen onun arkasından gelen ihracat şampiyonu olan 450 milyar dolarlarda, o da bizim ihraç ettiğimiz canlı hayvan ve bazı hayvansal mamuller üzerinde, gerek süt ve gerek et olarak yaptıkları sübvansiyonlar ve destekler Türk tarımının aynı zamanda bugün içinde yaşadığı problemleri başına getirmiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım, izinlerinizle daha belki Türk tarımı için anlatacak çok şey vardır. Toprakta yaşayan insanların heyecanı içerisinde belki müsamahanızı aşarak bazı şeyler söylemek isterdim ama, vaktinizin de son derece kıymetli olduğunu düşünerek; bu toplantıyı düzenleyen tarımcı olan değerli rektörümüze, Ziraat Mühendisleri Odasının Başkanı Sayın Gürbüz arkadaşımıza ve bu toplantıya değerli katkılarıyla mutlaka güç getirecek, Türk tarımına büyük faydalar sağlayacak olan değerli konuşmacılara, Sayın Cumhurbaşkanım, izinlerinizle teşekkürlerimi ve zati devletlerine saygılarımı arz ederim.

Sayın Başkan, Ziraat Mühendisleri Odasının düzenlediği Tarım Hattası 94'e katılan değerli konuşmacılar, çok sevgili konuklar; hepinizi sevgilerle saygılarla selamlıyorum.

Böyle bir toplantıda konuşma fırsatını elde etmekten duyduğum sevinç ve mutluluğu, Ziraat Mühendisleri Odası Yönetimine teşekkürlerimle birikte ifade etmek istiyorum.

Değerli arkadaşlarım, artık geleneksel hale gelen bu toplantılar gerçekten Türkiye'de tarım alanındaki çok önemli konuların ele alınmasına, tartışılmasına fırsat veriyor. Bundan önceki toplantılara da katılma olanakları bulmuştum, büyük bir mutlulukla, çok yararlanarak oradaki tartışmaları izlemiştim. Burada yapılan tartışmaların Türkiye'de tarım sorunlarıyla ilgili literatürün oluşumuna önemli bir katkı getirdiğini de görüyorum. Ö nedenle, Odamızı yüreğinden kutluyorum, cesaretlendirmek istiyorum, bu konudaki çalışmaların sürdürülmesinde büyük yarar olduğunu ifade etmek istiyorum.

Değerli arkadaşlarım, Türkiye'de tarım sorunları çok yaygın çok derin bir ilgi konusu. Öyle olmasına şaşılmayacak bir taraf da yok. Çünkü, tarım, Türkiye'de nüfusun şurada yarısını, hatta dolaylı ilişkiler de göz önünde bulundurulursa, yarısından fazlasını kapsayan bir önem taşıyor. Yani, kenteleşme olayı bizi yanıltmamalıdır. Türkiye'de kentlerde yaşayan nüfusun oranı, nüfusun yarısını aşmıştır, % 55 civarında bir kentli nüfus oranına sahibiz. Tabii bu da kent tanımının nasıl yapıldığına bağlı bir konudur. Fakat kullanılacak yaygın kabul edilebilir gerekçelerle, kriterlerle durum değerlendirildiğinde görülen odur ki, Türkiye'de nüfus kenteleşmektedir; ama, bu tarımın öneminde arzu edilen, beklenen, gerçekleştirilmesi amaçlanan azalmanın ne yazık ki ortaya çıkmasını ifade etmemektedir. Bu nedenle, tarım, toplumumuzun yarısını yakından ilgilendiren, ekonomimizin çok kritik sektörlerini etkileyen, ihracatın özünü oluşturan, sanayimizin hammaddede girdisini büyük ölçüde sağlayan çok temel bir konudur. Ö nedenle, tarım, sadece gayri mülki hasıla istatistiklerine yansayan tarım rakamlarıyla bakarak değerlendirmek bize doğru bir yaklaşım noktası sağlamaz.

Değerli arkadaşlarım, bu arada tarım konularını konuşurken bizim saptama ihtiyacını hissettiklerimiz temel nokta şudur : Tarım bir ekonomik iş bölümünün belli bir alanı gibi algılanabilir ve tarım konuşulurken doğru bir ekonomik iş bölümü içinde tarım diye nitelenen alanın sorunlarını konuştuğumuz zannedilebilir. Bu, esas olarak doğrudur, fakat Türkiye özelinde bunun çok gerçeği ifade eden tasnif olduğunu sanmıyorum. Bunun da önem taşıdığı kanısındayım. Olay şudur :

Türkiye'de tarım, bir ekonomik üretimin biçimidir, bir yaşam biçimidir, bir toplumsal sosyolojik gerçeği ortaya koymaktadır. Olayı sadece ekonomi boyutuyla algılamak, tarımı bir tarımsal üretim konusu gibi değerlendirmek bizi gerçeklemez uzak düşürür. Eğer öyle olmuş olsaydı, zaten sorunların büyük ölçüde çözümü

Deniz BAYKAL

CHP Genel Başkanı

gerçekleştirilmiş sayılabılırdi. Sorunumuz, aslında bir geleneksel yaşam biçimi olan, bir sosyolojik kategori halinde ortaya çıkan köylülüğü, kırsal alanı bir ekonomik uğraş haline, tarımsal uğraş haline dönüştürebilmektir. Bunu başardığımız anda zaten sorun çok büyük ölçüde çözülmüş olacaktır.

Şu anda tarımda kendisini büyük ölçüde gösteren aşırı nüfus birikimi, gizli işsizlik, verimlilik düşüklüğü, sermaye eksikliği, organizasyonun hemen hemen bulunmaması gibi özellikler bizi tarımda sadece bir ekonomik uğraşının ötesinde bazı temel sosyolojik bağımlılıkların bulunduğunu düşünme noktasına getiriyor. Olayımız, tarımı, bu yükünden, külfetinden çıkarmak, onu olağan, bilinen bir ekonomik uğraş haline dönüştürebilmektir. Yapılması gereken budur.

Türkiye’de tarım bu yönüyle Türkiye’nin yükünü taşıyor, işsizlik yükünü taşıyor, Türkiye’nin sosyal güvenlik eksikliği yükünü tarım taşıyor, üretim düzeyi düşüklüğünü, yani yoksulluk dediğimiz olayın yükünü tarım taşıyor. Tarım, bir anlamda Türk ekonomisinin hesaplaşmak ve çözmek zorunda olduğu ana temel sorunudur. Tarımı çözmeden sadece başka alandaki verilerle tatmin olarak bir sonuca ulaşmak mümkün değil.

Türkiye’de ekonominin temeli tarım sorunudur. Tarımı ekonomik bir uğraş haline getirmeyi başardığımız ölçüde bu açmazdan kurtulabiliriz. Türkiye’de tarım sorununu karmaşık ve ağır hale getiren pek çok neden var. Bunların başında herhangi bir nedenle bizim değiştirmemiz pek kolayca olamayacak olan devraldığımız çıkış noktamız olan toprağımız, ülkemiz, coğrafyamız var. Coğrafyamız veridir, çıkış noktasıdır. İçinde bulunduğumuz enlem, boylam çok verimli bir tarımsal üretim alanı olarak gözüküyor, coğrafyamız çok ideal bir tarımsal verimlilik alanı olarak ortaya çıkmıyor. Türkiye’nin konumunun konuşlandırılmasının, enleminin boylamının ötesinde arazi yapısı, coğrafi yapısı da tarımsal üretim açısından pek çok sorunu beraberinde getiriyor. Ortalama yüksekliği 1000 metre olan bir Anadolu platosunun üzerindeyiz. Bu platonun tarımsal üretim alanında getirdiği sorunlar sıkıntılar var. Burası çok eski bir kullanım alanıdır, yani yorulmuş bir coğrafyadır, yorulmuş bir topraktır. Diğer ülkelerden çok daha ek desteğe, katkıya ihtiyaç gösteren bir niteliği vardır. Üstelik, büyük bir sermaye yetersizliği içinde çalışma yapılması mutlak bir zorunluluktur. Bu koşullarda yürünüyor.

Sulama bakımından büyük sorunlarımız var. Dengeli, istikrarlı, doğal su toplama alanı olarak gözüküyoruz. Anadolu platosunun 185 milyar metreküp sualdiğini biliyoruz, ama bu suların tarımsal üretim açısından en uygun biçimde değerlendirilmeye elverişli olduğunu düşünmek ne yazık ki mümkün değil. O nedenle, Türkiye’de anlamlı, verimli bir tarımsal uğraş gerçekleştirebilmek için öncelikle sulama konusunun çözülmesi, yani yatırım yapılması, sulama tesislerinin gerçekleştirilmesi, barajların kurulması mutlak zorunluluk olarak ortaya çıkıyor. Bütün bunlar Türkiye’de daha tarımın başlangıcında önemli güçlüklerin bulunduğunu gösteriyor. Ülkemizi seviyoruz, ülkemizle iftihar ediyoruz, hiç kuşku yok; ama, ülkemizin tarım açısından ideal bir coğrafya oluşturduğunu söylersek, zannediyorum gerçeğin dışında gözlemleri dile getirmiş oluruz.

Bu tespitler bizi Türkiye’de tarım alanında varolan sorunların yoğunluğunu gör-

meýe götürýör. Bu açdan baktığımızda, Türkýýe'de tarımyň bir geleneksel ýaşam biçimi bolup durýan görnüşlikden gelmek mümkin degil. Ýani, ýerleşik topluma geçiş insanlaryň ügräşlikleri tärden ügräşlikleri geçirmişlikden, toprakdan bitkisel üretim saglamaya çalşan insanlar olara bir tarım geleneğiniň içinden geçýör. Bunlaryň ýaný sıra şun saptamalary da herhalda Türkýýe'de tarımyň degerlendirilýän ýapmak zorunday.

Türkýýe'de tarımsal alan işleme bükükleriň aýsından degerlendirilýäniň za- man, optimum işleme bükükligüne uýgun bir dağılym ne yazykki góstermýör; Türkýýe'de góş bir parçalanmanyň varolduguny góruýörüz. Türkýýe'de 100 dekarın altındaki işleme sayysy % 82, ýani her 100 işlemenden 82'si 100 dekarın altındaki işleme alanlarynyň aslında 6-7 aýrý toprakıny bilşkesi halında ortaya çykırtımy da unutmamak gerekýör. Bu % 82, Türkýýe'de tarımsal alanı % 46'sını oluşturuýör. 100-500 dekar arasındaki işleme sayysy Türkýýe'de olukça dü- şük gózüküýör. Buna karşılık, 100-500 dekar arasındaki işlemeleň kontrol etilýäni alan % 40'lar ciwarındadır. Ýani, Türkýýe'de gerekç, aşırı parçalanmış bir işleme yapysını bolup durýan, işlemeleň de góş dağılyk topraklardan oluşturdur. Bütün bunlar, Türkýýe'de vertimil bir tarımsal üretim yapmak için uýgun, optimum alt yapı- nıň henüz şekillenmedigini, oluşmadigini ortaya koyuýör.

Bütün bunlar, Türkýýe'de tarımyň góş temel ciddi sorunlarla karşı karşıya bulduğunu góstermýör. Bütün bunlaryň baglandığı nokta da sermaye yetersizligi olara- rak kendisini góstermýör. Tarımda bolunan insanlaryň sermayesi ýoktur. Bir anlamda tarım, reziduel bir ekonomik ügräş olara gıkırtı; ýani, başka yapılacak bir şey olmadığı için, mecbur kalındığından dolayı bir anlamda ekonomik mahkumiyet- in sonucı olara ýaşamı idame ettirmenini kaçınlmaz yolu ýönetmi olara tarım an- cak kendisini góstermýör. Orman bölgeleňde ýaşayan köylülerimiz daha da fazla bu komudadırlar. Sadece bir dogal ýaşam içinde ayakta kalma, varlığını sürdürme ügräşisi içindedirler. Tarımsal üretimin ekonomik katma degerini artırmamasına dönük bir anlamı gabanın oralarda görülmesine olanak ýoktur. Bunu saglayacak sermaye ýoktur, bilgi birikimi ýoktur, alyapı ýoktur.

Türkýýe'de tarım, hayvancılık, bitkisel üretim kompozisyonu şeklinde ele alın- dığı zaman bitkisel üretim kendi içinde hububat, meýve, sebze, baklagiller, sirai bit- kileri ayırtımlary geçevesinde ele alındığı zaman özledigimiz dengeňin, ýani katma degeri en yüksek düzeýde ortaya koyan, vertilen emegi en yüksek üretimle nema- landıran, ödüleniren bir yapının Türkýýe tarımynda hala oluşturulamadigini góreb- liýörüz. Belki sevindirci olabilecek bu denge patern dağılymı göz önünde bulundur- lıduğunu zaman meýve sebze üretiminin bitkisel üretim içinde üçte birlik bir ağırlığı saglamaya yönelmiş olması önemli bir unsur olara belki not edilebilir.

Değerli arkadaşlarım, Türkiye’de bu sorunlara nasıl yaklaşacağız? Tarımı bir ayakbağı, bir engel, bir güçlük gibi mi görmeye devam edeceğiz; tarıma harcanan parayı bir çeşit sokağa atılmış para sayarak mı bu konuya yaklaşacağız? Bu konu özellikle destekleme politikalarında sık sık gündeme getirilir. Geçen yıl da odamız çok yerinde bir kararla destekleme politikalarını ele almış ve ayrıntılı bir değerlendirilmeye tabi tutmuştu. Bu çalışmaların sonucunda artık herkesin görmüş olması gerekir ki, Türkiye’nin karşılaştığı sorunların çözümünde tarıma olumsuz yaklaşarak ya da Türkiye’nin karşılaştığı sorunların sorumluluğunu tarıma yıkarak kimsenin kendisini aklamaması mümkün değildir. Türkiye’de enflasyon var, niye var? Tarımda destekleme var. Tarımda desteklemeyi kaldırırsak Türkiye’de enflasyon olmaz gibi bir anlayışı, bekleyişi yaratmanın doğru olmadığı artık ortaya çıkmış olmalıdır. Dünyanın her yerinde, en ileri, en kapitalist, en pazar ekonomisi mantığı içinde ekonomisini örgütlemiş ülkelerde de tarıma çok büyük destek verildiğini görüyoruz. Bu desteğin fonksiyonel olduğu, sadece insani duygulardan, adalet anlayışından, yoksullara yardımcı olmak gerekir düşüncesinden kaynaklanmadığı; işlevsel, anlamlı, yerinde bir harcama olduğu da Türkiye gerçeği de dünya gerçeği de ortadadır.

Bu nedenle, destekleme politikaları devam edecektir, devam etmelidir. Önemli olan, destekleme politikalarının, teşvik politikalarının tarımda oluşmasını istediğimiz amaca, gerçekleştirmeyi öngördüğümüz hedefe dönük olarak kullanılmasını sağlamaktır. Yoksa, sadece buna ihtiyaç duyan nüfus kesiminin tatminini sağlamaya dönük, adalet anlayışından kaynaklanan yaklaşımlarla değil, fonksiyonel biçimde tarımı biz şu yapıya oturtmak istiyoruz, şu tip tarımı, üretimi ödüllendirmek istiyoruz, desteklemek istiyoruz diyerek bilinçli bir biçimde sağlam politik hedeflere dönük olarak destekleme politikasının uygulanmasıdır. Türkiye’de bunun tam yapılabildiğini ne yazık ki söylemek mümkün değildir; ama, Türkiye’de tarım alanındaki kolektif düşüncenin resmi kuruluşları aşan bir biçimde, hiç kuşkusuz resmi kuruluşları da etkisine alarak, ziraat mühendislerimizle, kamuoyumuzda diğer kesimlerde ortaya atılan düşüncelerin yavaş yavaş bu noktaya doğru anlayışı getirmekte olduğunu memnuniyetle görüyorum. Bu oluşumu desteklemek gerektiğine de inanıyorum.

Değerli arkadaşlarım, tarımda bilgi olağanüstü önemli. Her alanda önemli, artık çağımızda üretim faktörleri değerlendirilirken eskiden olduğu gibi işgücü, sermaye, girişim tasnifiyle sonuç almak mümkün değil; ya da ham madde, işgücü, sermaye; bunların kompozisyonuyla üretim sağlanır değerlendirmesi artık çok yalın, çok sığ bir değerlendirme haline dönüştü. Günümüzde üretimi belirleyen temel düşünce bilgi ve teknoloji. Bilgi ve teknoloji, üretimin miktarını, yapısını, niteliğini, katma değerini en çok belirleyen unsur halinde ortaya çıkıyor. Sanayide de böyle oluyor, tarım da da böyle oluyor. O nedenle, Türkiye’de tarım alanına bilgiyi ve teknolojiyi bugüne kadar seferber edebildiğimiz çok üzerinde seferber etmek zorunda olduğumuza inanıyorum. Bu alanda Türkiye’nin henüz kullanmadığı boşluk var. Sadece dışarıdan tür ithalleriyle, tohum aktarmalarıyla, dünyanın başka ülkelerinde gerçekleştirilmiş olan teknolojik atımların sonuçlarını Türkiye’ye aktararak bu olaydan yararlanmaya çalışıyoruz.

Teknoloji alanında yatırımın, bilgi üretiminin olağanüstü pahalı olduğunu çok

iyi biliyoruz. Orijinal bilgi üretmek çok yüksek maliyet gerektirir, buna hiç küşku yok; ama buna da girmek lazımdır. Yani sadece transferle, sadece ithalata, sadece ak-

İsrail gibi boyutu Türkiye ile mukayese edildiğinde çok büyük olmayan bir öl-
kede tarımsal teknolojinin, bilgi üretiminin ne kadar teşvik edildiğini ve ne kadar
olumlu sonuçlar yarattığını hepimiz çok iyi biliyoruz. Türkiye de bu alana girmelidir.
Türkiye'nin bu alanda çok büyük boşluğu vardır. Yani, Türkiye'deki sığır popülasyo-
nunda kömür irki yüzde 8 düzeyinde; olamaz, bunu artırmak lazımdır. Yıllardır bunun
gayreti gösterilir, ama ne yazık ki gereken sağlanabilmiş değildir. Sadece tohum de-
ğiştirerek, tohum konusunda gerekli duyarlılığı göstererek tarımsal üretimi pek çok
açıdan hızlandırmamız mümkün olduğuna çok iyi biliyoruz. Yani, yapılan harcamա-
nın en verimli geri döneceği alan tarımdaki bilgi ve teknoloji alanıdır. Türkiye bura-
ya bir an önce girmek zorundadır. Biyoteknoloji, genetik mühendisliği, biyokimya
alanları büyük ufkular açmıştır, insanlığın geleceği bu açıdan büyük umutlarla dolu-
dur. Bu oluşumlara Türkiye'nin tamamen dışarıdan yabancı gibi bakması kesinlikle
kabul edilebilir değildir. Biz, bu alanda da uzmanlaşmaya ve yatırım yapmaya mec-

Değerli arkadaşlarımız, Türkiye'de tarımın artık sahipleri var. Tarım mühendis-
leri bunun sahipleridir. Türkiye'de çiftçilerimiz giderek bu konuda daha bilinçli hale
gelmektedirler. Çiftçi örgütlenmesi en güç olan toplumsal kesimdir, topırağa bağlıdır,
tüccardır, bireyseldir, muhatazakardır ve dağınıktır; ama buna rağmen Türkiye'de
çiftçilerin, yaşıyan gerçeklerden kaynaklanarak kendi sorunları üzerinde daha cid-
di bir düşünce arayışı içine girdiklerini hepimiz memnuniyetle görüyoruz, biz siyaset
adamları olarak buna tanık oluyoruz. Bu konuda çok daha bilinçli, çok daha ciddi
arayışlar içinde gözükmüyor çiftçilerimiz. Tarım alanındaki örgütsel yapıların çiftçi ku-
ruluşlarının gerekli ihtiyaca cevap verecek düzeyde henüz çikitiğini söylemek ne ya-
zık ki mümkün değildir. Türkiye'de tarım alanında çok büyük yeni örgütleşme girişim-
lerine ihtiyaç vardır; yani, hem kamunun kendi tarımsal sorumluluklarını yerine ge-
tirmek için ortaya koyduğu yapıların gözden geçirilmesi mutlak ihtiyaçtır; yani, Ta-
rim Satış Kooperatiflerinin, Toprak Mahsulleri Ofisinin, Ziraat Donatım Kurumunun,
Tarım Kredi Kooperatiflerinin; bütün bunların günün gereksinimlerine uygun biçim-
de yeniden düşünülmesine ihtiyaç vardır, hem de tarım alanındaki sivil örgütlenme-
nin, yani çiftçi birliklerinin, ziraat odalarının yeniden yasal dayanaklarla desteklene-
rek ciddi bir niteliğe kavuşturulması gerekmektedir.

Ziraat Mühendisleri Odamızın bu konuda bir öncü görevi üstlendiğini memnu-
niyetle görüyoruz. Sanayorum, Ziraat Mühendisleri Odası bütün bu oluşumları ger-
çekleştirecek bir organizatör rolünü de oynayabilir, böyle bir gabanın içinde de gö-
züküyor.

Ülkede ziraat mühendisliği eğitimi eski, kökü bir eğitim, çok seçkin bir ziraat
mühendisleri kadrosuna sahibiz. Halkalı Ziraat Mektebinden başlayarak üniversite
öncesi düzeylerden geçerek Türkiye'de kökü bir tarımsal eğitimin var olduğuna he-
pimiz çok iyi biliyoruz; ama bu tarımsal eğitimin gereğini yerine getirmediğini, bu ta-
rımsal eğitimin en verimli şekilde değerlendirildiğini söylemek ne yazık ki mümkün
değildir. Özellikle son zamanlarda ziraat mühendislerimizin, birer diplomalı işsiz ha-

line dönüşmekte oluşu, bilgilerini değerlendirmek olanağından tamamen uzak bir biçimde bir niteliksiz işçi olarak iş arama zorunluluğu içine düşmüş olmaları, öyle sanıyorum ki hepimizin hem eğitim politikamız açısından, hem tarım sorunlarımız açısından üzerinde durmamız, düşünmemiz gereken bir temel sorun olduğunu sizler de kabul edersiniz.

Değerli arkadaşlarım, tarım sorunları hiç kuşkusuz yılların birikimiyle bugün ulaştığı noktada ele alınacak çözülecek. Türkiye’de çok yapısal, sağlıklı dönüşümleri, değişimleri hep birlikte gerçekleştirmeye gayret edeceğiz. Sağlıklı trendler var, o trendler yakalanacaktır, onlar geliştirilecektir, güçlendirilecektir. Çıkış yolu budur. Bir anda bir hamleyle bütün sorunların bir kılıç darbesiyle bütün düğümlerin çözülmesi söz konusu olmaz. İyi niyetli, sabırlı ve kararlı bir gayretle Türkiye tarım sorunlarını da çözmeye yönelecektir.

Bu çerçeve içinde ben, bir konjonktürel soruna da dikkatinizi çekerek konuşmamı tamamlamak istiyorum. Türkiye’de enflasyon, tarım sorunlarının çözümü açısından büyük sorunlar doğuruyor. O nedenle pek çok sorunumuza dönük olarak olduğu gibi, tarım açısından da Türkiye’nin, enflasyonu ortadan kaldırdığı, sağlıklı bir ekonomik mali sistemi bir an önce gerçekleştirmesi mutlak ihtiyaçtır. Bu başarıldıktan sonra Türkiye’nin tarım alanındaki sorunlarını daha verimli bir biçimde ele alması, çözmesi mümkün olabilir. Yoksa, enflasyon, bütün rasyonelleri ortadan kaldırıyor. Emeği, üretimi, çabayı, çalışmayı ortadan kaldırıyor. Destekleme politikalarının anlamı, içeriği kayboluyor. Yatırım artık anlamsız hale geliyor, spekülasyona iş yönelmeye başlıyor ve öyle sanıyorum ki, enflasyon, bizatihi kendisi Türkiye’de tarım sorunlarını daha da karmaşık, daha da içinden çıkılmaz hale getiren bir ana sorun haline dönüşüyor.

O nedenle, ben, ziraat mühendislerimizin sadece teknolojik sorunlarını, örgütlenme ve eğitim sorunlarını ya da kendi teknik sorunlarını değil, ülkenin genel ekonomik durumunu da bir ziraat mühendisi olarak ele almasının, konuşmasının, o konuda görüş ortaya koymasının yararlı olduğu inancı içindeyim.

Sayın Başkan, bu düşüncelerle, zamanı daha da fazla israf etmemeye çalışarak, düşüncelerimi ifade etmeye çalıştım.

Ziraat mühendislerini tekrar kutluyorum, çalışmalarınızda başarılar diliyorum, sevgiler saygılar sunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Başbakan Vekilim, değerli katılımcılar: önce-
likle Sayın Genel Başkanım Mesut Yılmaz'ın önemli mazereği dolayısıyla aramızda
bulunamadığı için özürlerini sizlere iletmek istiyorum ve partimin bu hafta dolayısı-
yla tarıma bakış açısını ifade edebilmek için de mutluyum. Sözle-

rimle başlatırken hepimize saygılar sunuyorum.

Değerli arkadaşlar, tarımda Cumhuriyet dönemi içinde çok büyük hamleler
yaptığımızı söylemek mümkün değil. Cumhuriyet döneminde, son 70 yılda ortalama
kalkınma hızımız 5,8 iken, toplam olarak, tarımda maalesef yüzde 3 civarında kal-
mıştır. Elbette ki tarımdaki verimlilik artışı ve tarımdaki kalkınma hızı, sanayi gibi gö-
rülmesinde bütün kalkınmış ülkelerin kalkınma stratejilerinin temelinde tarım yat-
maktadır. Hiçbir kalkınmış ülke yok ki tarımda geri olmuş olsun. Bir başka deyişle
de, her kalkınmış ülkenin önce tarımda hamle yaparak, tarımda kalkınmışlığı sağ-
layarak bir noktaya gelmiş olduğunu görüyoruz.

Bizde acaba nelerde aksama var, bunları araştırmak veya Cumhuriyet döne-
mi hükümetlerinin tarım kalkınma stratejilerine önem verip vermediğini tartışmak
galliba konumuz değil. Ama tarımda biz niye bu noktadayız araştırmasını yapmaktaki
ve gikiş önerilerini tartışmakta fayda var. Galiba bu sempozyumların da gayesi bunla-
rı görmekte fayda var.

Tarımda öncelikle arazinin toplulaştırılması geçmişte çok tartışıldı. Araziler da-
ğıtılmıydı, araziler toplulaştırılmıydı? Bir ara, bildiğiniz gibi Tarım Reformu
Müsteşarlığı kurulmuştu, işte devletin arazileri ve büyük arazi sahiplerinin arazileri-
nin bir kısmı sahiplerinden alınıp topraksız köylüye ekonomik boyutlarda verilmesi
öngörülüyü; ondan sonra belirli yerlerde aksamalar bulunduktan sonra tarımın ara-
zi dağıtımıyla değil, toplulaştırılması ve optimum ekonomik büyüklüğe, ölçütere-
zi dağıtılmasıyla ilgili gerektirdiği savunulmuş, çeşitli varyasyonlar kamuyunda epeyce tartışıl-
mıştır. Böyle ekstrem örnekler var tabii, tarımda mülkiyet alanı 5 – 6 bin dönüme ka-
dar olanlar da var, ama 3 dönüme 13 kişinin sahip olduğu yerler de var. Ben kendim-
mi bildiğimden beri tarımdan kopmamış bir insan ve halen de tarımda geçimi mi bir
miktar sağlayan bir arkadaşınız olarak, derim ki tarımda verimlilik ve ekonomik bü-
yüklükler sadece önemli. Öncelikle tarım dediğimizde öncelikle tarımdaki üretim, ar-
tı hayvancılık, balıkçılık, diğer yan iştiğal sahalarını da kast ediyorum. Tarımdaki ve-
rimliliği hala daha ulaşılabilecek bir hedef olarak görüyoruz. Yani, verimliliği artır-
ma imkanlarımız var. Su kaynaklarımızı iyi kullanıyoruz. Tarıma aktarılan kay-
naklarımızı iyi kullanıyoruz. Buradaki bilgi birikimini iyi kullanıyoruz. Su kaynak-
larını iyi kullanıyoruz çünkü yaklaşık su krizinde önümüzdeki yıllarda, önümüzde-
ki yüzyılda su için harplerin çıkacağını bilmemiz lazım suyu iyi kullanamıyoruz.
Açık sulama sistemlerimiz var, yeni sistemlere geçemedik, sulama projelerimize ye-
terince kaynak aktaramadığımız bir gerçek. Bunun dışında bilgi birikimini iyi kulla-
namıyoruz. Bu kadar ziraat mühendisimiz var, bütün mühendislik dallarında fazla
yetmiş insanımız var, ama tarımda ziraat mühendisini yeterince teşvik ederek kul-

lanamadık. Tarlaya çıkaramadık. Bugün bir makine mühendisi, elektrik mühendisi Halk bankasına gittiği zaman kendi iştiğal sahasıyla ilgili kredi alabilir, orta vadeli kredi alıp işletme kurabilir, ama ziraat mühendisimiz tarlaya çıkamıyor. Yeterli kaynak alıp tarla sahibi, arazi sahibi olup arazisini çalıştıramıyor. Veya bu şekilde çalışmak isteyenlerin başına geçip onlara liderlik yapamıyor.

Bir de, tarım eğitiminde de ihtiyacı planlayamadık. Her nekadard DPT varsa da, mesala zoolog, zooteknisyen sayısı fevkalade az; ama, bir başka bölümde peyzaj mimarisinde ihtiyaçtan çok fazla insan var bana göre.

Şimdi bir hayvancı ailesini düşünün, 3 tane hayvanı var, aşağı yukarı 1 milyona yakın veteriner ücret ödemesi lazım. Bu hizmetler fevkalade yüksek. Efendim, bizim veteriner hizmetlerimiz hükümetler tarafından bedava götürülmüştür; mümkün değil, doğru değil zaten. Ben işin içinde yaşıyorum. Ortalama bir hayvan sahibi iseniz bir defa bir veteriner çağırırsanız size 500 bin liraya mutlaka paltamaktadır. Bununla aileler tarımın bu konusunda çalışmamaktadırlar. Aksaklıklar nasıl giderilecektir? Tabii işte sempozyumların en önemli yönleri de bu aksaklıkları ortaya koyup çözüm önerilerini getirebilme. Tabiatıyla denilebilir ki: Siz de Hükümet oldunuz, tarımdan geldiğimize göre, niye acaba bazı aksaklıkları gideremediniz? Ama unutmayın ki Türkiye'nin birçok meselesi var. Her meselesini bir anda belli kesitte hükümet olmuş olan kişilerin çözmesini beklemek de yanlış olur. Bazı problemleri çözmüşüzdür, bazılarını çözememiştir. Bence bizim hükümetler döneminde çözümlerden en önemlisi, tarımı rekabete açabilme ve tarımda üst teknolojilerin gelebilmesini daha kolaylaştırmak olmuştur, global anlamda söylüyorum. Elbette ki tarımda yapılmış olan bazı şeyleri bütün halkımızın kabullenmesi sözkonusu olamaz. Mutlaka çeşitli şeyler olacaktır. Mesela muz ithalatını belirli yüksek korunmuş gümrüklerle serbest bıraktığım zaman istifam istenmişti, hatta Hükümete çok baskılar yapılmıştı, o zaman müsteşardım, ama sonra gördük ki bizdeki muz üretim kalitesi arttı. Buradaki sübvansiyonları, korumaları tartışmak kolay ama, buradaki teknolojinin gelişimini önlemek veya dışı kapalı olmayı da hiç kimse savunamaz. Açılırken, acaba Batılı Ülkeler bu işi nasıl halletmişler diye bir bakmak lazım. Avrupa Topluluğuna gireceğiz diyoruz; Avrupa Topluluğundaki sübvansiyon sistemini getirmekte fayda yok mu? Zaten uyumu düşünüyoruz. Yani, sanayide Avrupa Topluluğuyla bir uyum içine gireceğimizi söylüyoruz. Niye tarımda buna dönük çalışmalarımız olmasın? Niye tarımı Avrupa Topluluğundaki tarım politikalarıyla paralel hale getirmeyelim? Elbette ki tıpatıp yapmak mümkün değildir. Avrupa'daki tarım işletmeleri büyüklüğü farklıdır, tarımda istihdam edilen nüfusun sayısı çok çok farklıdır. Bizim Ülkemizin meseleleri biraz daha farklıdır ama, diğerlerinin geçmiş olduğu yerden acaba tecrübeleri buraya aktarmakta fayda yok mudur? Bence eksikliğimizin bir tanesi, uzun vadeli tarım politikasını ortaya koyamadık. Yani, 5 yıllık planlar yapıyoruz ama, bence tarım için 5 yılın ötesinde daha uzun vadeli planlar yapma gereği vardır. AT ile olan uyum noktasında çıkabilecek problemleri bugünlerden görüp çözüm önerilerini getirmemiz lazım. Bugün ABD'nin bir tarım politikasından etkilenmemek mümkün değil. Büyük çapta tarım arazileri var ve üretimleri de çok farklı. Ama ABD'nin dünya fiyatlarının belirlenmesinde çok etkin bir rolü vardır. Orada büyük çapta üreticinin koyduğu fiyat dünya fiyatlarını oluşturmaktadır. Onların yaptığı süb-

vansiyon, onların tarım politikalarını bizi de etkilemektedir. Bu durumları etraflıca görüşünüz vadedil bir tarım politikasının öğeleri yapmak lazımdır.

Tarım ürünlerinde bizim sigorta sistemimiz gelişmedi. Bu sigorta sistemini oturtabilmemiz lazımdır. Buna tabii kaynak gerekir; ama bu kaynak beki ithalattan alınan fonlar, artı ihracata verdiğimiz bazı mallardan aldığımız fonları kaynak olarak kullanabiliriz. Sigortanın kaynak sorunu olduğunu bilmekte beraber, bu sigortayı artı yapmakta zorunluyuz. Çünkü her defasında bir taksitli atfetme koşullarınız, bunun için kaynak aktaralım diyorsunuz ama verimli olamıyoruz. Bunu bir sigortacılık gelişmesi içinde düşünmekte fayda görüyoruz.

Tarım ürünleri borsalarımız çok yaygın, ama güçlü değildir. Bu borsayı güçlendirmektedir fayda görüyoruz.

Tarım krediyi sadece Ziraat Bankası verir durumdadır. Bence bu tüm bankalara yayılmalıdır. Ama sübvansiyonu sonradan fon veya bütçeden karşılamalıdır. Bir tek bankaya yüklenmek ve herşeyi o bankadan beklemek, bilhassa aşığı yukarıya nüfusumuzun yüzde 40'ı olan 25 milyonun tarımla uğraştığını düşünerek bir banka yönetiminin beki artık verimliliği ortadan kaldırdığını düşünmekte fayda var.

Sübvansiyonları tek ve belli bir kaynaktan ödemekte fayda görüyoruz. Bizim dönemimizde gübrede çok büyük sübvansiyon vardı, diğer konularda da sübvansiyon olmakta biriktire, sanki köylümüze acımasız dış rekabete açılmış ve köylü korunmuyormuş gibi bir havada ve bir ortamda kamuoyuna sunuş yapıldı. Burada sübvansiyonları mutlaka AT'nin sübvansiyon mekanizmalarına benzer şekilde tutmakta yarar görüyoruz.

Ayrıca Hazinenin elindeki arazilerin tarıma, balıkçılığa, hayvancılığa ziraat mühendislerinin teşvik edilerek sokulmasında yarar vardır. Hazinenin elinde zaten çok büyük araziler kalmamıştır ama, bu arazileri verirken tarım eğitimi görmüş ziraat mühendislerinin veya teknisyenlerin teşvik edilerek bu arazilerde daha etkin ve verimli bir tarım işletilmesini sağlamanın fayda görüyoruz.

Tarımın sanayinin mutlaka teşvik edilmesi ve bu sanayinin girdilerini de tarımdan alırken köylünün gelirlinin artması sağlanabilir.

Arazi toplulaştırmasına mutlaka önem vermemiz lazımdır. Biz demokratik bir ülkeyiz, ama bizden daha demokratik görünen ülkeler arazinin bölünmesiyile ilgili çok önceden tedbirler almışlar. Mesela İngiltere'de arazi bölünmez, ailenin en büyük erkek çocuğu kimse ona kalır, araziyi bölünmezler. Bizde de arazinin bölünmesiyile ilgili mevzuat çıkarılmıştır, uygulanıyorsa 20 dönümlün altındaki yerler hala bölünmemiyor, eğer mevzuat değişmediyse. Ama bu 20 dönüm fevkalade küçük bir rakamdır. Sulanmış olsa da bu 20 dekarlık bir yerin verimli bir işletme büyüklüğü olduğunu söylemek mümkün değildir. Medeni kanunda yapacağımız değişiklikle arazilerin bölünmesini önleyebiliriz.

Tarım satış kooperatiflerinde daha çok özgül bir idare, devletin müdahalesi olmayabilir, ama varsa sübvansiyon politikamız onların kanalıyla da o politikaların uygulanması haline sokmakta fayda vardır. Belki boardlar kurarak İspanya'da, İsrail'de olduğu gibi, bazı ürün çeşitlerinde gönüllü teşvik araçları kullanarak bir planla-

maya gidilmesinde fayda görüyorum. Bazı hallerde fevkalade büyük üretim elde ederiz. Mesala hatırlıyorum 1991 yılında öyle bir patates ürünü oldu ki sonunda Hükümet müdahale etmek zorunda kaldı. Fevkalade düşen fiyatları yüksek tutabilmek için alımlar yapmak mecburiyetinde kaldı. Ondan sonra elimizde kalanları da o zaman açlık çeken Romanya'ya gönderelim dendi. Ama bazı konularda fevkalade az üretimden teşvik araçlarıyla arazilerdeki etkinlikleri planlamaya almakta fayda mülahaza ediyorum.

Teknoloji transferi ve teknoloji üretimine önem vermek durumundayız. Çünkü tarımda hakikaten büyük teknolojik değişimler olmakta. Artık bazı yerlerde topraksız tarımın yapılacağını ve insanların topraksız bir ortamda kendilerini besleyeceği tartışmaları fevkalade yaygınlaşmıştır. Hayvancılık üretiminde de fevkalade önemli genetik araştırmalar olmuş ve bu neticeleri Türkiye'ye aktarmakta belki gecikme noktasında bulunuyoruz.

Yaklaşan su krizini aşmak için bence yeni model sulama sistemlerine, sulama tekniklerine geçmekte büyük fayda vardır. Açık kanallarda suların bir hesaba göre % 30'u ortadan kaybolmaktadır. Elbette ki daha kullanabileceğimiz su kaynaklarımız vardır, ama mevcutlarda da böyle bir sulama sisteminden vazgeçmekte yarar görüyoruz. Mesela Ege Bölgesinde Manisa Ovasındaki sulama sisteminde su yetmemektedir. Suyu 32 gün vermek gerekiyorsa, bazı yıllarda 15 günde mevcut barajlardan kesmekteyiz. Aydın Ovası da şimdi yeterince su alamamaktadır. Ama kapalı sistemde suyu aktarabilirsek suyun buharlaşmasını da önleyeceğimiz için, sulamanın da bizatihi belki açık sulama şeklinde değil de yağmurlama, damlama diğer teknikleri kullanarak yapılması halinde şu andaki batıdaki su kaynaklarımız yeterli seviyede görülebilecektir. Ayrıca, büyük umutlar bağladığımız GAP'ta da gecikmeleri ortadan kaldırırsak GAP'taki arazinin sulaması ve modern tarım metotlarına açılması halinde Türkiye'ye tekrar tarım ürünleri ve yetiştiriciliği yönünden bir Türkiye daha katmak mümkün olacaktır. Bu da çevredeki ülkelere ihracat imkanını artıracak, tarımdaki işletmelerden elde edilen değer artmasına yol açacak ve böylelikle tarımdaki verimi artan bir Türkiye de hem rekabet yönünden hem de kendi insanına sağladığı imkanlar yönünden gelişmiş olacaktır.

Ben daha fazla vaktinizi almak istemiyorum; ancak, şunu söylemekle yetiniyorum; Türkiye gelişmiş ülkeler safına geçebilmek için tarımında öncelikle hakiki manada gelişmiş olma durumunda olması lazımdır. Çünkü tarihi trend öyle gelmektedir. İkincisi, Türkiye'de tarıma verilen önem bugüne kadar birinci sırada olmamıştır, öyle gösteriyor; çünkü, işte belli; tarım gelirimiz yılda ortalama sabit fiyatlarla % 3 civarında gelişmiştir. Halbuki bu daha fazla olabilirdi. En azından Batılı ülkelerin ortalamalarını yakalayabilirdik. Burada, Cumhuriyet tarihinde % 3'lük bir gelişme biz tarımda devrim yaptık, tarımda da gelişmiş ülkelerin hedeflerine ulaştık deme imkanını vermiyor. İnşallah bundan sonraki dönemlerde tarımda daha hızlı ilerlemek ve tarım ürünleri üretiminde, dağıtımında devrim yapabilme imkanına sahip oluruz.

Sabrınız için teşekkür eder, saygılar sunarım efendim.

Değerli konuklar, sabrınızı taşımadan, bana ayrılan süreyi de dikkatli kullanarak gayretleri içinde hepimizi selamlamadan önce bir görevimi yerine getirmek istiyorum.

Özellikle yıllardır kendi topluma, kendi katmanlarına toplumsal değerlerin, toplumsal oluşumların, katma değerlin kendi katmanlarında değerlendirilmesi amacıyla yönetime katılma anlayışı içinde bu ülkenin sorunlarına, tarımsal sektörün sorunlarına yönelik katkılarıyla, sorumluluk üstlenmesiyle, çözüm önerileriyle yıllardır tarımsal sektöre katkıları olan başta Sayın Mahir Gürbüz olmak üzere Ziraat Mühendisleri Odasını yürekten kutluyorum, sizlerle birlikte olmaktan da onur duyuyorum.

Gerçekten tarım sektöründe en üretken katkıları yapan Ziraat Mühendisleri Odasını bir kere daha kutlamak istiyorum, ama maalesef biraz önce Sayın Başbakanın ifade ettiği gibi, zaman zaman engellemeler Başbakan tarafından oluyor, sokak ortasında memurlar dövülüyor bazen de bakanları geliyor engellemelerde bulunuyor.

Ülkemizin içinde bulunduğu koşullar bu. Bu sorumlulukta Türkiye'nin demokratik ortamına doğru katkıları olacağı anlayışı içinde bu mücadelemizin içinde bulunuyoruz; ama, sanırım tekrar bir sorumluluk anlayışı içinde gözden geçirme gereğini düşünme ihtiyacı içine gireriz.

Sevgili arkadaşlar, tarım sektörü sanırım genel ekonomik yapı içerisinde rakamsal değerlendirmelerin ötesinde çok daha öneme haiz. Öncelikle nüfusumuzun yüzde 50'si tarımdan geçiyor, tarım onların etkinlik ve yaşam alanı, hükümetlerin uyguladıkları gerek ekonomik, gerekse tarımsal politikalar tarım sektörünü direkt etkilemekte, tarım sektörü, uygulanan ekonomik ve tarımsal politikalar neticesinde bu etkileşim içinde gerek toplumsal, gerek ekonomik sorunları birlikte içermekte.

Tarım sektörünün yapısız sorunlarının had boyutta olduğunu görülmüyor, ama bu yapısız sorunlara bir de 1980 sonrasında uygulanan tarımsal ve ekonomik politikalar eklendiğinde, tarım sektörünün, çiftçimizin, üreticimizin sorunlarının ne denli had boyutlara taşındığını bir kez daha ifade etmek istiyorum.

Son beş yıllık plana kadar tarım sektörü sabit yatırımlardan yüzde 10 yatırım payı alırken, daha sonraları bu pay yüzde 6'lara indirilmiş ve tarım sektörümüz zaten varolan sorunlarına yeni sorunlar eklenmiş, beki de sorunların çözümü gelecek kuşaklara bırakılmış.

Sözde iç piyasayı oluşturma gayretleri içinde tüketici üretici ilişkilerinde fiyat mekanizmalarını denetleme amacıyla önce son derece yanlış ihaleler yapılarak gerek tarım sektörü, gerekse hayvansal ürün üreten sektörümüz son derece karmaşık sorunlar içinde bırakılmış; birağın fiyat ayarlamaları, et fiyatlarına Cumhuriyet kanunlarının eşlerinin bile protesto gösterileri yaptığı bir anlayış içine düşmüştür.

Bu aşamada tarımsal sanayi de son derece etkilenmiş ve birçok fabrikamız kapanmıştır. Destekleme politikaları, üreticimizi mağdur eden koşullara getirilmiş, sadece destekleme politikasının maliyetini en aza düşürmek temel strateji kabul edilmediği için kapsam daratılmış, bana göre rekabet koşullarında yanlış ortamlar yaratılarak üreticilerimizden kaynak olarak transferi çok acımasız boyutta gerçekleştirilmiş. Eli kolu bağlanan insanlar, çiftçilerimiz, üreticilerimiz olmuştur; kaynak transferi yapılan

HANİİ ÇULHAOĞLU

SHP Genel Sekreteri

İzmir Milletvekili

kesimlerde de maalesef istenilen rantlar alınamamıştır.

Değerli arkadaşlar, tüm yapısal sorunlara 1980 ve sonrası eklenen sorunların, ekonomik ve tarımsal politikalarla etkilenen sorunların çözümü noktasında bana üzüntü veren konu, o geçmiş dönemde ifade edilen yapı, sanki bu tarımın gerilemesi, sanki sanayileşme tarım sektörünün ihmal edilmesi sonucunda oluşacakmış iddialarıyla bu toplumda ulusal gönencin göstergesi tarım kesiminin mağduriyeti olarak gösterilmiş.

Şimdi bu sorunlar içinde günümüze geldiğimizde, karar alıcı iktidarlar elbette şunu savunacaklar: Biz, üreticinin alınterini, emeğinin karşılığını veriyoruz; biz, üreticiye sahip çıkıyoruz. Muhalefet de diyecek ki, üretici her geçen gün fakirleşiyor, girdi fiyatlarıyla eline geçen maliyeti kıyaslayarak oransal değerler içinde fakirleştiğini ispat edecektir. Bu kısır bir döngü, böyle gidecek, ama tarımın yapısal sorunları devam edecek.

Değerli arkadaşlar, bence tarımın bu kısır döngü içinden çıkarılması, tarım sektörünün sorunlarının bu kısır döngü içinden çıkarılması gerekmektedir, artık popülist politikalara tarımda yer yoktur. Seçimlere giderken "artı 5 bin lira benden" diyenlerle, seçimlere giderken çay fiyatına özel artı vererek popülist politikalarla tarımın sorunlarını çözmeye imkanına sahip değiliz.

İktidar ve muhalefet olarak Türkiye'nin yapısal, tarımsal sorunlarını irdeleyerek bir ortak payda üretmek zorundasınız. Bir ortak payda üretemezseniz, herkes sorunlarımızı biliyor, herkes Türkiye'de tarım sektörünün içinde bulunduğu sorunları biliyor, ama sorunların çözümünde popülist politikalarından, oy avcılığından vazgeçip maalesef üretme noktasında tarım sektörüne katkılarını içeremiyor. Tarım sektörünü ihmal ederseniz, işte ülkenin yaşadığı sosyal problemlerle başbaşa kalırsınız. Kentlere göçün, sosyal politikaların oluşturduğu kentlere göçün ve kentleşmenin engellendiği ve değişik çarpık bir kentleşmenin olduğu yapıyı desteklemiş olursunuz.

Türkiye'de toprak yapısına bakarsak, 77 milyon 797 bin hektar arazi mevcut 7.2 milyon hektarı kısıtlı olmak üzere 26,5 milyon hektar kullanılabilen alandır. Bu kullanılabilen alanlar da her geçen gün daralmakta, bana göre en önemli sorunlardan biri olan erozyonun, kaynak eksikliği nedeniyle üzerine ciddiyle gidilememekte, yüzde 48-49 gibi orta şiddette erozyon, yüzde 8 şiddetli erozyon Türkiye'de mevcut, ama hiçbir iktidar erozyonla mücadele konusunda yeterli kaynağı ayırıp bununla baş edecek boyutlarda bir politika geliştirememiş. Bana göre temel sorunlardan biri arazi yapımız göz önüne alındığında tarımsal arazinin de genişleme imkanı kalmayan bir ülkede olduğumuza göre tarımsal topraklara sahip çıkma gereğini üzerimizde duymamız gereklidir. Bu yüzden, Türkiye'deki erozyonun durdurulmasına hangi iktidar olursa olsun hükümetler kaynak boyutunda önemli destekler vermelidir.

Kentleşen ve sanayileşen Türkiye'de verimli toprakların tarım dışı alan olarak kullanılmasının önüne geçilmesi gereklidir. Çağdaş ülkelerde kentleşen yapı içinde tarım bakanlıklarından izin alınır. Muhakkak belirli engellemeler getirilmelidir. Tarım arazilerinin tarım dışı kullanılmasının önüne geçilmelidir.

Meraların kullanım yanışlığını ifade etmek istiyorum.

Tarımımızın içiçe bulunduğu koşullarda şöyle bir arazilerin gerek parçalı yapısına, gerekse arazilerin işletme birimine baktığımızda, Türkiye'de çok dağınık ve çarpık bir işletme büyüklükleri ve işletme dağınıklığı olduğunu görürüz. Hemen hemen 4 milyon 66 bin işletme mevcut. Bunun 500 – 600 bini bu toprakların yüzde 55 – 60'ını kullanıyor, geri kalan 50 dekarın altındaki üreticilerimiz de bu toprakların di-

ger yarısını kullanıyor. Yani tarımsal yapı o kadar garpik, bozuk ki, toprak o kadar dengersiz dağılmış ki, 50 dekarın altındaki büyüklükteki işletmelerin sayısı 3 milyondan fazla, diğer toprakların yarısını da büyük üretici kullanıyor. Bu yapı içinde çok parçalı, işletme sayısı artmış, Türkiye'nin en önemli sorunu nüfus artışıdır. Bu nüfus artışı tarım sektöründe de kendini göstermektedir. Tarım sektöründe parçalanmış nüfus artışı yapılan ve büyüyen işletme sayısı tarımın temel sorunlarından biridir. Toprağın zaten parçalanmış optimum değerlerde verim almaya müsait olmayan ya-pisi daha çok nüfus artışıyla daha fazla sayıda işletme ve daha az çapta bir işletme büyüklüğü içinde tarımın temel sorunlarını oluşturmaktadır.

A'te 8,5 milyon işletme var, Türkiye'de 4 milyon 66 bin işletme var. Bu işletmelerin optimize edilmesi gereklidir. Sektörel dağılım içinde tarımdaki insanların çok ciddi bir planlama içinde hizmetler sektörü veya sanayi sektörüyle ilişkisiminin ivmelikle kurulması lazımdır. Tarımın ana sorunlarının başında bu gelmektedir.

Yıllarca Türkiye'de destekleme yapılır, sübvansiyon uygulanır. Bu garpik yapı içinde, bu parçalı yapı içinde, bu çok sayıda küçük işletmeyi göz önüne aldığımızda gübrede yaptığımız bir sübvansiyon küçük üreticiden çok büyük üretilmektedir. Yapılan desteklemeler, daha çok, pazarlama gücü olmayan küçük üreticiden çok büyük üreticiye yaramaktadır. Kredi boyutunda indelidimizde şu an kredi miktarı 2,5 milyon lira civarındadır. Tüm bu yapılan içinde Türkiye tarımının yüzde 50'sini kullanan topraklarının yüzde 50'sini optimal şartlardan uzak yapıda kullanan bir tarım kesiminin varolması şansının bu yapısal sorunları gözmeden mümkün olabileceğini düşünmek bence hayalidir.

Temel noktada bana göre, sübvansiyonu ve desteklemeyi daha çok desteklemeyi, tarımsal planlama ölçüğünde kabul etmek, tarımsal ürünlerin teşvikli boyutunda kabul etmek gereklidir.

Türkiye'de yapılan destekleme, popülüst bir desteklemedir. Bunu ifade ederken desteklemeyi kaldırma noktasında bir ifade kullanmak istemiyorum; aksine, desteklemeyi, tarımsal desteklerin teşvik edilmesi boyutunda tarımsal yapının da göz önünde bulundurularak küçük üreticilere destek vermesi, istenilen rantın kaynak kullanımını boyutunda alınması konusunda söylüyorum.

Değerli arkadaşlar, sanırım üretici kesimin yapısı sorunlarının yanında, toprak yapısının yanında en temel sorun da Türkiye'nin bu koşullarda örgütlenme şansına sahip olmamasıdır. Üretici kesimin, hak ettiği boyutta bu ülkenin yönetimine katılacak düzeylerde bir örgütlenme şansına kavuşması lazımdır. Bu örgütlenme şansını, tarımsal kesimin sorunlarının çözülmesinde artık erelenemeyecek boyutta-ya, Bir an önce tarımsal kesimin örgütlenmesi adına gelişmelerin sağlanması gerekmektedir.

Çok geniş anlamda sermaye yokluğunda, girdi kullanımındaki yanlışlıklardan, teknolojik gelişmenin yanlış aksettirilmesinden veya kullanılmamasından tüm bu sorunların içiçte biriktirilmesi yapılabilmektedir; ama ben, daha çok tarımın içinde bulunduğu yapısal sorunlara değinmek istiyordum. Tarımın içinde bulunduğu yapısal sorunlarla bunları gözmeden tarımda istenilen rantın elde edilemeyeceğini ifade etmeye çalıştım.

Tüm siyasal partiler, Türkiye'de gözüm üretme noktasında olan herkes, bu konuda kendi bilgisini, birikimini Ziraat Mühendisleri Odasının yaptığı gibi ortaya koymalıdır. Varolan iktidarlar da bunu değerlendirme noktasında ellerinden geleni yapmak zorundadırlar.

Burada temel konu sanırım tarımın yapısal sorunlarından çok Türkiye'nin ya-

pisal sorunlarıdır. Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözmeden, Türkiye'deki demokratik sivil toplumu yaratmadan, Türkiye insanının layık olduğu yönetim biçimine Türkiye'yi kavuşturmadan tarımın da yapısal sorunlarını çözmemizin çok imkan dahilinde olmadığını ifade etmek istiyorum.

Üreticilerimiz yıllardır mağdur olmuşlar, belki enflasyonun gerisinde kalmışlar, sermaye birikimleri yok, enflasyon ölçeğinde kendi ürettikleri değer görmemiş; buna göre, üretici kesiminin sorunlarının yanında, dün de izlediğimiz gibi, Türkiye'de örgütlenme sorunlarının çok önem kazandığını ifade etmek istiyorum. Üreticilerimiz örgütlenemediği için kaynak transferi devam etmekte, buna direnen kendi enflasyon ölçeklerinde hak ettikleri değeri alamadığı için belki de sorumluluk duyguları içinde bu ülkenin yönetimine katılmak isteyen memurlarımız, her iki partinin de ifade ettiği gibi, propagandalarında ve seçimlerde vaat ettiği gibi her kesimin örgütlenmesi gerektiğidir. Memur sendikacılığını kuracağız diye kendi seçim bildirelerine yazdıkları halde, dün meydanlarda kolluk kuvvetlerinin sanki bir infaz memuru gibi görev yapmalarını ve onlara emir verenleri kınamak istiyorum. Onları had boyutta kınamak istiyorum.

Sevgili arkadaşlar, ben eczacıyım, tarımın sorunlarını bilmem; ama merak ettiğim yapısal düzeydeki sorunlara eğilmek amacıyla Türkiye'nin toprak yapısını biraz inceledim, şunu gördüm; tarımda başarıya ulaşmak ancak yapısal sorunu çözmekle mümkün. Türkiye'de istediğimiz demokratik yapıyı kuramazsak sivil toplumu, sivil bir Türkiye'yi, icazet altında yönetilmeyen bir Türkiye'yi yaratamazsak, "sen ne yaptın" diyeceksin, sorunlarımız ortak, birlikte çözeceğiz bunları. Bunun için varız, bunun için iktidardayız. Eğer bu noktada da kaygıya düşerse SHP, sanırım bu sorumluluğunu tekrar gözden geçirecektir. Ama şu noktada bizim bu ülkeye katkıda bulunma gibi bir görevimiz olduğu için, insanları bu noktada ikaz ediyorum, söylüyorum, herkes kendi duyarlılığı içinde, İçişleri Bakanına da diyorum ki, siz duyarlı bir insansınız, sorumlular hakkında gerekeni yapınız. Sorumluların, o televizyonda gördüğümüz, o insanlık onurunu yok sayan zihniyetin biran evvel yasal platformlarda cezalanmasını istiyorum. Sanırım bu, Bakanlar Kurulunun da en önemli gündem maddesi olacaktır, bu noktada SHP'nin bir taviz verme şansının olmadığını ifade etmek istiyorum.

Hiç kimse bir copla insanların örgütlenme arayışının önüne geçemez, bir copla, şiddet ve terörle insanların arayışlarının önüne geçilemeyeceğini Türkiye'deki yaşadığımız koşullarda ifade ediyorum sanırım.

Temel sorun tarımın olduğu gibi, Türkiye'nin de yapısal sorunlarıdır. Demokratik gelişimi, özlediğimiz demokratik Türkiye'yi beraber kurma, insanca yaşamak noktasında herkesin kendini ifade edebildiği, her düşüncenin söylenebildiği, herkesin özgürce örgütlenebildiği, herkesin potansiyel suçlu olarak değerlendirilmediği bir Türkiye yaratmak istiyoruz.

Elele olmak, sivil toplum örgütleriyle birlikte demokrasimizi güçlendirmek istiyoruz.

Sayın Başkana tekrar teşekkür ediyorum. Siz Ziraat Mühendisleri Odasına teşekkür ediyorum. Bu katkılarımız sanırım göz ardı edilemez, bir kitapçık boyutunda kalmaz, ürettikleriniz Türkiye'nin geleceğine, tarımımızın ve ekonomimizin geleceğine, ülkemizin yarınlara katkıda bulunur inancını taşıyorum.

Bu daveti bana yapan Ziraat Mühendisleri Odasına teşekkür ediyorum. Saygılar sunuyorum.

Değerli konuklar, Tarım Bakanlığının güzide elemanları, çok mühterem öğrencilerimiz, mühterem kardeşlerimiz; bu toplantıyı tanzim eden Ziraat Mühendisleri Odasına teşekkürlerimi arz ederken sözlerime başlıyorum.

Mühterem dinleyenlerimiz, tarımsal yapıp dönüştürme ve strateji arayışları mevzusunda hakikaten faydalı bir adım atılmış ve bu toplantı bu faydalı adımların atılmasına ve bu meselelerin enine boyuna incelenmesine fırsat hazırlamıştır. Ancak, stratejinin bilinmesi, stratejilerin ortaya koması, dönüşümün incelenmesi bazı imkanları artırır ve varlığını sağlar. Bugün dünyada tarım her tarafa büyük destekler altında gelişmektedir. Bu destekleri sağlamadığımız takdirde ne arzu ettiğiniz tarımsal ürünün, tarım ürününü temin edebilirsiniz, ne de arzu ettiğiniz tarımsal üretimi gerçekleştirirsiniz. Bunları yapabilmeyen birinci sınıfı ekonomik kaynak ve bu kaynağın temin edilme imkanının mevcut olup olmadığının Türkiye'mizin bugün içinde bulunduğu durum acaba bu ekonomik kaynağı sağlayabilecek durumda midir? Önce bu meselelerin gözden geçirilmesinde yarar vardır.

Şayet kaynaklarımız böyle bir stratejiyi tespit ve tatbik etmeye istekli değilse o takdirde, bulunacak her çözüm, ortaya atılacak her düşünce netice itibarıyla havada kalacak ve teorik olmanın ötesinde bir anlam taşımayacaktır. Dolayısıyla, memleketimizin imkanlarını gözden geçirmelidir.

Bugün içinde bulunduğumuz ekonomik durum, maalesef çok iç açıcı değildir. Dış borçlarımız 64 milyar dolara dayanmıştır, ki bugünkü kurla bu 1 katrilyon Türk Lirası eder. İç borçlarımız da 360 trilyon mertebesinde olduğu düşünüldüğünde, bu ikisini topladığımızda 1 katrilyon 360 trilyon mertebesinde korkunç bir boyut önümüze çıkmaktadır.

Bütçelerimiz realist olmamakta, kaynak kitayetsizliği sebebiyle açık vermekte-dir. Bu seneye takdim edilen bütçede 192 trilyon açık olacağı ifade edilmiş, hattıztatında bu açıkların 350 – 400 trilyonu bulacağı hesaplanmıştır.

İthalatımız gittikçe artan bir trend takip etmektedir. Bu seneki ithalatımız 30 milyar dolar mertebesinde ulaşmıştır. İhracatımız ise arzu edilen gelişme şöyle dursun, yarıda saymaktadır. Bu seneki ihracatımız 15 milyar dolara düşmüştür; yani, ithalatımız ihracatımızın iki mislini geçmiş ve dış ticaret açığımız 15 milyar dolar mertebesinde ulaşmıştır.

Döviz gelirlerimiz nazara alındığında 1993 yılının cari işlemler açığı 6 milyar doları aşmıştır. Yani, ticaretimizin dengelemesi için dışarıdan 6 milyar dolara ilave olarak ihtiyaç vardır. 1994 yılı, bu rakamlardan daha iyi bir yıl değil, bu cari işlemler açığının 7 milyar doları aşacağı şimdiden hesaplanmıştır.

Bu sıkıntılı durum, memleketi idare eden hükümetlerin borç peşinde koşması-nı intac etmekle ve bu açıkları kapatmak için buldukları borçları, memleketin her tür-lü imkanlarından taviz vermek suretiyle sağlamaya çalışmaktadır.

Bu meydana, elbette dış politikadaki tavizler çerisindeki birçok sıkıntılar, bu gidi-şin neticesidir, ekonomik bağımsızlık, siyasi bağımsızlık doğurmuştur, maalesef dışarı-ya bağımlı olmak artık normal bir hal almıştır.

Bu yukarıda arz ettiğimiz borçların bir senede memleketimizin üstüne eklediği kurl farkı ve faiz miktarı 1 katrilyonun üstündedir.

Ferit başına düşen gayri safi milli hasılamız 1995 dolar civarındadır. Tarım ke-

Fehim ADAK

RP Temsilcisi

siminin memleketin yüzde 45'ini kapsadığını düşünürsek, tarım kesiminde 28 milyon yaşayan insanımız olduğunu hesaplayabiliriz. Gayri safi yurt içi hasılasında tarım kesiminin payı seneler içinde gittikçe aşağıya düşmektedir. 1990 yılında tarım sektörünün, tarımın gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı yüzde 16,6 iken, bu rakam 1993 yılında yüzde 13,1'iere düşmüştür. 1994 yılında bu düşmenin devam edeceği kabul edilmiştir. Demekki, tarımın yurt içi hasıladaki payının bu kadar süratle düşmesi, bize tarım kesiminin her geçen gün daha da fakirleştiğini göstermektedir.

Bu verilere göre ortalama çiftçi nüfusun gayri safi milli hasıladan yıllık payının 380 dolar olduğu hesaplanabilir. Memleketimizde gelir dağılımının adil olmadığı hepimizin malumudur. Alt gelir gruplarının, bir sektörün içinde normal ortalama gelirin yüzde 3 – 5'i mertebesinde olduğu kabul edilirse, tarım kesimindeki alt gelir gruplarının milli hasıladan aldığı payın 18 – 20 dolar gibi fevkalade ürkütücü, korkunç ve gülünç olduğu görülür. Tasavvur edebilir miyiz ki, bir kişi bütün sene 300 bin liralık bir gelirle yaşayacaktır; bu elbette mümkün değil, bu elbetteki sosyal çalkantılara sebebiyet verecektir. Memleketimizin içinde bulunduğu durum maalesef bu şekildedir, tarımımızın içinde bulunduğu durum maalesef budur.

Şimdi siz istediğiniz kadar güzel projeler üretin, istediğiniz kadar dönüşümün yollarını arayın, istediğiniz kadar yeni stratejiler tespit edin; bunların hiçbirinin değeri yoktur. Bu verdiğimiz rakamlar içinde bunların tatbik imkanları da maalesef yoktur. Köylü işgücü tarımda çalışması gereken miktarın en aşağı üç mislidir, yani bu tarım sahalarımızda, tarımsal üretimi yapmak için şu anda çiftçi nüfusu diye adlandırdığımız yüzde 45 nüfusun üçte biri aynı üretimi daha teknik usullerle, hatta çok daha fazla üretimi yapma imkanı varken, bunun üç misli miktardaki nüfusun köyde yaşaması ve bu köylü nüfusa yakınında bazı sinai tesisler kurulmaması bunları işsiz hale getirmiş ve bunları geçimini temin edemeyecek, memlekete ekonomik katkıda bulunamayacak hale dönüştürmüştür.

Bu köylü nüfusunun fazlalığı çiftçi ailesi başına düşen tarım arazisi miktarının da küçülmesine sebep olmuştur. Bugün hepimizin malumu olduğu üzere, ortalama çiftlik büyüklüğü 5,2 hektardır; halbuki Avrupa ülkelerinde bu rakam 15 hektar civarında, bizim üç mislimiz büyüklüğündedir.

Türkiye'mizde, bir çiftlikde ortalama iki büyükbaş beslenebildiği halde Avrupa ülkelerinde bu rakam beher çiftlik başına 10 – 15 başı bulmaktadır.

1991 yılında Şeker Şirketinin 14 kuru buğday ziraatı yapan çiftlik üzerinde yaptığı araştırmalara göre, bu çiftliklerden elde edilen ürünün bu ürünün elde etmek için yapılan masrafları karşılayamadığı ve kilo başına 21 lira zarar edildiği görülmüştür. Bu 14 çiftlik üzerinde yapılan hesaplamalarda, işçilik ve kira nazara alınmadığı takdirde, gene bu 14 çiftlikten elde edilen ürünün beher çiftlik başına 1 milyon liradan aşağı olduğu hesaplanmıştır. Bir çiftlikteki çiftçi ailesinin yılda geçinmesi için eline geçecek paranın 1 milyon lira civarında olacağını ne mana ifade ettiği hepimizin yüksek taksirlerine sunulur.

Destekleme; memleketimizdeki ciddi bir destekleme için mali kaynak yoktur. Destekleme, lafta kalan, edebiyatta kalan bir mesele haline gelmiştir. Nitekim, faizsiz hayvancılık kredisi verileceği beyan edilmiş, ancak bu kredi işletilmemiştir. Bu, demin durumunu arz ettiğim çiftçiden bu krediden istifade edebilmek için teminat istenmiştir. Bu çiftçinin teminat verme imkanı da olmadığı için ve diğer bürokratik engeller de bulunduğu için bu kredinin işlenmesi hemen hemen imkansız hale gelmiştir ve aslına bakarsanız kaynak bulmakta güçlük çeken Hükümet, belki de bu kredilerin işlememesinden memnun olmuştur.

Keza, besi projesi vardır senelerce evvelinden devam eden. Bu besi projesinde 1977'lerde yılda 192 bin besi miktarına çıkan bu projede maalesef bugün bu miktar 35 bine düşmüştür, yani takriben altıda bire inmiştir. 1977'de 6 misli besi yapma im-

kanı veren, bugün ancak aynı projede altıda bir besi yapma imkanı vardır. Buna benzer misalleri artırmak mümkündür, sizler bunların hepsinin içinde olduğunuz için daha fazla vakitinizi almayalım.

Girdiler : 1977 de 44 ton buğday ile ortalama bir traktör alma imkanı varken, 1992 yılında ancak 76 ton buğdayla bir traktör alma imkanı vardır. Bu tek misal, girdilerdeki çiftçi aleyhine olan gelişmeyi ifade etmek için katidir zannederim.

1987 yılında Türkiye'deki traktör fabrikalarının ortalama kapasitesinin ancak yüzde 24'ü kullanılmışken, maalesef az da olsa bugün dahi dışarıdan traktör ithal edilmekte ve bu ithalat için herhangi bir engelleme söz konusu değildir. Bu engellemeyi de yapmak imkânımız yoktur. Yaptığımız birçok mukaveleler bu serbest ekonomide vesaire gibi parlatılabilir bizi bu hiçbir imkânımız olmayan noktada ithalat kapılarını ardına kadar açma mecburiyetimiz bulunmaktadır.

Gene 100 sene önce fazla ihtiyacımıza cevap verebilecek olan gübre hammaddesi, fosfat kayası memleketimizde mevcutsa, gübre hammaddesi ve diğer gübreler ithal edilmektedir.

... — Çözümleri de söyleyecek misiniz?

Fehim ADAK — Çözüm bağımsız olmanızdır beyefendi, bir cümleyle zati olarak nize hemen ifade edeyim. Bağımsız olursanız çözümün ilk halkasını yakalamış olursunuz; ama bağımsız olmasanız çözüm bulamazsınız.

Tarım ürünü ithalatı :

1993 yılında tarım ürünü ve tarıma dayalı ana mallar ithalatı 40 trilyonun üzerinde olmuştur. Bunlar içinde içki, çikita muz ve Çin marulu bulunmaktadır. Memleketimizde muz ve marul yetiştiriyor gibi maalesef dışarıdan borç aldığımız faizli paralarla bu tip ithalatı sürdürmekteyiz.

Gene hayvansal üretim ithalatımız da büyük boyutlara ulaşmıştır.

AT ülkelerinde destekleme ve çiftçi gelirleri, bizim çiftçi gelirlerinin çok üstünde dedir. 1991 yılında ihracat tadelatine 9,3 milyar ECU, subvansiyonlara 14,9 milyar ECU, stoklamaya 6,3 milyar ECU, sair desteklemelere de 7 milyar ECU, toplam 37,5 milyar ECU yardım yapılmış, bunun manası takriben 47 milyar dolar ediyor, AT'nin tarım ürünleri ihracatının 36 milyar ECU olduğunu görüyoruz. Ortak Pazar'da çiftçinin eline geçen ihracat gelirlerinin üstünde olduğunu görüyoruz. Ortak Pazar'da çiftçinin eline geçen para bizimkine nazaran çiraklık büyüklüğünden dolayı üç misil, fazlalığından dolayı üç misil; yani 9 misil daha fazla, buna ilave olarak bu desteklemelerin de çiftçi başına 1500 dolar olduğu düşünürse, oradaki çiftçinin ne derece müreffeh olduğu ortaya çıkmaktadır.

Batı ülkeleri bu kaynağı nereden buluyor? Batı ülkeleri bu kaynağı hepimizin tahmin edebileceği gibi, bu geri bırakılmış bizim gibi ülkelere sattıkları makine ve teknoloji üstünlükleri sebebiyle üretmedikleri mallardan temin etmektedirler. Yani bir etüde göre, 1 dolara memleketimizde mal olması mümkün olan bir üretim, dışarıdan ithal ettiğimiz takdirde 7 dolara mal olmaktadır. İşte bu somutla elde edilen büyük paralar, kendi memleketlerindeki çiftçinin subvansiyonuna harcanmaktadır ve bu subvansiyonlar neticesi ucuzca ihracat yapan Batı köylüsüyle memleketimiz köylüsünün üretimi kıyaslanmayacak derecede farklı fiyatlara gelmektedir. Yani, onlar bu subvansiyonlarla fevkalade ucuzca ihracat yapma imkanı bulmaktadır. Bizim bunlarla rekabet edemeyişimiz ve ithalat kapılarımızın ardına kadar açık olduğu nedeniyle bu ithalat üretimimizi baltalamakta ve üreticimizin gelişmesine engel olmaktadır.

Kısa bir Somali misali vermek istiyorum, Somali'de bize benzer tabiiyat yapıları, Somali'de yapılan uyum programını tatbik ettik. Somali, 1975'lere kadar, fakir ol-

masına rağmen kendi kendine az çok yeten bir ülke iken, kendisine yapılan uyum programı tatbik edilmek suretiyle tarıma dayalı ekonomisi felçe uğratıldı, gıda yardımı projesiyle yapılan gıda yardımları neticesinde köyde çiftçilikle uğraşanlar şehire akın etti, şehire akın eden bu nüfus işsiz kaldı ve iç dinamikleri erozyona uğradı. Bunun neticesinde anarşi terör meydana geldi. Somali'nin bugünkü duruma gelişinin sebebi, bu dışarıya bağımlılıktır, bu IMF reçetesine boyun eğmektir. Bunlar bizim için ibret verici, üzerinde çokça durmamız gereken misallerdir. İnşallah memleket münevverleri olarak sizler bunları gayet iyi biliyor ve kavırıyorsunuz, bundan hiç şüphem yok. Memleketimize sahip çıkarız, elbirliğiyle bu düzenin yerine daha bağımsız bir düzenin gelmesini sağlarız.

Muhterem kardeşim, ben sıkıntıları anlatıyorum; siz, bu anlattığım sıkıntıların dışında bir bilginiz varsa lütfen beni aydınlatın; ama geride bir bilginiz yoksa memleketin bu durumunun iyi olmadığını kabul edin ve elbirliğiyle bunun çözümünün aranması gerektiğine inanın.

Peki, Amerika'nın bu Somali misalindeki gayesi neydi? bunu da Temmuz 1991'de Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Afrika Sorumlusunun basında yer alan demecinden öğreniyoruz. "ABD, Somali'nin kuzeyindeki limanlara ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca Asya'nın güney ve güneybatı sahilleri de Amerika açısından hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı her şey yapılmalıdır" diyor. İşte işin düğüm noktası buradadır. Hiç zannetmeyelim ki falanca bizim dostumuzdur. Falanca bizim iyiliğimizi ister, falanca bizim iyiliğimiz için bizde konuşlanır; kesinlikle bunları hiç zannetmeyelim. Eğer bunlar ekonomimize el atıyorlar, eğer bir yerde konuşlanıyorlarsa bizim üzerimizdeki kötü emellerinin neticesi içindir. Bunun için, muhterem kardeşlerimizin affına sığınıyorum.

Ben, müsaade ederseniz nüfus meselesiyle ilgili bir iki cümle söyleyerek sözlerimi bitiriyorum. Zamanın kısıtlılığı nedeniyle, bizim toprak kaynağımızın miktarı belirlidir. Hollanda'da 41 bin Km², Belçikada 30.5 bin Km² toprak vardır, Lüksemburg'ta 2.500 Km² toprak vardır. Bu üç ülkenin topraklarını topladığımızda 74 bin Km² bizim topraklarımızın onda biri. Bu bahsettiğimi üç ülkede yaşayan insanların toplamı 25 milyondur. On misli büyük olan topraklarımızda ve bizim on misli daha müreffeh yaşayan bu insanlar seviyesinde 250 milyonu besleme imkanımız varken, tatbik ettikleri kötü politikalar neticesi memleketimizi fakirleştirenlerin, nüfus kontrolü gibi acı ve bu memleketin insanını doğmadan yok eden fikirlerle saplanmasını esefle karşılıyorum. Memleketimizin bu hale gelmesinde esas faktör onların yanlış politikalarıdır. Memleketimiz en aşağı 200 milyon insanı besleyebilecek ve on misli daha müreffeh besleyebilecek potansiyele sahipken, dönüp dolaşıp nüfus planlamasından bahsedilmesini üzüntüyle karşılıyorum.

Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde uzun seneler nüfus planlaması yapıldı, bugün bu ülkeler Almanya'da ve diğerlerinde nüfus artışı ekşi noktalara ulaştı. Bu durumdan kurtulmak için bugün çok büyük destekler, teşvikler yapılmaktadır. Fransa'da iki çocuk sahibi bir kimse askere alınmamaktadır. Fransa'da 3 – 4 çocuklu bir kimseye maaşının yüzde 90'ı ilave verilmektedir. Bütün bunlara rağmen bu meselede bir ilerleme kaydedilmemekte ve nüfus maalesef azalmaya devam etmekte, memleket ihtiyaçlar ordusu şekline dönüşmektedir. Bugün o Batı memleketlerinde 1 kişinin baktığı nüfus 7 kişiyi bulmaktadır. Bu şekildeki bir gidiş, kısa zamanda 1 kişinin beslenmeye mecbur olduğu miktarın 10'a çıkmasını intac edecektir. Sadece meseleyi bir yönüyle alıp meselenin o yönünden yürüyerek böyle bir fecaata sebebiyet vermek yanlışdır. Meselenin her yönüyle incelenip bugün Avrupa'nın içine düştüğü sıkıntıyı idrak etmek, kanaatimce daha faydalı bir adımdır.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkürlerimi arz ediyor, hepinize saygı, selamlar sunuyorum.

Cengiz AYSUN

Tarım ve Köylüleri Bakanlığı

Müsteşarı

Sayın Başkan, sayın konuklar, Ziraat Mühendisleri Odasının seçkin yöneticileri ve üyeleri, basın ve TRT'nin değerli mensupları, Tarım Haftası 1994 yılı etkinlikleri çerçevesinde düzenlenmiş bulunan bu sempozyuma katılıp size hitap etmekten dolayı kivanç duyuyorum ve bu vesileyle hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Değerli misafirlertimiz, tarım sektörüne genel olarak baktığımız zaman, özellikle Cumhuriyet döneminde bu yana, sanayimizle aktardığı kaynaklarla ekonomik gelişmemizde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin, özellikle ortaya doğa-üstelik bir yapıda tarım sektörünün önemi kaçınılmazdır ve bu önem, sanayiye aktarılan kaynaklarla özdeşleşmiştir. Zaman içinde, her gelişen ülkede olduğu gibi, sanayi ve hizmetler sektörlerimizin de daha hızlı büyümesi sonucunda, tarım sektörünün gayri safi milli hasıla içindeki payı giderek azalmıştır. Ancak, tarım sektörü ekonomimizde önemli bir rol oynamaktadır. Yüzde 41'ere varan bir oran söz konusudur. Ayrıca yüzde 50'ye yakın bir istihdam da yine tarımda yaratılmaktadır. Yani, tarım sektörünün gelişmesi ekonomik açıdan önemli olduğu gibi, sosyal yönden de buradaki gelişme büyük öneme sahiptir.

Değerli konuklar, dünya konjonktürünün bugün geldiği nokta, tarım sektöründe genelleşen korumacılık politikaları yerine, süratle verimliliği ve dolayısıyla yeni yapılanma ve yatırımlar için üreticinin sermaye birikimine olanak sağlayacak getirici, selektif politikalarla yönelmesini gerekli kılmaktadır. Bugün tarıma açılacak olan alanlar, bir ölçüde marjinal sınırlarına ulaştığından, üretim artışı teknolojik gelişmeyle olacaktır. Ancak, tarımdaki bu gelişmenin dışında cereyan edecek olan yapısal bir transformasyonla sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve fazla nüfusun bu sektöre aktarılması gerekmektedir. Tarımda bugünkü boyutların üzerindeki kaynak aktarımı, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki hızlı gelişmeye bağlıdır. Böylece bu sektörlerdeki gelişmenin yarattığı artı değer, tarıma daha fazla kaynak aktarımını sağlayacaktır.

Tarımda verimliliği olumsuz etkileyen temel faktör, genel kanının aksine, yalnızca çiftçi eline geçen fiyatlar ve pazarlama sorunları değildir. Örneğin bugün çiftçinin eline geçen fiyat düzeyi, buğdayda olsun, arpada olsun, dünya fiyatlarının yüzde 70'indedir. Türkiye'de verimliliği olumsuz etkileyen iki temel neden, tarım işletmelerinin giderek artık küçük parçalara bölünmüş olması, dâğılık olması ve yapılarının zayıflığıdır. 1991 tarım sayımına göre, tarımsal işletme sayısı 1980'e göre yüzde 15 artarak 4,1 milyona ulaşmıştır. Bunun sonucunda, ortalama işletme genişliği, 6,4 hektardan 5,3 hektara düşmüştür. Yapısal temel sorunlar olarak sermaye birikiminin olmayışı, ileri üretim teknolojilerinin kullanılmaması ve tarımda çalışan kişi başına tarımsal kaynakların arazi varlığı ve hayvan sayılarının sınırlı olması ve sınırlı pazara yönelmedir. Nitekim, DPT rakamlarına göre, tarım sektöründe sabit sermaye yatırımları, kamu kesiminde son 10 yılda reel olarak sabit kalmışken, toplam yatırımların yaklaşık yüzde 8-10'u düzeyinde bu yatırım düzeyi gelişmektedir; yıllara göre değişim göstermesine rağmen, hiçbir zaman bu 8-10 düzeyini büyük ölçüde aşmamıştır, maalesef aşmamıştır. Özel sektör yatırımları aynı dönemde 1983'te yüzde 15 düzeyinden 1993 yılında yüzde 4 düzeyine gerilemiştir. Ve daha da önemlisi, diğer sektörlere baktığımız zaman, özel sektörün payı yüzde 40'lardan yüzde

56'lara çıkmakta iken, tarım sektöründe özel sektörün yatırımlarının payı giderek düşmüştür. Yani, Hükümetin temeldeki politikası özel sektöre ağırlığın verilmiş olmasına rağmen, diğer tüm sektörler için geçerli olmak üzere, bu yaklaşım doğru olmasına rağmen, ki 1985 yıllarına göre bu resim tersine idi, yüzde 45-55 dengesinde % 55 oranını koruyordu. Şimdi, tarımda özel sektör yatırım ağırlığı kaybolmuştur, giderek düşmüştür. Böyle bir gelişme, gerçekten mevcut hükümet politikamıza da ters düşmektedir.

Alternatif istihdam imkanları bulunmayan ülkemizde, kısa dönemde işletme büyüklüklerinde iyileştirme ve tarımda çalışan kişi sayısında önemli azaltmalar düşünülemez. Ancak kısa vadede akılcı bir yatırım ve teşvik politikaları ve yabancı sermaye transferi araçlarıyla mevcut koşullarda bile ihtisaslaşma ve pazara yönelik ihtisaslaşmış üretim daha üst düzeylere getirilebilecektir. Ayrıca, sayıları hızla artan ziraat mühendisleri ve veteriner hekim arkadaşlarımızın kamu kesiminde istihdamları arzu edildiği ölçülerde mümkün değildir. Ancak, Tarım Bakanlığımızın yürütme-ye çalıştığı, tarımsal yayım, hayvan sağlık hizmetleri, suni tohumlama, bitki mücadlesi vesair bazı hizmetleri tarımda ticaretleşmenin yoğun olduğu bölgelerden başlayarak özelleştirmek ve hizmetlerin belirli normlara dayandırılarak özel sektör tarafından yürütülmesini teşvik edecek politikaların geliştirilmesi hedeflerimizden biridir.

Batıda olduğu gibi, Bakanlığımız, özel sektörün bu sahada gelişmesini hızlandıracak yasal altyapının oluşturulmasına öncelik vererek, proje teşvik desteği ve kredilendirme mekanizmalarını geliştirerek daha fazla ölçülerde istihdam olanağını yaratmayı ve devletin yükünü bir ölçüde azaltmayı amaçlamaktadır.

Tarımda büyüme için kullandığımız iki tane temel araç, 1 – Verimliliğin artırılması. 2 – Üretimimizin, karşılaştırmalı üstünlüğümüz olan ürünlere öncelik verilecek şekilde yönlendirilmesidir. Verimlilik için kullandığımız temel araçlar, ülkenin kendi araştırma olanaklarıyla yarattığı veya yurt dışından alarak kendi koşullarımıza adapte ettiğimiz modern teknolojileri üreticilerimize aktarmak, üreticilerimizin bu teknikleri etkin olarak kullanacak şekilde bilgilendirilmesi ve bu üretim biçimlerinin gerektirdiği girdi ve nihai ürün pazarlama, işleme sistemlerinin geliştirilmesidir.

Verimlilikte belirleyici etki yapan ve son yıllarda büyük önem verilen tohumluk ve damızlık iyileştirme çalışmalarımız, artan bir ağırlıkla devam ettirilecektir. Özellikle tohumculukta amacımız, sadece Türkiye'nin iç talebini karşılamak değil, artan oranlarda ihracat da olacaktır. Tarımda tohum, damızlık üretimi, çiftçi eğitimi çalışmaları ve araştırmalara verdiğimiz önem sürdürülürken, devletin tarım makineleri ve gübre kullanımı alanlarında harcadığı kaynakları azaltması gerektiğini düşünüyoruz. Bu konularda özel sektör gerekli hizmeti sağlayacak kadar gelişmiştir. Benzer hizmetleri, özel sektörün çiftçi destek hizmetlerinde de yüklenmesi teşvik edilecektir. Bitki koruma, veteriner sağlık hizmetleri ve suni tohumlamada özel sektörün daha da aktif katkısını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması ve teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi öncelikli konular arasındadır.

Küçük işletmelerin hakim olduğu tarım sektöründe, emek verimliliği açısından bu işletmelerin bazı avantajlarını, büyük işletmelerin diğer avantajlarıyla birleştirmek için çiftçi örgütlenmesi hızlandırılarak teşvik edilecektir. Bu amaçla, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çerçevesinde, kooperatifçiliğin teşviki yanında, 904 sayılı Hayvan Islahı Kanununda yapılacak düzenlemeyle hayvan yetiştirici birliklerinin kurulması için çalışmalara başlanmış bulunmaktadır.

Sayın Başkan, değerli konuklar; Tarım Bakanlığı, çiftçi gelirinin üretim artışının üzerinde artmasını ve bu gelirden istikrar sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun sağlan-

ması için çiftçinin eline geçen fiyatların iyileştirilmesi gerekmektedir. Çiftçinin eline geçen fiyatların ve korumanın temel mekanizması, destekleme alım politikalarıdır. Destekleme alım kapasimindeki ürün sayısı, son yıllarda artmıştır. Ancak destekleme alımı, 1993'ten başlayarak köklü bir şekilde değiştirilmiştir. Amacımız, hepimiz zın bildiği gibi, pamukta başlayan bu sistemi diğer tüm ürünler de yaymaktır. Bu amaçla Bakanlığımız olarak biz, buğdayda ve diğer hububat ürünlerinde böyle bir prim sisteminin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda görüşleri almak üzere genel prim sisteminin uygulanması için gayret göstereceğiz.

Bu prim sistemi, bilirsiniz bir müdahale fiyatı var, bir hedef fiyat var, aramızdaki farkı prim olarak doğrudan üreticiye ödeme olan bu sistemde Türkiye tarihinde ilk defa bunu pamukta uyguladık ve böyle inanıyorum ki burada başarılı olduk. Neden başarılı olduk? Çünkü, bu uygulamanın sonuçlarında bize gelen bilgiler, üretici mutlu oldu, istediği fiyatı peşin olarak aldı. Birinci unsur bu. İkinci unsur, devlet mutlu oldu, bizim yaptığımız hesaplamalara göre, bir önceki sistem aynen uygulanmış olsaydı, pamukta 1 trilyon civarında daha fazla ödeme kamu finansmanının bir gereksinimi olarak ortaya çıkacaktı. Yani, kamu finansmanında 1 trilyon civarında bir rahatlama sağlanmıştır.

Üçüncü konu da, sanayici mutlu olmuştur. Neden mutlu olmuştur? Çünkü ilk defa, hiçbir ilave teşvik mekanizması uygulamadan, dünya fiyatlarından hammaddede alması, yani grüdi temin etmesi bu sistemle sağlanmış olmaktadır. Dolayısıyla bu sistemin faydalarını göreberek, fakat asgari kaçakla büyük bir başarı oranıyla uygulama yapabileceğimizi diğer ürünleri seçmek için çalışmalarımız devam etmektedir.

Bu sistemde aslında iki tane önemli konu ortaya çıkmış olacaktır. Bir tanesi, biraz önce söylediğim gibi, kamu finansman yükü azalmış olacak ve diğer bölümlerdeki enflasyon konusunda iyileşmeler sağlanmış olacak. Diğer ikinci özellik ise, devletin mal piyasalarındaki alımını azaltarak tarım ürünlerindeki serbest piyasanın gelişmesine katkıda bulunacak olmasıdır. Böyle bir yeni sistemde çiftçinin destekleme alımı kapasitine girilmesi, malın kamu iktisadi teşebbüsleri kanalıyla satılmasını sağlaması olacaktır. Yeni sistemle, hedef fiyat dışında oluşan piyasa fiyatı, Türkiye'nin uluslararası piyasaya entegre olmasını çok kolaylaştıracaktır. Bu sistemin, tarımsal hammaddede kullanılan sanayicilerimiz açısından önemli ise, piyasa fiyatlarının uluslararası piyasa fiyatlarına paralel hale getirilmesi ve sonuçta tarımsal ürünleri işleyen sanayilerin uluslararası rekabet gücüne kavuşmasıdır. Ayrıca, devletin ihracat ve ithalattaki müdahalelerini büyük oranda gerçekçi kılacaktır. Ayrıca, özel sektörün dış ticarete daha aktif rol alması sağlanacaktır.

Böyle bir sistemin önemi, aslında temelinde bir geçiş noktasını bize vermiş olmaktadır. Politika tercihlere bundan sonraki etap olarak kullanacağımız politika tercihi, borsacılık sisteminin yaygınlaştırılmasıdır. Türkiye'nin, 21 inci asra doğru gidiyoruz, bir ayıbı olarak mütalaa ediyorum. Şu ana kadar gerekli borsaların kurulmaması olması, gerçekten Türkiye'nin bir ayıbıdır. Biz, bu borsaları kurmak için Tarım Bakanlığı olarak öncülük yapıyoruz, yapmaya da devam edeceğiz. Hem Dünya Bankasıyla hem de FAO ile ve hem de Şikago Borsasıyla temaslarımız sürmektedir. Özellikle bir projenin ortaya çıkarması için çalışıyoruz. Projeyi yaratacağız, ondan sonra o projeyi finansman edeceğiz. Bizim çok kaba tespitlerimizde göre, 17 yerde bu borsanın kurulması için gayret göstereceğiz.

Son olarak bu konuda Avrupa Birliğinde gelişmeler var, onu da arz etmek istiyorum. Avrupa Birliğinin 1992 yılında uygulamaya başladığı destekli mali politikası

ve Aralık-1993'te imzalanan GATT Anlaşması çiftçi geliri desteklemesi için ürün fiyatı dışında yeni mekanizmanın geliştirilmesini gerektirmektedir. Avrupa Birliğinin yeni uygulaması, çiftçi yönüne yüksek fiyat vermeyi terk etmekte, onun getirdiği çiftçi geliri kaybının doğrudan gelirini artırmasını teklif etmektedir. Yeni politikayla çiftçi geliri ile üretim miktarı arasındaki bağ koparılmaktadır. Bunun sonucunda, AB'de üretim fazlasının zaman içinde azalacağı beklenmektedir. Türkiye'nin fiyat ve çiftçi gelirini destekleme politikalarının da bu yeni oluşumlar ışığında yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Orta vadede ise, Batıda olduğu gibi tarım ürünleri borsalarının kurulması, gündemin en önemli maddesini oluşturacaktır.

Bu tarım ürünü borsalarının yanında, aslında diğer bir unsur da vadeli işlem borsalarının geliştirilmesi bizim diğer amacımız olacaktır. Vadeli işlem borsalarını ülkemizin dünya ekonomisi ve finans sistemiyle bütünleşmesinin etkin bir aracı olarak kabul etmekteyiz. Bu amaçla dış finansman kaynağı bulunarak bir proje geliştirme safhasında bulunmaktayız. Burada Ziraat Mühendisleri Odasının geçen yıl düzenlemiş olduğu desteklemeler konusundaki sempozyumun çok olumlu katkıları olduğunu belirtmek istiyorum. Kendilerine huzurlarınızda teşekkür ediyorum ve Başkanlığını Bakanlığımızın üstlendiği Tarımsal Destekleme Kurulunun, tarımsal yapımızın düzenlenmesine yardımcı olacak doğru politikaların seçimi için yararlı hizmetler vereceğine inanıyorum.

Değerli konuklar, nüfusumuzun büyük çoğunluğu, harcanabilir gelirin yarısından fazlasını gıda maddelerine harcamaktadır. Bana göre bu önemli bir tespittir. Gıda, elyaf ve deriye bağlı sanayiler ihracatımızın yarısını gerçekleştirmektedir. Bu nedenle çiftçiye yönelik politikaların tüketiciye etkisi gözardı edilemez. Gıda maddelerine yönelik birinci amacımız, tüketiciye sağlıklı ürünlerin güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu amaçla bir gıda kanunu hazırlanmakta olup, yakında Parlamenta sunulacaktır. Gıda maddeleriyle ilgili halen uygulanmakta olan mevzuatta büyük karmaşa vardır. Tarım Bakanlığının önemli bir işlevi, bu mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak ve uygulamada öncü bir rol almaktır. Bu çalışmalar, sadece tüketiciyi korumakla kalmayacaktır. Gıda maddelerinde standartların gelişmesi, iç ticareti kolaylaştıracak ve ulusal pazarın entegrasyonuna katkıda bulunacaktır. Uluslararası ticarete de sağlık, kalite standartları giderek fiyatlardan daha belirleyici bir işlev görmektedir. Bu nedenle Tarım Bakanlığı'nın geleneksel olarak yürüttüğü üretim işlevleri dışında, gıda maddeleri ticaretini geliştiren, tüketicinin sağlık ve kalite yönünden korunmasını sağlayan bu gibi çalışmalara ağırlık vermesi gerekmektedir ve bunu yapmaya başladık ve yapacağız. Bu alanda üretimle özellikle tarıma dayalı sanayiler entegrasyonunu kuran çalışmalara ağırlık verdiğimizden dolayıdır ki, ilk defa Türkiye ile ABD arasında Tarım Bakanlığının öncülük etmesi sonucu, bir Tarıma Dayalı Sanayiler İş Konseyi kurulması kararlaştırılmış ve imzalanmıştır. İlk defa böyle bir tarıma dayalı İş Konseyi gerçekleşmek üzeredir. Bu bize, bu sanayi kollarında yatırımın artacağını öncülüğünü teşkil edecektir, onun misalini vermektedir. Ayrıca Fransa ile de aynı anlaşma yapılmıştır; Türk-Fransız Tarıma Dayalı Sanayi ve İş Konseyi, Türk-Amerikan Tarıma Dayalı Sanayiler İş Konseyi kurulmuştur; resmen anlaşması imzalanmıştır. Şu anda alt mekanizmaları Bakanlığımızca oluşturulma çabası içerisinde. Böylelikle tarıma dayalı sanayilerdeki yaratacağımız artılar veyahut yatırım imkanlarının doğuracağı katkılar nedeniyle tarımsal üretimde verimliliğin artırılması, pazarlama sorunlarının giderek azalması ve istihdam konusunda kolaylıklar sağlanması imkanlarına kavuşulacaktır. Bunu da önemli bir gelişme olarak size bildirmek istiyorum.

Sözlerimi burada tamamlamak istiyorum. Sempozyuma değerli bildirilerle katılan bilim adamlarına teşekkür eder; sempozyumun gelişmelerinde başarılar diler, hepimize tekrar saygılar sunarım.

Yine, Tarım Bakanlığının Müsteşarı olarak, bu konuda yapılacak çalışmalarınız için elele vererek, birlikte çözüm aramayı öneriyorum. Geliniz beraber bu konuyu

birlikte gözellim.
Son olarak bir konuya değinerek sözlerimi bitirmek istiyorum. Daha önce konuşmamın başında belirtmişim, ama yeniden vurgulamak istiyorum, önemli bir konudur. Biliyorsunuz, ziraat mühendisleri ve veteriner hekimler işsizliği yaşamamakta- dir şu anda Türkiye'de. Büyük boyutlu bir işsizlik söz konusudur. Onbinlerin üstüne gikan işsiz ziraat mühendisleri için, devletin küçülmeye çalıştığı bir dönemde, devletten istihdam çözümü aramak ve devleti bir istihdam kapasisi halinde düşünmek herhalde düşünülemez; bunu öncelikle ifade etmek istiyorum. Bana göre, ziraat mü- hendislerinin mesleki nosyonlarına uygun kendi işlerini kurmaları için yasal ortamın oluşturulması, kredi ve diğer ekonomik mekanizmalarda desteklenmesi daha ger- çekçi ve kalıcı bir çözüm olarak düşünülmektedir. Bu yönde yapılacak her türlü çalış- maya destek vermeyi Tarım Bakanlığının Müsteşarı olarak taahhüt ediyorum.

Mühendisleri Odasını tekrar kutluyorum.
Değerli konuklar, buraya kadar sizlere kısaca aktarmaya çalıştığım hususlar gerçevesinde tarım sektöründeki gelişmelerin uzun dönemde sosyal yönden zi- yade, ekonomik yönü ağır basan destekleme politikalarının değili, piyasaya ekonomi- si kurallarının önem kazanacağı bir sektör yapısının ışığında oluşacağı işaretlerini vermektedir. Bu çok yönlü değişimlerin ve bunların sebeplerinin incelenmesi, olu- şan bugünkü yapının sorun ve ihtiyaçlarının tespitiyle onlar ışığında alternatif poli- tikaların üretilmesi son derece önemli konulardır. Bunun hele sektörün hizmet sahip- leri olan sizler tarafından tarımsal yapının temel unsuru olan çiftçilerimizin de katkı- sıyla yapılması bizleri fazlasıyla memnun etmiştir. Bu girişimlerimden dolayı Ziraat

dir.
politikaların tespiti ve politikacılarla üreticinin uygulamalara katılımının artırılması- organizasyon ve uygulamaların geliştirilmesidir. Dördüncüsü ise, uygun bir minin önem arz etmesidir. Üçüncüsü, tarımsal gelişmeyi hızlandıracak dinamik bir masıdır. İkincisi, insan boyutunun önem kazanması, hizmet içi eğitim ve çiftçi eğiti- birincisi, tarımda teknoloji transferinin hızlandırılması ve süratle verimliliğin artırı- prensipler şunlar olacaktır : Özetle 4 maddede içerisnde toplayacağımız prensiplerin tında önümüzdeki yıllarda bakanlığımızın üzerinde önemle duracağı politika ve geçmiş tecrübelerimizin ışığında alınan birtakım dersler vardır. Bu derslerin ışığı al- Saygıdeğer bilim adamları, değerli misafirler, yukarıda bahsettiğim hususlar ve

bir başka faktörün giderilmesi açısından önem taşımaktadır.
1994 yılında kanunlaşarak yürürlüğe konması, tarımsal yapımızda sorun teşkil eden kanun tasarrufları Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmuş bulunmaktayız. Bunun çok doğal kaynağımız olan gayir ve mer'alarımızın akılcı kullanımını düzenleyen bir si son derece önemli konular olarak karşımızda durmaktadır. Bunun yanında en bü- tülmesini sağlayacak gerekli yasal düzenlemeler ve teşvik önlemlerinin geliştirilme- gütülmesinin önlenerek, işlemlerin yarıımı, verimlilik artışını karlı kılabilecek kü- Tarımda yapının değişmesi, işleme büyüklüklerinin bugünkü yapıdan giderek kü- vadede yapısız yünden iyileştirilmesi temel hedefimiz olmalıdır; bu kaçınılmazdır. Değerli bilim adamları ve saygıdeğer konuklarımız; tarım sektörümüzün uzun

BİRİNCİ OTURUM

DEĞİŞİM SÜRECİNDE TARIMIN YAPISAL ANALİZİ

Başkan : **Prof. Dr. Turan GÜNEŞ**
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

SUNUŞLAR

Tarım – Kalkınma – İnsan
Prof. Dr. Duran TARAKLI
Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi

Ekonomik ve Sosyal Göstergelerle Tarımsal Yapı
Doç. Dr. Erol ÇAKMAK – Doç. Dr. Osman ZAIM
Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyeleri

TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Haluk KASNAKOĞLU
Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Ali ERYILMAZ
TÜGEM Genel Müdürü

TARIM, KALKINMA VE İNSAN

Prof. Dr. Duran TARAKLI

*ODTÜ Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*

GİRİŞ

Dünya tarım kesimindeki son yıllardaki gelişmeler genelde olumludur. Aynı durum Türkiye için de geçerlidir. Ancak, son 20 – 25 yılda, gelişmiş ülkeler yüksek devlet desteğine konu olan tarım ürünleriyle uluslararası pazara ucuz tarım ürünleriyle girmişlerdir. Dolayısıyla 1970'li yılların sonlarından bu yana, tarımsal ürünlerin dış satımı, gelişmekte olan ülkelerin güvenilir gelir kaynağı olma özelliğini yitirmiştir.

Türkiye'de tarım kesimi ekonomik ve sosyal önemini korumaktadır. Tarım kesimi yakın gelecekte de Türkiye için bu önemli konumunu koruyacaktır. Bir yandan hızlı nüfus artışı, diğer yandan kırsal alanda yaşayan nüfusun temel insani gereksinimlerden aldıkları payın yetersizliği, tarım kesimini ülkenin gündeminde tutmaya yeterli olacaktır.

Kalkınma; ekonomik büyüme, sosyal iyileşme ve gelişmeyi sağlamayı amaçlar. Oysa ülkemiz kırsal nüfusu eğitim, sağlık, ulaşım, alt yapı, konut gibi insani hizmetlerden yeteri kadar yararlanamamaktadır. Kırsal alanda ya da daha güncel deyimleriyle köylerde; çevre temizliği, çevre düzeni hiç de iç açıcı bir durumda değildir. Ülkemizde köyle kent arasındaki ikilem bütün çarpıklığı ile varlığını sürdürmektedir..

Ülkemiz tarımında toprak ve insan ilişkileri ve toprak kullanımına ilişkin bazı temel sorunlar da çözüm beklemektedir. Bugüne kadar tarım kesimine götürülen hizmetlerde hep bitki, hayvan ve ağaca götürülen hizmetler ön plana alınmıştır. Verim ve üretimde sağlanacak artışın çiftçi nüfusunun sosyal refahını da sağlayacağı varsayılmıştır. Durum hiç de beklenen şekilde sonuçlanmamıştır. Ülke genelinde köyle kent arasındaki mevcut olan ikilem ortadan kaldırılamamıştır.

Türkiye tarım kesiminde ileriye dönük politikaların üretilmesinde, insanın ön plana çıkarılması gerekmektedir. Kırsal nüfusun sosyal refahtan yeteri payı alabilmesi için köyle kent arasında sosyal refahın sunulmasındaki olumsuzlukların ortadan kaldırılması zorunludur. Bu ise birçok hizmetin sunulmasında köktenci politika değişikliklerini gerektirmektedir.

İnsanı ön plana çıkaran politika uygulamaları; ekili ve dikili arazinin, çayır ve mer'a arazisinin, orman arazisinin kullanımlarında da temel değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

1. Dünyada Tarım

Türkiye tarımının gelişim doğrultusunu daha iyi irdeleyebilmek ve daha tutarlı politikalar üretebilmek için önce dünya tarımının, daha sonra yakın çevremizde olan ve yoğun ilişki içerisinde bulunduğumuz Avrupa Topluluğu (AT) tarımının yakın geçmişteki değişimleri inceleme konusu yapılacaktır. İzleyen bölümlerde aynı inceleme Türkiye tarımı için yapılarak, Türkiye tarımı için uygun bir sonuç çıkarılmasının temeli oluşturulmaya çalışılacaktır.

1.1. Geçmişte Dünya Tarımında Meydana Gelen Değişmeler

FAO'nun bir çalışmasında (Alexandros, 1988 s. 3 – 6) 1961/3 ile 1983/5 yılları arasında dünya tarımındaki gelişmeler konusundaki açıklamalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Geçmiş 25 yılda dünya nüfusunun 1,8 milyar artmış olmasına karşın, dünya nüfusu daha iyi beslenir duruma kavuşmuştur. Nüfus başına ortalama gıda miktarı 1961/3 yılındaki 2320 kalori seviyesinden, 1983/5 yılında 2660 kaloriye yükselmiştir.

2. Dünya nüfusunun daha iyi beslenmesi, tarımın daha dinamik bir kesim haline getirilmesiyle sağlanmıştır. Tarım kesiminde 1960'lı yıllarda öncelikle gelişmiş pazar ekonomilerinde kullanılanmaya başlanılan biyoteknoloji kullanımı, giderek yaygınlaşarak gelişmekte olan ülkelere de kullanılır duruma gelmiştir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde 1969/71 ile 1983/5 yılları arasında gıda miktarı yüzde 41, buğday üretimi yüzde 77 oranında artmıştır. Ancak bu gelişme tüm ülkelere aynı hızda olmamıştır.

3. Tarımsal ürünlerdeki dünya ticaretine konu olan miktar artmıştır. Tarımsal üretimin dünya ticaretine konu olan miktarı 1961/3 yıllarında yüzde 8 iken, bu oran 1983/5 yıllarında yüzde 12'ye yükselmiştir. Ticaret hacmindeki genişleme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünde görülmektedir. Beraber, bu artış daha çok petrol ihraç eden ülkelere orta gelirli gelişmekte olan ülkelere daha fazla olmuştur. Çinin dışında, büyük gelirli ülkelere ithalat artışı ihmal edilebilecek ölçüde azdır.

4. Değişik nedenlerle birçok ülke, tarım kesimi konusundaki politikalarını değiştirmeye başlamıştır. Örneğin, gelişmekte olan bir çok ülkede çok yakın zamana kadar endüstrinin gelişmesine öncelik verilmiştir. Bu durum birçok olumsuzlukları yaratmış ve ekonomiyi etkiler duruma gelmiştir. 1970'li yıllardaki gıda üretimindeki düşüş ve ödemeler dengesindeki sorunlar ile 1980'li yıllardaki borç krizi, ekonomik büyümede tarımın öneminin anlaşıldığı reformların uygulamaya konulmasına neden olmuştur.

Gelişmiş pazar ekonomilerinde bile, simdilerde tarımın desteklenmesiyle üretimin talepten daha fazla artmasına neden olan sorunların çözümlenmesine yönelik reform politikalarının geliştirilmesine çalışılmaktadır.

5. Uzun süreli varlığını devam ettirmekte olan kırsal yoksulluk, bu süreçte 300 milyondan daha fazla insanı barındırmak zorunda kalmıştır. Yani kırsal yoksulluk daha da kötü duruma gelmiştir. Tarımsal arazinin oldukça yüksek düzeyde mevcut olan eşitsiz dağılımı, kırsal yoksulluğun temel nedenidir.

6. Ülkeler içinde, daha çok tarımsal ürünün pazarlanabilir olması, daha fazla tarım dışı girdilerin satın alınması, daha fazla düzenli kredinin kullanılabilir kılınması ve çiftçi alilerince daha fazla tarım dışı gelirin elde edilmeye başlanması; tarım kesiminin giderek ekonomiyi daha fazla bütünleşmesine neden olmuştur.

7. Dünya'da 1970'li ve 1980'li yıllarda yaşanan olumsuz gelişmeler, hükümetlerin tarım kesimine yaptıkları harcamalarda, gıda desteklemelerini ayırdıkları miktarların azalması ile sonuçlanmıştır.

8. Tarım, uluslararası işbirliğinin daha da artmasına neden olmuştur. Ancak bu konudaki ilerleme tarımsal ticaret bakımından önemsiz, gıda güvenliği bakımından

dan yetersiz kalmıştır.

Özellikle gelişmiş ülkelerin tarım kesimine verdikleri yoğun desteği kaldırmaktaki isteksizlikleri GATT (Genel Tarifeler ve Ticaret Anlaşması) çerçevesinde sürdürülen tartışmaların 1993 yılının Aralık ayı ortalarına kadar sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

IX. 1972/4 yıllarında dünyada yaşanan gıda yetersizliği önemli bir sorun durumuna gelmiştir. Bu konuda hala kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Sorunlara ülkelerin tek başına oluşturdukları güdübirlik kararlarla çözüm bulunmaya çalışılmaktadır.

X. Gelişmekte olan ülkeler tarımına yapılan yardımlarda artış olmuştur. Tarım kesiminin toplam yardım paketi içerisindeki payı 1974/5 yıllarında % 12 iken, bu pay 1980'li yıllarda % 18-20'ye yükselmiştir.

XI. Tarımsal dış satım giderek ekonomik büyüme konusunda daha zayıf ve daha az güvenilir konuma gelmiştir. Bunun en büyük nedeni; gelişmekte olan ülkelerin yoğun bir şekilde desteklenen tarım ürünleriyle, uluslararası pazarlara düşük fiyatlarla girmelerinden kaynaklanmaktadır.

XII. Ancak geçmiş yıllarda dünyada tarım kesiminde ulaşılan sonuç olumludur. Gıda üretiminde kalıcı ve önemli ölçüde artış sağlanmıştır. Dünyanın hemen her yerinde çiftçilik daha verimli konuma gelmiştir.

1.2. 2000'li Yıllarda Dünya'da Gıda ve Tarım

Bu konuda 2000'li yıllar için yapılan öngörülerini çok kısa ve gelişmekte olan ülkelerle gelişen ülkeler için ayrı ayrı olmak üzere incelemekte yarar vardır (a. g. e. s. 7-13). Gelişmekte olan ülkelerin tarım kesiminde beklenen gelişmeleri aşağıdaki başlıklar altında özetlemek mümkündür :

I. İnsanların ortalama olarak daha iyi beslenmeleri mümkün olacaktır. Ancak iyi beslenmenin her yerde sağlanması söz konusu değildir. Nüfus başına ortalama gıda tüketimi 1983/5 yıllarındaki 2420 kaloriden, 2000'li yıllarda 2620 kaloriye çıkacaktır. Gelişmiş ülkelerde tüm gıda maddeleri için yıllık % 3,5 olan artış oranı % 3,1'e düşecektir. Ancak nüfus başına % 1,2 olan yıllık talep artış oranının değişmeden kalacağı beklenmektedir.

II. Beşinci Dünya Gıda İncelemesi Sonuçları, 1979/81 yıllarında gelişmekte olan ülkeler genelinde 335 ile 500 milyon insanın yeteri kadar beslenemediğini göstermektedir. 1980'li yılların ilk yarısında Afrika'daki kuraklık ve yaşanan ekonomik bunalım, bu sayının artmasına neden olmuştur. Yapılan tahminlere göre tüm gelişmekte olan ülkelerde yetersiz beslenen nüfus miktarı 510 ile 530 milyon civarında olacaktır.

III. Toplam tarımsal üretim 1983/5 ile 2000'li yıllar arasında yıllık % 3 oranında artacaktır. Bu artış hızı geçmişteki yıllık artış hızı olan % 3,3'ten daha az olmakla beraber, nüfus artış hızında beklenen düşüş nedeniyle, kişi başına artış olarak tarımsal üretimde bir azalma olmayacaktır.

IV. Tarımsal üretimin toplam ve nüfus başına yıllık artış oranları bölgelere göre farklı olacaktır. Örneğin nüfus başına yüzde artış oranlarının aşağıdaki gibi olacağı tahmin edilmektedir:

III. Artan alan genişliği halen artacak üretimin önemli bir unsuru olmaya devam edecektir. 1985 ile 2000 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde 80 milyon hektar alanın tarıma kazandırılması söz konusudur. Genişleyen tarım alanının %39'u Latin Amerika'da, %26'sı Sahra'nın güneyindeki Afrika ülkelerinde, %11'i Çin dışında-ki Asya ülkelerinde yer alacaktır. Yakın Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde tarım alanının genişlemesi söz konusu değildir.

II. Hayvan yemi olarak kullanılan hububat miktarında sürekli artış olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde 2000'li yıllarda yem olarak kullanılan hububat miktarının ikiye katlanarak 300 milyon tona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

I. Üretim artışları genellikle birim başına verimin artırılması ile sağlanacaktır. Bugüne kadar üretimin %63'ü yüksek verimden, %22'si ekili ve dikili arazi- nin genişlemesinden, geri kalan %15'i de arazinin daha yoğun kullanımından (bir üretim mevsiminde birden fazla ürün gibi) sağlanmıştır. Beklenen üretim artışının sağlanması için tarımsal verimin ortalama %30 oranında artması gerekmektedir.

Önümüzdeki 2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretimlerinin artırılması zorunludur. Tarımsal ürün artışının sağlanmasının dayandığı unsurlar genellikle aşağıdaki gibi olacaktır (a.g.e., s. 13-14) :

1.3 Gelişmekte Olan Ülkelerde Üretim Artışının Unsurları

II. Gelişmiş pazar ekonomilerinde yavaş fakat sürekli üretim ve ihracat artışı olacaktır.

I. Doğu Avrupa ülkeleri tarımında oldukça az oranda gelişme olacaktır. Örneğin beklenen gelişmeler gerçekleştiğinde Doğu Avrupa ülkelerinin yıllık hububat ihtiyacı 35 milyon ton olacaktır, hububat üretiminde kendi kendine yeterli oranda %87'den 90'a yükselecektir.

2000'li yıllar için gelişmiş ülkelerin tarım kesiminde olacak değişimler ise aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir :

VII. Gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ticaret fazlalığındaki azalma devam edecektir. Örneğin 1983/5 yıllarındaki net ödemeler dengesi (dış satım f.o.b., dış alım c.i.f.) 12,7 milyar A.B.D. dolarından aynı yıl fiyatlarıyla 7,8 milyar A.B.D. dolara düşecektir.

VI. Gelişmekte olan ülkelerin 1983/5 yıllarında 70 milyon ton olan hububat açığı büyümeye devam ederek, 2000'li yıllarda 110 milyon tona ulaşacaktır.

V. Gelişmekte olan ülkelerde kendi kendine yeterli orani %101'den %100'e düşecektir.

Bölge	1970 - 85	1983/5 - 2000
Asya	1,7	1,5
Yakın Doğu-Kuzey Afrika	0,2	0,5
Afrika (Aşağı Sahra)	-1,3	0,1
Latin Amerika	0,7	0,6
Nüfus başına üretim oranı %		

VI. Sulamanın önemi gittikçe artacaktır. 2000 yılında gelişmekte olan ülkelerin ekili-dikili arazilerinin 1/5'i sulanacak, buğday ve çeltiğin 2/3'ü sulanan tarım alanlarından elde edilecektir.

V. Gelişmekte olan ülkelerdeki kimyasal gübre kullanımı, 1982/4 ile 2000 yılları arasında ikiya katlanacaktır.

VI. Tarım dışından sağlanan makina, yüksek vasıflı tohum, tarımsal mücadele ilaçları gibi diğer girdilerin kullanımındaki artış devam edecektir. Örneğin 1983 ile 2000'li yıllar arasında traktör sayısı iki misline yakın artarak 6,5 milyona çıkacak ve traktör başına düşen ekili-dikili arazi genişliği 233 hektardan 131 hektara düşecektir.

VII. Çin dışındaki gelişmekte olan ülkelerde 2000'li yıllarda iş gücünün yarısı hala tarım kesiminde çalışacaktır. 1982/4 yılı ile 2000 yılı arasında tarımdaki iş gücü 128 milyon artarak toplam 663 milyona ulaşacaktır. Tarımsal nüfusun büyük bir bölümü de bitkisel üretimle uğraşacaktır.

VIII. Tarımsal üretim artışı önemli ek yatırımlara bağlıdır. En büyük yatırım sulama (% 16) ve sulamayı takiben de traktör ve ekipmanı (% 10) için gerekmektedir. Yatırımın yarıya yakın bölümünün doğrudan bitkisel ve hayvansal ürünlerin artırılması için kullanılacağı hesaplanmıştır. Doğal olarak işleme, ulaşım, depolama ve pazarlama gibi tarımı destekleyici konularda da yatırım yapılması gerekmektedir.

1.4. Geleceğin Teknolojik Gelişmeleri

Dünya nüfusunun artmasından kaynaklanan sorunlara dünya tarımının kapasitesinin yeterli olmasının temelinde teknolojik değişim bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda önemli ölçüde yaygın tarımdan yoğun tarıma geçiş olgusu yer almıştır. Yüzyılımızın sonunda yeni tarım arazisi edinme olanaklarının çok az olduğu da düşünüldüğünde, düşük maliyetle ve çevreye zarar vermeden üretim artışını sağlayacak teknolojilerin geliştirilmesine şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Geleceğin tarımındaki yeni teknoloji konuları ve uygulanmasında gözönünde bulundurulacak hususlar kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir (a.g.e. s. 22-3) :

I. Yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi ve kullanımı teknolojik ilerlemenin en önemli parçalarından birisi olmaya devam edecektir. Kalitenin geliştirilmesi, hastalıklara dayanıklı türlerin bulunması bu teknolojik ilerlemenin bir parçası olacaktır.

II. Biyoteknoloji ile yeni olanaklar elde edilebilecektir. Örneğin bitki ıslahında türlerin akraba olup olmadığına bakılmaksızın ve istenilmeyen özelliklerin genlerini kullanılmaksızın, istenilen genlerin bir türden diğer türe aktarılması yakın bir gelecekte mümkün olabilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde hayvan ıslahı konusunda embriyo aktarılması, özellikle bundan sonraki araştırmaların bu tekniği güvenilir ve ekonomik duruma getirmesiyle, yaygın olarak kullanılabilir duruma gelebilecektir.

III. Gelişmekte olan ülkelerin ekili ve dikili alanlarının yaklaşık % 80'inde su, üretimi kısıtlayan unsurlardan birisidir. Bu gibi alanların çok azında uygun bir sulamanın yapılması mümkündür. Bu nedenle toprak işleme sistemleri, uygun üretim tekniklerinin geliştirilmesi, erozyon kontrolü ve aşırı su kaybını önleyecek önlemlerin alınması gerekmektedir.

IV. Tarım toprağına besin maddelerinin verilmesinin üretim teknolojisinin temel özelliklerinden birisi olarak ele alınması gerekmektedir. Bitki besin maddelerini ver-

V. Gelişmekte olan ülkeler bir yandan oldukça basit teknolojilere, diğer yandan gelişmiş teknolojilere veya en azından gelişmiş teknolojiyi kullanabilir durumda gelme gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenle yüksek teknolojinin genel durumlara uygulanmasını sağlayacak iyi eğitilmiş araştırmacıların yetiştirilmesi, yeterli laboratuvarların ve diğer gerekli kurumların oluşturulması sağlanmalıdır. Hatta yeni teknolojilerin uygulanmasının ikinci kuşak sorunlarının –örneğin çiftçilerin gelir dağılımı üzerindeki etkileri gibi– çözümlenmesi konusunda gerekli araştırmaların yapılması da düşünülmelidir.

VI. Yeni ve yerel koşullara uygun teknolojilerin uygulanabilir duruma gelmesi için çiftçilere ulaştırılması şarttır. Bunun için araştırmacı, yayıncı ve çiftçiler arasında da güçlü bir iletişim sağlanmalıdır.

VII. Yeni teknolojilerin çiftçilerin gelirlerini azaltıcı ya da yararlarını ortadan kaldıracak sonuçlar doğurmaması için, gereken önlemler alınmalıdır.

VIII. Teknolojik gelişmeden beklenen son derecede umut vericidir. Yüzyılımızın sonunda teknolojik bulguların sonuçlarının kullanılabilir duruma gelmesi beklenmektedir.

2. Avrupa Topluğunda Tarım İşletmeleri

Avrupa Topluluğunun (AT) kuruluşunun (o zamanki adıyla ortak pazar ya da Avrupa Ekonomik Topluluğu AET) temel 1958 yılında Roma Antlaşmasıyla atılmıştır. Başlangıçta altı devletten oluşan topluluk, bugüne kadar iki defa yatay genişleme göstererek oniki devletten oluşan bir kuruluş haline gelmiştir.

Türkiye neredeyse kuruluğu günden bugüne kadar AT ile yakın ilişkiler kurmuştur. Şimdilerde tam üyelik söz konusu olmadan 31 Aralık 1995 yılında gümrük birliğine geçme müzakereleri sürdürülmektedir.

Kısaca AT Türkiye'yi ekonomik, politik ve kültürel yapısı ile yakından ilgilendirmektedir. Doğal olarak konumuz itibarıyla, Avrupa Topluluğundaki tarım işletmelerinin yapısı bizleri daha da yakından ilgilendirmektedir. Bu yapı, gelişmiş ekonomilerdeki tarım işletmelerine bakarak, Türkiye tarım işletmelerinin geleceği konusunda kestirimlerde bulunamazda yardımcı olacaktır. Bu konuda 1987 yılında yapılan bir araştırma (Mackinnon ve diğerleri, 1991, s. 60 - 71) Batı Avrupa'nın 24 ayrı bölgesindeki 600'den fazla tarım işletmesine (2) ilişkin çalışmalarını

Çalışmada Batı Avrupa tarım işletmeleri için önemli olan alıye, tarımsal işletmelerin ne ölçüde katkıda bulunduğunun ortaya konulmasına çalışılmıştır. Her işletmenin gayrisafi geliri hesaplanmış ve Avrupa büyüklük birimine (ESU) çevrilmiştir (3). Bu araştırmaya göre tarımın çiftçi ailelerinin gelinine yüzde katkısı ile, her dilimle düşen işletmelerin oransal dağılımları aşağıdaki gibidir :

Tablo - 1
Batı Avrupa Tarım İşletmelerinde Tarımın Çiftçi Ailesi Gelirine Katkısı (%) (4)

Aile gelirine katkısı %	İşletmelerin	
	Sayısı	Oranı %
0 - 9	1122	20
10 - 19	668	12
20 - 29	620	11
30 - 39	341	6
40 - 49	296	5
50 - 59	329	6
60 - 69	224	4
70 - 79	263	5
80 - 80	263	5
90 - 99	584	10
100	1023	18
Toplam	5733	100

Tablo-1'de de görülebileceği gibi tarım işletmelerinin % 43'ü, ancak aile gelirinin % 30'dan daha azını tarım kesiminden sağlamaktadırlar. Diğer yandan aile gelirinin % 90 ve fazlasını tarım kesiminden sağlayan tarım işletmelerinin oranı da % 28 oranındadır. Özetle Batı Avrupa tarım işletmelerinin büyük bir bölümünde tarım kesiminden sağlanan gelirin payı çok düşüktür.

Tarım işletmelerinin genişliklerine göre sağladıkları gelirlerin oransal dağılımları da Tablo-2'de gösterilmiştir.

Tablo-2
Batı Avrupa Tarım İşletmelerinde Çiftçi Ailesi Gelirlerinin
Kaynaklarına Göre Oransal Dağılımı (%)

Gelir Kaynağı	İşletme Genişlikleri				
	Küçük 0 - 4 ESU	Orta 4 - 16 ESU	Büyük 16 ESU +	Ortalama	
Tarım	21	52	79	48	
İşletme dışı tarımsal gelir	1	2	1	1	
Diğer tarım kaynaklı gelir	2	3	3	3	
Tarım dışı gelir	42	25	10	27	
Sosyal gelirler	30	15	4	18	
Diğer gelirler (kira ve faiz gibi)	3	2	2	2	
Toplam tarım					
İşletmesi	Sayı	2237	1870	1617	5733
	Oran %	39	33	28	100

mı ortadan kaldırmayı amaçlarken, diğer yandan ülkenin bölgeler arasındaki farklılıklarının da en aza indirilmesine ilişkin politikaların uygulamaya konulmasını ve sağlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Kalkınma, temelde kaynakların aşırı kullanımı ve kirlilik gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Ancak kalkınmanın amacı toplumdaki insanları eşitlikçi ortamda daha iyi yaşam koşullarına kavuşturmak olduğundan kalkınmanın kaynakların aşırı kullanımına ve çevre kirliliğine neden olmayacak şekilde yapılması ve uygulanması gerekmektedir.

3.2. Türkiye'de Tarım

3.2.1. Nüfus

Türkiye nüfusu hızla artmaktadır. Toplam nüfus 1950 yılında 20,947 milyon iken, bu nüfus 1990 yılında 56,473 milyona ulaşmıştır. Başka bir deyimle ülke nüfusu 1950-90 yılları arasında yılda ortalama % 2,51 oranında artmıştır.

Ülkenin toplam nüfusedeki değişme eğilimi kent ve kırsal nüfusları için farklıdır. Örneğin il ve ilçelerin toplam nüfusu 1950 nüfus sayımlarında 5,244 milyon iken, bu nüfus 1990 nüfus sayımında 33,326 milyona ulaşmıştır. İl ve ilçe nüfusunun 1986-90 yıllarındaki yıllık ortalama artış hızı % 4,31'dir.

Bucak ve köylerin toplam nüfusu 1950 nüfus sayımında 15,703 milyon iken, bu sayı 1990 sayımında 23,147 milyona ulaşmıştır. 1986-90 yılları arasında bucak ve köylerin yıllık ortalama nüfus artış hızı % -0,56 olmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse, nüfus artış hızı kırsal alanda son yıllarda azalma yönünde olmaktadır. İl ve ilçelerin nüfus artış hızı kırsal alandaki nüfus artış hızından çok daha fazla olmuştur.

Nüfus değişimine koşut olarak kent ve kırsal yerleşim sayılarında da artışlar olmuştur. 1950 yılında 485 olan il ve ilçe sayısı (63 il, 422 ilçe), 1990 yılında 902'ye ulaşmıştır. (73 il, 829 ilçe). Aynı şekilde 1950 yılında toplam bucak ve köy sayısı 34252 iken (947 bucak 33305 köy), bu sayı 1990 yılında 36233'e (688 bucak, 35545 köy) yükselmiştir.

3.2.2 Ekonomik büyüklük

Türkiye'da tarım kesiminin ekonomik büyüklüğünü ortaya koyabilmek için, bazı önemli sonuçların özetlenmesine çalışılacaktır.

Tarımın gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı 1970'lerin ortalarından bu yana azalan bir eğri göstermektedir. Bu pay 1975-79 döneminde % 24,1 iken 1985-89 döneminde % 21,5'e düşmüştür. 1975 yılından 1987 yılına kadar toplam ekilen alanda % 12,8'lik bir artışa karşın, gerçek tarımsal üretim değeri aynı dönemde % 11,2 oranında artmıştır (Çakmak ve Zaim, 1992, s. 307).

İhrac edilen tarım ürünlerinin değeri 1980 yılında 1672 milyon dolar iken, bu değer 1991 yılında 2683 milyon dolara yükselmiştir. Ancak tarım ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı 1980 yılında % 57 iken, bu oran 1991 yılında % 19,7'ye düşmüştür. Bu değerlere işlenmiş tarım ürünlerinin değerleri de eklendiğinde tarım kesiminin ihracat içerisindeki oranı 1980 ve 1991 yıllarında sırasıyla % 85,9 ve % 28,6 oranlarına ulaşmaktadır (Gürbüz, 1993, Ek-4). Bu arada üzerinde önemle durulması gereken bir husus da tarımsal ürünlerin ihracatında 1970'li yıllardan bu yana olan değişmedir. 1970'li yıllara kadar ihrac edilen tarım ürünleri temel beş ürüne (pamuk, tütün, fındık, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir) dayanmaktaydı. 1970'li yıl-

Köy düzeyinde (Kızık Köyü) okur-yazar nüfusunun 7 ve daha yukarı yaşta olanları erkek nüfusta % 91, kadın nüfusta % 83, her iki cins için % 87'dir. Okuma yazma bilen toplam nüfusun % 70,9'u bir okulu bitirmiştir (% 93,5 ilkokul, % 1,2 ortaokul, % 3,8 lise, % 1,5 yüksek okul). Geri kalanın % 23,9'u halen bir öğretim kurumunda

bulunmaktadır. Bir köy ilkokulunda bulunan toplam öğrenci sayısı 10 (2 köy), 11 (1 köy), 13 (1 köy) ve 16 (2 köy) gibi çok düşük sayılarda olabilmektedir. Bu durumda araştırma alanındaki köy ilkokullarının % 61,9'unda derslik sayısının 1 ile 3 arasında değiştiği eklenirse, köylerde verilen ilkokul eğitiminin niteliği hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Araştırma alanındaki 2 yerleşim biriminde ilkokul sonrası eğitim kurumları vardır. Tüm ilkokullardaki toplam öğrenci içerisinde kız öğrenci oranı % 50,2 iken, ilkokul sonrası kurumlardaki kız öğrenci oranı % 15,4'e düşmektedir (a.g.e.). Nedenleri ne olursa olsun, ilkokul ötesi eğitim kurumlarına kızların büyük bir bölümünün devam etmediği görülmektedir.

Derslik Sayısı	Toplam Köy sayısına oranı %
1	14,3
2	33,3
3	14,3
5 - 6	19,0
7 +	19,1

22 yerleşim birimindeki ilkokulların derslik sayısına göre dağılımları 1992-1993 ders yılında aşağıdaki gibidir :

Bu bölümde kırsal alandaki eğitim ve sağlık hizmetlerinin ülke genelindeki niceliğini değil, bir incelemeye dayanarak niteliği konusunda değerlendirme yapmak istiyoruz. Bu araştırma 1991-1993 yıllarında bir yönüyle 22 yerleşim yerini, diğer bazı yönleriyle bir köyü temsil etmektedir (Taraklı, 1994).

3.3.1. Eğitim ve Sağlık

3.3. İnsan ve Yaşam Tarzı

Amaçlarımız tarım kesiminin ekonomik büyüklüğünü tüm yönleriyle tartışmak değildir. Aksine Türkiye'de tarım kesiminin ekonomik yönünden hala önemini koruduğunu vurgulamaktır. Ancak tarım kesiminin tüm bu artışlara karşın birçok sorunlarla karşı karşıya olduğunu gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

Diger önemli tarımsal girdi kullanımlarında da önemli artışlar olmuştur. Örneğin kimyevi gübre kullanımını 1960 yılında 107 bin ton iken, bu miktar 1990 yılında 9,5 milyon ton, 1991 yılında 9,0 milyon ton, 1992 yılında 7,9 milyon ton olarak ger-çekleşmiştir. Traktör sayısı 1960 yılında 42136 iken, bu sayı 1991 yılında 704376'ya çıkmıştır (a.g.e., EK-7 ve 14).

% 21'ne, sulanabilecek alanın yaklaşık % 42'sine eşittir. Tarıma göre 3,6 milyon hektara ulaşılmıştır. Sulanan alan toplam ekili alanın yaklaşık olarak % 21'ne, sulanabilecek alanın yaklaşık % 42'sine eşittir.

Türkiye tarımındaki bu artış bazı önemli girdilerdeki kullanımın artmasıyla sağlanabilmiştir. Örneğin sulanan tarım alanlarının genişliği 1991 Taram Sayımı sonuçlarına göre 3,6 milyon hektara ulaşmıştır. Sulanan alan toplam ekili alanın yaklaşık % 21'ne, sulanabilecek alanın yaklaşık % 42'sine eşittir.

Türkiye tarımındaki bu artış bazı önemli girdilerdeki kullanımın artmasıyla sağlanabilmiştir. Örneğin sulanan tarım alanlarının genişliği 1991 Taram Sayımı sonuçlarına göre 3,6 milyon hektara ulaşmıştır. Sulanan alan toplam ekili alanın yaklaşık % 21'ne, sulanabilecek alanın yaklaşık % 42'sine eşittir.

Türkiye tarımındaki bu artış bazı önemli girdilerdeki kullanımın artmasıyla sağlanabilmiştir. Örneğin sulanan tarım alanlarının genişliği 1991 Taram Sayımı sonuçlarına göre 3,6 milyon hektara ulaşmıştır. Sulanan alan toplam ekili alanın yaklaşık % 21'ne, sulanabilecek alanın yaklaşık % 42'sine eşittir.

Türkiye tarımındaki bu artış bazı önemli girdilerdeki kullanımın artmasıyla sağlanabilmiştir. Örneğin sulanan tarım alanlarının genişliği 1991 Taram Sayımı sonuçlarına göre 3,6 milyon hektara ulaşmıştır. Sulanan alan toplam ekili alanın yaklaşık % 21'ne, sulanabilecek alanın yaklaşık % 42'sine eşittir.

öğrencidir (% 81,8 ilkokul, % 7,8 ortaokul, % 8,7 lise, % 1,7 yüksek okul). Okuma-yazma bilen toplam nüfusun % 5,2'si de okuma-yazmayı kendi olanakları ile öğrenmiştir. Köye günlük yazılı basın hemen hemen hiç girmemektedir. İlkokul ötesi bir öğretim kurumunu bitiren veya devam eden okur-yazar nüfusun tümü erkeklerden oluşmaktadır (a.g.e.). Bu durum eğitimin kadın nüfus aleyhine nasıl bozulduğunu göstermekle beraber, verilen eğitimin kişilerin günlük yaşamlarında ve tarım dışı kesimlerde fazlaca yararlı olmadığına da bir kanıttır.

Sağlık konusuna açıklık getirebilmek için köydeki (Kızık Köyü) çocuk ölümlerine ilişkin sonuçlar verilmekle yetinilecektir (a.g.e.). 1992 yılında köyde 241 aile saptanmıştır. Bir ailenin ortalama evlilik süreleri de 19 yıldır. Ortalama evlilik süresinde doğan çocukların % 27,6'sı ölmüştür. Ailelerin % 19,6'sında ölen çocukların ölüm yaşları saptanabilmiştir. Bu bilgilere göre ölümlerin % 62,8'i bir yaşına ulaşmadan, % 17,9'u 1-2 yaş arasında, % 18,4'ü 3-7 yaş arasında, % 0,9'u 7 yaşından daha büyük yaşlarda olmuştur. Bir yaşından küçük çocuklardaki ölüm oranı ise binde 173,4 olarak hesaplanmıştır. Çocuk ölümlerinin ülke ortalamasının çok üzerinde gerçekleşmesi, köyde çevre koşullarının insan sağlığını ne boyutlarda tehdit altında bulundurduğunun en açık delilidir.

3.3.2. Tarım işletmelerinde gelir

Türkiye'deki tüm tarım işletmelerini temsil etmediği bilinmekle beraber, bir fikir edinebilmek amacıyla Tokat'ın Kızık köyündeki tarım işletmelerinin 1992 birim fiyatlarına göre aile gelirleri ve aile geliri içerisinde tarım dışı gelirin oranı aşağıdaki gibidir (a.g.e.) :

<u>İşletme Grubu</u>	<u>Aile geliri (milyon TL.)</u>	<u>Tarım dışı gelirin oranı %</u>
Çok zengin	68,8	17,3
Zengin	32,9	27,0
Orta halli	25,8	37,5
Fakir	17,5	9,8
Çok fakir	12,6	29,4

Tarım işletmelerinde sağlanan aile geliri bu örnekte de henüz Batı Avrupa tarım işletmelerinde olduğu gibi çeşitlenip süreklilik kazanamamıştır. Ancak çok zengin, zengin, orta halli işletmelerde manifaturacılık, kamyon ve minübüs işletmeciliği gibi iş kollarının süreklilik kazandığı görülmüştür. Buna karşın fakir ve çok fakir işletmelerde emekli maaşı gibi sürekli gelir kaynağının yanında, tarım dışında ya da köyde sürekli ve güvenli olmayan tarım dışı işlerde (inşaat işçiliği, bekkililik v.b.) çalışarak kazanılan gelir kaynakları da önemli bir yer tutmaktadır.

3.3.3. Fiziki çevre ve alt yapı

I. Köy imar planı

Ülkemizde insan kulağını en fazla tırmalayan deyim herhalde "köy imar planı" deyimidir. Ülkemiz üniversitelerinde şehir planlama bölümleri yaygın olarak yer almaktadır. Ancak hiç bir üniversitemizde köy planlama bölümü yer almamaktadır.

Bugüne kadar devlet eliyle iskan yapılan köy sayısı 69 (toplama oranı % 0,2), kendi evini yapana yardım projesi kapsamında fiziksel yerleşim düzenlemesi yapılan köy sayısı da 179'dur (toplama oranı % 0,5) (TKB, 1993, s. 87).

Köylerdeki içme suyu ve yarılan nüfus dağılımı Tablo-5'te verilmiştir (TKB, 1993, s. 39).

IV. İçme suyu

Tablo-4'te görüldüğü gibi köy yollarının uzunluğu 326521 km'dir. Köy yollarının % 7,8'i asfalt yol, % 49,7'si stabilizedir. Geri kalan % 42,5 oranındaki yol ise tesviye edilmiş yol ya da ham yol özelliğini taşımaktadır. Köylerin % 86,7'sinin, köy nüfusunun % 85,3'ünün stabilizede ve asfalt köy yolundan yararlandığını belirtmek gerekir. Ancak köy yollarında temel ağırlık stabilize yollarıdadır. Bir çalışmada (TKB, 1985, s. 118) köy sorunlarının % 45,7'si yol sorunlarının olduğunu belirtmiştir.

Yolun Cinsi	Köy		Toplam Nüfus		Toplam Uzunluk	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Km.	Oran %
Asfalt	5694	17,5	5257586	28,7	25345	7,8
Stabilize	22554	69,2	10358089	56,6	162187	49,7
Tesviye	4228	13,-	2155197	11,8	76809	23,5
Ham yol	100	0,3	539032	2,9	62180	19,0
Ara Toplam	32576	100-	18309904	100	326521	100
Devlet ve İl Yolu	3784	10,4	3486163	16,0	59682	15,5
Toplam	36360	100	21796067	100	386203	100

Tablo-4
Köy Yolları Genel Envanter Durumu

Köy yollarının genel envanteri Tablo-4'te verilmiştir (TKB, 1993, s. 3).

III. Ulaşım

Şimdilerde kanalizasyonu yapılan köy sayısı 687, bunun toplam köy sayısına oranı % 2'dir (a.g.e., s. 87), 1981 Köy Envanter Etüdü sonuçlarına göre köy yetkililerinin ancak % 5,2'si kanalizasyonu sorun olarak gündeme getirmişlerdir (TKB, 1985, s. 118). Kırsal köy kanalizasyon sisteminin yapılması bir sorun olarak henüz toplumun gündemine bile girmemiştir. Kanalizasyon düzeninin olmamasının insan sağlığı ve çevre üzerinde olumsuz etkilerini belirtmeye gerek bile olmadığı ortadadır.

II. Kanalizasyon

Kırsal köylerde kanalizasyonu bırakılmamıştır. Bu durumdan kurtulması konusunda Türk çiftçisi kendi kaderiyle başba-

Tablo-5
Köy İçme Suları Genel Envanter Durumu

İçme Suyu durumu	Köy		Nüfus	
	Sayı	Oran %	Sayı %	Oran %
Sulu	24 711	70,5	12 074 741	69,0
Yetersiz	7 242	20,6	3 527 127	20,2
Susuz	3 139	8,9	1 894 174	10,8
Toplam	35 092	100	17 496 042	100

Tablo-5'te köylerimizin % 70'inin yeterli içme suyuna kavuşturulduğu görülmektedir. Ancak yeterlilik kavramının yakından irdelenmesi durumunda, bu yeterlilik kavramının yalnız köyler ve köylüler için geçerli bir kavram olduğu kolaylıkla anlaşılır. Kısaca köyler ve köylüler için yeterli görülen ölçüt, gelişmiş ülkeler ölçütlerinin çok aşağısında (Taraklı, 1990, s. 1) olduğu kesin olmakla beraber, Türkiye'nin bir çok kentlisinin katlanamayacağı kadar da yetersizdir.

Köy içme suyu konusunda diğer bazı sonuçlar aşağıdaki gibidir :

- * Köy içme sularının % 81'inde bakteriyolojik muayene yapılmamıştır (TOKB; 1985, s. 36).
- * Köy içme sularının % 88,1'i dezenfekte edilmeden kullanıma sunulmaktadır (a.g.e.).
- * Köy içme suyu sisteminin % 82'sinde su şebekesi yoktur (a.g.e., s. 37)
- * Köylerde toplam 147578 çeşme vardır. Bu çeşmelerin % 69,6'sı deposuzdur. Çeşmelerin % 13,9'u akmamaktadır (a.g.e.).
- * Köylerin % 95,4'ünde içme suyundan aynı zamanda kullanma suyu olarak da yararlanılmaktadır (a.g.e.).
- * İçme ve kullanma suyu olduğu saptanan 30675 köyün % 70'i, içme ve kullanma sularının yetersiz olduğunu söylemektedirler (a.g.e.).
- * Aynı kaynaktan köy sorumlularının % 59'u suyun köyleri için sorun olduğunu belirtmişlerdir (a.g.e., s. 118).

Görüldüğü gibi, köylüler de büyük bir çoğunlukla içme ve kullanma sularını yetersiz bulmakta ve durumdan şikayetçi olmaktadır.

V. Konut

1981 yılında yapılan Köy Envanter Etüdü sonuçlarına göre, köylerde 3 606 600 adet konut saptanmıştır. Konutların bazı özellikleri aşağıda özetlenmiştir :

- * Konutların % 14,5'i bir odalı, % 37,9'u iki odalı, % 47,6'sı üç ve daha fazla odalıdır (a.g.e., s. 8).
- * Konutların % 67,9'u sağlam, % 16,5'i çürük, % 15,6'sı onarılabılır durumdadır (a.g.e., s. 9).
- * Konutların % 84'ü tek katlı, % 15,1'i iki katlı, % 0,9'u üç katlıdır (a.g.e., s. 10)
- * Konutların % 28,9'unda ev içinde, % 60,1'inde ev dışında hela vardır. Konutların % 11,0'inde ise hela yoktur (a.g.e., s. 9). Ev dışında olduğu

Ülkemizde orman konusu sürekli toplumun gündeminde olmuştur. Cumhuriyet döneminde, 1945 yılında çıkarılan yasayla tüm ormanlar devletleştirilmiştir. Ülke- mizde hala ormanların mülkiyeti, işletilmesi, geliştirilmesi ve korunması devletin hü-

3.4.3. Orman arazisi

tarım işletmelerinin yarından azı eşitliksiz bir tarzda yararlanmaktadır.

* Köydeki tarım işletmelerinin % 39 ile % 45'i yayla mevsiminde yaylaya

* Köydeki tarım işletmelerinin % 68'inde sağılan koyun yoktur.

* Köydeki tarım işletmelerinin % 68'inde sağılan koyun yoktur.

* Sağılan koyunların % 60'ı tek başına tüm işletmelerin % 17'sini oluşturan

* İşletmelerin % 17'sinde sağılan inek yoktur.

malı meranın kullanımına ilişkin diğer sonuçlar ise şöyledir (a.g.e.) :

Aynı köydeki irat hayvanı varlığının işletmeler arasında dağılımı ile köy orta

İşletme grubu	Sağılan inek sayısı	Sağılan koyun sayısı
Çok zengin	11,1	58,3
Zengin	7,1	16,8
Orta	3,4	5,0
Fakir	3,2	6,4
Çok fakir	1,5	0,0
Ortalama	5,3	16,9

Orta ve zengin köylerde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

Mera arazisinden yararlanmada da eşitlikçi kullanım sağlanmamaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma sonuçlarına göre işletmelere düşen ortalama sağılan inek ve koyun sayıları aşağıdaki gibidir (Taraklı, 1994) :

küm ve tasarrufu altındadır. Ancak devletin hüküm ve tasarrufu, yasal bir kavram olarak günlük yaşamda yer bulmaktadır. Çünkü devlet ormanlarında mekansal bir bütünlük görmek mümkün değildir. Orman alanları yer yer orman köyleri ve bu köylerin tarım alanları tarafından bölünmüştür.

Ormanların genişliği 20,2 milyon hektardır. Ormanların % 44'ü normal, geri kalan % 56'sı bozuk orman niteliğindedir. Bozuk orman alanının oranı baltalık ormanda % 71, koru ormanda % 44'tür. Özetle ormanlarımız nitelik olarak yeterli değildir. Ormanlık alanın yarısından fazlası "ormansız orman alanı" niteliğindedir.

Ülkemizdeki orman köylerinin sayısı 17445'tir (% 48). 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre orman köylerinde yaşayan toplam nüfus sayısı 8.848.501'dir. Böylece orman köylerinde yaşayan nüfusun kırsal alanda yaşayan nüfusa oranı % 38, genel nüfusa oranı % 16'dır.

Bugünkü orman işletmeciliğinde orman köylüsünün ormandan ve orman politikasından dışlandığını söyleyebiliriz. Bu ise orman köylüsünü bir yerde, ormandan yasalara aykırı ne sağlarsa kazanç hanesine yazılacağı konuma itmektedir. Orman köylüsü en azından ormana "dost" değildir.

3.5. Türkiye Tarımındaki Uygulamaların Genel Değerlendirilmesi

Bugüne kadar tarım kesimine götürülen hizmetlerin bitki, hayvan ve ağaca yönelik olduğu söylenebilir. Yani bitkisel ve hayvansal faaliyetlerde sağlanacak üretim artışının, insanların gelirlerini artıracacağı ve dolayısıyla yaşam düzeyini geliştireceği varsayılmıştır. Durumun hiç de böyle olmadığı buraya kadar yaptığımız açıklamalarla ortaya konulmuştur. Tarım tekniğinde sağlanan gelişme, köylünün sosyal yaşamını aynı yoğunlukta etkilememiştir. Köylünün günlük yaşamını etkileyen birçok hizmetin sunulmasında ve niteliğinde hala köy ve kent ayırımı açıklıkla görülmektedir.

Köy, kente kaçılarak kırdaki yoksulluktan kurtulması gerekli bir yerleşim birimi olarak görülmektedir. Bu nedenle bu kaçışın yarattığı sorunların yalnız kentteki etkileri, o da yalnız kentlinin bakış açısıyla ülkenin gündemine girmektedir. Demografik kentleşme, hızlı kentleşme ya da çarpık kentleşme deyimleri de kanımca böylesi bir bakış açısının ürünleridir. Kimse dünün mezrasının bugünün köyü, dünün köyünün bugünün ilçesi, dünün ilçesinin de bugünün ili haline geldiğini irdelememektedir. Sorunlar, son noktada ve çözümlenmesi olduğunca zor bir duruma geldiğinde; planlamacının gündemine girmekte ve planın konusu haline gelmektedir. Örneğin bir yerleşim yerinin imar planının yapılması, ancak kentli için varsayılmıştır. Herhalde köyde; imar planına, kanalizasyon planına ve kanalizasyonun kendisine, sosyal ve ekonomik duruma uygun konut gelişme alanına, tarımsal uğraşların insan sağlığını tehdit etmeyecek şekilde sürdürülmesini olanaklı kılan yerleşim alanının düzenlenmesine, sağlam ve sağlıklı konuta gerek olmadığı düşünülmektedir. Bir anlamda, bu gibi hizmetlere yalnızca kentliler layıktır, köylülerin bu gibi hizmetlere henüz gereksinimleri yoktur denilmektedir. Köylü nüfusu eskiden olduğu gibi şimdilerde de, günlük yaşamın birçok sorununu çözülmede, kaderleriyle başbaşa bırakılmaktadır.

Köye götürülen hizmetlerde kalkınmanın bütünlüğü de sağlanamamaktadır. Bir kesimde, örneğin tarım kesiminde kalkınma; sanayi ve hizmet kesimlerinin birlikte ve dengeli bir şekilde geliştirilmesine bağlıdır. Kalkınmadaki bütünlüğün sağlanmasında kırsal alandaki fiziki yerleşiminin düzenlenmesine, kırsal nüfusun sana-

4.2. Yaşam Düzeyinin Yükseltilmesi

Kalkınmanın yalnızca maddi gelirin artması demek olmadığı; aksine, temel insani gereksinmelerle, daha iyi yaşam düzeyinin sağlanmasını da içerdiği daha önce belirtilmişti. Halbuki kalkınmanın bu temel felsefesinin ülkemizin kırsal kesiminde pek fazlaca önemsenmediği sayısal verilerle ortaya konulmuştur.

Dolayısıyla, kırsal alanda anlamlı bir kalkınma gerçekleştirilmek isteniliyorsa; insanın, bitki, hayvan ve ağaç gibi tarımsal üretimin bir parçası olarak görülmesinden vazgeçilmelidir. Kalkınmanın ve refahın bir ölçütünün de, insanın yaşadığı çevrenin niteliği ile sağlanacağı düşünülerek, insana insanca yaşayabileceği çevrenin sağlanmasına çalışılmalıdır.

Köylülüğün bir kader olmadığı anlaşılmalıdır. Köy, başka yapılabilecek iş ve başka gidilebilecek bir yer olmadığı için sığınılacak bir yerleşim birimi görünümünü ve tanımından kurtarılmalıdır. Bu genel uygulamanın araçları aşağıdaki başlıklar altında açıklanacaktır.

4.2.1. Gelirin çeşitlendirilmesi

Türkiye köylerinde yaşam tarımsal faaliyetlere sıkı sıkıya bağlıdır. Tüm köy halkı, tüm çiftçi ailesinin bireyleri tarımsal faaliyetlere bağımlıdır. Neredeyse köyde kalan herkes çiftçidir, tarımsal faaliyetlerle ilgilenmek zorundadır. Köyde işsizlik değil, gizli işsizlik vardır (Köyde tarım dışı bir iş ve gelir kaynağı bulmak neredeyse olanaklı değildir). Çiftçi ailesinin bir bireyinin tarım kesiminin dışında yarım veya tam zamanlı bir iş veya gelir kaynağı bulması için köyden kente göç etmesi gerekmektedir. Bu göçü zorunlu kılan iki ana neden vardır. Bunlardan birincisi tarım dışı iş olanaklarının kentlerde bulunması, ikincisi köyde yaşayarak kentte iş ve gelir sağlamaya ulaşımın nitelik ve niceliğinin yetersiz olmasıdır.

Bu nedenle kırsal alanda, alınacak önlemlerle ekonomik ve doğal koşullara uygun sanayi ve hizmet kesimlerinde iş olanakları yaratılmalıdır. Buna koşul olarak ulaşımın niteliği ve niceliği düzeltilerek, köylerde yaşayanların gününbirlik sanayi ve hizmet kesimlerindeki işlerine gidip gelebilmeleri sağlanmalıdır. Burada önemli olan köyle sanayi ve hizmet kesimindeki iş yeri arasındaki fiziki uzaklıktan ziyade, ulaşımın niteliği'dir. Önemli olan tarım kesimi dışında iş sahibi olan aile bireyinin; köyden göç etmek zorunda kalmadan hergün kolaylıkla işlerine gidip gelebilmesi imkanının mevcut olmasıdır.

4.2.2. Kırsal fiziki yerleşim deseninin düzenlenmesi ve örgütlenme

Kırsal alanda, 1981 yılında yaklaşık 36100'ü köy tüzel kişiliğine sahip olan 88553 küçük ve dağınık yerleşim birimi mevcuttur (TOKB, 1985, s. 138). Bu kadar çok dağınık yerleşim biriminde insanların yaşam düzeyini geliştirecek ekonomik, sosyal ve alt yapıya ilişkin yatırımların yeterli düzeyde sunulmasının maliyeti çok fazla olacaktır. Kırsal alanda bu kadar dağınık, küçük yerleşim biriminin günümüz Türkiye'sinde gerekliliğini savunmak bile mümkün değildir.

Yapılacak çalışmalarla, geleceğin Türkiye'si için geçerli ürün deseni, hayvancılığın cinsi ve şekli, yeter geliri ve ekonomik işletme büyüklüğü, bölgeler ve alt bölgeler için ayrı ayrı belirlenmelidir. Elde edilen bulgulara göre, kırsal alandaki kişilere her türlü hizmetin en yaygın ve en etkin şekilde nasıl götürüleceği ortaya konul-

Konutlarda ise, zaman içerisinde tüm olumsuzlukların giderilmesi amaçlanmaktadır. Dayanıklı ve insanlara her türlü rahatlığı sağlayacak konut yapımı kesinlikle halk sağlığının da titizlikle gözlemlenmesi gerekmektedir.

Çiftlik avlularının köy imar planı içerisindeki konularında çevre temizliği ve mu; çevre temizliği, insan ve hayvan sağlığı ve iş verimi gözlemlenerek saptanacaktır. nun içerisinde insan, hayvan, alet-makine, depolama için ayrılan binaların konu- Çiftlik avlusunun genişliği tarımsal üretime göre saptanacaktır. Çiftlik avlus-

4.2.4. Çiftlik avlusu ve konut

ugraşmaları önlenmelidir. rin yönelticilerinin bir de köy gelişme alanının saptanması için bütçesi ile 2 - 3 yıl likle ve ivedi olarak köy gelişme alanları belirlenmelidir. Kırsal alandaki yerleşimle- Kırsal yerleşimlerin plana dayalı olarak gelişmesini olanaklı kılmak için, önce- demde kalması söz konusudur.

özel binalar marifetle yapılması ve kamunun daha çok denetim işlevleriyle gün- hip olacaktır. Daha sonraki bu işin, şehir planlarının hazırlanmasında olduğu gibi köy imar planlarının yapılmasında önceleri kamunun öncülüğünü aldığı bir yere sa- alandaki yerleşimlerin gelişmelerini de göz önünde bulundurularak hazırlanacaktır. çiftlik avlusunu, köydeki konut ve diğer üretim için gerekli binaların uyumlu şekilde köy imar planı, köy yollarını (insan, hayvan ve araç), köyün sosyal tesislerini, miz ve sağlıklı bir çevreye kavuşturacaktır.

ana amacı, köylüleri gübre, saman, toz, çamur, pis koku sarmalından kurtararak, te- de saptandıktan sonra, sıra köy imar planının yapımına gelmiştir. Köy imar planının Köy yerleşim yerindeki kademelenme, bir önceki bölümde açıkladığı şekil-

4.2.3. Köy imar planı ve köy gelişim alanı

tartışma konusu yapılmayacak, yalnızca gereğine işaret edilmekteye olacaktır. tim için yeterli değildir. Ancak konumuzun çerçevesi gereği yerel yönetimin işleri- zenlenmesini de zorunlu kılacaktır. Bugünkü köy düzeyindeki muhtarlık, yerel yöne- Kırsal alanda fiziki yerleşimin yeniden düzenlenmesi, idari yapının yeniden dü- baştan örgütlenmelidir.

kırsal alandaki fiziki yerleşim deseninin düzenlenmesini de sağlayacak kanlı tarımsal üretimin artırılması kadar, refahın tabana yayılmasını sağlayacak kırsal alan fiziki yerleşimin yeniden düzenlenmesi işinin tek adresi olan Tarım Ba- kavramından çok farklı ve hatta hiç bir benzerliği olmayan bir kavramdır. Sonuçta yerleşimin yeniden düzenlenmesi, bugüne kadar gündemde olan " merkezî köy" nin ekonomik büyüklüğü ve tarım tarzıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Kırsal alanda fiziki da fiziki yerleşimin yeniden düzenlenmesi tarımsal üretim deseni, tarım işletmeleri- yındırık ve İskan Bakanlığı, ne de Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür. Kırsal alan- litemlik, bu konunun devlet nezdinde sahibi yoktur. Bu hizmetlerin sahibi ne Ba- let burada yönlendirici ve özendirici bir konumda olacaktır. Ancak hemen şunu be- Tüm yukarıda belirlenen değişimin zorla uygulanacağı düşünülmektedir. Dev-

malidir. İşte tüm bunların ışığı altında, kırsal alandaki yerleşim kademelenmesi, hizmetlerin yerleşim birimleri arasında dağılımı ve sunuluş biçimleri saptanmalıdır.

sağlanmalıdır.

4.2.5. Alt yapının düzenlenmesi

Alt yapının başında kırsal alandaki yolların ve ulaşımın niteliği gelmektedir. Fiziki anlamda uzaklık görelî bir kavramdır. Kırsal alandaki ulaşımın ve ulaşım aracının niteliğinin geliştirilmesi, fiziki anlamdaki uzaklığın uygulamada kısılmasını sağlayacaktır. Böylesi bir durumda, çiftçi ailesi bireyleri fiziki anlamda daha uzaktaki yerleşimlerde sunulan iş, eğitim, sağlık ve benzeri hizmetlerden, köyden göç etmek zorunda kalmadan yararlanmak olanağına kavuşacaklardır.

Bir insanın günde içebileceği su 2 litredir. Ancak kullanabileceği su miktarı bunun 65 - 70 misli fazlası olabilmektedir. Köylerimize içme ve kullanma suyu sağlanırken, artık fert başına günde 125 - 150 litre su sarfedilebileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu suyun köylerde konutlara dağıtımı da geleceğin Türkiye-sinde lüks sayılmamalıdır.

Nitelikli konut, medeni ölçülerde günlük su tüketimi yeterli kanalizasyon sisteminin varlığını zorunlu kılmaktadır. Kanalizasyon yerleşimin ve konutun ayrılmaz bir parçası olarak düşünölmelidir.

4.2.6. Eğitim ve sağlık

Bugüne kadar kırsal alana götürölen eğitim hizmeti ilkökul eğitimi ile sınırlı kalmıştır. Her 25 ailenin olduğu yerleşim birimine bir ilkökul açmak yeterli sayılmıştır. Böylesi bir yaklaşımın eğitimin niteliğini düşürdüğü, eğitimde fırsat eşitliğini ortadan kaldırdığı kesindir. Üstelik daha üst eğitim kurumları için köy kadınının tüm eğitim olanakları tamamen ortadan kalkmaktadır. Ayrıca her yerleşim birimine bir ilkökul yaklaşımıyla eğitimin topluma maliyetinin hiç de ucuza gelmediği de düşünölmelidir. İşte tüm bu nedenlerle, artık 2000'li yılların Türkiye'sinin kırsal alanı için daha nitelikli eğitim sunumu gündeme gelmelidir. Eğitim kurumları uygun merkezlerde toplanarak, bazı yerleşimler için yalnız ilkökul eğitimi için değil, daha üst eğitim kurumları için günöbirlik taşınmalı ya da zorunlu durumlarda yatılı eğitim sunumu ön plana çıkarılmalıdır. Kırsal nüfusa eğitimin sunulmasında erkek kız ayırımına neden olan sosyal ve kültürel engellerin ortadan kalkması sağlanmalıdır. Kırsal nüfusa eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Kırsal nüfusun tarım dışında iş ve aş edinmesine yardımcı olacak nitelikte ve tarzda eğitimin sunulması olanaklı kılınmalıdır.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda da ulaşımın niteliğinin düzelmesinin sonuçlarından yararlanılmalıdır. Böylesi bir yaklaşım sağlık hizmetinin hem niteliğini artıracak, hem de topluma maliyetini azaltacaktır. Örneğin, altında ulaşım aracı olmayan bir köy grup ebesinin yerine, gezici köy grup ebesinin getirilmesi ve etkinliği düşünölmelidir.

4.3. Toprak ve İnsan İlişkileri

Toprak ve insan ilişkilerinin en sona konulması, bu konunun öneminin daha az olmasından kaynaklanmamaktadır. Aksine bu konular hala Türkiye'de tüm ağırlığı ile varlıklarını sürdürmektedir. Ne var ki, bu konular Türk toplumunun gündemine çok önceleri girdiği için, geniş kapsamlı olarak incelenme olanağı da yaratılmıştır. Bu nedenle burada, kısaca varlıklarına ve sorunlarının çözümünde öngördüğümüz kişisel önerilerimizin kısaca sunulmasıyla yetinilecektir.

Ancak ormanların işletme, bakım ve ağaçlandırılması gibi işlemlere; anilamli ekonomik ve sosyal büyüklüğü olan bir alanda –örneğin 30 - 40 orman köyü gibi– ve devletin yanında orman köylüsünün ortak edilmesi, bu soruna çözüm olabilir gibi görünmektedir. Bu gibi alanlarda ormanın tüm geliri, belirli kurallar çerçevesinde orman köylülerinin refahı ve ormanın geliştirilmesi için harcanmak koşullu, oluşturulacak yönetim yoluyla orman köylüsüne bırakılabilir. Bu durumda orman köylüsü ormana dost olacaktır.

Ormanın, toplumun herhangi bir kesimindeki kişi veya kurumlara verilerek özelleştirilmesi de söz konusu olmaz. Böylece bir durum ormanların daha kısa sürede yok olmasına neden olur. Çünkü özel kişi ve kuruluşlar, verimi 60 - 100 yıl gibi uzun dönemde alınan yeni ormanların tesisinden çok, mevcut ormanlardaki sermaye, mera arazisinde olduğu gibi, kısa sürede kullanarak gelirlerini arttırmaya yönelmektedir.

Orman arazisinde mülkiyet, işletme ve bakım tümüyle devlete aittir. Ormanla ilgili yaşayan orman köylüsü, ormandan zati ihtiyaç ve işçilik dışında yasal gelir sağlayamaz. Orman köylüsünün yasal olmayan yollarla (kaçak) ormandan sağladığı her türlü gelir, orman köylüsünün kazanç hanesine yazılmaktadır. Sonuçta orman köylüsü ormana dostça yaklaşmamaktadır. Alınan tüm önlümlere karşın, ormanlık alan hergün biraz daha tahrip olmakta, hergün biraz daha azalmaktadır.

4.3. Orman arazisi

Orman arazisinde özel mülkiyet, işletme ve bakım tümüyle devlete aittir. Ormanla ilgili yaşayan orman köylüsü, ormandan zati ihtiyaç ve işçilik dışında yasal gelir sağlayamaz. Orman köylüsünün yasal olmayan yollarla (kaçak) ormandan sağladığı her türlü gelir, orman köylüsünün kazanç hanesine yazılmaktadır. Sonuçta orman köylüsü ormana dostça yaklaşmamaktadır. Alınan tüm önlümlere karşın, ormanlık alan hergün biraz daha tahrip olmakta, hergün biraz daha azalmaktadır.

Orman arazisinde özel mülkiyet, işletme ve bakım tümüyle devlete aittir. Ormanla ilgili yaşayan orman köylüsü, ormandan zati ihtiyaç ve işçilik dışında yasal gelir sağlayamaz. Orman köylüsünün yasal olmayan yollarla (kaçak) ormandan sağladığı her türlü gelir, orman köylüsünün kazanç hanesine yazılmaktadır. Sonuçta orman köylüsü ormana dostça yaklaşmamaktadır. Alınan tüm önlümlere karşın, ormanlık alan hergün biraz daha tahrip olmakta, hergün biraz daha azalmaktadır.

4.3.2. Mera ve gayir arazisi

Mera ve gayir arazide özel mülkiyetin gündeme getirilmesi, sosyal yapıda önemli galkanlılara neden olabilir. Ancak mera arazisinde çiftçi ailelerine kullanım hakkı getirilmesi uygulamada yer bulabilir. Böylece meranın kapasitesinin üstünde hayvancılığın sağlayan tarım işletmelerinin artmasına da imkan yaratılabilir. Bu yolla meraların verimlerinin artırılması için bakım yapılması da söz konusu olacaktır.

Mera ve gayir arazide –özellikle mera arazide– özel mülkiyet söz konusu değildir. Mülkiyet tarzı mera alanının tek taraflı sömürülmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu tür arazinin gıplak mülkiyeti devlete, kullanım hakkı köy hükmi şahsiyetine devredilir. Mera ve gayir arazide –özellikle mera arazide– özel mülkiyet söz konusu değildir. Mülkiyet tarzı mera alanının tek taraflı sömürülmesi sonucunu doğurmaktadır.

4.3.1. Ekili ve dikili arazi

Ekili ve dikili arazinin dağılımında yaşanan olumsuzlukların ortadan kaldırılması için kapsamlı bir toprak reformu gerçekleştirilmesini korumaktadır. Ancak toprak reformunun uygulanması için uygun ortam olmadığı söylenebilir. Ama ne yapalım ki sorun çözülmemiş olmamaktadır. Hiç olmazsa, uygun kredi olanakları ve geliştirilmiştir gelir gibi uygulamalarla bu sosyal yaraya çözüm önerileri üretmek, Türk aydınlarının gündemindeki yerini korumalıdır.

NOTLAR

[1] Prof. Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

[2] Anket çalışması tesadüfi örnekleme ile 24 çalışma bölgesinden seçilen 300 örnekle sürdürülmüştür. Çalışma bölgesi olarak seçilen alanların 20 adedi Avrupa Topluluğu içersindedir. Dolayısıyla 4 çalışma alanı AT'nin üyesi olmayan Batı Avrupa ülkelerindedir.

[3] Bir Avrupa büyüklük birimi (ESU) 1100 Avrupa para birimine (ECU) eşittir. Bir ECU, 25.12.1993 günü değerine göre 16.187,74 Türk Lirasına eşittir. Dolayısıyla bir ESU'nun değeri 17.806.514,- TL.'ye eşit olmaktadır. Bu verilere göre 4 ESU 71,2 milyon; 16 ESU 284,9 milyon Türk Lirasına eşittir. Tarım işletmelerinin tarımsal gelirlerinin hesaplanmasında bölgedeki ortalama verimler temel alınmıştır.

[4] Gelirleri konusunda eksik bilgi edinilen 349 örnek değerlendirmeye alınmamıştır.

KAYNAKÇA

Alexandratos N. (1988) World Agriculture : Toward 2000, FAO Study, London.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1991, 1991 Genel Tarım Sayımı Muhtarlık Anketi Geçici Sonuçları, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1991) 1990'larda Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Ortak Tarım Politikası Semineri, Yayın No : DPT. 2243-AETB; 26, Ankara.

Gürbüz M. (1993) Türkiye Tarımı 1993 Yapı Gelişim Sorunlar Çözümler, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

Mackinnon N., Bryden J.M., Bell C., Fuller A.M. ve Spearman M. (1991) "Pluriativity, Structural Change and Farm Household Vulnerability in Western Europe", Sociologia Ruralis, Vol.XXX-1.

State Planning Office (SPO) (1990) Turkish Agriculture and European Community Policies, Issues, Strategies and Institutional Adaptation, Yayın No. : DPT : 2241-AETB : 25, Ankara.

Taraklı D., Kasnakoğlu H., Gürkan A.A. (1989) "Ekonomik Kalkınma ve Türk Tarımı", TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara.

Taraklı D. (1990) Ormanlarımız ve Yerleşimleri, Ankara.

Taraklı D. (1992) "Dünya Tarımındaki Gelişmeler Karşısında Türk Tarımı" TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası 92 Sempozyumu, Ankara.

Taraklı D. (1993) "Kalkınma, Tarım ve Sanayi İlişkileri", Devlet Planlama Teşkilatı Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara.

Taraklı D. (1994) Otuzbeş Yıl Sonra Tokat İlinin Kızık Köyü, Ankara. (Basım aşamasında).

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB) (1993) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri (1.1.1993 tarihi itibarıyla), Ankara.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı (TOKB) (1985) 35074 Köyümüzün Envanter Etüdüleri, Ankara.

EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELERLE TARIMSAL YAPI

Doç.Dr. Erol H. ÇAKMAK

ve

Doç. Dr. Osman ZAIM

Bilkent Üniversitesi

İktisat Bölümü

Sayın Başkan, önce özur dilemek istiyorum; çünkü, küçük sorunlar büyük problemler doğurdu. Bildiriyi sayın tartışmacılara zamanında veremedik. Ama onlar bu sektör konusundaki engin bilgilerinden emin olduğum için tartışmaları gerek- tiği gibi yapacaklarından eminim.

Konu, "Ekonomik ve Sosyal Göstergelerle Tarımsal Yapı". Ben size Duran Ta- raklı Hocamın tersine bir sürü tablo göstereceğim. Bildirinin adı ekonomik ve sosyal göstergelerle tarımsal yapı, ama gene iktisatçılığımız ağır bastı. Büyük oranda ekono- mik göstergelerle tarımsal yapıdan bahsedeceğiz. Ekonomik ve sosyal olarak ad- dedilebilecek –esasında ayırmak da yanlış ya– gelir dağılımıyla ilgili yaptığımız bir çalışmanın ön sonuçlarını vermeye çalışacağım.

Konuşmanın planı şöyle olacak : İlk önce genel makro göstergelerle bakaca- gız beraber, daha sonra çok önemli bir giridi olan sabit yatırımlarına bakacağız. Bun- dan hep Ziraat Odaları Birliği Başkanını Erol Baraz bahseder : İşte yatırımlar düşüyor, tarımda sermaye stokları gidiyor diye. Bakacağız ne tür bir gelişme var. Üçüncü ki- simde biraz dış ticaretten bahsedeceğiz. Yani, tarım ve tarımla ilgili dış ticaret ne- olmuştur, ihracat - ithalat? Ondan önce iç ticaret hadleri ve uluslararası ticaret hadle- riyi ilgili yapılmış çok güzel bir çalışmaya var, henüz açığa çıkmadı ama, yazarların- dan birinin izniyle burada ben onu kullanacağım. Enteresan sonuçları var. Daha sonra, yine yayınlanmamış verilere dayanan, fakat tartışılması gerektiğine inandi- ğim destek var. Yani desteklensin, desteklensin, desteklensin demeyeceğim. Daha çok des- teklenisin, daha hızlı desteklensin değil, desteklere ne'er olmuştur, nasıl gelişmiş, kat- ma değerdeki payları ne olmuştur onlara bakacağız. İnşallah vakit elverişse, son ki- simde da 1987 yılı tüketim ve gelir dağılımını araştırmamızdan yapmaya başladığımız, önce model yaptık, şimdiki size ham datalardan gelir dağılımının kentsel-kırsal ayırı- mı –hocam kusuramasın, orada ayırım var, mecburen yapıyoruz– kentsel-kı- rsal ayırımı hakkında bir bilgi vermeye çalışacağız. Fakirlik oranı nedir –fakirlik ede- biyatı yapmayacağız– ne tür farklar var, onları göstermeye çalışacağım.

İlk konuşacağımız konuya hemen hemen hepimiz vakıfız. Hele birinci kolonu- na, genellikle birinci tablonun birinci ve ikinci kolonu, ülkenin gelişmişliğinin göstergesi olarak alıyoruz. Görüldüğü gibi, 1980-1992 yıllına baktığımızda, tarımın gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı yaklaşık 7 puanlık bir düşüş gösteriyor. Bura- ya tarımsal gayri safi yurt içi hasılanın tarım tarafının büyüme hızı, bir de karşıla- ş- tirma olsun diye, gayri safi yurt içi hasılanın büyüme hızı, GÖRÜLDÜĞÜ GİBİ, geliş- mekte olan bir ülke olduğumuz için gayri safi yurt içi hasılanın da büyüme hızı bü- yük dalgalanmalar gösteriyor. Bu hesaplamalardan ileri gelebilir ama, bunları kullan- mak zorunda olduğumuz rakamlar. Tarımsal gayri safi yurt içi hasıla da epeyce dal- galanmalar gösteriyor. Yani, son yıllara geldiğimizde performans 3,7; – 7,4 bir kit- nemin sonuçlarıdır, yani 1992'nin üçüncü dönemiyle 1993'ün üçüncü dönemine olan tarımsal büyüme yüzde sıfırlık bir büyüme gösteriyor ve son gelen haberlere göre tarım yine eksik kalacak.

Dolayısıyla burada söylemek istediğim, büyüme hızları evet dalgalanıyor, fakat gayri safi yurt içi hasıla da dalgalanıyor. Fakat bu dalgalanma, yani bizim dağılım dediğimiz veya varyans dediğimiz bu büyüme hızının varyansı, tarımsal gayri safi yurt içi hasılda biraz daha yüksek.

Tarımsal emek bölü toplam emek yaklaşık 10 puan düşmüş 12 yılda. Bu bence iyi bir gelişme. Dolayısıyla bunu aniden zaten transfer edemezsiniz. Zaten bu transfer sadece tarım kesimiyle de ilgili değildir. Sayın Cumhurbaşkanımız da söyledi, Türkiye'nin sorunudur. Dolayısıyla tarımın problemleri, bir miktar da sanayinin problemlerine yakından bağlıdır. Daha doğrusu genel iktisat politikalarıyla da böyledir. Şurada bir hesaplama yaptık; biz bunları Türkiye istatistik ve ekonomik yorumlardan hesaplamalar yaptık ve Gülten Kazgan Hocanın bir makalesi vardı, ODTÜ Gelişme Dergisi 19 uncu Cilt 3 üncü sayıda, oradan esinlenerek kendi hesaplarımızı yaptık. Gülten Hocanın rakamlarıyla arada bir tutuyor, ama yani genelde söyleyeceğiniz şu rakamın geçmişi, sanayide emek üretkenliği, bölü tarımda emek üretkenliği. Yaklaşık 4 misli. Tabii bu sermaye stoku ile de ilgili; fakat zaman içinde pek fazla değişiklik göstermemiş. Tablo 2'de tarım sektöründe sermaye yatırımları ve krediler var; ilk üç kolon sabit sermaye yatırımları. Önce milyar TL reel olarak 68 fiyatlarıyla, sonra bir büyüme hızı var, sonra da tarımın toplam içindeki payı var. Görüldüğü gibi buradaki yine dalgalanmalar kaçınılmaz, fakat tarımın payında son yıllara doğru geldiğimde ısrarlı bir düşme var gibi görünüyor. Tarımsal kredilerde ve kredilerin toplam içindeki paylarında yine aynı şekilde çok büyük bir düşme var. Şöyle ilişkilendirmek lazım, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı da düştüğü için bu düşme normal, fakat bu düşme biraz hızlı olmuş krediler içindeki payın. Sabit sermaye yatırımlarına baktığımızda, kamu özel ayırımı çok enteresandır. Enteresan olan, birincisi kamu ve özel sektör yatırımları içinde tarımın payını görüyorsunuz; Kamu sektörü yatırımları içinde tarımın payı artıyor, özel sektörün payı, hatırı sayılabilecek şekilde azalıyor. Esas bence bakılması gereken diğer birşey de, Erol Baraz'ın bağırmasına neden olan, her yerde tekrarlamasına neden olan olay da, tarıma yapılan yatırımlarda kamu ve özel sektör paylarında önceleri yüzde 50 - 50 iken, yaklaşık yüzde 63- 37 görüyorsunuz. Yani çok büyük azalma var. Dolayısıyla büyük oranda özel sektör yatırımlarından ileri geliyor. Kamu sektörü yatırımlarının önemli bir kısmı yatırımın olgunlaşma süresinin hayli uzun olduğu birtakım yatırımlardan ileri geliyor. Dolayısıyla sektöre uzun dönemde çok büyük faydası var ama, orta ve kısa dönemde pek fazla etkili olacağı söylenemez.

Burada Boratav, Türel ve Yeldan'ın henüz güneş yüzü görmemiş bir çalışmasının bir tablosunu görüyorsunuz. Şu anda birinci kolon iç ticaret hadleri. İkinci kolon uluslararası ticaret hadleri. Yani tarım malları fiyatının iç ticaret hadleri hem de uluslararası ticaret hadleri, tarım malları fiyat endeksinin sanayi malları fiyat endeksinin oranı. Burada çok da uzun bir seri var. İsterseniz ben şu 3 üncü kolona dikkatinizi çekeyim, ondan sonra bir şekil göstereyim. 3 üncü kolonda dikkat ederseniz, uluslararası ticaret hadlerine göre bizim ticaret hadlerimiz zaman içinde genellikle hep aşağıda kalmış görünüyor. Burada gördüğünüz ticaret hadleri şu büyük kareli çizgiler. İç ticaret hadleri artılı gördüğünüz çizgilerdir, uluslararası ticaret hadleri. Bunlar nasıl seyretmiş ona bakabilirsiniz, tabii bu arada kendi yorumunuzu da yapabilirsiniz. Dikkat ederseniz, uluslararası ticaret hadleri yaklaşık 1977 yılından itibaren hep bizim iç ticaret hadlerinin üstünde geçmiş. Ama iç ticaret hadlerinde görülen düşüş ve tek olarak ona bakacak olursanız epeyce hatırı sayılır. Ayrıca, benim 1985 yıllarından itibaren bu yıla doğru geldiğimde, hele 1989 - 1990 yıllarında iç ticaret hadleriyle uluslararası ticaret hadlerinin birbirlerine hayli yaklaştığını görüyoruz. Dışa açılmanın sonucu olarak, bu yakınlaşma ileride de devam edebilir. Do-

layısıyla ulustararası pazarlarda meydana gelen gelişmelerin içeriye daha çok yansımalarını bekleyebiliriz.

Tablo 5 tarımın ihracatı-ithalatı; neler olmuş, neler bitmiş, neşey burada. Bunlar dönem ortalamalarıdır, 1977-1979 dönem. Bu dönemleri de para ve makro ekonomik politikaların ayrı ayrımlarına göre yaptık. Bakıtığımızda sız burada vaktimi biraz daha iyi kullanmak için şu son kısma dikkatimizi çekeyim, iyi mi kötü mü diye yorum yapmamak imkansız. Çünkü bazılarına göre iyi, bazılarına göre kötü. Şu son kısmı: ihracat bölümlerine göre genel ihracatın büyüme hızı 0,61. Bu, genel ihracat bölümlerine karşılamamızı, düşüncümüz, çok fazla ithalat yapıyoruz. Özellikle bu dönem için politikalarından ileri gelen çok etkisi olan bir gelişme. Tarım ürünleri ihracat/ithalatına bakıtığımızda 1977/79 döneminde, ham ürünlerde bu oran 1,8 imiş, 2,4'e düşmüş. Yani, ithalatın artışı ihracata da artış var gibi ama, ithalattaki artış çok daha hızlı. İşlenmiş tarım ürünlerinde de aynı gelişmeyi görüyoruz.

Tekstil ve deride de 1980 ortalarında görülen performans sürdürülemedi. Tarım ve tarıma dayalı imalat sanayii toplamına bakıtığımızda, yani tarımla ilişkili olan bütün malların ihracat bölümlerine bakıtığımızda da 9,5 ile 2,9. Bu kötü değildir, bu kişiye göre değişir. Bakıtığımız perspektife göre de değişir. Birincisi, eğer siz tarıma hakikaten kendine yeterlilik açısından bakıyorsanız, tarım insanları daha çok iğderiden mal arzını sağlamak için hep dışarıdan mal çekmiş gibi görünüyor; bir o var. Bir diğeri de, eğer tarıma döviz kazandırma görevini veriyorsanız, o görevini yerine getiremez hale gelmiş olduğuna görüyorsunuz. Daha fazla söylemeyeyim.

Sondan bir önceki bölümdeki tablolarda, ben bunlarla ilgili verileri bulduğumda heyecanlandım. Heyecanlanmamak elde değildi. Şimdi, burada destekleri görüyorsunuz, Tablo 6'daki rakamlar nominal değeler. Onu vermenin amacı ham veri sunuz, Tablo 6'daki rakamlar nominal değeler. Çünkü genellikle bizde parasal miktar aldatması oluyor. İşte tarımın 4 trilyon veriyoruz ne oluyor falan cinsinden; o pek 4 trilyon olmuyor tabii, yıllana göre değişiyor. Bu rakamları herkes kendine göre deflata edebilir diye 6 ncı tabloya oraya koyduk.

7 ncı tablo, reel rakamlar. Gayri safi milli hasıla deflatörlerle nominal rakamlardan deflata ettik, buraya koyduk. Girdi desteğinin içinde bütün girdi desteği var. Bunun içinde tablo da genellikle KİT'lerin ve Tarım Satış Kredi Kooperatiflerinin görev zarurları. Faiz desteklerini ikiye ayırdık. Çok detaylı bir tablo idi bu. Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri Birliklerine, bir de Merkez Bankası'ndan Toprak Mahsulleri Ofisine açılan gayet iyi faizli krediler var. Sermaye transferini buraya koymadık. Çiftiye de reel olarak yansımıyor varsayımıyla. Toplamına bakıtığımızda, gelişmeler geçen seneki toplanıta Kasnakoglu'nun sübvansiyonları tartışırken koyduğumuz seçim takvimi ni takip ediyor. Dikkat edin, seçim takvimi koymak klasik hale geldi ama, şu rakamlara bakın, nerede tepeden bakmış, nerede düşmeye başlamış. Tek gördüğümüz şey, reel olarak ciddi artışlar, genellikle seçim yıllarında oluyor. Destek türlerinin payları na bakıtığımızda mesela faizin payları çok büyük. Biz hep girdi desteğinden bahsediyoruz ama, faiz desteğinin payı hayli büyük. Mesela bu büyüklükleri -büyük oran da bu sız bir fikir verebilir- pıjama şeklinde de görev zarurları olarak gösterilmiş. Dikkat edersemiz, görev zarurları zaman geçtikçe arada bir azalmalarına rağmen, zaman içinde bayağı önem kazanmış. Faiz desteği genellikle çok önemli bir rakam. Şimdi bu rakamlara bakıtığımızda tabii ne oluyor, ne bitiyor, ne kadar gittiği, ne kadar azal-

mış buradan göremiyorsunuz. Reel olarak azalma var. Bir de, bir noktayı yakaladık biz burada; genellikle, dikkat ederseniz dışarıdan gelen denetleyici kurumlar diye-
lim veya yardım edici kurumlar, dolardan hesaplarlar bunu. Doların büyüme hızları-
na baktık. Bazı yıllar dolar alırsanız, cebinize dolar koyarsanız, enflasyon oranı eğer
doların artış hızından daha fazla olursa kaybedersiniz. Şekil 3'de. Desteğin büyüme
hızını hem reel Türk Lirası olarak, hem de dolar olarak görüyoruz. Çok enteresan
sonuçlar çıkıyor. Mesela genellikle 1991 yılının öncesine baktığınızda, 1987, 1988,
1989, 1990'larda genellikle dolar artışı hızı, yani desteğin artış hızı eğer destekte
artış varsa, yani pozitifse daha yüksek. Yani olduğundan fazla gösteriyor desteğin
arttığını. Eğer destek düşük ise, bu sefer de düşüşü de olduğundan az gösteriyor.
Dolayısıyla, eğer çiftçi sadece ithal malları alıyorsa, burada tabii değerlendirilmesi çift-
çi açısından iyi; fakat, içeriden mallar alıyorsa, fiyatları yüzde 60-66 artmış, diğer
yandan dolar da yüzde 33 değer kazandıysa, bir bakıma reel olarak büyük problemlerle
karşı karşıya kalıyor.

Bu konuda son nokta, şu son sıraya dikkatinizi çekmek istiyorum, bu sadece
toplam desteğin tarımsal katma değer içindeki payında zaman içinde pek fazla de-
ğişiklik yok. 1989'da 18,2'ye çıkmış, 1991'de 16'ya çıkmış, fakat genellikle yüzde
12'ler civarında seyrediyor. Dolayısıyla eğer 1989-1991 yıllarına göre değerlendirir-
seniz azalmış, fakat genel trende bakarsanız reel olarak pek fazla değişmemiş di-
yebiliriz.

Son kısma geliyorum; demin söylediğim gibi, 1987 gelir ve tüketim harcamaları
çalışmasından hesaplanmıştı bu rakamlar. Burada, dikey ekseninde kentsel orta-
talama gelir, bölü kırsal ortalama geliri görüyorsunuz. Hane halkı büyüklüğü yatay
eksende olacak. Şimdi burada söylediğim –siz göremiyorsunuz– 1,196 var, Türki-
ye'nin genel ortalaması. Yani, genelde 1987 gelir dağılımı araştırmasına göre, Tür-
kiye'de kent kesimi, kır kesimine oranla, ki bu 20 bin nüfus ayırıcı çizgidir, yüzde 20
daha fazla gelir elde ediyor. Ama bunun hane halkı büyüklüğüne çok enteresan de-
ğişmeler gösteriyor. Kentsel ortalama yaklaşık 5-6 civarında iken, ki bu Türkiye'nin
ortalamasına çok yakın, Türkiye'nin ortalaması 4,78 hane halkı büyüklüğü ortala-
ması, bu 4 civarında kentte, 5 civarında kırdaki görülüyor. Fakat hane halkı büyüklü-
ğü büyüdükçe, yani insan sayısı büyüdükçe kır kesimi daha avantajlı duruma geçi-
yor gibi görünüyor.

Esas enteresan olan şekil, bundan sonra gelecek olan; fakirlik oranı dedim bu-
na. Fakat İngilizcesinden Türkçeye çevirecek olursak; Kafa sayım oranı diyebiliriz.
Fakirlik oranı denen olay, ki biz onu medyan gelirin yarısı olarak alıyoruz, fakirlik çiz-
gisinin altında kalan oran, yüzde olarak. Hane halkı büyüklüğü, dikkat ederseniz,
kırsal kesim kesik çizgilerle gösterilen, kentsel kesim kesik olmayan çizgilerle gös-
terilen, genellikle bu resimlere bakınca anladığımız, kırdaki fakirlik oranı kente göre
çok daha fazla, yani, fakirlik çizgisinin altında kalan insan oranı kırdaki kentten daha
fazla.

Son bir şey daha göstereceğim; burada da dikey ekseninde fakirlik aralığı var.
Fakirlik aralığının anlamı da, fakir olmayan kesimden, fakir olan kesime, fakir olan
kesimi fakirlik çizgisine getirmek için gereken gelir transferi miktarı. Genellikle me-
sela 8 kişilik aileyi alırsak, kırdaki yaklaşık yüzde 10 iken, bu kentte yüzde 5'in de al-
tında gerçekleşiyor. Dolayısıyla eğer fakirlik edebiyatı yapmak istemiyorum ama, bu
kelimeler beni oraya doğru götürüyor, gelir dağılımına baktığımızda, fakirlik çizgisi-
nin altında kalan insan sayısı kırdaki kentten çok daha fazla. Eğer bunu düzeltmeye
kalkışırsanız, kırdaki bu işi yapmanız kentte yapmanızdan çok daha zor.

Teşekkür ederim.

Kaynaklar : 1. Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Ekonomik Yorumlar, Mayıs 1991 - Aralık 1993. Çeşitli Sayılar, DİE.
 2. Türkiye, Temel Ekonomik Göstergeler, Çeşitli Sayılar, DPT.
 3. 1'den hesaplanmıştır.

Yıllar	Tarımın GSYİH içinde Payı I (%)	Tarımın GSYİH Büyüme Hızı I (%)	Tarımın GSYİH Büyüme Hızı I	Emek/Toplam Emek 2	Görelli Emek Üretkenlik Katsayısı 3
1980	22.6	1.9	-2.0	0.55	4.11
1981	22.0	-1.6	5.4	0.54	4.24
1982	20.8	4.4	4.2	0.54	4.06
1983	19.6	-0.8	5.3	0.53	4.14
1984	19.6	1.4	7.4	0.52	4.09
1985	18.8	0.1	4.4	0.51	4.05
1986	18.5	5.4	7.8	0.50	3.91
1987	18.0	1.1	9.0	0.49	3.97
1988	17.5	7.9	2.2	0.46	3.43
1989	16.7	-7.4	-0.5	0.47	4.15
1990	18.1	7.1	9.6	0.46	3.86
1991	16.9	-1.2	0.9	0.47	
1992	15.9	3.7	5.5	0.44	
1993 (III)		0.0	7.4		

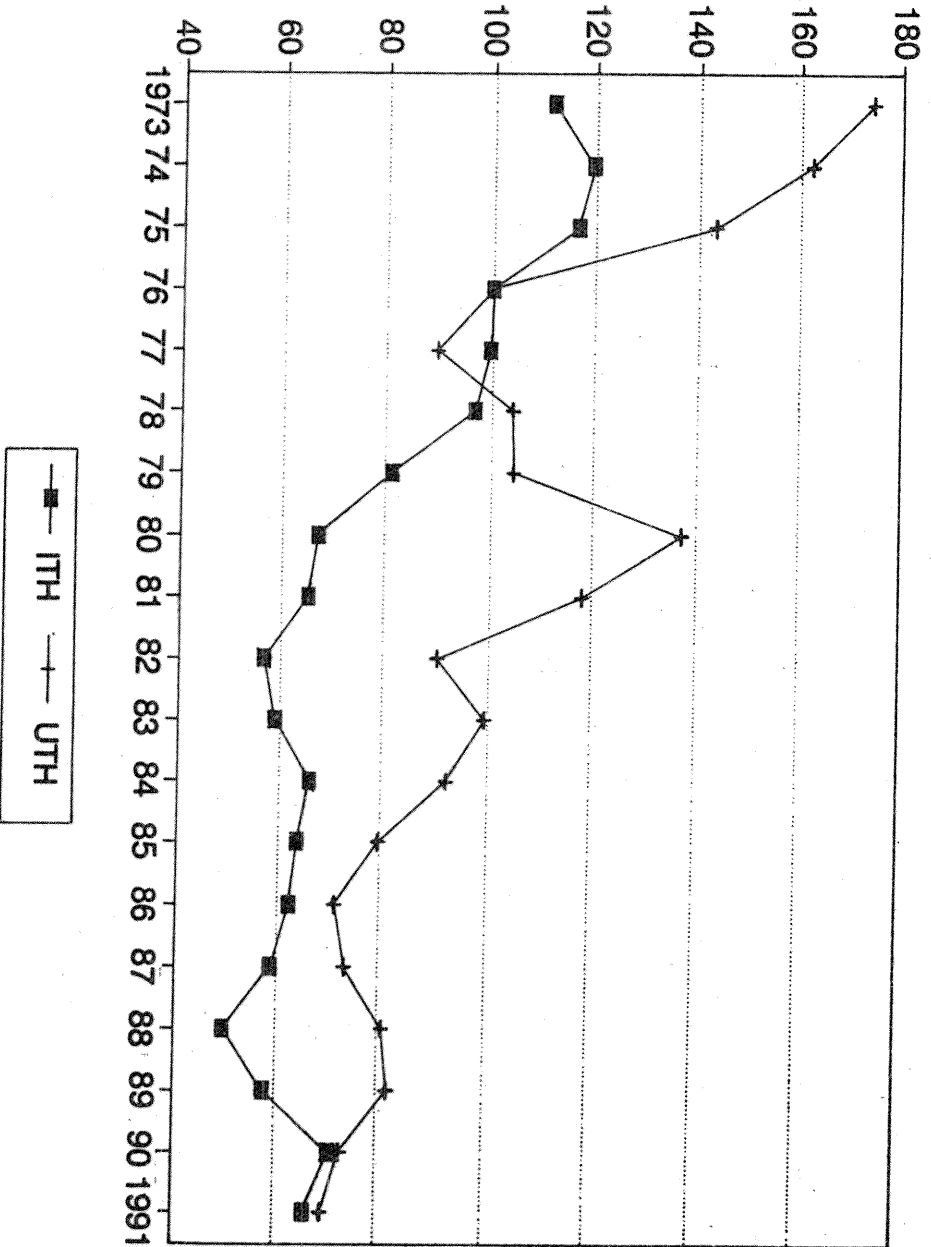
Tablo 1. Çeşitli Makro Göstergeler, 1980 - 1993.

Tablo 2. Tarım Sektöründe Sabit Sermaye Yatırımları ve Krediler

	Sabit Sermaye Yatırımları			Krediler		
	Milyar TL. 1 (1968=100)	Büyüme Hızı 2 (%)	Toplam İçindeki Payı 2 (%)	Milyar TL. 3 (1968=100)	Tarımsal Katma Değer İçindeki Payı (%) 4	Toplam İçindeki Payı (%) 2
1975	1,523	27.10	8.23	12.48		
1980	1,185	1.94	6.67	8.59	18.38	23.43
1981	1,587	33.85	8.88	8.75	18.69	20.26
1982	1,621	2.17	9.24	5.89	11.85	12.70
1983	1,707	5.31	9.55	6.74	13.55	13.86
1984	1,683	-1.42	9.38	5.98	11.63	14.21
1985	1,489	-11.53	7.10	6.46	12.22	12.49
1986	1,502	0.89	6.45	9.67	17.01	13.58
1987	1,863	24.06	7.62	9.85	16.97	11.99
1988	1,727	-7.34	7.14	7.33	11.71	10.42
1989	1,618	-6.32	6.77	7.42	13.24	10.74
1990	1,795	10.97	6.58	6.41	10.27	8.71
1991	1,872	4.27	6.93	7.24	11.73	9.75

- Kaynaklar :** 1. Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Çeşitli Sayılar, DPT.
2. 1'den hesaplanmıştır.
3. Türkiye İstatistik Yılığ, 1987, 1989 ve 1991, DİE ve DPT GSMH deflatörü kullanılarak hesaplanmıştır.
4. Tablo 1'in ilk kaynağı ve 3 kullanılarak hesaplanmıştır.

TİCARET HADLERİ

Tablo 5. Tarım ve Tarıma Dayalı İmalat Sanayii Dış Ticareti, 1977/79-1990/91*(Milyon \$)

	1977/79	1980/83	1984/86	1987/89	1990/91
İHRACAT	2,101	4,772	7,516	11,160	13,279
Tarım Ürünleri	1,309	1,978	1,785	2,107	2,516
Toplam İçindeki Payı (%)	62.3	41.5	23.7	18.9	18.9
İşlenmiş Tarım Ürünleri	133	465	707	919	1076
Toplam İçindeki Payı (%)	6.3	9.7	9.4	8.2	8.1
Tekstil ve Deri	361	1,004	2,249	3,753	4,879
Toplam İçindeki Payı (%)	17.2	21.0	29.9	33.6	36.7
Tarım ve Tarıma Dayalı İmalat Sanayiinin Payı	85.8	72.2	63.1	60.7	63.8
İTHALAT	5,155	8,730	11,190	14,773	21,671
Tarım Ürünleri	66	122	416	774	1,064
Toplam İçindeki Payı (%)	1.3	1.4	3.7	5.2	4.9
İşlenmiş Tarım Ürünleri	74	227	467	767	1,282
Toplam İçindeki Payı (%)	1.4	2.6	4.2	5.2	5.9
Tekstil ve Deri	49	90	141	254	568
Toplam İçindeki Payı (%)	1.0	1.0	1.3	1.7	2.6
Tarım ve Tarıma Dayalı İmalat Sanayiinin Payı	3.7	5.0	9.2	12.1	13.4
İHRACAT / İTHALAT	0.41	0.55	0.67	0.76	0.61
Tarım Ürünleri	19.8	16.2	4.3	2.7	2.4
İşlenmiş Tarım Ürünleri	1.8	2.0	1.5	1.2	0.8
Tekstil ve Deri	7.4	11.2	15.9	14.8	8.6
Tarım ve Tarıma Dayalı İmalat Sanayii	9.5	7.9	4.6	3.8	2.9

Not : *Dönem Ortalamaları,

Kaynaklar : OECD, Economic Surveys, Turkey, 1986/87, Paris 1987.
 OECD, Economic Surveys, Turkey, 1992/93, Paris 1993.

Tablo 6. Tarım Sektörü Destekleri - Nominal Değerler, Milyar TL, 1986 - 93

Destek Türü	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Girdi Desteği	352.5	586.2	834.2	1,516.0	1,717.8	2,186.5	3,686.4	5,827.0
Görev Zararları	22.0	38.0	208.3	808.6	245.1	5,325.5	616.9	3,406.6
Faiz Destekleri	777.8	1,315.5	2,578.0	4,317.8	4,865.6	8,324.5	17,434.3	24,008.1
Çiftçiye ve TSKK'ne MB'dan TMO'ne	685.0 92.8	1,133.0 182.4	2,222.0 356.0	3,947.6 370.1	4,440.1 425.4	7,356.7 967.8	16,516.4 917.9	21,836.2 2,171.9
Toplam	1,152.3	1,939.7	3,620.5	6,642.4	6,828.4	15,836.4	21,737.6	33,241.7

Kaynak : OECD Secretariat's Preliminary Estimates of Total Transfers in Turkey, December 1993.

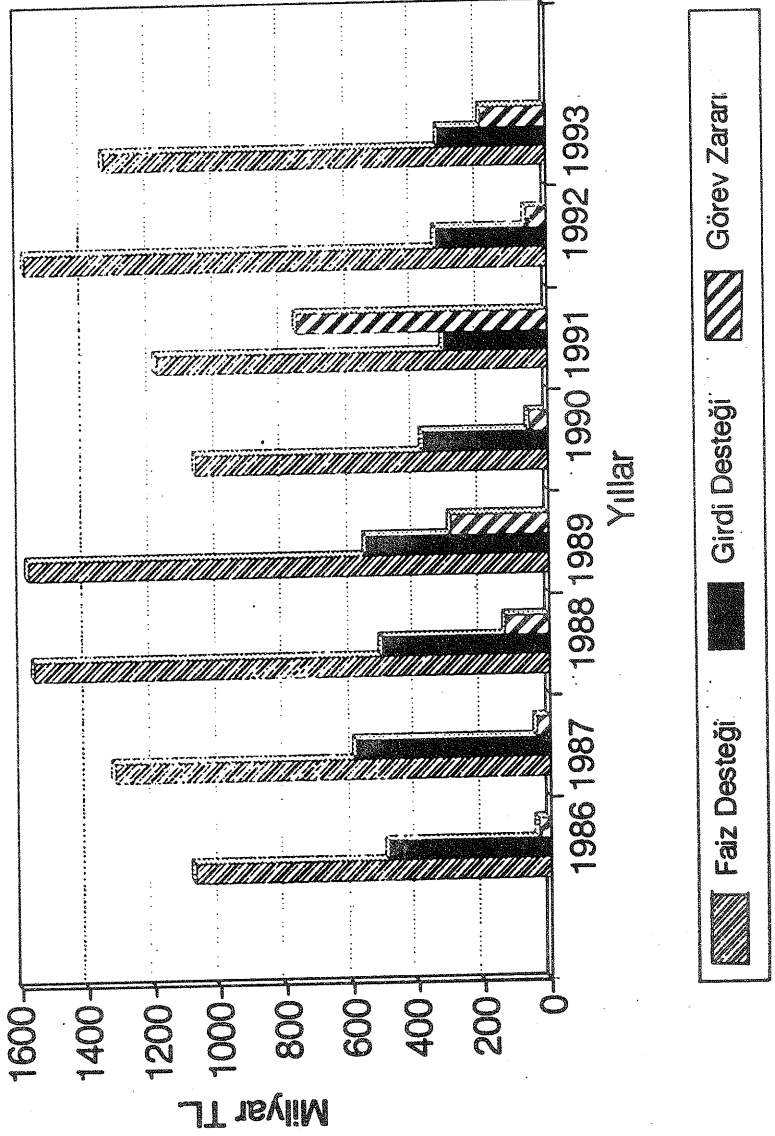
Tablo 7. Tarım Sektörü Destekleri - Reel Değerler, 1987 Fiyatları ile Milyar TL, 1986 - 93

Destek Türü	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Girdi Desteği	487.9	586.2	503.4	552.0	376.1	310.1	333.6	324.2
Görev Zararları	30.4	38.0	125.7	294.4	53.7	755.2	55.8	189.6
Faiz Destekleri	1,076.4	1,315.5	1,555.6	1,572.1	1,065.3	1,180.5	1,577.5	1,335.9
Çiftçiye ve TSKK'ne MB'dan TMO'ne	948.0 128.4	1,133.0 182.4	1,340.8 214.8	1,437.3 134.8	972.1 93.1	1,043.3 137.2	1,494.4 83.1	1,215.1 120.8
Toplam	1,594.8	1,939.7	2,184.7	2,418.5	1,495.0	2,245.8	1,966.9	1,849.7
Toplam - Milyon Dolar	1,722.4	2,268.6	2,551.5	3,133.2	2,619.3	3,798.6	3,168.3	3,236.8

Kaynak : Tablo 1'deki değerler DPT - GSMH zımnı deflatörü kullanılarak reel hale getirilmiştir.

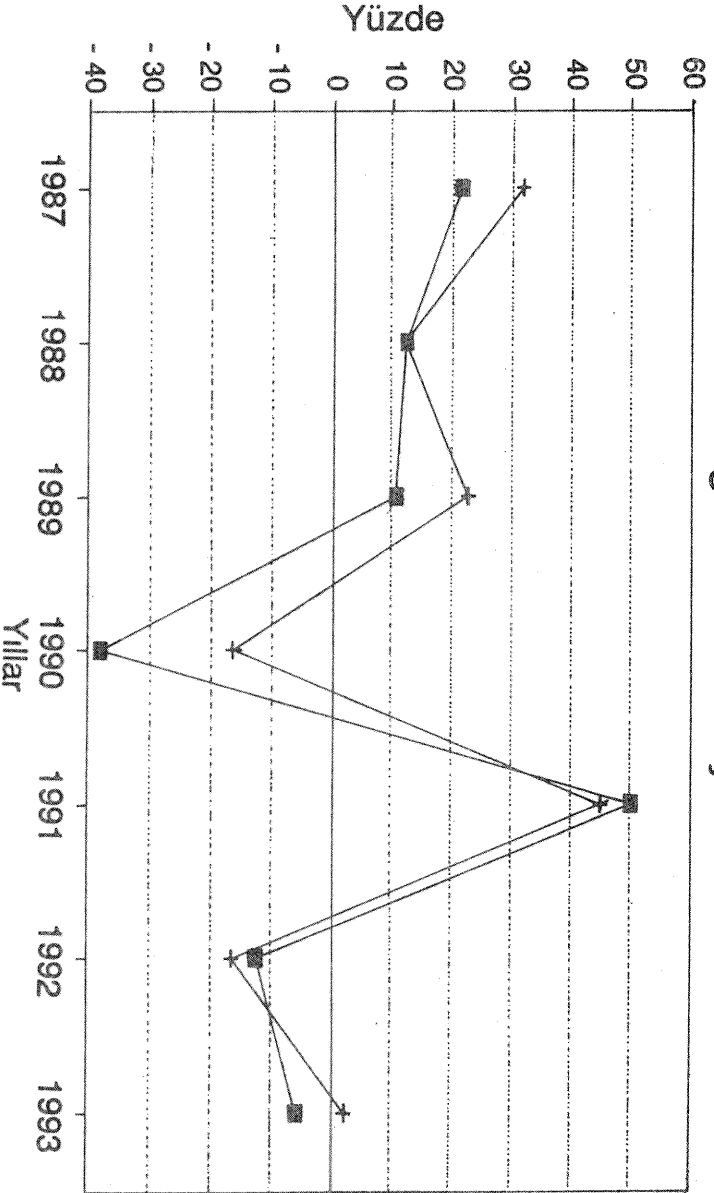
Tarımda Destek Türleri

1987 fiyatları ile milyar TL.

Desteğin Büyüme Hızı

\$ ve TL Değerleri ile Gelişme Hızları

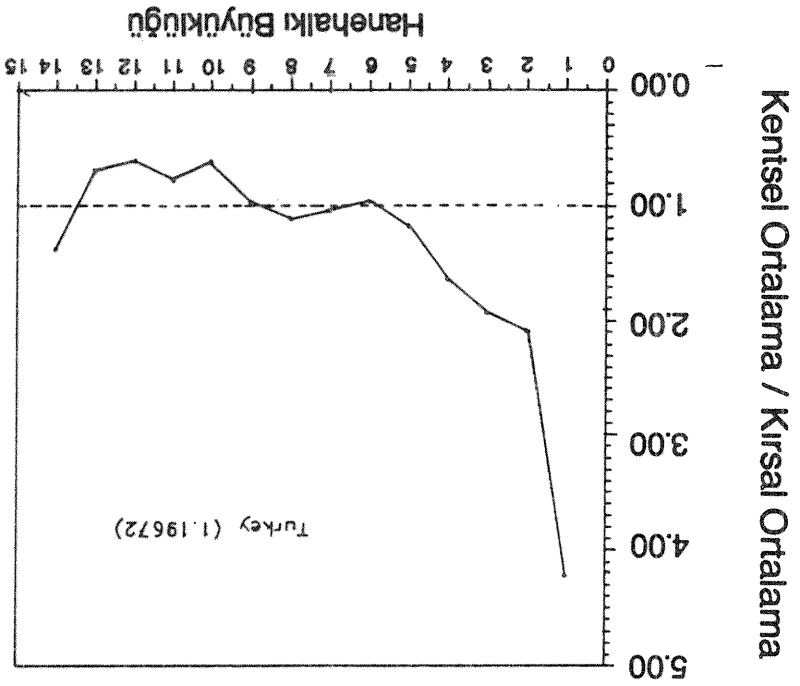

Tablo 8. Tarım Sektörü Desteklerinin Payları, 1986 - 93 (%)

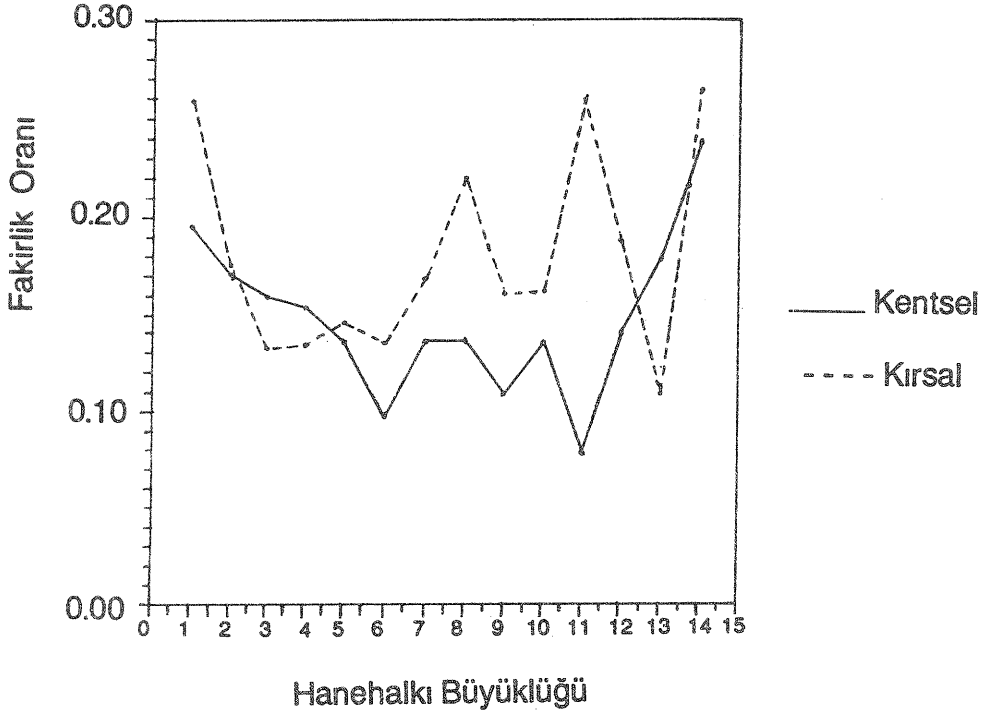
Destek Türü	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Girdi Desteği	30.6	30.2	23.0	22.8	25.2	13.8	17.0	17.5
Görev Zararları	1.9	2.0	5.8	12.2	3.6	33.6	2.8	10.2
Faiz Destekleri	67.5	67.8	71.2	65.0	71.2	52.6	80.2	72.2
Çiftçiye ve TSKK'ne MB'dan TMO'ne	59.4 8.1	58.4 9.4	61.4 9.8	59.4 5.6	65.0 6.2	46.5 6.1	76.0 4.2	65.7 6.5
Toplam Desteğin Tarımsal Katma Değer İçindeki Payı	12.2	14.6	15.3	18.2	10.5	16.0	13.5	12.7

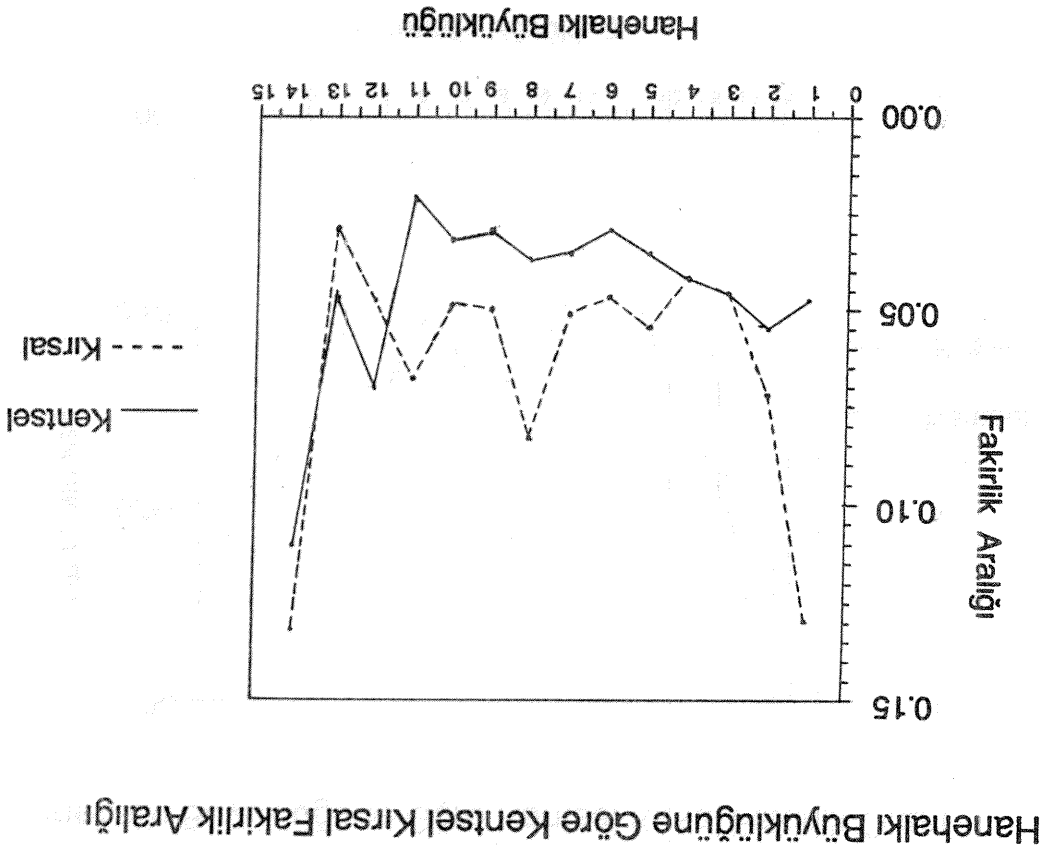
Kaynak : Tablo 2'deki değerlerden hesaplanmıştır.

Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Kentisel Kırsal Gelir Farkı

Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Kentsel Kırsal Fakirlik Oranı

TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Haluk KASNAKOĞLU

ODTÜ Öğretim Üyesi

Şimdi, zaman da çok gecikti, Ali Eryılmaz da önümde sürekli notlar alıyor, epey uzun da bir konuşma hazırlamış gibi görünüyor. Sizleri de çok fazla geciktirmemek için ben birazcık kısa kesmeye çalışacağım.

Duran Taraklı konuşmasında, tarım ve kır ayırımını vurguladı, benim yorumlayabildiğim kadarıyla ve tarımın sorunlarının bitkilerle, ağaçlarla, hayvanlarla bitmediğini, burada yaşayan insanların sorunlarıyla da ilgilenmemiz gerektiğini vurguladı ve daha çok da tebliğinde ileride elinize geçtiğinde göreceksiniz, daha çok kırsal sorunlarla ilgilendi. Şimdi, orada da çok karamsar bir tablo çizdi ve gerçekten de doğrudur. Ne tarafından bakarsanız bakın, belki ekonomik tarafından baktığınızda, Erol Çakmak ve Osman Zaim'in tebliğindeki iyimser havayı, bazı alanlardaki iyimser havayı Duran Taraklı'nın tebliğindeki kırsal hayatla ilgili verilerde bulmak mümkün değil ve gerçekten çok karamsar bir tablo.

Buraya kadar herhangi bir sorunum yok. Tebliğinin sonunda ise, çok da vakti olmadı burada, size sunamadı ama, elinize geçtiğinde göreceksiniz, bir de öneriler paketi var. Öneriler paketi muhteşem. Yani, eğitimden başlıyor, sağlıktan, fiziki çevreden, tarım işletmelerinden, çayır-mera'dan, ormandan tutun yollara kadar, tuvaletlere kadar hakikaten insanın düşlediği, görmek istediği öneriler var. Bunlara da katılmamak mümkün değil, Tarım sektörüyle ilgili de önerileri var. Bu öneriler neler? Gübre kullanımı artırılmalı, daha iyi tohumlar kullanılmalı, verim artırılmalı, sulama alanları iki üç katına çıkarılmalı, ürün desenleri optimum ürün desenlerine yaklaştırılmalı gibi, sizlerin de başka katabileceğiniz faktörler olabilir, öneriler var. Bunların hepside arzu edilir öneriler. Ancak, bu konuda bir miktar daha öyle sanıyorum ki kendimizi hep muhalefet olmaktan biraz daha yapıcı olmaya yönlendirmemiz lazım. Yani, bu önerilerin, bu eleştirilerin yapıcı olabilmesi için, yapılabilir, uygulanabilir bazı tedbirlerin de ortaya çıkması lazım. Bunların hepsini uygulamak, uygulansın demek, uygulanmasın demek anlamına geliyor. Bunların hepsinin bir arada yapılması mümkün değil. Bunlar için kaynakların oluşturulması gerekiyor ve eldeki kit kaynaklarla da bunların bir arada oluşturulması mümkün değil. Bunların belli öncelik sıralarına oturtulması gerekiyor.

Kafamı karıştıran diğer bir konu, sabahki konuşmacılar da ortaya attılar bu konuyu. Bu, optimum ürün deseni, optimum işletme büyüklüğü konusu. Ben hala bu olayı anlayabilmiş değilim. Yani var mıdır öyle bir şey, Türkiye için optimum ürün deseni budur, Adana'nın optimum ürün deseni budur, Adana'da şu ürünler yetişmeli burada ortalama veyahut bütün işletme büyüklükleri şu olmalı diye böyle bir optimum var mıdır? Ben onun olabileceğini düşünemiyorum. Bunun girdi, çıktı, piyasa fiyatlarına, yapılarına göre değişen kavramlar olduğunu düşünüyorum ve bu optimum ürün deseni planlaması denen şeyin de ne olduğunu anlayabilmiş değilim. Belki bundan sonraki konuşmacılar da mutlaka bu konulara değineceklerdir. Belki bu konulara bir açıklık getirebiliriz.

Diğer bir konu, tarım politikasının veya kırsal politikanın amaçları meselesi. Şimdi, amaçları koyarken doğru koyuyoruz, ama bir süre sonra bu amaçları unut-

Sayın Kasnakoglu'nun biraz önce ifade ettiği gibi, devamlı not tutuyordum. Böyle konularına son derece vakıf, deneyimli, bilgi birikimi çok konusmacılardan Bu platformları her zaman kolay bulamıyoruz.

Ben spesifik olarak tebliğler üzerinde gitmek istemiyordum. Kisa bir genellemeye yapmam istiyordum. Sayın Taraklı, Tarım-Kalkınma-İnsan konulu tebliğimde, hemmen hem bu hafta tartışacağımız tüm konulara değinmiş ve bu değerim sürece iğersin-deki öğeleri son derece ustalıkla bir şekilde irdelemiş. Ancak burada sadece olayın

TÜGEM Genel Müdürü

Doç. Dr. Ali ERYILMAZ

Teşekkür ederim.

Çakmak ve Zaim'in verdiği rakamda da buna benzer bir eğilimi gözliyoruz. Bir tirmanış. OECD ülkelerinde ise, yavaştan aşağıya iniş eğilimi var. Sanıyorum ki doğru incek midir, onu hep beraber göreceğiz ama, bizdeki eğilim, öyle yavaş bir seçim ortamında olmamızın bir sonucu mudur? Mahalli seçimlerden sonra aşağı-böyle devam edecek midir, yoksa politik konjonktürün sonucu mudur? Yani sürekli da göreceksiniz, yüzde 20'ler dolayına gikmiştir. Bu tutarlı bir gikiş midir, bu gikiş ekonomik olarak hesabını kitabını yaptığımızda, yakında gikacak OECD Raporunda doğru yaklaşımak eğiliminde olduğu. Yani, bizde de üreticiye verilen sübvansiyon kiye'deki seyir, bu destek oranının son geçtiğimiz üç dört yılda OECD ortalamasına yon? Hatta, sabah da söylendi, Japonya'da yüzde 80'lere kadar gikmış. Ama Tür-yüzdeden şunu kastediyordum, gittiğinin üretiği 1 liralık ürünün ne kadari sübvansiyon 12'ler düzeyinde seyrederken, OECD ülkelerinde yüzde 20'lerde, 30'larda. Yani, Yeni Zelanda var bir de Avustralya var. Onun dışında bizde sübvansiyon yüzde leri içinde en geriden 3'üncü. Yani gittiğine bizden daha az sübvansiyon veren bir leri arasında ortalamaya Türkiye'de verilen sübvansiyon –tüm ürünlerde– OECD ülke-leri, OECD ülkeleriyle kıyaslandığında hiç de yüksek değil. Nitekim, 1979-1990 yıl-yapmadık, hep destegi yüksek olduğunun düşündük. Ama ondan sonra bunun he-sabı kitabı bir yapıldı, bakıldı ki, Türkiye'de destekler öyle dünyadaki gelişmiş ülke-leri, biz bu destekleri vermek zorundayız. Ama hiç bunları yaparken hesap-kitap veriyoruz ama, hep şöyle özürlü öne sürmüştük, bizim kırsal kesimimizde fakirlik tük. Ve bu destegimizi dış ülkelerden saklamaya çalışmıştık. Biz sanki çok destek rebiliyor. Biz geçmiş yıllarda Türkiye'de destegi de çok fazla olduğunun düşünmüş-ten bu destekler hesaplandığında, insan tahmin ettiğinden çok farklı şeyleri de gö-ni de heyecanlandırılan birtakım tablolar sunuldu, destegi türleriyle ilgili ve gerçek-kiye'deki desteklerle ilgili. Erol Çakmak ve Osman Zaim'in tebliğimde, gerçekten be-kafama takılan diğer bir sorun, sorun da değil de eklemek istediğim konu, Tür-olduğuna bağlı.

düşük verimle de üretmek durumunda kalabiliyorsunuz bazı yerlerde. Amağlarımızın ne ten geçmeyebilir. Her ürünü en yüksek verimde üretmekten de geçmeyebilir. Siz ye'nin refahını artırmak, her zaman her ürünü üretmekten, her ürünü çok üretmek-başıyoruz. Bunlar da her zaman birbirleriyle tutarlı kavramlar değil. Yani, Türki-ürünleri üretmek, her şeyi üretmek, herşeyin verimini artırmak olarak düşünmeye maktır. Ama bir süre sonra bu ana amacı unutup, hedefleri çok üretmek, bütün-şayan insanların, aynı zamanda kent kesiminde yaşayan insanların refahını artır-maya başlıyoruz. Yani, tarım politikasının amacı, diyoruz ki : Tarım kesiminde ya-

insan boyutuna değindiler. Sabahki konuşmacılar da kalan kısımlarına değindiler. Bize fazla değinecek bir şey kalmadı. Ben, gerçekten her iki konuşmacıyı da kutluyorum. Birisi, sadece insan boyutuna; köy, köylü ve köyde yaşam boyutuna ağırlık verdi. Diğeri de makro göstergeleri konuşurmak suretiyle tarım ve tarımın yapısını son 10-12 yıllık, bazen daha uzun bir perspektif içinde vermeye çalıştılar.

Sayın Erol Çakmak, pekçok modelci gibi, rakamlarla oynamak, onlarla konuşmak ve onları konuşurma konusundaki daha önce başlayan ısrarını bugün de sürdürdü. Kendisine teşekkür ediyorum. Gerçekten bizim bazen sayfalarla ifade edemediğimiz bazı olguları, bir iki rakamla veya iki eğriyle orada bize gösterme fırsatı vermiştir. Orada bir iki noktaya değinmek istiyorum.

Bir tanesi, tarımda sabit sermaye yatırımları payının düştüğü şeklindeki konuşması vardı. Bir de ticaret hadleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu bir sonuç diyebiliriz vardı. Hiçbir sektörün yatırım yapmaksızın ilerlemesi, gelişmesi, genişlemesi, Sayın Cumhurbaşkanımızın da açılış konuşmasında belirttiği gibi, mümkün değildir. Dolayısıyla bu sektörde değişim ne yönde ve nasıl olursa olsun, sabit sermaye yatırımlarında gerekli artışı sağlayamazsak, çok fazla bir yere gideceğimizi söyleyemeyiz.

İkinci ve çok önemli olduğunu düşündüğüm konu ise, ticaret hadleriyle ilgili 1990'lı yılların başlangıcında, iç ticaret hadleri ve uluslararası ticaret hadleri arasındaki yakınlaşma, bir araya gelme olgusudur. Bence bu, bundan sonraki dönemde, yani Türkiye'nin GATT Anlaşmasına taraf olarak altına imza atacağı ve bunları uygulamaya koyacağı dönemde, yani, Türkiye'nin 1995 yılından itibaren AT ile gümrük birliğine gitme konusundaki uygulama dolayısıyla, yani Türkiye'nin EFTA'ya dahil olması ve orada birtakım sorumluluklar yüklenmesi, üstlenmesi süreci içerisinde çok önemli bir göstergedir. Çünkü, bundan sonra Türk tarımı, daha önce pazara açmaya, iç pazara ulaştırmaya çalıştığımız Türk tarımı, onun çok daha ötesinde dış pazarlarla da entegre olmak zorundadır. Bu, biraz önce saydığım anlaşmalar, uluslararası yükümlülükler gereği olarak böyledir. Dolayısıyla da bizim bu değişim ve gelişme sürecinde, bunu mutlaka göz önünde bulundurmamız zorunluluğu vardır. Gerek köydeki, kırsal alandaki insanların yaşam tarzlarının iyileştirilmesi, gerekse salt bir ekonomik faaliyet olarak tarımsal üretimi, tarımsal faaliyetleri ele aldığımız zaman da bunları o şekilde yapmak durumundayız. Türkiye, artık sadece kendine yetmeye çalışan, sadece üretimi artırmaya çalışan, ne pahasına olursa olsun, reel ekonomik maliyetleri göz önüne almayan, mukayeseli üstünlüklerini gözardı eden, böyle bir üstünlüğümüz olmadan üretim kararları ve gelişme süreci yürüten bir ülke durumunda kalamaz, kalmamalıdır. Dolayısıyla da, bundan sonraki hedefimiz, biraz önce söylediğimiz, belki yine Sayın Çakmak'ın orada belirttiği tarımsal ithalattaki artmalar kusura bakmayın hep alıntılar yapıyorum, Sayın Cumhurbaşkanının iki gün önce söylediği gibi, ithalattan korkmaya gerek yoktur, yeter ki bunun karşılığında çok daha fazlasını satabilecek mal üretelim. Bizim mukayeseli üstünlüğümüz olan, avantajlı olduğumuz malları üretelim, onlara bugün 1 satıyorsak 5 satalım, öbür taraftan da belki bugün 1 aldığımızdan 2 tane alalım. Buradaki önemli nokta, önümüzdeki dönem içerisinde, budur.

Ben tüm konuşmacılara katkıları için teşekkür ediyor ve hepinize saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Duran TARAKLI – Sayın Kasnakoğlu'nun bir iki noktada şüpheleri var benim tebliğimde ileri sürdüğüm konular üzerinde. Eğer söylediğini çok kısa ifade etmek istersek, ilk gördüğüm şey şu : Bazı şeyleri istemek değil, kaynak bulmak önemlidir dedi. Doğrudur, katılmamak mümkün değil; yalnız, ben "İnsan yaşamını

değiştirilem" derken, bu kaynağın da Türkiye'de olmadığını zannetmiyorum. Şöyle söyleyeyim; mesele, benim bir köyde yaptığım bir araştırma var, şu anda kitap halinde yayımlama çabaları içerisindeyim. Köydeki konutların ortalamaya yaş 20'nin altında. Bu köyde 1958 yılında da araştırma yapmışım, 1991 yılında da yaptım. Ya- ni, 1958'den bugüne kadar eski binalar yıkılmış, yeniden yapılmış. Hem de ne Top- lu Konuttan kredi istemişler, ne devlete gitmişler, ne de bir şey yapmışlar. Ama bi- naların kalitesi değişmiş. İstanbul'un en kalabalık yerinden daha sıkışık şekilde de- ğişmiş; arsa yok. Yani, devlet hemen çıkacağı zaman, "Burası kamu arazisi" diyor. Eğer herhangisi bir şekilde oraya tescavüz yapınca hapsediyor adamı. Şimdi, köy imar planı, köy gelişme alanı gibi bir mefhumu Türkiye gözümüz olsa ve buna söyledigi- mi şu hizmetli- devletin elinde yok değil- mimarî hizmetli, mühendislik hizmetli gö- türse, devletten 1 kuruş almadan, köylü zaman içerisinde kendi binasını yenileye- cek, yenilemiş zaten. Kırpık evi yıkılmış, yerine kagirini yapmış, ahşabını yapmış, 20 yaşında. İşte kaynak orada. Sizden kredi de istemiyor üstelik. Beyler, su getirmişsi- niz, suyu getirdiğiniz zaman boş akitiyorsunuz; adamların evine bir boru döşeme- mişsiniz, sistem kuramamışsınız, yönetimi bugün çekememişsiniz. Yönelem bece- rsi olmadığı zaman getirdiğiniz su boş akıyor. Adam da orada köy gelişmesinden traktörle evine su çekiyor. Köy gelişmesinden traktörle evine kendisi gaması- r- hane yapmış ama, traktörle köy gelişmesinden traktör suyu götürüyor. İşte dünün ça- maşırhanesinin yerine evdeki gamasırhaneyle gitmiş... Bunlar, birçok şeyler gibi parayla olacak şeyler değil. Ben de kabul ediyorum, kaynağımız sonsuz değil, orada kaynak var, insanlar sarf ediyor; bunları yönetmek önemli. Yani, illa ahiri yaparken, ahiri evin altına mı yapması lazım? Ahiri evin yanına mı yapması lazım? Köylünün kaderi midir hayvan pisliğiyle beraber yaşamak? Bunun için paraya ihtti- yaç yok ki. Köy gelişme alanını yapın, imar planını yapın, çözecek köylü bunu; söy- lüyorsunuz.

Diger bir konu da, eğitimde eşitlik diyoruz. Bugün köyden şehire yahut bir hiz- met merkezine ulaşmak çok büyük zorluk. Ulaşımın niteliğini değiştirin, Türkiye'de yok mu bu? Artık şu "Köy Yol" mefhumunu ortadan kaldırmın yahut. Teshive edilmis, sanat yapıları olmayan köy yolunu Türkiye'nin gündeminden kaldırmın. Çok mu pa- halidir bu? 4 tane köprü yapmak, suyu yolun altından alıp götürmek çok mu zordur, çok mu pahalidir Türkiye'de? Bunu yapamıyor mu? Yapar. O zaman, zannediyorum bugün Türkiye'de 52 tane üniversite var. Yani, neredyse her il merkezinde 1 tane üniversite. Günübirlik taşımaya ekonomik hale geltin ya da utacı bir hizmet verin, ilkokul ötesi eğitimi köylünün ayacağına götürmüştür olursunuz. Yani, illa götürüp de or- taokulu, ilsevi köyde açın demiyorum, zaten bunun gereği de yok. Ama şu eşitliği sağlayın; şu imkanı getirin; bunlar da mı parayla olacak şeyler? Üniversite 50 kilo- metre ötede duruyor, sadece ulaşım imkanı sağlayın. Günübirlik gidip gelebilisin. Söylemek istediğim bu; yani, Türkiye'de her şey parayla olacak durumda de- ğil. Biz bunu yapıyoruz da, tüm bir plan, kalkınma kavramının içerisinde oturamadı- ğımız için berbat ediyoruz. Yani, Nasrettin Hoca'nın dediği gibi, unumuz var, şeker- rimiz var, yağımız da var, helva yapıp yememizi beceremiyoruz. Yoksa, ben yeniden tahsis edin demiyorum. Devletin elinde bu kaynaklar çoğu kez var.

Bir de şu konuya değineceğim : Optimum ürün deseni dedikimiz zaman, tabii ki değişken, Hocaya katılmamak mümkün değil. Ekonomik ve sosyal olaylarda du- rağanlık zaten olmaz, onun dinamiklerinde yok böyle bir şey. Ancak, sizin bunlar de- ğişkenidir, duragan değildir deyim de seyirci kalmanız da gerekmiyor. Yani, Türkiye bugün değişiyor. Feki, kırsal alanda yaşamaya mümkün olan ekonomik ve sosyal

bakımdan gelir düzeyinin ne olduğu konusunda bir politikanız olursa, işte o politika-
da o çiftçiyi yaratabilecek imkanları, krediydi, destektı, faizdi, girdi desteğiydi dedi-
ğimiz şeyleri ona yönlendirecek, onu yaratacak şekilde yönlendireceğiz. Ben sizden
ek kaynak istemiyorum, sadece politikanız olsun. Ama bu, kesin ben de altını çizi-
yorum, durağan değildir, değışkendir. Zaten ekonomik ve sosyal olaylarda durağan-
lık geri kalmışlığın eş değeri bir olaydır, mümkün de olamaz. Ama politikanız olursa
bunları kullanma imkanımız olabilir diyorum.

BAŞKAN – Efendim, Sayın Çakmak herhangi bir ilave yorumda bulunmaya-
caklar. Şimdi gelen iki soru var. Sayın Taraklı ona cevap verecekler.

Prof. Dr. Duran TARAKLI – Bir soru, meslekdaşım Sayın Özceylan'dan gelmiş;
der ki : “Köy Kanununa eklenen 3367 sayılı Kanun ve buna bağlı Köy Yerleşme Ala-
nı Uygulama Yönetmeliğine göre, valiliklerin sorumluluğunda Köy Hizmetleri il mü-
dürlüklerinin sekreteryasında yapılmaktadır –Yani köy imar planından bahsediliyor-
Ankara’da 1987 yılından bu yana 150 köyde bu çalışmalar yapılmıştır.” Sayın mes-
lekdaşım, ben hiç yapılmıyor demiyorum; fakat, bu hızla herhalde Türkiye’deki köy
imar planlarını 100 yılda bitirirsiniz. Bir de bir kalkınma planının bütünlüğü içinde de-
ğilse hani fiziki alandaki şey yine tutarsız oluyor. Tekrar söylüyorum, basılan kitabı-
nın arkasında ekleri göreceksiniz. 3 senedir benim o araştırma yaptığım köyde, köy
gelişim alanının saptanması için verdiğimiz iki tane dilekçenin sonucunu hala ala-
madık. Plandan falan bahsetmiyorum. Ve bu dilekçelerin hepsini de ek olarak kita-
bın arkasına koyduk. Türkiye’nin olayı bu. Yani, üç senedir bir köyün köy gelişim
alanını saptayamıyorsa bu Türkiye’de 88 bin tane yerleşim birimi var. 36 bin tane
de köy şahsiyeti var. Kaç senede bitireceksiniz? Ve köylülük kader mi olarak kala-
cak. Ve bununla biz iş yapıyoruz diye aldatmayalım kendimizi ve o köylünün karşı-
sına da iş yapıyoruz diye çıkmayalım. Biz buna layık değiliz. Bunu söylemek istiyor-
um; beni tatmin etmiyor. 1987’den bu yana 5 sene geçmiş, Ankara’da 150 tane
köyde, ama onun da sonucunun ne olduğunu isterseniz gidip o 150 köyü gezip so-
ralım olduğu yerde duruyordur.

Nurten Deniz arkadaşım, “İnsanımız para istemiyor doğrusu, okumak istiyor.
Tarım-Kalkınma-İnsan konusunda çok değerli bilgilerinizin yanında köyde insan
eğitimine yönelik bir hususa değinmekten kendimi alamadım. Nedense köylerde il-
kokullar küçük yerleşim birimlerinde, büyük yerleşim birimlerinden, yani kentlerden
geç açılmakta ve yine kentteki okullardan erken kapanmaktadır. Belki Cumhuriye-
tin ilk kurulduğundan beri böyledir. Yani köylerde eksik eğitim yapılmaktadır. Milli
Eğitim Bakanlığı’nın artık bunu değıştirmesi gerekir. Bu kaynak da gerektirmiyor.”
demektedir. Buna katılıyorum, hiçbir şey söylemeyeceğim. Ben artısını söylüyorum,
diyorum ki : Artık her 25 tane haneyi gördüğünüz yere ilkokul açmayın. Köye yazılı
basın girmiyor. Böyle eğitim olmaz. Köylü çocuğunun ilkokuldan sonra okuma şan-
sı kalmamıştır, yoktur. Fırsat eşitliği yaratılmamıştır. O nedenle diyoruz ki, bunları
daha büyük merkezlerde vereceksiniz, günöbirlik veya yatılı eğitim sistemi artık kır-
sal alanda uygulanabilir hale getirilmelidir. Daha büyük merkezlerde daha gelişmiş
eğitimin niteliğı düzelmiş bir şekilde eğitim vermeyi Türkiye gündemine almak, ger-
çekleştirmek zorundadır. Yani ben size katılıyorum, fakat bu beni tatmin etmiyor.
Yani, süreyi uzatmış olsanız bile, üç sınıflı iki derslikli bir yerde 5 tane sınıf eğitim
yapıyorsanız, o eğitimi zaten ister bütün sene verin, ister 5 ayda verin, vereceğini
eğitim göstermelik eğitimidir. Eline bir ilkokul diploması verirsiniz ama, bununla ker-
disine iş, kendisine aş bulamaz köylü.

Teşekkür ediyorum.

bir gece yetiyor, 24 saat yetiyor ve bir kıyım ki, görmek gerekir, ağlamak gerekir. Kendi kendinize dövünmek gerekir. Bunun devletle alakası yok, hepimiz kabahatliyiz. İşte plan meselesi, teşvik vermeyin demiyorum, et üretimini desteklemeyin demiyorum, ama Allahınızı severseniz, yapmayın yahu köy okulu kapanmış, çocuk yok. Oraya gidip de yüzde 25 başıyla 1300 metre yükseklikte kümese kurmak... Kimin, hangi akıllının işidir? Böyle bir politika mı olur? Bu, kaynak değil ki, kaynağın tahsisindeki yanlışlık. Başka yerde teşvik et. O parayı verdin, o kümesi de yap. İşte ters politikalarda size katılmamak mümkün değil. Biz bunu vurgulamak istiyoruz ama, bu kadar geniş kapsamlı... Yani başlı başına alın, "Orman köylerindeki tarım destekleme ve sosyal problemler" deyin, bir sempozyumun üç günlük konusu olur. Ama ben orada sadece 1 veya 2 sayfayla, en azından Türkiye'nin gündeminde bu da tutulmalıdır diye tebliğde konu haline getirdim.

Yine Filiz Hanımın DPT'deki konusu doğru. Biz de aynı bunu yaparken kötümser bir resim çizmek istemiyoruz. Ben, Türkiye'nin dünden bugüne, bugünden yarına değişmesini de beklemiyorum. Ama, uzun soluklu bir planlamada doğru yolu bulalım. Türkiye'ye yetmiyor, elbise dar geliyor, genişliyor ve bunu kamuya mal edebilirsek, yani hepimizin, yalnız DPT'nin işi de değil, hepimizin size destek olması gerekir doğru yolu bulmamız için. Bunun amacı da bu, yoksa birbirimizi kötölemek değil, yahut da şu yönde değilim : Ben bir kere kötümserliği kafama koymuyorum. Yani bir de silahlı bekçim var geldimiydi vuruyor onu, gelemiyor kötümserlik yanıma, kesinlikle de öyle bir açıyla bakmıyorum. Ama eleştiriyorum. Niye? Daha iyiyi bulmak için. Ve inanıyorum, bu söylediğim şeyleri Türkiye ve sizler, hepimiz istediğimiz takdirde daha iyiyi, daha güzeli bulacağız ve çocuklarımıza çok daha mutlu bir Türkiye yaratacağız. Buna inandığım için bu eleştirileri getiriyorum.

İKİNCİ OTURUM

TARIMSAL YAPIDA DÖNÜŞÜM DOĞRULTUSU

Başkan : Prof. Dr. Gülten KAZGAN
Istanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi

SUNUŞLAR

Dünya ve Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm
Prof. Dr. Halis AKDER
Ortaoğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi

Türkiye ve Avrupa Topluluğunda Tarımsal
Yapılar, Dönüşüm Eğilimleri ve Politikalar
Prof. Dr. Yavuz TEKELİOĞLU
Akdeniz Üniversitesi Öğretim Üyesi

TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ
Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Oğuz YURDAKUL
Çukurova Üniversitesi Öğretim Üyesi

DÜNYA VE TÜRKİYE'DE TARIMSAL DÖNÜŞÜM

Prof. Dr. Halis AKDER

ODTÜ Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bu sempozyumun amacı Türkiye tarımının içinde bulunduğu sorunları "tarımsal yapı" kavramı çerçevesinde ele almak, sorunların "yapısal değişikliklerle" giderilebilir olanlarını saptamak, amaç doğrultusunda politika önerileri sunabilmektir. Türkiye tarımının karşı karşıya geldiği sorunları saymanın toplantıya birşey kazanıdıracağına sanmıyorum. Sorunları bugün burada toplananlar kadar iyi bilecek ikinci bir grubu toplamak zor olabilir. Sorunları hepimiz iyi bildiğimizden, aramızdaki yaklaşım, görüş ayrılıkları daha çok, sorunlara biçtiğimiz önem sırasından kaynaklanıyordur. Bu tebliğ Türkiye tarımının en önemli sorununun, giderek liberalleşen dünya tarım ticareti ve bütünleşen bir dünyada Türkiye tarımının karşılaşacağı rekabet ve bağlı uyum zorlukları olacağı varsayımından yola çıkmaktadır. Yapısal sorunlara da aynı açıdan bakılmaktadır.

TARIMSAL YAPI, DÖNÜŞÜM, DÜNYA VE TARIM

Tebliğ konusunun başlığından yola çıkarak, "dünya", "tarım", "dönüşüm" ve "yapı" kavramlarından ne anladığımı kısaca sunmak isterim. Sosyal bilimlerde kuramsal açıdan açıklığa kavuşmamış önemli kavramlardan birisi "yapı"dır. "Yapı" kavramı altında farklı gelişmelere işaret edilebileceği gibi, tarımı yapan, oluşturan öğelerin tümünü kapsadığı düşünülerek herşeye değinebiliriz. Türkiye'de de herkesin tartışmasız, ortak kabul ettiği bir tarımsal yapı kavramı tanımlanmamıştır. Ancak konu açıldığında ilk dile getirilen, Türkiye'deki tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük işletmelerden oluşması, küçük olmanın üstüne üstlük, arazilerin küçük parsellerden oluşması, parçalanma sürecinin devam etmesidir. Parçalanma sürecini eleştirenler, işletme büyüklüğünün artmasının bir ekonomi sağlayacağını, ya da daha elverişli teknolojilerin işletmelerin çoğunda karlı bir biçimde kullanılabilir hale geleceğini düşünmektedirler. Sonuçta da konu toprak mülkiyetine ilişkin sorunlara indirgenmekte, arazi bütünleştirme, kadastro çalışmalarına hız verilmesi öte yandan parçalanmanın motoru miras yasası değişmeden, arazi toplulaştırılmasının da arzulanan sonucu vermeyeceğinin ileri sürülmesi, bilinen bir tartışma akışıdır.

Tarımsal yapı kavramı altında Türkiye'de en yaygın olarak tartışılan ikinci konu tarımdaki işgücü, sorun olarak dile getiriliş biçimiyle tarımdaki işgücü fazlasıdır. Bu konu arazi parçalanmasıyla ilintili olarak, nüfus artışı olarak da tartışıldığı gibi, daha genel "Türkiye ekonomisinin yapısı" kavramı altında, tarımsal nüfusun, tarımın milli gelirdeki payına oranlanması biçiminde de dile getirilmektedir.

Tarımsal yapı kavramı altında, sorun olarak tartışılan en yaygın üçüncü konu, Türkiye tarımının teknolojik düzeyidir. İşletme büyüklüğüne, işgücü fazlasıyla ilişkilendirilerek tartışıldığı gibi, yeni tekniklerin Türkiye'de uygulanmaya başlanmasıdaki gecikme, en yakın zamanda çevre kaygılarıyla ilişkili bir sorun olarak da dile getirilmektedir. Ancak teknoloji tartışmaları önemli bir farklılık göstermektedir. Yeni teknolojilerin bir yörede, bölgede, ülkede yaygın kullanımı "dönüşüm", "yapısal dönüşüm" olarak değerlendirilmektedir.

Bu süren, bilinen tartışmalar ışığında "tarımsal yapının dönüşümü" kavramın-

Dünyada ve Türkiye'de bu yüz yıl içinde tamamlanacağını ileri sürüleceğimize en önemli tarımsal dönüşüm, tarımsal üretimin artık ekilen toprakların genişlemesi yoluyla artırılma olanığının kapanmış olmasıdır. Başka bir deyişle tarımsal üretimdeki artışlar artık hangi coğrafyada olursa olsun, toprak dışındaki girdilerin artırılması, teknolojik ilerleme ile mümkün olabilecektir. Bu dönüşümü başka bir biçimde ifade edecek olursak, dünyadaki tarımsal dönüşümün, tarımın tarım dışından giderek daha fazla girdi kullanması biçiminde ifade edebiliriz. Tarımın diğerlerinden ayrı bir sektör olarak ele alınmasını gerektirecekleyen üretim faktörü kuşkusuz topraktır. Klasik iktisatçıların ele alış biçimi ile, alternatif kullanımı olmayan, "toprağın tabii verimliliği" ayrı bir üretim faktörüdür (bir tarla fiziki olarak, insanlar tarafından geliştirilmiş bir

DÜNYADA TARIMSAL DÖNÜŞÜM

ce gerçekleştirileceğidir. Tarımın tarımsal üretiminin, muhtemel bir yapısız iyileşme programından daha ön- rekün diğer konu ise, zamanlama olarak, gerek GATT gerekse Gümruk Birliği konu- dolaylı mı sağlanacak, piyasa koşullarına mı bırakılacak? Ağıklık kazandırılması ge- tadır. Değişim yasal zorlama ile mi olacak, hükümetlerin destekleme politikaları ile mesi gereken, tarımsal yapıdaki değişimin hangi yönüyle sağlanacağına yatmak- Yapisal değişim uyum ve rekabet gücünü artırır mı? Burada hemen açkılık getiril- li katarak, bugünkü tarımsal yapı, tarım sektörünün rekabet gücünü engeller mi? sam, değişen dünya koşulları çerçevesinde, alıştığımız tarımsal kavramlarına bağ- Yükarıdaki tartışmaların ışığında bu tebliğin bakış açısını tekrarlayacak olur-

gildir.

gildir, doğru saptanmamıştır ya da çözüm olarak ileri sürdüklerimiz uygulanabilir de- neden sonuçlanmıyor? Bençe, ya sorunlar bizim ileri sürdüğümüz kadar önemli de- Bugün şu soruyu sorabiliriz, nedenleri ve çözümünü saptadığımız konular

işletmelerinin yaygınlığına işaret edilebilir. Özellikle tarıma açılacak araziler sınırına ulaşmamışken de Türkiye küçük aile getirildiği halde arzulanan yönde önemli değişiklik elde edilemediği hatırlatılabilir. söylememiz. Ancak, bu tartışmanın çok eski olduğu ve sorunun eskiden beri dile

SORUNLAR VE ÇÖZÜMLERİ

TARIMSAL YAPIDAN KAYNAKLANAN

"tarım" kavramı tarımsal yapı tartışmaları genellikle "bikisel üretimle" sınırlıdır. İleri arasındaki dağılımı, bu amaçla çok ender olarak gündeme gelmiştir. Türkiye'de rabileceği halde, tarımsal millî gelirin, bikisel üretim, hayvancılık, su ve orman ürün- Tarımın alt sektörlerine göre dağılımı, alternatif bir tarımsal yapı tanımlı oluştu-

caretimizin çizdiği sınırlardır. ya" algılamamız olduğu söylenebilmek. İkinci bir dünya algılamaya kapasitemiz da dış ti- ke içinde yeni teknolojinin uygulandığı bölgelerdir. Böyle konularda seçici bir "dün- diki ya da gelişmiş teknolojinin daha yaygın kullanıldığı ülkeler hatta söz konusu ül- sal yapı tartışmaları içinde Türkiye'de "dünya" olarak algılanan teknolojinin gelişti- Türkiye'de "dünyanın" algılanış biçimi de teknoloji kavramıyla ilintilidir. Tarım-

şen siyasi güç ilişkileri, tarımsal yapının dönüşümü olarak adlandırılabilir. İndeki değişen önem, mülkiyete ve tarımın örgütlenmesine bağlı de- rinin birbirlerine göre oranları ya da zaman içinde her bir faktörün tarımsal üretim-

dan ne anladığımızı tanımlamaya çalışabiliriz. Tarımsal kaynaklar, üretim faktöre-

Üretim aracıdır, bu anlamıyla sermayedir). Günümüzdeki en önemli değişim, tarımsal üretim temel karakteristiği olan basit maliyet (toprağın) retim içindeki önemini giderek değişken girdilere bırakması, endstrileşmesidir. Ancak değişim aynı yönde olsa bile başlangıçtaki farlılıklardan ötürü varılan sonuçlar farklıdır. Dünyada tek tür tarımsal yapıya doğru dönüşüm olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olabilir.

Tarımın endüstrileşmesi aynı ülkede bile belirgin olarak iki tip işletmenin doğmasına neden olmaktadır : Aile işletmesi ve ticari işletmeler. Aile işletmeleri için tarımın bir yaşam biçimi olduğunu, dönüşümün çok arttığı durumlarda da tarımın bir iş-ticaret olduğunu söylemektedir. Genellemeneye yapacak olursak Avrupa'da tarım daha çok bir yaşam biçimidir, ABD'de ise iş. Türkiye'de tavuk, yumurta, seracılık açısından bugün tartışmaya çalıştığımız yapısal sorunların çok büyük bir önem taşıyacağını düşünmüyorum. Oysa tahıl üretimi için aynı Şeyi söyleyemeyiz. Bu anlayışla tarımsal dönüşüm ve yapı konularına tekrar bakacak olursak, dönüşüm tarımın bir kesiminde yapısal sorunları nemsizleştirirken bir kısmında eskisinden daha önemli bir hale getirmektedir, örneğin işletme büyüklüğü teknik ilerlemenin kısıtı olabilmektedir. En ayrıcı faktörün hala toprak olduğunu söyleyebiliriz. Dönüşümün toprağın önemini azaltamadığı durumlarda yapısal sorunlar önemini korumaktadır.

DöNüşüMüN YÖNÜ

Tarımsal dönüşüm dünyanın her yerinde aynı yönde geliştiği durumlarda bile sonuçları farklı olmuştur, çünkü başlangıç durumları farklıdır. Bunun ötesinde tarımsal dönüşümde geri adım atılması söz konusu olabilmektedir. Özellikle son on yıl içinde gerek evre sorunları gerekse tarım ürünleri dış ticaretinde yaşanan kriz, tarımsal üretimde bilinen tarım dışı girdilerin kullanımının sınırlandırılmasını ödüllendirmektedir. Örneğin Avrupa Topluluğu başlangıç yıllarında yapısal iyileştirme adı altında işletme büyüklüklerinin artırılmasını ngrmşken, daha sonra küçük işletmeleri ödüllendiren politikalar uygulamaya çalışmıştır. Bunun gibi "tarımsal yapının planlamasının" en katı rneği olan eski Sovyetler Birliği ve Doğu Blk lkeleri de geri adım atmak zerebilirler.

Ancak ufukta görünen bio-teknoloji, genetik dalındaki ilerlemelerin yakın bir gelecekteki sonuçlarını, mevcut yapılarla etkileşimini, tahmin edebilmenin hayal güçlerini dahi zorlayacağı ileri sürülmektedir.

SONUÇ

İki önemli gelişme tarımımızı, diğer sektörlerimiz kadar olmasa da, zor bir sınavla karşı karşıya bırakacaktır. GATT antlaşması ve Avrupa Topluluğu ile başlıyacak olan gümrük birliği yeni bir rekabet ortamı yaratacaktır. Her iki antlaşma da Türkiye'de uygulanan tarımsal politikaları yaygın bir rekabetle karşı karşıya bırakacaktır. Liberalleşme karşılıklı gerçekleşeceği sürece, bugün ihracat yapabilen, rekabet gücü olan tarım ürünlerimizin sorunlarının sınırlı kalabileceğini düşünebiliriz. Ancak, kendine yeterlilik politikasının en yaygın uygulandığı ürünlerimiz, başta tahıllar, yapısal sorunların en biriktiği kesimlerdir. Bu alanlarda rekabet gücü eksikliği artı yapısal sorunlar ciddi sonuçlara yol açabilir.

Ancak genel bir politika olarak liberalleşme uygulanırken, yapısal iyileştirme önerilerinin de liberal politikalarla sağlanması gerekecektir. Bu açıdan yapısal sorunlara karşı önerilerin planlama anlayışı yerine stratejik olması değişiklikleri gerçekleştireceklerini umduğumuz politikacılar da tutarlılık sağlayabilecektir.

TÜRKİYE VE AVRUPA TOPLULUĞUNDA TARIMSAL YAPILAR, DÖNÜŞÜM EĞİLMELERİ VE POLİTİKALAR

Prof. Dr. Yavuz TEKELİOĞLU

Akdeniz Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

I. GİRİŞ :

Son otuz yılda nüfusu iki kat artmasına karşın Türkiye özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren tarımsal üretiminin hızla arttırarak tarımda kendine yeterli-
ğini sağlamış, tarıma dayalı endüstrilerini geliştirmiş ve dış pazarlara yönelebilmis-
tir.

Köyset tarım koşullarında gerçekleştirilen bu başarı günümüzde ağırtaşan ya-
pısal sorunlar nedeniyle geniş ölçüde tehdit edilmekle ve sorun kamu güçlerinin sü-
rekli dikkatleri dışında kalmaktadır.

Bu kısa çalışma, tarihsel bir mirasın ürünü olan tarımsal yapıların günümüz
Türkiyesi ile Avrupa Topluluğu'ndaki durumlarını belirleyerek, küreselleşme olarak
tanımlanan bir yenden yapılanma sürecinde tarımsal yapılardaki dönüşüm eğilim-
lerini araştırmayı, özellikle Türkiye'de uygulanan yapısal politikaları da irdelilerek
bazı temel öneriler getirmeyi amaçlamaktadır.

II. TARIMSAL YAPILAR

"Toprak Reformunun Yirmilili Asrı, Karşılaştırmalı Bir Analiz" (1) başlığını ta-
şıyan önemli yapıtında, Elias H. TUMA "Tarımsal Yapı" kavramını çok ayrıntılı bir
biçimde incelemektedir. TUMA'ya göre tarımsal yapı: Toprak Tasarrufu (land tenu-
re), kültür paterni (pattern of cultivation) ve işleme öçeği ile işleyiş biçiminden (sca-
le of operation, terms of holding) oluşmaktadır. Bu çalışmada tarımsal yapı daha
çok birinci ve üçüncü sektörleri açısından değerlendirilecektir.

1. Türkiye ve Avrupa Topluluğu'nda Tarımsal Yapılar

Köyset tarımın tipik özelliklerini taşıyan Türk tarımında küçük aile işletmeleri
egemendir. Nitekim "1991 Tarım Sayımı" (2), geçici sonuçlarına göre, tarımımızda-
ki toplam 3.966.822 işletmeden % 67'si 5 hektardan (ha) küçük olup bunların işle-
nen alanlardaki payı % 22'dir.
İkinci önemli grup olan 5 - 10 ha arası işletmeler ise, toplamın % 18'ini, işle-
nen alanların ise % 19,9'unu oluşturmaktadır. Böylece günümüzde Türk Tarımında-
ki işletmelerin % 85'i, 10 ha'dan küçük olup, bunların işlenen topraklardaki payı ise
% 42'dir.

1. Elias H. TUMA, "Twenty six Centuries of Agrarian Reform, a Comparative Analysis"
Berkeley 1965, ss.8 - 14.
2. 1991 Tarım Sayımına ilişkin veriler, Devlet İstatistik Enstitüsünden sağlanmış geç-
ci verilerdir.

Avrupa Topluluğu'nda ise (AT) 1987 verilerine göre mevcut 6.929.000 işletmeden % 66'sı, 10 ha'dan küçük olup, bunların işlenen alanlardaki payı % 4,2'dir (3). Bu veriler gerek Türkiye'de ve gerekse AT'da söz konusu işletmelerin önemli yer kapladıklarını göstermektedir. Ancak AT'da bu işletmelerin tarım alanlarındaki payı ülkemizdekine ancak 1 / 3'ü kadardır.

1 – 10 ha işletme grubunun AT'da en yoğun olduğu ülkeler, özellikle Akdeniz ülkeleri olup sırasıyla Yunanistan (% 89.4), Portekiz (% 87.5), İtalya (% 84.8) ve İspanya'dır (% 72.3). En az yoğun olduğu ülkeler ise Danimarka (% 1.7), İngiltere (% 13.5), İrlanda (% 16.1), Fransa (% 18.2) ve Lüksemburg'tur (% 18.9).

10 – 20 ha arası işletmeler Türkiye'de toplam işletmelerin % 9.7'sini ve işlenen alanların % 21'ini oluşturdukları halde, AT'da işletmelerin % 13.5'ini, toprakların ise % 13.5'ini oluşturmaktadır.

İşletme büyüklüğü 20 – 50 ha olan 173 744 işletmemizin toplam içindeki % 4.4'lük payı, işlenen alanlarda % 19.8'e yükselmektedir. AT'da ikinci önemli grubu oluşturan bu işletmeler toplamın % 13.7'sini, alanların ise % 25.7'sini oluşturmaktadır.

Sonuncu grup olan 50 ha'dan büyük işletmelerin 1991 yılında ülkemizdeki işletmelerin % 0.9'unu, işlenen alanların ise % 17.1'ini oluşturdukları görülmektedir. Topluluk tarımında özel bir konuma sahip olan bu işletmeler, toplam işletmelerin ancak % 6.8'ini oluşturdukları halde işlenen alanların % 48.6'sını kaplamaktadır.

Topluluk ülkeleri arasında 50 ha + grubu işletmelerin işlenen alanlardaki payları en yüksek olanlar, başta İngiltere olmak üzere (% 82.8), İspanya (% 44.5). Bu işletme grubunun işlenen alanlardaki payı Yunanistan (% 10), Hollanda (% 19.6) ve Belçika'da (% 25.8) ise daha azdır.

1991 Tarım sayımı geçici sonuçlarına göre Türk tarımında ortalama işletme büyüklüğü 5,9 ha olup bu rakam AT'da 16,5 ha'a yükselmektedir. Türkiye'de ortalama işletme ölçüğü AT'na göre üç kat daha küçük olmasına rağmen Yunanistan'dan (5,3 ha) büyük, ancak İtalya (7,7 ha) ve Portekiz'den (8,3 ha) küçüktür. Bu değer en büyük olduğu AT ülkeleri İngiltere (68,9 ha), Lüksemburg (33,2 ha), Danimarka (32,5 ha), Fransa (30,7 ha) ve İrlanda'dır (22,7 ha).

Sonuç olarak günümüzde Türk Tarımsal Yapısının AT'na göre çok sayıda işletmenin varlığı ve küçük ölçeklerle farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu, küçük işletmelerin geniş ölçüde egemen olduğu bir tarımsal yapıdır.

2. Tarımsal Yapılarda Dönüşüm

Türk Tarımında yapısal gelişmelerin analizi için tarım sayımı sonuçlarına başvurmak gerekmektedir. Yasa ile tarım sayımı gerçekleştirme görevinin kendisine verildiği Devlet İstatistik Enstitüsü günümüze dek altı sayımı gerçekleştirmiştir. Bunların yanısıra 1950 sayımının bir devamı olan ve aynı kurumca gerçekleştirilen 1952 Sonbahar Anketi ile, Devlet Planlama Teşkilatının Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Merkezinin 1973 anketine dayanarak hazırladığı araştırma bu alanda başvurulabilecek diğer iki referanstır.

3. Avrupa Topluluğu'na ait veriler için Bkz. "La situation de l'agriculture dans la Communauté, Rapport 1992", Bruxelles, Lüksemburg, 1993.

Anlamli bir analiz için 1952 ve 1973 anket sonuçları ile 1980 ve 1991 Tarım Sayımı sonuçlarına başvurmak daha rasyonel olacaktır. Çünkü 1963 tarım sayımı nadas alanlarını kapsamamakta, 1970 sayımı da işlenen alanlarda önemli ölçüde eksik bildirim içermektedir.

AT ile ilgili bilgiler için ise yıllık tarım raporları gerekli referansları oluşturmak-
tır.

a. İşleme Sayı ve Büyüklükleri

Tarım işlemlerinde sürekli gelir artışı ancak işleme sayılarının azaltılması katalanların da ortalama ölçülerinin büyütmeleri ile sözkonusu olduğu halde, Türk tarımında işleme sayıları sürekli artmaktadır. Nitekim 1952 – 91 arası bu artış % 57 olup, 1.439.022 işlemeye ulaşmaktadır. Ekonomik gelişme ile gelişmiş bir görünüm sergileyen bu olgunun özellikle 1980 sonrası da yaşanması çok ilginçtir. Geçekten 1980 – 91 arası toplam işleme sayısı % 11.5 artarken (411 007), 5 hadan küçük işleme sayılarındaki artış ise % 22.3'tür (484 587). Bu gelişmeler piyasa ekonomisine geçiş ve uygulanan anti-enflasyonist para politikalarının sözkonusu dönemde iç ticaret hadlerini önemli ölçüde tarım aleyhine dönüştürmekle birlikte, küçük üreticiliği tasfiye edemediğini, daha da önemlisi küçük üreticiliğin boyutlarını büyüterek sürdürdüğünü göstermektedir.

Anılan dönemde 50 ha + işlemlerde küçük bir yoğunlaşma gözlenmekte olup bunların gerek sayıları (7259), gerekse işledikleri alanlarda (1.272.162 ha) artış sözkonusudur. Diğer gruplarda (5 – 50 ha) yer alan işlemlerin sayılarında küçük bir azalma (– 83 839) gözlenmekteyse de işledikleri alanlardaki azalma (– 1.418.463 ha) daha önemlidir. Bu da sözkonusu işleme gruplarında ortalama ölçülerin 1980 değerlerinin altına düşmesini gerektirmiştir.

Tarım işlemlerinde günümüze yaşanan bu olumsuz dönüşüm tarımımızda ortalama işleme büyüklüklerinin sürekli küçülmesine neden olmuştur. Nitekim 1952'de 7,7 ha olan ortalama işleme büyüklüğü, 1980'de 6,4 ha'a, 1991'de de 5,9 ha'a düşmüş bulunmaktadır.

Genelde kaynağını kırsal kesimde giderek artan demografik baskı, miras ilkesi ve tarımda sonuçsuz kalan yapısal reform çabalarından alan ayrıca tarım dışı istihdam olanaklarındaki sınırlı gelişme ile de beslenen bu nicele artış Türk tarımında verimli işleme ölçümlerinde, örneğin makinalaşmada büyük kapasite yaratmakta, maliyetleri yükseltmekte ve finansman sorunlarını artırmaktadır.

AT'da ise tarım yapılarındaki dönüşüm işleme sayılarının giderek azalması ve ölçülerin büyümesi başka bir deyişle yoğunlaşma yönündedir. Nitekim yeni katalanlara rağmen işleme sayılarındaki azalma 1967 – 87 dönemi iki milyon aşmakta, 50 hektarın üzerindeki işlemlerin işlenen alanlardaki payı ise aynı dönemde % 25'ten % 45,6'ya yükselmektedir. Bu dönüşüm ortalama işleme büyüklüğünü Yunanistan İspanya ve Portekiz'in katılımlarına rağmen yirmi yılda 11,4 ha'a yükseltmiş bulunmaktadır.

b. Tarımsal İşlemlerde Parçalanma

Türkiye'de sağlıklı tarımsal yapının bir diğer göstergesi de tarımsal işlemlerin birçok parçadan oluşması ve bunların dağınık tarlalar halinde bulunmasıdır. Düzgün şekilli olmayan bu parseler etkin kültürlü engellemektedir. Son tarım sayı-

mı sonuçları bu konuda 1980'e göre hafif bir iyileşmenin olduğunu göstermekteyse de gelişmeler yine de endişe vericidir. Nitekim 1970 ve 1991'de tek parselden oluşan işletmeler, toplam işletmelerin yine % 14.6'sını kapsadıkları halde, 6 ve daha çok parselli işletmelerin payı aynı dönemde % 32.2'den % 33.9'a yükselmiş bulunmaktadır. İşletme başına düşen ortalama parsel sayısı ise 1970'te 5 iken, 1980'de 6,4 ve 1991'de de 5,4'tür. Son tarım sayımına göre işletmelerimiz 21 524 200 parçadan oluşmakta olup, ortalama 13,8 parselde 50 hektarın üzerindeki büyük işletmeler parça sayısının en yoğun olduğu işletme grubudur.

Kaynağı ne olursa olsun arazi kayıpları nedeniyle üretimin azalmasına, parseller arası uzaklık nedeniyle de maliyetlerin yükselmesine neden olan parçalanma tarımımızda verimi büyük ölçüde düşürmektedir.

c. Toprak Tasarruf Sistemi

1991 Tarım sayımının toprak tasarruf biçimi konusundaki bilgilerine henüz sahip olmamakla birlikte, önceki sayımlar ülkemizde egemen işleyim biçiminin doğrudan işleyim olduğunu göstermektedir. Nitekim 1980'de ailelerin % 90,8'i, topraklarını bizzat işlemekte, % 9,2'si ise kiracılık ve ortakçılıkla uğraşmaktadır. Topraksız çiftçi aileleri konusunda 1980 sayımında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Toprak rejimi konusunda DPT araştırması daha gerçekçi ve ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre Türkiye'de toprak işleyen hanelerin üçte biri (% 34), ülkede işlenen toplam arazilerin dörtte birinde (% 26) kiracılık yada ortakçılık yapmaktadır. Çiftçi ailelerin % 13,3'ü topraksız olup tarım işçileri ile bu oran % 22'ye yükselmekte, doğrudan işleyim halinde bulunan ailelerin oranı ise % 78'e ulaşmaktadır (4).

Bu arada önemle belirtilmesi gereken, kiracılık ve ortakçılıkla işleyim biçiminin özellikle büyük işletmelerde (100 ha +) yaygın olmasıdır. Nitekim bu işletmeler sahip oldukları toprakların % 50'sini bu biçimde işletmekte olup, bu da ortakçılık ve kiracılıkla işletilen tüm alanların % 27'sini oluşturmaktadır. (1 456 755 ha) (5).

Bu olgu ülkemizdeki büyük tarımsal işletmelerin büyük kesiminin düzenli ve toplu işletme olmaktan çok, sahiplerine rant sağlayan büyük toprak mülkleri olduğunu göstermektedir.

Önemli sosyo-ekonomik sakıncaları bulunan kiracılık ve ortakçılık biçimindeki bu işleyim şeklinin Türkiye tarımında gelişen kapitalistleşme süreci ve kırsal kesimdeki demografik baskı sonucu günümüzde boyutlarını daha da arttırması muhtemeldir.

III. TÜRK TARIMINDA YAPISAL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI

Türkiye'de tarımsal yapı sorunları üzerinde belirli bir devlet politikası olmadığı için uygulamalar genellikle yönetimdeki hükümetlerin politik eğilimlerine göre farklılık göstermektedir. Bu politikalar tarımsal yapıları ya toprak reformu uygulamalarıyla iyileştirmeye çalışmakta, yada kamu güçlerinin çok az yada hiç müdahalesi olmadan kendi halinde gelişmesine bırakmaktadır.

(4) Oktay Varlier, "Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü" DPT Yayın No: 1636, Ankara 1978 s.47.

(5) Ibid. ss 15-16.

1. Geçmişte Alınan Önlemler : Toprak Reformu Çabaları (6)

Tarımda yapısal değişimi amaçlayan iki toprak reformu girişimi farklı dönemlerde ve farklı sosyo-ekonomik koşullarda gerçekleştirilmekte birlikte, ikisinin birleşiklikleri nokta karşılaştıkları politik dengedir.

a. Çiftçiyi topraklandıran kanunu

Çıkarılmasına gösterilen tepkilerle tek partili yönetim sistemini sona erdiren 1945 tarih ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK), daha sonra radikal maddelerinin kaldırılması üzerine (1950) ölü doğmuş ve bu şekilde 1973 yılına kadar uygulama alanı bulmuştur.

Toprak reformundan çok bir tapulama yasası gibi uygulanan ÇTK ile 45000 aileye yaklaşık 2 200 000 ha toprak dağıtılmıştır. Daha çok devlete ait gayir ve mera-ların dağıttığı bu uygulama, toprak - insan ilişkilerini düzeltmekten uzak kalmıştır. Nitelikli dağıtımda ötekilerin küçük tutulması (51.5 dekar), yeter gelişli tarımsal aile-işletmelerinin oluşturulmasına olanak tanımadığı gibi, tarımsal yapıdaki küçük işlet-me egemenliğini arttırmış ve 28 yıllık uygulama sonucu ÇTY geride daha çarpık bir tarımsal yapı ve sınırlı kaynak bırakarak yürürlükten kalkmıştır.

b. Toprak ve tarım reformu kanunu

Toprak reformu 12 Mart 1971 sonrası da önemini korumuş ve 25 Haziran 1973'te 1757 sayılı "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" (TTBK) çıkarılarak 1 Kasım 1973'ten itibaren Şanlıurfa ilinde uygulamaya konulmuştur. Yasanın çıkarılmasında önce Anayasanın 38. maddesi de değiştirilerek kamulaştırılmalarda vergi değeri esası getirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu miri toprak rejimi dışında kalan Güney Doğu Anadolu Bölgemiz, toprak dağılımının en adaletsiz olduğu ve feodal ilişkilerin günümüzde de varlığını sürdürdüğü bir bölge olduğundan reform çalışmalarına öncelik oluşturmış ancak uygulama beş yıl sürülmüştür. Değişik hükümetlerin farklı yaklaşımlarına ko-nu olan TTRK çıkarılışındaki bir şekil hatası nedeniyle 10 Mayıs 1977 tarihinde Ana-yasa Mahkemesince iptal edilmiş, yeni yasanın çıkarılması için hükümete bir yıl sü-re tanınmıştır. Yasanın iptalinden kısa bir süre sonra da Anayasanın 38. maddesi tekrar değiştirilmiş bu defa kamulaştırmalarda piyasa değerinin (rayiç bedel) esas alınması kabul edilmiştir. İptal işlemini takip eden bir yıl içinde yeni bir yasa çıkarı-lamayınca, bir şantiye haline dönüşen Şanlıurfa'da reform çalışmalarını yasal olarak durmuştur.

Reformist ve demokratik bir toprak reformunun temel niteliklerine sahip olan 1757 sayılı yasanın uygulamasında kamulaştırmalar en sorumlu aşamayı oluştur-muştur. Herşeye rağmen 1 616 090 dekarı kamulaştırılan olmak üzere hazineye ge-çen arazi miktarı ile, dağıtılabilicek arazi miktarı yaklaşık 2 660 000 dekara ulaş-mıştır. Toprak isteminde bulunan 75 900 aileden 1218'i topraklandırılmış, dağı-tılan toprak miktarı ise 230 897 dekarla sınırlı kalmıştır (7). Oysa Bir İtalyan toprak

(6) Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz: Yavuz Tekelioğlu "Toprak Reformu ve Türki-ye Uygulamaları" Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sa-yı 2, Aralık 1983, ss. 13-57.

(7) TC Başbakanlık Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı Bölge Başkanlığı, "Urfa Faaliyet Raporu" Urfa 1978.

reformu uygulamasında 1950 – 58 dönemini içeren ilk sekiz yılda topraklandırılan aile sayısı 108 000, dağıtılan toprak miktarı ise 6 100 000 dekadır (8).

Ayrıca yasanın iptali ile dağıtılan topraklar da geri alınmış, devletçe kiraya verilerek işletilmeye başlamıştır. Böylece Türkiye'nin bu ikinci toprak reformu girişimi de sonuçsuz kalırken, ulusal kalkınmayı hızlandırıcı tarımsal yapı yine kurulamamış ve en önemlisi Güney-Doğu Anadolu Bölgesinin kaderini değiştirebilecek bir tarihi fırsat kaçırılmıştır.

2. Bir Yapısal Dönüşüm Aracı : Arazi Toplulaştırması

Avrupa Topluluğunda tarımda ilk yapısal eylem girişimleri arazi toplulaştırılması konusunda odaklaşmıştır. Toplulaştırma sonucu AT ülkelerinin çoğunda üretim % 20 – 30 arasında artmış (Fransa'da % 50), işletme giderlerinde ise % 10 gerileme olmuştur (9).

Ülkemizde bir toprak reformu uygulamasının gerçekleştirilemeyeşine karşın, parçalanmayı engelleyici yasal düzenlemelere de gidilememiş, toplulaştırma konusunda ise herhangi bir etkinlik sağlanamamıştır.

Önce Toprak – Su ile başlayan daha sonra da Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne sürdürülen toplulaştırma faaliyetleri sembolik olmadan öteye gidememiş, 1961 – 92 yılları arası gerçekleştirilen 176 proje ile sadece 120 000 ha arazinin toplulaştırılması yapılabilmıştır. Bu miktar, işlenen alanlarımızın yaklaşık binde beşini oluşturmakta ve yılda ortalama 4000 hektarlık alanı kapsamaktadır. Oysaki AT'da toplulaştırma çabalarının yoğunluk kazandığı belirli dönemlerde yılda ortalama olarak Fransa'da 500 bin hektar, Almanya'da 300 bin, İspanya'da 180 bin, Hollanda'da 50 bin ve Yunanistan'da 15 bin hektarlık alanda toplulaştırma yapılmıştır (10).

Türkiye bu tempo ile giderse sadece sulanabilir alanlarımızın toplulaştırılabilmesi için 2100 seneye ihtiyaç vardır. Bu alanda AT örnek ülkelerinden birisi olan Fransa'da 1945 – 80 arası toplulaştırılan arazi miktarı 11 milyon hektar olup işlenen alanların % 64'üne eşittir (11).

Fransa 1960'da çıkarılan ve 1962'de tamamlanan "Tarımı Yönlendirme Yasası" ile yapısal politikaları yaşama geçirmiştir. Tarımsal İşletme Yapılarının Düzenlenmesi için Ulusal Merkez (CNASEA), Tarımsal Yapıların İyileştirilmesi için Sosyal Eylem Fonları (FASASA), ve Kırsal Yerleşim ve Arazi Düzenleme Kurumları (SAFER) bu çerçevede oluşturulan başlıca örgütlerdir. SAFER'ler tarımsal yapıların iyileştirilmesi, işletme ölçeklerinin genişletilmesi, toprağın kültüre açılması ve çiftçilerin yerleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Tarım topraklarında öncelikli satınalma hakkına sahip olan SAFER'ler, kırsal kesimde bir anlamda toprak bankası gibi görev yapmakta ve müdahaleleri ile toplulaştırma faaliyetlerini kolaylaştırmaktadırlar (12).

(8) King Russel, "Land Reform, Italian Experience" London – Butterworth, 1973 s.59.

(9) OECD, "Structural Reform Measures in Agriculture" Paris 1972, ss.24-30

(10) Ibid, s.25,

(11) F. Houillier, "Structures foncieres et exploitations agricoles" Notes ek études documentaires, NO:4655 - 56, Şubat 1982, s.60,

(12) Pierre le Roy "L'avenir de l'agriculture française" Presse Universitaires de France, Paris 1980, ss. 42 - 48.

hiplerine iade edilmekle birlikte devletin elinde halen dağıtıma hazır topraklar olup, kiraya verilmektedir.

Topraksız çiftçilerin durumu ne olacaktır? Devlet toprak dağıtımını gerçekleştirecek midir? GAP'ın nihai faydalanıcısı olan büyük toprak sahiplerinin bir kısım toprakları kamulaştırılacak mıdır? Ne tür tarımsal işletmeler kurulacak, bölge çiftçisi sulu tarım konusunda nasıl eğitilecektir? Bütün bunlar tartışılması ve aşılması gereken temel sorunlardır.

Sonuç olarak tarımsal yapıların iyileştirilmesi, toprak - insan ilişkilerinin iyi kurulmaması halinde Güney Doğu Anadolu Projesi'nin bölgedeki sosyo - ekonomik dengesizlikleri arttıracığı söylenebilir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin tarım sektöründe gerçekleştirdiği önemli başarılarına rağmen günümüzde küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük kesimi yeter gelir sağlamaktan uzaktır. Bu durum ülkemiz tarımının yapısal sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Küçük işletme egemenliği ve parçalanmanın tanımladığı bu bozuk tarımsal yapı Avrupa Topluluğununkinden çok farklı olup, gelişme eğilimi de endişe vericidir: İşletme sayılarında sürekli artış, ölçeklerde küçülme ve aşırı parçalanma...

Durumu iyileştirmek için yaşama geçirilen yapısal politikalar ise gerekli dönüşümü gerçekleştirememiştir. Nitekim iki toprak reformu çabası karşılaştığı politik dirençler nedeniyle başarılı olamazken, toplulaştırma etkinlikleri de sembolik kalmıştır.

Tüm bu olumsuz gelişmeler Türk tarımında yeniden bir yapılanmayı kaçınılmaz kılacaktır. Bu yapılanma uluslararası konjonktür ve tarım piyasalarındaki yeni oluşumlar ışığı altında, ulusal makro ekonomi politikalarına entegre olmuş yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çerçevede oluşturulacak yapısal politikalar ivedilikle aşağıdaki çözümleri getirmelidir:

- Toplulaştırma etkinlikleri hızlandırılmalı, toplulaştırma çok iyi örgütlenmiş tek bir kurumca gerçekleştirilmelidir.
- Tarım topraklarındaki parçalanmayı sınırlandırmak için Medeni Kanunun mirasla ilgili hükümlerinde gerekli değişiklikler yapılmalı, ayrıca her bölge için minimum ve maksimum işletme ölçekleri belirtilmelidir.
- Toprakların satış ve mirasla devrinde öncelikli satın alma hakkına sahip kurumlar oluşturulmalıdır. İsmi ister toprak ofisi ya da bankası olsun Fransa SAFER örneği bu kuruluşlar ülkemizdeki tarım toprakları piyasasının düzenlenmesi ve tarımsal yapıların iyileştirilmesi için kaçınılmazdır.
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP yaşama geçirilmeden önce kesinlikle bir toprak reformu yapılmalıdır. Aksi halde proje bölgedeki gelir dağılımını daha da dengesizleştirecektir.
- Tarımda yeniden yapılanma bir devlet politikası olmalıdır.

TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

H. U. Öğretim Üyesi

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Tabii konuşmacının bir tanesi teorik, diğeri de pratik, yani uygulamayla ilgili konuşunca tartışmacılara çok fazla bir şey kalıyor. Ama tabii biz görevimiz icabı bir şeyler söylememiz gerekiyor, söyleyeceğiz. Ben Sayın Halis Akder ile söze başla-mak istiyorum. Sayın Akder, "Tartışsal yapılar nedir?" diye sordu; tabii aslında ba-na sormadı, kendi kendine sordu ama, benim de katamda böyle yapılmış hazır bir tanım yok. Tanım yok da, yapı dendiği zaman, bizim aklımıza doğa, insan ve ser-maye üçgeni ve bu üçgenin yöneldiği amaç gelmektedir. Bu bakımdan kanımca, ta-rimsal yapının en önemli unsuru üretim fonksiyonudur. Biz Türkiye'de üretim fonk-siyonunu çok iyi tanımlarsak ve üretim fonksiyonunda nelerin gitmediğini yakalar-sak, galiba Türkiye'de tarım kesiminin yapısal sorununu da çekip ortaya çıkarabili-riz; öyle düşünüyoruz.

Üretim fonksiyonu, ürünle üretim faktörleri arasındaki ilişkidir. Biliindiği gibi, üç tane faktör vardır, bu faktörlerin önemi zaman içerisinde nisbi olarak değişir. –Sa-yın Akder de bu konuya değindi – ve bu değişimin motoru da teknolojidir. Teknolo-jiğin gelişme, insan ve doğa faktörünü arka plana iterek, sermaye faktörünü ön pla-na çıkarmaktadır. Ben konuşmacıların dindikleri konuya geleceğim, ancak oraya gelebilmek için ne demek istediğimi, Fransa örneğiyle anlatmaya çalışacağım. Ni-çin Fransa örneği? Çünkü Fransa doğal koşullar bakımından, insan kaynakları ba-kımından Türkiye'ye endüstrileşmiş ülkeler içerisinde en çok benzeyen ülke duru-mundadır. Fransa'da son 10 yıl içerisinde, teknolojik gelişmeler sonucunda toprak faktörü işletmelerin sabit sermaye yatırımları içindeki payı, yüzde 54'ten yüzde 36'ya düştü. Buna karşılık, yine son 30 yıl içerisinde endüstri kökenli ara girdilerin payı –burada sabit sermayeyi bir kenara bırakıyorum – yüzde 25'ten yüzde 45'e çık-tı. Bunun sonucunda ne oldu? Fransa'da son 30 yıldır tarımda çalışan kişi başına verimlilik yilda ortalama yüzde 5 arttı, birim alana, yani hektara verimlilik yilda orta-tama yüzde 4 arttı. İşletmeler 10 hektardan 30 hektara yaklaştı. Bir kişinin besleye-bileceği insan sayısı da 10 kişiden 30 kişiye yükseldi. Bu tabii ABD'de çok daha faz-la; çünkü, orada işletme alanları çok daha geniş.

Türkiye'de ne oldu? Yani, bu örnekleri niçin verdim, Türkiye ile bir karşılaştı-r-ma yapabilmek için. Türkiye'de de son 30 yıldır ya da daha yoğun olarak 20 yıldır bu yönde bir gelişme vardır, gelişmenin yönü aynıdır; fakat, öyle gelişmeler yakalı-yoruz ki, Avrupa'daki gelişmenin tam tersi gelişmeler yakalıyoruz. Örneğin, Sayın Tekelioğlu bol bol örneklerini verdi işletmelerle ilgili olarak, Avrupa'da işletmeler bü-yürken bizde küçülmüştür. Bu konu sabahın da tekrar tekrar söylendi. Bizim öyle bir tarımımız var ki, Avrupa'da –Akder Hoca söyledi – küçük işletmeler destekleni-yor. Yani tersi bir gelişme mi oldu? Hayır. Küçük işletmelerin desteklenmesinin, ya-nı doğrudan örneğin 20 hektarın altında bulunan öteki tahıl üreten işletmelerde yüz-

de 15 nadas zorunluluğu getirdi, 20 hektarın altında yok; onlar desteklenmiyor. Niçin? Küçük işletmelere dönülsün diye değil, tarım kesiminde belli bir popülasyonu, belli bir işgücünü tutabilmek amacıyla. Onları orada oturtabilmek, onları oldukları yerde tutabilmek amacıyla. Yoksa üretim fonksiyonu bakımından amaçlarda bir değişiklik yoktur. Türkiye'de ne oldu? Türkiye'de 1970'ten 1990 yılına işletme sayısı, yani tarımla uğraşan hane sayısı 3,1 milyondan 4,1 milyona yükseldi. Yani Avrupa'nın tam tersine gelişme, topraklar küçülüyor. Yüzde 25 oranında ortalama işletme ölçüğü küçülmüştür 20 yıl içerisinde. Yani, burada şu sonuca ulaşmak istiyorum : Türkiye'de toprak teknolojik gelişme sonucu henüz ikinci plana atılabilmiş bir üretim faktörü değildir. Tarımsal yapıların yönünü, dönüşümün yönünü belirleyen temel faktör olmaya devam etmektedir. Neden? Çünkü öteki faktörler yeterince gelişmemiştir. Elbette ki gelişmiştir, bunları inkar etmeye imkan yoktur, traktör sayısı artmıştır, hektara kullanılan gübre miktarı artmıştır, örneğin 1 ton buğday elde etmek için 1970'lerde 1 kilogram gübre gerekirken, günümüzde 150-200 kilogram gübre kullanılmaktadır. Yani elbette böyle bir değişme olmuştur; ancak, Türkiye'deki üretim faktöründe henüz toprak faktörü ikinci plana atılmamıştır. Yani, bu durum gözardı edilerek getirilecek çözümlerinde yanlışlıklar olur kuşkusunu taşıyorum.

Örneğin, Halis Beyin öncelik olarak ortaya koyduğu, günümüzün sorunu rekabet ve uyum, çok doğru. GATT görüşmeleri sonuçlandı. Daha serbest bir piyasa düzeni ortaya kondu, çok çok fazla serbesti değil ama, serbest bir rekabet sistemine doğru bir gidiş var. Bizim de bu yapıya bir uyum göstermemiz gerekiyor, zaman içinde. Ama biz bu uyumu nasıl sağlayacağız? Biz yapısal sorunları çözebilirsek sağlayacağız. Şunu da ilave etmek gerekiyor belki : Türkiye'deki 4 milyon çiftçinin emin olun çok büyük bir bölümü, öteki kesimler onlara seçenek sunmadıkları için tarım kesiminde kalmaktadırlar ve rantabl olmayan, marjinal arazilerde üretim, geçimlik üretim yapmaktadırlar. Bu insanlar, öteki kesimlerde istihdam olanakları geliştiği ölçüde elbette ki öteki kesimlere doğru kayacaktır. Dolayısıyla tarımda çalışan insan sayısı da azalacaktır.

Şimdi yeniden uyum sorununa döneceğim; çünkü, en önemli sorun olarak ortaya kondu. GATT Anlaşması aslında ABD ile AT arasında varılan bir anlaşmadır. AT, ABD'ye 1992 tarım reformuyla belli ödümler vermişti; ancak, ödümler yetmediği için, ödümlerin bir kısmı da Japonya ve Güney Kore üzerinden verilerek anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşma Türkiye gibi ülkelere ne getirmektedir? Bu anlaşmanın birinci boyutu, bir defa üçüncü dünya için yıkıma doğru gidiştir. Çünkü oligopolistik bir piyasa doğmaktadır. Çünkü, anlaşmada bu iki tarım devi, yani ABD ve AT, özellikle büyük ürünlerde –büyük ürün dediğim, insanların temel gıda maddelerinde, tahıl ürünlerinde ve de hayvansal ürünlerde– birbirlerine sürekli olarak danışacaklardır ve aralarında belli bir görülmeyen anlaşma oluşacaktır. Yani 1980 öncesinde Atlantik'in iki yakasındaki gözükmeyen, görünmeyen, yazılı olmayan bir anlaşma doğacaktır. Bundan ithal eden ülkeler zararlı çıkacaktır, çünkü fiyatlar yükselecektir. Bundan, Türkiye gibi ihracat potansiyeli olan ülkeler de zarar görecektir, çünkü piyasayı bu iki dev paylaşacaklardır. Türkiyenin, geleceği çok fazla olmayan marjinal ürünlerde piyasa bulup da ihracatını çok fazla geliştirmesi mümkün değildir. Türkiye'nin de büyük ürünlerde piyasada söz sahibi olabilmesi için uyum sağlayabilmesi için, kendisi gibi olan ülkelere güç birliğine gitmesi gerekirdi, ki gidemedi maalesef.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

BAŞKAN – Eftendim, Sayın Şahinöz, Sayın Şahinöz'e bu gerçekçi açıklamaları için teşekkür ediyorum. Ama şunu söyleyeyim, kim başkanlığı ele geçirirse, imtiyazlı vatandaş olarak davranıyor. Bu nedenle ben de başkanlığı bir kere ele geçirdim, izin verirse-niz ben de birkaç şey söylemek istiyorum. Çünkü burada çok değinildi, ama giderek o yapsal bozulmanın gerisinde bir olay var ki kimse değinmedi, onu belirtmek istiyorum, o da şu : Türkiye'de tarımda işleme ögeleri küçülüyor, çünkü köy kesiminde nüfus artışı o kadar hızlı ki, bu hızlı nüfus artışı kent kesimi gekemeyince köyde kalıyor ve zorunluluk dolayısıyla o toprak parçalanması olayı ortaya çıkıyor. Türkiye öncelikle diğer tarımını ayakları üstüne getirmek istiyorsa, köydeki hızlı nüfus artışına bir çözüm getirmesi gerek. Çünkü, bütün araştırmalar gösteriyor ki, nüfus doğum oranının en hızlı olduğu kesim geleneksel köy kesimi. Yani makineyle üretim yapan tarım kesimi değil, geleneksel köy kesimi. Bu nedenle, zaten küçük topraklı olan da o, parçalanma orada ortaya çıkıyor. Bu birinci nokta.

İkinci nokta, etendim hep küçük işletmeleri söylüyorsunuz ama, bir de şu var : Türkiye'de diğer tarım topraklarının kullanımına bakarsanız, genelde tarım topraklarının yarısına yakını –yanılmıyorsam– kullanılan 100 dekarın üzerindeki işletmeler. Öbürünün sayısı çok, fakat diğer taraftan da üretimi çok. Piyasaya gelen ürünü belirleyen –birkaç ürün dışında– büyük işletmelerdir. Yani bugün buğdayda küçük işletme ürettim yapıyor ama, piyasaya gelen üründe onun payı yok. Esas rekabete girecek olan piyasa için üretim yapan diğer büyük işletme. Küçük işletmeler, bütün çay, tındık, çiçekçilik gibi alanlarda piyasaya giriyorlar. Onun dışındaki üretimler neler?.. Ama 100 dekarın üzerinde, tarım topraklarının yarısına yakını kullanan kesim, aslında rekabete girecek olan kesim. Çünkü o tümüyle pazar için üretim yapıyor. Yani, sanyorum ki bu rekabet gücünü artırma konusunda düşünürken, bu nokta göz önünde tutulmak gerekiyor.

Prof. Dr. Oğuz YURDAKUL

Ç. U. Öğretim Üyesi

Değerli izleyiciler, hepimize saygılar sunarak konuşmaya başlamak istiyorum. Değerli son derece değerli, kapsamlı, gerçekli bildiri dinledik ve iki bildiri sahibine de teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Yaklaşmaları birbirinden çok farklıydı. Sayın Halls Akder kuramsal açıdan konuya yaklaştı, Sayın Tekerlioğlu, işleme yapısındaki dönüşüm konusuna ağırlık vermeyi tercih etti. Yalnız, her ikisinde de dikkat ettim, konuya tarımsal yapı dönüşümü ya da tarımsal dönüşüm denince ne anlaşılır diye başladılar. Sayın Tekerlioğlu, bir Amerika literatüründen okudu. Sayın Akder de tarımsal yapı kavramının son derece tartışmalı bir kavram olduğunu, belirgin olmadığını belirtti. Sayın Şahinöz de tarımsal yapı denince ne anlaşılır, konusıyla hemem konuşmasına başladı. Şimdi, bu durumda tarımsal yapıda dönüşüm denince ne anlaşılır konusunda da benim birkaç cümle söylemem adeta farz oldu.

Ben de tarımsal yapıda dönüşüm deyince, iki ana başlıkta yaklaşmayı uygun görüyorum. Birincisi, tarımın ekonomik yapısındaki dönüşüm. Diğer de sosyal ve kurumsal yapısındaki dönüşüm. Tabii bu iki ana başlığın altında inceleenecek pek çok konu var. Örneğin işleme yapısındaki dönüşüm, çalışan başına düşen üretim değerindeki dönüşüm, ürün deseni ihtisaslaşmada görülen dönüşümler ya da değişimler, üretimin amacındaki dönüşümler. Yani geçimlik üretimden pa-

zara yönelik üretime, oradan endüstriye hammadde arzına yönelik bir üretime geçiş, sektörün katma değerindeki dönüşüm, sermaye yoğunluğunda ya da faktör birleşiminde görülen dönüşüm ki, konuşmacılar bundan bahsettiler. Teknolojideki dönüşüm, yani hayvan çeki gücünden mekanik güce geçiş, mekanik güçten otomas-yon düzeyi son derece yüksek bir düzeye geçiş. Yapısal gelişmeyle birlikte tarımsal girdi ticaretinde görülen dönüşüm. Sosyal ve kurumsal yapıdaki dönüşüm ya da değişim denince de, nüfus yapısındaki dönüşüm, toprak ve üretim kaynaklarının dağılımındaki bölümüşündeki görülen dönüşüm. Tarımın entegrasyonunda görülen yapısal değişim. Yani yatay entegrasyon ve dikey entegrasyonların gelişmesi. Sektör-lerarası ve sektör içi gelir dağılımında görülen dönüşüm. Hukuksal yapıdaki dönüşüm. Tarım işletmelerinin hukuki yapısındaki dönüşüm. Hatta tarımsal nüfus ve üreticilerin eğitim düzeyindeki dönüşüm gibi son derece kapsamlı, incelenmesi gerekli konular var. Ancak sayın bildiri sahiplerinin tabii bu konuların tümünü incelemeleri elbette mümkün değildi. Belirli alanlarda yoğunlaştılar ve o alanlarda gerçekten son derece yararlı bilgiler verdiler. Benim bahsettiğim diğer konulara da zannediyorum üç gün içerisinde, bildiri başlıklarına baktığımız zaman görüyoruz, geniş bir ölçüde değinilecek.

Şimdi, Sayın Akder'in söylediği bir söz var; dünyada tek bir tarımsal dönüşüm-den bahsetmek mümkün değil; gerçekten öyle. Gerçekten gelişmiş ülkelerde görülen dönüşümle az gelişmiş ülkelerde görülen dönüşüm bir defa birbirinden farklı. Gelişmiş ülkelerde görülen dönüşüm de ülkeler arasında önemli farklılıklar var. Ana yapıda olmasa bile, ayrıntılarda önemli farklılıklar gösterebiliyor. Hatta bazı dönüşüm diye adlandırabileceğimiz konuların gelişmiş ülkelerde başladığını, ama az gelişmiş ülkelerde henüz başlamadığını da görebiliyoruz. Örneğin tarımsal nüfus. Tarımsal nüfus, hepimiz biliyoruz, gelişme süreci boyunca önce giderek artar, bir noktada zirveye ulaşır, ondan sonra azalma başlar. Fransa'da tarımsal nüfustaki azalma –tabii mutlak değer olarak azalma, göreceli azalma her ülkede var– 1900'lerde başlamış. ABD 'de 1915'lerde, Japonya'da 1950'lerde, ama az gelişmiş ülkelerde henüz böyle bir dönüşümden bahsedemiyoruz bile. Çünkü o ülkelerde nüfus artışı hala –tarım sektöründe çalışan nüfus artışı– devam ediyor. Örneğin, son 20 yılda Akdeniz'in kuzeyindeki ülkelerde tarımsal nüfus yarıya düştü, hemen Akdeniz'in güneyindeki ülkelerde yüzde 20 son 20 yıl içerisinde arttı.

Bir de dönüşümle ilgili herhalde söylememiz gereken önemli bir nokta, bir ülkedeki tarımsal yapının dönüşümünü, yalnız o ülke içerisinde izlenen politikalar ya da o ülkedeki sosyal ve ekonomik değişimler etkilemiyor. Nitekim, bunu diğer konuşmacılar da özellikle Halis Akder Bey de belirttiler. Nitekim Halis Akder konuşmasının sonunda iki önemli olayın Türkiye'dek tarımsal yapıyı önemli etkileyeceğinden bahsetti. İkisi de bizim içinde olduğumuz, ama bizim dışımızda pekçok ülkeyi de ilgilendiren konu GATT Anlaşmasıdır ve Türkiye'nin 1995'te Avrupa ile gümrük birliğine girişi. Gerçekten tarımsal yapıdaki dönüşüm, ülke dışındaki faktörlerden de etkileniyor.

Tarımsal yapıdaki dönüşüm, gelişme sürecinin doğal bir sonucu. Yani ülkeler geliştikçe tarımsal yapıda da, diğer sektörlerin yapılarında da sosyal yapıda da değişimler, dönüşümler görülüyor. Bir de gelişme eğer hızlı ise, bu dönüşümlerin de oldukça hızlı olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Dünyaya baktığımız zaman, gelişme süreciyle birlikte ortaya çıkan çok önemli, belirgin değişiklikler var. Birincisi, üretim

sektöründe yoğunlaşma görüyoruz. Örneğin—gök ilginçtir, 2000 yılı için ABD'ye yönelik bir tahmin var—ABD'deki 2000 yılında işletmelerin en büyük olan yüzde 1'i toplam tarımsal üretimin yüzde 50'sini sağlayacak. En küçük yüzde 50'si ise, toplam bu yoğunlaşmayı diğer ülkelerde de görülebiliyoruz ama, Avrupa Topluluğu ya da Avrupa Birliği ülkelerinde benzer bir yapı yok. Ya da bu kadar garpıcı bir yapı söz konusu değil. ABD'deki bu tür bir yoğunlaşma, bu kadar garpıcı bir yoğunlaşma nereden kaynaklandı? İşletme yapısındaki değişimlerden kaynaklandı. ABD'de son derece geniş, dev boyutlu kapitalist işletmeler doğdu. Küçük aile işletmeleri kısmen devam etti. Orta büyüklükteki işletmeler neredeyse yok oldu. Ve bunun sonucu, böylesine büyük bir yoğunlaşma görüldü. Avrupa Birliği ülkelerinde ise bu yapı görülmüdü. Çünkü Avrupa Birliği ülkeleri, izledikleri politikalarla aile işletmelerini tamanda korumaya gayret ettiler, dev kapitalist işletmelerin doğmasını olanakları ölçüsünde engellemeye çalıştılar. Nitekim, burada Fransa lafi çok edildi, Fransa için söyleyeyim, Fransa'da son 25-30 yılda işletme sayısı yarıya indi ama, göreceği da-ğılımına baktığımız zaman küçük işletmeler azaldı, orta büyüklükteki işletmeler önemli ölçüde arttı gösterdi. Büyük işletmeler kısmen arttı gösterdi. ABD'de de işletme sayısındaki azalma aynı. İkinci Dünya Savaşının sonlarında 6 milyon işletme vardı, 1980'de 2,5 milyona düştü, yani 30 yılda yarının biraz altına indi, ama orada tersine bir durum ortaya çıktı; büyük işletmeler önemli ölçüde arttı gösterdi, orta büyüklükteki işletmelerde düşüş görüldü. Türkiye'de de üretim yoğunlaşmasından bahsetmek mümkün, ama kısmen bahsetmek mümkün, çünkü bizde işletme sayısı azalmıyor, artıyor. Büyük işletmelerde öyle gözle garpıcı bir göğalma da söz konusu su değil, ama bakıyoruz etik pilli üretiminde, yumurtla üretiminde bir üretim yoğunlaşması var. Zaman içerisinde belki Türkiye'de diğer bazı tarımsal ürünlerde benzer bir yapıyı göreceğiz.

İkinci ya da üçüncü önemli gelişme, tüm ülkelerde görüyoruz, pulni aktivite ya da çok faaliyettik. Pekçok gelişmiş ülkede tarımda çalışan kişilerin nüfusun aile gelirinin önemli bir bölümü tarım dışı faaliyetlerden elde edilmeye başlandı. Bu çok faaliyettik konusu, Avrupa'da üzerinde çok araştırma yapılan bir konu. Türkiye'de ben rastlamadım. Sadece Çukurova'da biz bir çalışma yürüttük, bir diğer çalışmayı da yürütüyoruz, birkaç ay içerisinde bitirmeye çalışacağız. Çok faaliyettikğin tarım işletme yapısına, üretim yapısına, verimliliğe etkilerini araştırarak önemli çalışmalar var. Örneğin İngiltere'de her üç çiftçiden birinin aile gelirinin yarısından fazlası tarım dışı faaliyetlerden elde edilir hale geldi.

Tarımsal üretimde işletmeleşme başlamış. Bu özellikleri ABD ve Avrupa Birliğindeki korumacılık politikalarının da etkisiyle ortaya çıktı. Bu korumacılık politikalarının sonucu olarak, temel bazı ürünlerde dünyada fiyatlar da reel anlamda bir gerileme görüldü, bu ürünler yerine yeni ürünlerin ürettiğini görmeye başladık. Artı, AT'deki nüfusun gelir düzeyinin yükselişi, tarım ürünleri açısından doyum noktasına ulaşmış olması, yeni birtakım ürünlere karşı talebini artırmaması, özellikle tropikal ürünlerde önemli üretim artışlarını doğurdu. Kivi üretimi—hepimizin tanıdığı mayve olduğu için söylüyorum—1980'li yılların başında dünyada 70-80 bin tondur, aradan 10 yıl geçti, 1990'li yılların başında 500 bin tonu aşmış, son derece büyük bir sığrama. Türkiye'de de bazı ürünlerde bu yapıyı görülebiliyoruz ürün geliştirilmiştir. Tabii ürün geliştirilmeside de bazı ürünlerde bu yapıyı görülebiliyoruz ürün geliştirilmiştir.

nün ortaya çıkmasını hemen kastetmiyorum, ama az miktarda üretilen ürünlerin de üretim miktarının hızlı bir şekilde artışını kastediyorum. Örneğin Türkiye’de mısırdaki ve soyada çıktığı bu, hemen 1980’li yılların sonunda. Nadas Alanlarını Daraltma Projesi çerçevesinde baklagillerde çıktı, özellikle mercimekte. Turunçgiller içinde altın topta ortaya çıktı, özellikle dış pazarların talebinin sonucu olarak. Meyvelerden şeftalide çıktı, çiçek üretiminde çıktı. Hayvansal ürünlerden etlik piliç ve bıldırcın üretiminde ortaya çıktı. Bu ürünler yok değildi vardı ama, üretim yapılarında, üretim miktarlarında son derece önemli gelişmeler sağlandı.

Üretim sektöründe yatay ve özellikle dikey entegrasyon büyük ölçüde artış gösterdi. Vaktim kısa olduğu için ayrıntılara giremiyorum. Sözleşmeli tarım da aslında dikey entegrasyonun bir sonucu. Kişilerin daha çok işlenmiş, özellikle son yıllarda organik özellikli, organik tarım ürünlerine karşı talebin artması, kaliteli ürünlere karşı talebin artması, sözleşmeli tarımı ya da dikey entegrasyonu geliştirdi. Organik tarım ürünlerine karşı olan talep yapısında birtakım değişiklikler oldu ve tabii faktör bileşimi değişti. Buna bütün konuşmacılar da sayın tartışmacı da katıldı. Toprağın payı giderek düşmeye başladı. Bu konuda elimde bir rakam var, ABD’de yapılan bir araştırma, teknolojik gelişme sonucu üretim değeri içerisinde toprağın payının yılda ortalama yüzde 2 oranında azalmakta olduğunu göstermiş. Tabii bu tarımda entansifleşmenin bir sonucu ve entansifleşmenin bir diğer sonucu da, tarımsal girdi kullanımında fiyat talep esneklik katsayıları neredeyse sıfıra düşüyor. Son derece katı bir talep esnekliğiyle karşılaştık bu entansifleşmenin ya da sermaye-yoğun bir tarımın doğal sonucu.

Bir diğer, gelişmiş ülkelerde görülen yapısal, nüfus yapısıyla ilgili değişim, çiftçilikle uğraşan nüfusun giderek yaşlanması. Bu AT ülkelerinde çok bariz bir biçimde görülüyor. Ve nüfusu gençleştirmek için önemli çalışmalar da yapılıyor.

Bir önemli noktayı söylemek istiyorum, gelişmeler ve politikalar dönüşümü hızlandırıyor, dönüşüm kendi haline bırakılmıyor. Örneğin Avrupa Birliği’ndeki tarımsal yapı politikaları, tarım alanlarının tarım dışı kullanımı, toprak-su ve diğer doğal kaynakların korunması, ki dönüşümle ilgili belki demin söylemeyi unuttum, çevreyle ilgili artık endişeler de tarımsal yapı içerisinde bir dönüşüm olarak dikkate alınabilir. Çünkü tarımsal üretimi çevreyi koruyarak yapma önemli bir olay olmaya başladı gelişmiş ülkelerde.

Küçük işletmelerin gelir düzeyini artırıcı yönde politikalar izlemek. Yaşlı nüfusun tarım sektöründen ayrılmasını teşvik edip, genç nüfusun tarım sektöründe kalmasını özendirmek gibi politikalar izlenerek, tarımsal dönüşümün arzu edilen istikamete doğru yönelmesi sağlanmaya çalışılıyor.

Hem Başkana hem tüm beni izleyenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

SORULAR VE YANITLAR

Abdi ÖZKÖK (Ziraat Yüksek Mühendisi) – Etendim, ben 40'a yakın senelik meslek hayatımın çoğunu toprak davalarında geçirdim. Bu söylenen kanunların he-men hemen hepsinin toprak dağıtımından itibaren, ilk gittiyi topraklandırma kanu-nunun yapılışından itibaren şu kanunların hepsinde, aşığı yükarı bulunan bir kimseyim. Onun için bunlar konuşulduka katamda bazı şeyler oğunlaştı. Bunları açıklamak ve belki de sormak gereğini duydum Sayın Başkan, çok özür dilerim. Sa-yın arkadaşlar, tarımsal yapı deniliyor, tarımsal yapının en önemli ögesi, toprak ve işlemedir. Toprak, dolayısıyla onun üzere kurulan işletmenin büyüklüğü mesele-sidir. Sayın arkadaşlarımızın hiçbirisi Türkiye'de işleme büyüklüğünün hadlerini, son kısmını ve en küçüğünün ne olması gerektiğini yine göre belirtmediler. Bu benim katamda bir düğüm olarak duruyor, bu çok önemli.

İkincisi, toprağa sahiplenme; buna toprak reformu diyoruz. Bir arkadaşımız toprak reformunu Günneydoğuda yapılıcak gittiyi topraklandırma kanunun şey sine göre bağladı. Toprak reformu sanki Günneydoğuda yapılacak bir şeymiş. Türkiye ga-pında toprağın benimsenmesi, toprağın sahiplenilmesi, toprağın bakımı, toprağın dağıtımı, parçalanması konularının kurallara bağlanıp bağlanılmayacağı konusunu açıkta bıraktılar. Bunların bir kurallara bağlanması lazım gelir. Gereği gibi parçala-nyor. Sadece, birisi de bahsetti. Medeni Kanundaki hususlar düzenlenmelidir; bunlar yeterli mi? Hayır. Toprak reformu dedikimiz, toprağın ve işletmenin kullanılmasının kurallarının ortaya konması. Bu kurallar nelerdir? İşte, sadece Günneydoğuda değil, tüm Türkiye gapında toprağın kullanılması, işlenip kullanılmaması, bakılıp bakılma-ması ve bunların kurallara bağlanması meselesidir bence. Bilmiyorum onlar ne dü-şünürler.

Dr. Utku MERTER (Ziraat Yüksek Mühendisi - Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Ko-ruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü) – Bu işin bir boyutu da, sayın konuşmacıların dediği gibi, çevre boyutu ve bu çok önemli bir boyut. Bugün OECD ülkelerinde kul-tanlıan girdilerin hep azaltılması yönüne gidiliyor. Yine sayın konuşmacıların dediği gibi, organik tarıma gidiliyor ve bizim ülkemizde de yine böyle sözleşmeli gittiklik ya- pılıyor. İşte genetik boyutu var. Ziraat mücaddele ilaçlarının kullanılmasının azaltılma-sı yoluna gidiliyor Tarım Bakanlığınca. Buna ait benim bazı fikirlerim var ama tabii burada açıklayamam. Sayın konuşmacılardan, bize ne tavsiye ediyorlar?.. Yani ta-rım-çevre entegrasyonu ve sürdürülebilir kalkınma kavramı hakkında nasıl bir poli-tika takip edilmesini, nasıl birleştirilmesini, bu işin Tarım Bakanlığında nasıl yapı-lmasını tavsiye ederler? Bunu öğrenmek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Halis AKDER – Korktuğuma uğradım mı desem... Yani bu konuyu kendi kendimize üç gün tartışacağız. Bence şu kavramlara sınır getirmeziz lazım : Yapı herşey olmasın, aksi takdirde herşeyi tartışırız. Konu kaybolur, herşeyi tar-tışmış oluruz. Yapı tartışılırken şöyle bir şey, yani genel bir tanım ben de bilmiyo-rum, ama şuna gayret edin, süreklilik olması lazım. Birşeyin yapılaşmış olması de-mek, kendini yeniden ürettiğinde hala eski özelliklerin bir kısmını sürdürüyor olma-sı lazım. Dönüşüm de her değişiklik değil. Değişme, dönüşüm değil. Bu tirtilin kele-bek olması gibi. Yani bir tirtildan aynı malzemeden kelebek çıkıyor ama, tirtilla ke-

lebek birbirinden farklı. Burada da tarımsal dönüşüm denince, benim işaret etmeye çalıştığım örnek, yani birisi bir yaşam biçimi, bir köylü var çalışıyor, bir köy hayatı var, diğerinde ise sanki bir fabrika üretim yapıyor ama, tarımsal üretim üretiyor gibi. Bu dönüşmüş diye düşünülebilir, kabul etmek zorunda değilsiniz. Ama en azından bu tür bir sınır getirmeniz lazım. En önleyemeyeceğimiz şey değişikliktir. Bizim dışımızda herşey her an değişiyor. Eğer her değişikliği saptayacak olursak ve tartışmaya kalkacak olursak işin içinden çıkamayız. Bu bakımdan bu iki kavrama zihnimizde bir sınır getirirsek konuyu daha dar ve bunun sonucunda da daha iyi önerilere doğru götürebileceğimizi sanıyorum.

Benim bir endişem de, Fransa veyahut başka ülkeler, İktisatçı olarak konuşmayacağım, televizyon seyircisi olarak, ben televizyonlardan dünyada mutlu çiftçiler görmüyorum. Tam tersine çok agresif, yani hangi politika uygulanırsa uygulanırsın, çiftçilerin son derece saldırgan ve kendilerini çok kötü duruma düşmüş hissettiklerini, bu bakımdan örnek alırken yani çiftçiler açısından bakıyorsak, temkinlilik öneriyorum.

Prof. Dr. Yavuz TEKELİOĞLU – Efendim ben Abdi Beyin sorusuna yanıt vermek istiyorum. Benim amacım burada toprak reformlarını anlatmak filan değildi. Konu, yapısal dönüşümler. Türkiye’de yapısal dönüşümler gerçekleştirilemedi. Neden gerçekleştirilemedi? Çok hızlı bir şekilde ben burada iki toprak reformu uygulaması, bir tarım reformunun uygulamaya konulmasından bahsettim. Dolayısıyla tabii, Türkiye’de toprak reformu belirli dönemler çok yoğun istenilen bir şeydi. Şimdi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerek var. Bakın oraya ilişkin bir rakam vereyim, işletmelerin yüzde 61’i 50 dekaradan yani 5 hektardan küçük. Bunlar topraklarının sadece yüzde 6’sını işliyorlar. 50 hektarın üzerindeki işletmeler toplam işletmelerin sadece yüzde 5’ini oluşturuyorlar, ancak toprakların yüzde 60’ını işliyorlar. Kişi, aile ve sülalelere ait köy sayısı 123. Topraksız ailelerin sayısı ise başlangıçta 30 bin imiş ki, Urfa’da toprak iskan talebinde bulunan 70 küsur bin aile vardı. Yani o bölgede bugün bir toprak reformu... Öbür bölgelerde yapılması gereken şey çok hızlı ve yoğun toplulaştırma, o kanıdayım. Ve biz o şansı kaybettik. Artık kırsal kesimde... Yani Türkiye’de toprak reformuna karşı olanların argümanları şimdi belki doğrudur, verilecek, dağıtılacak yeterince toprak yok. Bir başka şey daha var ki bu burada konuşumuz değil.

Ben ölçeklere çok önem veriyorum. Yani, sınai üretimde ölçekler ne ise tarımda da öyle. Ölçek ekonomileri çok önemli. Biz bu ölçeklerle uluslararası platformlarda çok etkileniriz gibi geliyor. Yani ölçeğin küçük olması da önemli değil. Özel ürünlerde 1 dekar bile çok önemli olabiliyor, ama genelde ölçeklerimiz küçük. Ayrıca, ölçekler çok parçalı. Yani bir işletmenin 5’ten fazla parçadan oluşması –ortalama– bu işletmede rasyonel ve optimum koşullarda üretim yapmayı, düşük maliyetlerle üretim yapmayı engeller. O nedenle ölçekler önemli ve Türk tarımının en önemli zaafını oluşturmaktadır bu tarımsal yapılar. Üzerinde hiç çalışılmamıştır, çalışılmamaktadır.

Türk tarımı girdi kullanıyor, ama nasıl kullanıyor bir bakalım. Türkiye, dünyanın en mekanize olmuş ülkelerinden birisidir. İddia ediyorum. Mekanizasyon düzeyi uluslararası düzeyindedir. Gelişmiş ülkelere çok yakındır, az gelişmişlerin çok üzerindedir. Ama mekanizasyon maliyetine bir bakın bakalım. Bir traktör ortalama ne kadar kullanılıyor? Çok basit bir örnek vereyim, FAO’nun çalışması : FAO, 40

beygir gücündeki bir traktörün kuru tarımda rantabl olabilmesi için 40 ile 100 hektarlık alanı öngörüyor. Sulu tarımda da 25 ile 40. Bizde ortalama ölçeğimiziz 5, 6 hektar, parkın güc ortalaması 50 beygir gücün üzerinde. Buynurun Türk tarımı girdi kul-lanıyor. Bunun maliyetini kimse hesaplamıyor. Dolayısıyla –tabii bunları burada 5 dakikada tartışamayız– birinci sorun bence ögeler. İkinci sorun çiftçinin örgütlen-mesi. Her türlü kooperatif yoluyla. Sonuncu sorun da, üretim sorunlarının gözümle-nmesi.

Ben Türk tarımının temel sorunlarını burada özeltiyorum. Ama bu üç önemli sorun içerisinde, birincilere en az yüzde 70 - 80'lik pay ayırıyorum ve ileride de hep beraber yaşayacağız. Türkiye dünyanın en pahalı mekanizasyonunu yaşıyor. Diş ül-kelede ders olarak okutuluyor Türkiye'de gerçekleştirilen mekanizasyon. Fabrika-lar kapandı, hep ögelerden.

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ – Halis Hocanın son cümlesi beni iki cümle yapma-ya itti. Birincisi şu : Bir defa ben Fransa'yı örnek verirken, mutlu bir tarıma doğru gi-dişin örneğini vermedim. Sadece gelişmeyi belirttim bir. İkincisi, insanların agresif olması olayı, orada çiftçiler örgütlü arkaadışlar. Örgütlü oldukları için de tepkilerini di-le getiriyorlar. Türkiye'de çiftçilerin, insanların sesi çıkmıyor, acaba mutlular mı?

ÜÇÜNCÜ OTURUM

TARIMDA NÜFUS VE İNSAN ÖGESİ

Başkan : **Prof. Dr. Bilsay KURUÇ**
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

SUNUŞLAR

Tarımda İşgücü Kullanımı
Prof. Dr. Tuncer BULUTAY
Ankara Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi

Kırsal Dönüşüm ve Hanehalkı İşgücü Kullanım Biçimleri
Doç. Dr. Yakın ERTÜRK
Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi

Tarımsal Dönüşüm ve İnsan Kaynağı Geliştirme
Prof. Dr. Cemal TALUĞ
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

TARTIŞMALAR

Doç. Dr. Ahmet SALTİK
Türkiye Kalkınma Vakfı Kırsal Kalkınma Koordinatörü

Yusuf IŞIK
DPT Uzmanı

TARIMDA İŞGÜCÜ KULLANIMI

Tuncer BULUTAY

A. Ü. Eski Öğretim Üyesi

Bu konuşmada ilgili alanlarda yapmış olduğum araştırmalardan konuyla ilgili olanlarının bazı sonuçlarını anlatacağım. Konu geniş ve kapsamlı olduğu için yalnızca genel eğilimlere değinmekle yetineceğim. Konuşmamı birkaç başlık altında sunacağım.

Batı Dünyasına Egemen Temel Eğilimler

İşgücü kullanımı sözkonusu olunca günümüzde Batı dünyasına egemen eğilimler aşağıdaki noktalarda özetlenebilir.

i) Bu ekonomiler İkinci Dünya Savaşından 1973, 1974'e dek bir altın çağı yaşamışlardır. Bu yıllardan sonra büyüme ve verimlilik artışı önemli ölçülerde azalmıştır.

ii) Son yıllarda ulusal gelirin artışı kendisiyle birlikte işgücü kullanımında artışlar sağlamamıştır.

iii) Dünya iktisadında bir globalleşme eğilimi, buna bağlı olarak uluslararası rekabetin yoğunlaşması olgusu vardır.

iv) Özellikle büyük firmalarda işgücünü sınırlama, bu yolla rekabet gücünü, karlılığı artırma eğilimleri egemendir.

v) Uluslararası sermaye hareketleri işgücü akımlarına oranla daha baskın niteliktedir.

vi) İşsizlik özellikle Avrupada çok ciddi bir sorundur.

vii) İş olanağı göremediği için iş piyasasından çekilme, kısmi çalışma, niteliğin altında işlerde çalışma da gözönüne alındığında insan gücünün az kullanımı daha da ciddi bir sorun oluşturmaktadır.

Bu ülkelerde, bir ölçüde tüm ekonomilerde işgücü kullanımı alanında uzun süreli şu eğilimler ortaya çıkmıştır.

i) Tarım alanından bir uzaklaşma vardır.

ii) Özellikle gelişmiş ülkelerde sanayiden hizmet kesimine önemli bir kayış vardır.

iii) Kadınlar giderek artan ölçülerde işgücüne katılmaktadırlar.

iv) Son yıllarda nitelsiz işgücüne istem azalmış, uzun süreli işsizlik büyük önem kazanmıştır.

Son zamanlarda yeni bir teknolojik gelişmeden söz edilmektedir. Neo-Taylor'cu, Japon türü, ince esnek üretim gibi çeşitli adlarla isimlendirilen bu teknolojik gelişmenin şu temel özellikleri var :

i) Bu yeni teknolojide Taylorcu yada Fordcu diye nitelenen eski üretim biçiminin dayanağını oluşturan kütle üretimi ve tüketimi sözkonusu değil.

ii) Belirli alıcılarla ilişki, onların istekleri ön plana çıkıyor. Üretim bu istem ve ilişkilere göre belirleniyor.

iii) Parçaların üreticileriyle kararlı, işbirliği şeklindeki ilişkiler büyük önem kazanıyor.

iv) Firma içinde olduğu kadar firma dışında da, takım halinde çalışma ön plana çıkıyor. Firmaların dışlarında yapılmasını uygun gördükleri etkinlikler bu takım-

Bizim hesaplarımızda ve DİE yayınlarına göre 12 + yaş için tarımsal istihdam 1923 de 4825009, 1950 de 7897966, 1988 de 8734756, Ekim 1992 de 8784733. Tarımın toplam işgücü içindeki payı 1924 de % 89,8, 1950 de % 84,8, 1960 da % 74,8, Ekim 1990 da % 47,1 dir. Bu payda 1950 öncesinde önemli azalma olmamış, 1950 sonrasında ise her on yılda % 10 düzeyinde bir düşüş gerçekleş-

miştir. Önemli bir nokta 1950 - 61 döneminde özellikle de 1950 - 53 de büyümenin temel nedeni tarımın oluşturmamasıdır. Sonraki dönemlerde tarımın rolü giderek azalmıştır.

Bu dönemler içinde, yatırım, dış ticaret açığı, enflasyon da gözönüne alınınca 1954 - 61 de % 3,7, 1962 - 73 de % 6,7, 1974 - 79 da % 4,9, 1980 - 90 da % 4,7, 1990) nakit fiyatlarla yıllık ortalama gelir büyüme hızı şöyledir : 1950 - 53 de % 11,3, 1954 - 61 de % 3,7, 1962 - 73 de % 6,7, 1974 - 79 da % 4,9, 1980 - 90 da % 4,7.

İktisadi gelişme 1950 den sonra daha da hızlanmıştır. Bu dönemde (1950 - 1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

Türkiye'de nakit fiyatlarla birey başına gelir, 1923 de 258 TL. den 1950 de 480 TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

İktisadi gelişme 1950 den sonra daha da hızlanmıştır. Bu dönemde (1950 - 1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

Türkiye'de nakit fiyatlarla birey başına gelir, 1923 de 258 TL. den 1950 de 480 TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

İktisadi gelişme 1950 den sonra daha da hızlanmıştır. Bu dönemde (1950 - 1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

Türkiye'de nakit fiyatlarla birey başına gelir, 1923 de 258 TL. den 1950 de 480 TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

İktisadi gelişme 1950 den sonra daha da hızlanmıştır. Bu dönemde (1950 - 1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

Türkiye'de nakit fiyatlarla birey başına gelir, 1923 de 258 TL. den 1950 de 480 TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

İktisadi gelişme 1950 den sonra daha da hızlanmıştır. Bu dönemde (1950 - 1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

Türkiye'de nakit fiyatlarla birey başına gelir, 1923 de 258 TL. den 1950 de 480 TL. ye yükselmiş, böylece % 86 ölçüsünde bir gelişme göstermiştir. Bu 1923 - 1950 döneminde depresyon ve savaş yılları başarıllı değildir, buna karşılık 1923 - 1929,

1935 - 1939 dönemleri başarıldır.

Tarımda İşgücü Kullanımı

İ) Başka yazılarımızda açıkladığımız gibi, Türk işgücü piyasasında iş yaratmaktan ziyade işi ya da aş (geliri) paylaşma eğilimi ön plandadır.

ii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

iii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

iv) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

v) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

vi) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

vii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

viii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

ix) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

x) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xi) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xiii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xiv) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xv) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xvi) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xvii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xviii) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

xix) İşgücü ve istihdam edilen sayıları kırsal yörelerde, işsizler ve işgücüne dahil olmayanların sayıları kentlerde daha yüksekti.

leşmiştir. Ama yine de tarım, % 50 ye yakın payıyla, Türk işgücü piyasasının ege-
men kesimidir.

Tarımda çalışanların % 95'i (8343481/8784733) kırsal yörelerde yaşamakta-
dır. Kırsal bölgelerde Tarımda çalışanlar kırsal yörelerde toplam çalışanların
(11212303) % 74 üdür. Aynı yörelerde çalışanların % 7 si imalat sanayii alanında-
dır. (DİE, 1992 Ekim Hanehalkı İş gücü Anketi, s. 22, 138)

Aynı yayına (s. 27) göre, tarımda çalışanların % 95'i "kendi hesabına" çalış-
lardan ve "ücretsiz aile işçilerinden" oluşmaktadır. Erkeklerde kendi hesabına çalış-
şanlar ücretsiz aile işçilerininin 1.73 katıdır. Buna karşılık kadınlarda ücretsiz aile iş-
çileri, kendi hesabına çalışanların 7.6 katıdır. Böylece kadınlarda ücretsiz aile işçi-
liği temel kategori niteliğindedir.

Tarımda İşgücü Kullanımını Belirleyen Temel Etkenler

Türk Tarımında işgücü kullanımını belirleyen temel etkenler olarak şunlar be-
lirtilebilir.

- i) Nüfusun çokluğu ve artış hızı,
- ii) Tarımsal ürün birleşiminde değişme.
- iii) Sulama, gübreleme.
- iv) Makineleşme.
- v) Çift hayvanları ya da traktörler aracılığıyla yeni toprak kazanımı.
- vi) Kentlerin çekimi.

Nüfusta 1950 - 1980 arasında bir artış, 1980 - 1990 da bir azalış vardır. Köy
nüfusu (bin kişi olarak) 1950 de 15703, 1980 de 25092, 1990 da 23147 dir. İkbini-
den az nüfuslu yerleşim yerleri nüfusu (yine bin kişi olarak) 1950 de 14855, 1980
de 18323, 1990 da 16 747 dir.

Türk tarımında ürün birleşiminde 1925 - 1990 döneminde önemli bir değişme
gözlenmiyor. Ama tüm tarımı kapsayan bu verilerin gösterdiği bu sonuç biril (mikro)
düzeyde geçerli olmayabilir. Çünkü Türk tarımına yeni ürünlerin girdiği, yeni ürün
birleşimlerinin ortaya çıktığı, son yıllarda seracılığın önem kazandığı bilinmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatının hesaplarına göre kamusal olanaklarla sulanan
arazi 1962 de 176820, 1983 de 2052072 hektardır. Aynı şekilde gübrelenen arazi
oranı 1967 de % 6, 1988 de % 75 dir. Bu sayılar 1950 sonrasında Türk tarımında
sulama ve gübreleme alanında önemli gelişmelerin gerçekleştiğini göstermektedir.

Ürün birleşimindeki değişmelerin, sulama ve gübrelemedeki gelişmelerin, ge-
nellikle, tarımda iş gücü istemini artırma yönünde etkin olunması beklenir. Buna kar-
şılık makine ve traktör kullanımının işgücü isteminin azalması yönünde etki yarat-
ması normaldir. Öte yandan Türk tarımında 1950 sonrasında önemli bir makineleş-
me sürecinin yaşandığı belirtilmektedir. Traktör sayısı 1950 de 16585, 1960 da
42136, 1980 de 436369, 1990 da 692454 dür.

Türk tarımında işlenen alan miktarında 1925 - 1960 döneminde (1940 lar bir
tarafa bırakılırsa) önemli bir artış olmuştur. 1960 - 1980 döneminde artış azdır (%
7). Aynı artış 1980 - 1990 da % 20 ye çıkmıştır. Ekilen arazi ve nadas 1980 e ka-
dar koşut biçimde gelişirken, 1980 sonrasında ekiliş nadas zararına artmıştır.

Türk tarımının makineleşmesi alanında şu üç önemli özellik vurgulanmalıdır.

i) Traktör başına işlenen alan 1950 den beri sürekli biçimde ve önemli ölçüler-
de azalmıştır.

ii) İşlenen alanlardaki esas artışlar makineleşmenin yoğun olmadığı dönemler-
de, 1960 sürecinde gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık 1960 - 1980 döneminde büyük

KIRSAL DÖNÜŞÜM VE HANEHALKI İŞGÜCÜ KULLANIM BİÇİMLERİ

Doç. Dr. Yakın ERTÜRK
ODTÜ Öğretim Üyesi

Temel Sorunsal :

Benden önce konuşan Sayın Bulutay konuşmasını bir soru ile bitirdi. Bu soru benim konuşmamın da başlangıç noktasını oluşturuyor. Dolayısıyla, kırsal dönüşüm süreci içinde hanehalkı işgücü kullanım biçimlerini Sn. Bulutay'ın bu sorusundan hareket ederek ele almaya çalışacağım.

Ancak, daha önceki oturumda bir hayli tartışma konusu olan "yapısal dönüşüm" kavramına, benim tebliğim açısından da önem taşıması nedeniyle, bir açıklık getirerek konuşmama başlamanın yararlı olacağını düşünüyorum. Ben bu kavramı kullanırken şunu anlıyorum : yapısal dönüşüm, geçimlik üretim yapan ve görel olarak kendi içine kapalı köylü topluluklarının merkezi devlet kurumları ve pazar mekanizmaları ile bütünleşerek pazar için üretime geçişleri ve bu bağlamda üretim ilişkilerinde ve gündelik yaşamda meydana gelen değişimler içeren bir süreçtir. Eskiden beri süregelen tartışmalarda teorik beklenti kapitalizmin tarıma girmesiyle geleneksel yapıların kendiliğinden "modern" yapılara dönüşeceği yönündeydi. Böylece, emek topraktan kopacak ve özgür emek olarak kentlere akın edecekti. Tarımsal üretim ise, toprağın tekelleşmesiyle kapitalist işletmelerde gerçekleşecekti. Zaman içinde görüldüğü, Türkiye gibi "üçüncü dünya" ülkelerinde, yapısal dönüşüm merkezden çevreye doğru yayılan tek doğrusal bir çizgi izlememiştir. Aksine, pazar mekanizmaları en ücra köşelere yayıldıkça, farklı dönüşüm örüntüleri ortaya çıkmıştır. Pazar için üretim bu denli yaygınlaştığı halde Batıda gözlenen yapısal değişiklikler neden üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleşmedi?

Çok Yönlü Dönüşüm Örüntüleri :

Bugün Türkiye'nin tarımsal yapısına baktığımız zaman birbiriyle çelişen, hatta kapitalizm öncesi denilebilecek, bazı yapı ve ilişkilerin süregeldiğini görüyoruz. Örneğin, ücretsiz emek biçimleri (aile içi emek), enformal yardımlaşma grupları (imece ve dönüşümlü emek ve kaynak kullanımı), geleneksel güç ve yetki yapısı (ataerkil ilişki ve değerler) ve ortak mülkiyet (mera kullanımı) gibi pek çok uygulamaya rastlamak mümkün. Bir başka deyişle, pazar mekanizmaları ve modernleşmenin kurumsallaşması geleneksel yapıyı yok ederek değil, aksine onunla bütünleşerek, farklı yön, biçim ve hızla yayılarak değişik dönüşüm örüntüleri oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, kırsal Türkiye'de yarı göçebelik, geçimlik tarım, küçük meta üretimi, ağalık sistemi, büyük kapitalist tarım işletmeleri, ortakçılık, tarım işçiliği ve daha pek çok çeşit üretim biçim ve ilişkilerini iç içe ve yan yana görmek mümkündür. Sonuç olarak, ortaya son derece karmaşık bir kırsal yapı çıkmaktadır. Bir de bunlara sembolik kültür alanındaki çeşitlilik –dil/din/örf/adet vs.– katılırsa, yapının karmaşıklığı daha da çarpıcı hale gelir. O halde, Türkiye'de yapısal dönüşüm, tek yönlü bir süreç olmayıp, farklı üretim biçimleri, cinsiyet, akrabalık ve sınıf ilişkilerine dayalı yerel örüntüler ile merkezden yayılan pazar ve devlet kurumlarının bir etkileşimi olarak düşünülebilir.

Peki, bu nasıl böyle olmuştur? Bu soruyu sorduktan sonra hemen Sn. Bulutay'ın konuşmasının sonunda yönelttiği soru ile bağlantı kurmak anlamlı olacaktır. Pazar ekonomisi, ya da pazar koşullarının egemen olduğu bir tarımsal yapıda, kü-

şii işlerin sorumluluğunu yüklemektedir. Çocuk emeği ise, ihtiyaca göre tarım ve tarım dışı alanlarda kullanılmaktadır. Alt grubu oluşturan hanelerde çalışabilir durumda olan herkes ücret getirici işlerde çalışmak zorundadır. Çalışacak nitelikte kimse- si olmayan topaksız ya da çok küçük toprağı olan aileler köyün en marjinal kesimi- ni oluşturmaktadır.

Ailenin Yaşam Döngüsü : Hanelerin güçlü arzı ve tüketim talepleri arasında- ki denge (yaş bağımlılık düzeyi) ailenin biyolojik yaşam döngüsü içinde belirler. Yaş bağımlılık düzeyi, hanelerin toprak kullanımını örüntüler, üretim düzeyleri ve ta- rım dışı kazanç potansiyelleri açılarından önemli doğurgular (implication) getirir. Şe- rih 2, kırk dört yıllık bir ailenin yaşam döngüsü içinde hane içi yaş bağımlılık oranla- rındaki değişim evrelerini göstermektedir. Bağımlılık oranının en yüksek düzeye ulaşığı dönem ailenin 17'inci yılına rastlamaktadır. Bu dönemde, çocuklar aile ge- çimine henüz tam olarak katılmamaktadırlar. Örneğin, ailenin 17'inci yılında, aile- i güçlü 3'e tekabül ederken, toplam nüfus 7'dir, yani bir iş gücü 2,3 tüketiciyi besle- mek zorundadır. Bağımlılık oranlarının yüksek olduğu dönemlerde, kadınların iş yü- kü oldukça fazladır. Kadın emeği ev işi ve geçimlik üretim açısından ikame edile- mez bir niteliğe sahiptir. Sosyo-kültürel açıdan kadın emeği gerektiginde, erkekğin yaptığı pek çok işi de üstlenebilecek esnekliğe sahiptirken, erkek emeği için bu söz- konusu değildir. Erkek işsiz kalsa da "kadın işlerini" genellikle paylaşamaz. Ancak, çocuklar büyüdükçe bazı işleri üstlenirler ve böylece kadının iş yükü hafifler. Bağım- lılık düzeyi ailenin 27'inci yılında en düşük düzeye ulaşmaktadır. Ailenin yaşam- döngüsünün ilerleyen yıllarında yaşanan anne-babanın iş gücüne katkıları azal- maktadır ve bağımlılık oranları tekrar yükselmeye başlamaktadır. Böylece, ailenin ilk oluşum yıllarında çocuklar aile için bir maliyet iken, ilerleyen yıllarda iş gücüne kat- kıları artıktığı, bu durum değişmeye başlamaktadır. Aile geçimine katkıda bulunabi- lecek yaşta-ki çocukların artması hane içi işgücü örgütlenmesinde bir esneklik sağ- ladığı gibi, ailenin geçim güvencesi açısından da önemli bir destek (kaynak) olu- şurmaktadır.

Yaş ve Cinsiyet Yapısı : Hane içi iş gücünün niteliği ve niceliği, belli bir zaman boyutundaki yaş ve cinsiyet yapısına bağlıdır. Şekil 3 çocuk emeğinin yaş ve cinsi- yete göre geçirdiği farklılaşmayı göstermektedir. 5 ile 9 yaş grubunu kapsayan bi- rinci evrerde iki cinsiyet grubu benzer işler yapmaktadırlar. 8-15 yaş grubunda yapılan iş- lerde farklılaşma gözlenmektedir. Doğu ve Güneydoğu bölgeleri dışındaki diğer yö- relerde, bu yaş grubunda, cinsiyet açısından önemli bir farklılık sözkonusu olma- yabilmektedir. Bu kategorideki çocuklar, aile denetiminde ve birincil işkiler içinde ya- pılan ev dışı işleri üstleniyorlar. 12 ile 17 yaş grubunda, kız ve/veya erkek çalışma- grupları "çavuş" tarafından örgütlenen, ikincil işkiler içinde ve çoğu kez köylerinden uzak mesafelerde çalışmaktadırlar. Son evreyi oluşturan 15-19 yaş grubunun iş- örüntüsü, artık, yetiştirkinlik rollerine geçiş simgelenmektedir. Bu evrerde iş farklılaşma- sı cinsiyete göre biçimlenmektedir. Kızlar kadınlık rolleri gereği, köye ve eve bağlı işleri üstlenirken, "bir torba çimentoyu kaldırmak" hane gelen erkek çocuk, büyük- kenlerin toprağına bağlı/serbest doluşan iş gücünün doğal bir parçası haline gelir. Askerliğini bitirdikten sonra ise, artık o bir sürekliliği gurbetçidir.

SONUÇ :

Tarımın üretimi-deki düşük verimle insanların neden hala toprakta kal- maya devam ettikleri yönündeki soru ile başlayan bu tebliğde, özellikle vurgulanma- ya çalıştığım nokta, kırsal hanelerin büyük bir çoğunluğunun, hane içi iş bölümü ör- gütlenmesi ile emeğin tarım ve tarım dışı alanlarda dengeli kullanımını sağliyerek toprakla bağlarını sürdürüyor olmalarıdır. Böylece, verimli işi düşük ve artan nü-

fusu besliyemeyecek hale gelmiş olan küçük işletmelerin, tarım dışı gelir ile takviye edilmeleri sonucu, kendilerini idame edebilmeleri mümkün olmaktadır. Tarımın git-tikçe kadın emeğine dayalı olarak yürütülmesi toprağa bağlı/serbest dolaşan iş gü-cünü destekleyebilmektedir. Buna bağlı olarak, kırsal aileler bir taraftan tarımla uğ-raşmaya devam ederken, diğer taraftan farklı sosyal sınıf ve meslek alanlarına da girerek ailenin geçim güvencesini arttırmakla kalmıyorlar, aynı zamanda, iş gücü pazarına ucuz emek sunarak sermaye birikimine de katkıda bulunmaktadırlar. An-cak, pazarla bütünleşmenin getirdiği çelişkiler, fiyatlardaki oynamalar, iş gücüne olan talebin dengesizliği, kısacası ekonomik kriz dönemleri karşısında bu yapıyı sürdürmek, büyük ölçüde, ücretsiz aile iş gücünü oluşturan kadın ve çocukların emeklerini daha yoğun olarak kullanmakla mümkün olmaktadır. Gurbetçiliğin neden olduğu ailelerin sürekli parçalanmışlığı ise olayın bir başka insani boyutunu oluşturmaktadır.

Bu noktada, bir başka soru akla gelmektedir : Gümrük birliği, tarımın borsaya açılması gibi tarım sektörünü doğrudan dünya pazarları ile rekabete sokacak konu-ların Türkiye gündeminde olduğu bir dönemde insanları bir avuç toprağa ve gurbet-çiliğe daha ne kadar mahkum edebiliriz? Bu sorunun yanıtının, bilim çevrelerini ol-duğu kadar, siyasi çevreleri de ilgilendirdiği bir gerçek.

Bir dönemler bir türlü uygulanamayan toprak reformu, artık günümüz bilgi ve teknoloji çağında, geçerli bir çözüm yolu olmaktan çıkmıştır. Diğer taraftan, tarımda küçük üreticiliği destekleyici politika ve kırsal kalkınma projeleri ve zaman zaman si-yasi amaçlarla hibe niteliğine dönüşen uygulamalar, olsa olsa mevcut durumun ida-mesini sağlamaya hizmet etmektedir. Geçimlik tarım koşullarında geçerli olabilecek bu tür yaklaşımlar artık Türkiye'nin gündemi ile çelişmektedir. Türkiye'de kalkınma stratejisi, ağırlıklı olarak, yerinde istihdamı sağlayacak ve nüfus çekim merkezleri oluşturacak kırsal sanayinin desteklenmesi yönünde yeniden tanımlanarak insan onur ve emeğine saygılı yaklaşımların, hiç zaman kaybetmeden, geliştirilmesi ge-rekmektedir. Böylece, zaman içinde tarımdaki verimsiz işletme sahiplerinin de tarım dışına kaymalarına olanak sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

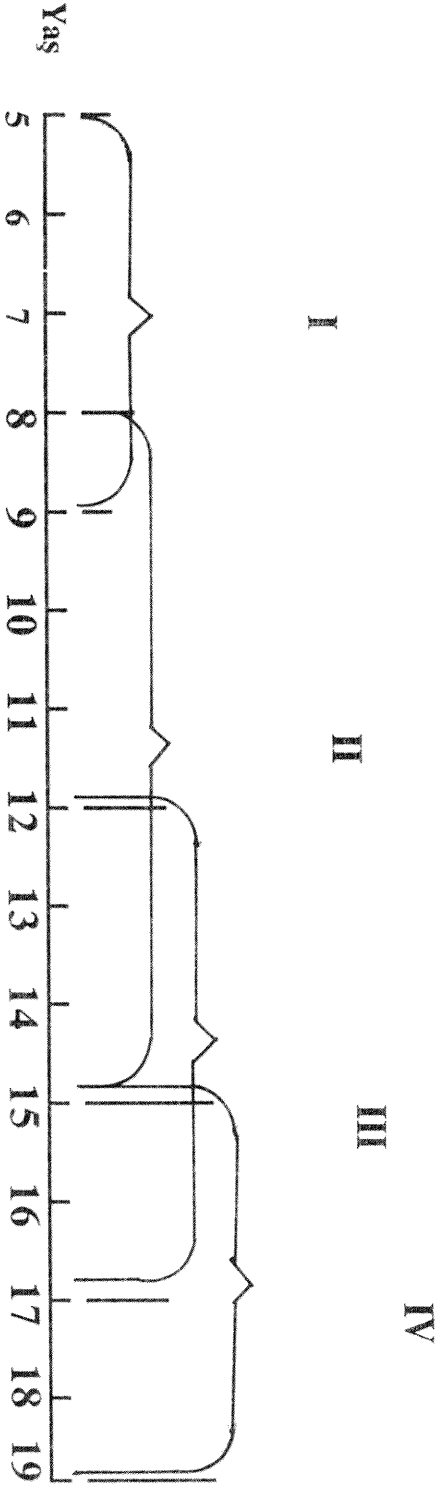
- Chayanov, A.V. 1967. *The Theory of Peasant Economy* (Eds. D. B. Thorver. B. Karblay, R. Smith). Irwin, Homewood, Illinois.
- Ertürk, Yakın. 1988. *Women's Participation in Agriculture in the Villages of Erzurum, Turkey*. Ankara : FAO, U.N.
- Ertürk, Yakın. 1994 *Patterns of Child Labour in Rural Turkey*, Ankara : ILO-IPEC.
- Glavanis, Kathy R. G. and P. M. Glavanis. 1983. "The Sociology of Agrarian Relations in the Middle East : The Persistence of Householf Production." *Current Sociology*, Vol. 31, No. 2, Summer.
- Kasnakoğlu, Haluk, H. Akder and A.A. Gürkan, 1990 "Agricultural Labor and Technological Change in Turkey." in D. Tully (Ed.) *Labor and Rainfed Agriculture in West Asia and North Africa*. London : Kluwer Academic Publishers : 103-134.
- Keyder, Çağlar. 1983. "Paths of Rural Transformation in Turkey", *Journal of Peasant Studies*. II : 34-49.
- Worsley, Peter. 1986. *The Three Worlds : Culture and World Development*. London : Weidenfeld K. Nicolson.

Şekil : 1

**Hanenin Kaynak Tabanı ve Sosyo - ekonomik
Güvenlik Derecesine Göre Çocuk İşgücü Kullanımı**

Kaynak Tabanı	Sosyo - ekonomik Güvenlik Derecesi -----						YÜKSEK
	DÜŞÜK İşgücü	Toprak	Sulama Suyu	Hayvan Varlığı	Tarım Makinaları	Düzenli Taram-dışı Gelir	
Çocuk İşgücü	X	X	X	X	X	X	X
	X	X	X	X	X	X	X
	X	X	X	X	X	X	X
	X	X	X	X	X	X	X
	X	X	X	X	X	X	X
	X	X	X	X	X	X	X
	Domestik İşler + Ücretli İş	Domestik İşler + Hane Üretimi + Ücretli İş	Domestik İşler + Hane Üretimi + Ücretli İş	Domestik İşler + Eğitim + Hane Üretimi + Ücretli İş	Domestik İşler + Hane Üretimi + Ücretli İş	Domestik İşler + Hane Üretimi + Ücretli İş	

Şekil : 3
Kırsal Çocuk İşi

- I - Domestik İşler - kız/erkek
- II - Domestik Olmayan İşler - birincil ilişkiler/aile denetimi - kız/erkek
- III - Örgütlü İşler - İkincil ilişkiler/gavuş denetimi ve kontrolünde - kız/erkek
- IV - Bireysel ve "Bağımsız" Yapılan İşler - ikincil ilişkiler/birincil ilişki ağları içinde gerçekleşir - erkek

TARIMSAL DÖNÜŞÜM VE İNSAN KAYNAĞI GELİŞTİRME

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

A.Ü. Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Tarım, doğal çevresine uyum sağlamaya çalışarak yaşamını sürdüren ve avcılık-toplayıcılık yaparak temel gereksinmelerini karşılayan insanoğlunun, bu gereksinmelerini daha üst düzeyde karşılayabilmek amacıyla doğa üzerinde kontrol sağlama çabalarının ürünü olan bir ekonomik faaliyet olarak doğdu. İnsanoğlunun doğa üzerinde kontrolünü artırmak için kullandığı temel araç bilgisiydi. Tarım, bilginin işe koşulmasıyla doğdu ve bilgiyle gelişti. Tarımsal gelişmenin odağında daima insanın bilgiyi geliştirme, işleme, yayma, paylaşma ve kullanmadaki etkinliği vardır.

Çok uzun dönemler boyunca insanın tarımla ilgili bilgisini geliştirme kaynağı gözlem ve deneme-yanılma oldu. Bir anlamda, bilgi çiftçilerin kendileri tarafından, kendi tarlalarında üretildi. Bilginin yayılmasındaki temel etmen ise, komşu çiftliğin çitinden bakan diğer çiftçilerdi. Tarımın eğitime konu olması, Rönesansın etkisiyle eğitimin insanın günlük yaşamındaki sorunlara yönelmesine koşut olarak, 18. yüzyılın ortalarında Avrupa'da başladı. Türkiye'de ise ilk tarım okulu, Avrupa'dan bir yüzyıl sonra 1846 da İstanbul-Yeşilköy'de kuruldu. Ancak bu okul iki yıl sonra kapatıldı. Kimi kaynaklara göre bu okulun kapatılmasının nedeni, tarımı insan bilgisinin değil, "emri ilahi"nin yönlendirdiğine inananların baskıları olmuştur.

Bugün tarım bilgiye dayalı niteliğini giderek artırmakta, insanın yalnız çevre koşullarına değil, doğrudan biyolojik materyale müdahalesini de kapsamına almaya çalışmaktadır. Artık bilginin temel kaynağı çiftçinin tarlası değil, profesyonel araştırmacıların yürüttüğü bilimsel çalışmalardır. Tarımla ilgili bilgilerin çiftçilere iletilmesi ve öğretilmesi için çok sayıdaki ve kademedeki örgün eğitim kurumları yanında, çok geniş yaygın eğitim, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri yürütülmektedir. Giderek çeşitlenen ve zenginleşen bilgi olanaklarına erişebilmek için çiftçilerin artık bilgisayar ağlarından, teletex hizmetlerinden ve CD'lerden yararlandıklarına tanık olunmaya başlanılmıştır.

İNSAN KAYNAĞINI GELİŞTİRME GEREĞİ

Bugün Türkiye tarımı ulusal ekonomiye yapabileceği katkıları istenilen düzeyde gerçekleştiremiyor ve tarımla uğraşan insanlara emeklerinin karşılığı olan daha mutlu yaşam olanakları sağlayamıyor. Tarımımızın içinde yaşadığı darboğazları aşma, mevcut yapıda dönüşüm gerçekleştirme ve gelişmeyi hızlandırma yolunda yapılması gerekli işler, kuşkusuz, çok boyutludur. Basit reçeteler ve kolay çözümler bulunmamaktadır.

Ancak, bütün önlemlerin ve çözümlerin düğümlendiği nokta, tarımdaki insan kaynağımızın geliştirilmesine dayanıyor. Günümüzde, tarımsal gelişmedeki farklılıkları açıklarken, insan kaynağının bilgi ve beceri donanımındaki farklılıkların etkilerini, diğer kaynaklardaki farklılıkların etkilerinden daha öne çıkarmak gerekiyor. Tarımsal gelişmenin anahtar sözcüklerinden olan verimlilik; üretim faktörlerindeki artışlarla açıklanamayan üretim artışları olarak tanımlanıyor (MPM, 1993). Böylece bilginin işe koşulma derecesine bağlanıyor. Bir anlamda bilgi temel bir üretim faktö-

İnsan kaynağının niteliklerinin tarımdaki rolü ve önemini çok değişik açılardan ortaya koymak olanaklıdır. Öncelikle, insan tarımda yalnızca bir işgücü, bir emek deposu değil, tarımsal faaliyetin yürütüldüğü işletmeleri yöneten ve kaynak kullanım kararlarını verendir. Mevcut olan ya da ek olarak ona sağlanan kaynaklardan yararlanma derecesi ile insanın bilgi ve beceri donanımı arasında açık bir ilişki vardır. Yeterli bilgi ve beceriye sahip olumadan, örneğin, sağlanan sulama olanaktan yararlanılamaz. Dünya ve Türkiye pratiğinde çok tanık olumsuz bir gerçektir.

İnsanların bilgi ve beceri düzeyleri yükseldikçe gerek yeni bilgi arama istekleri, gerek bilgiye erişme yetenekleri, gerekse bu bilgileri değerlendiren kendi yaşantılarında kullanılan yetenekleri artmaktadır. Tarımda yeniliklerin benimsenmesi ile çiftçilerin eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen 203 saha araştırmasının % 74 ün de bu iki değişken arasında olumlu bir ilişki saptanmış olduğu bildirilmektedir (Rogers, 1983).

Tarımda insan kaynağının gelişmesinin bir başka doğrusu "talep kapasitesi-nin" yükselmesi olmaktadır. Çiftçilerin kendilerine yönelik hizmetler için etkili bir taleple bulunabilmeleri, bu hizmetlerin planlamasında söz sahibi olabilmeleri, iyi hizmetler bulabilmeleri ve yetersiz hizmet için uyarıda bulunabilmeleri, kırsal alana yönelik desteklemeleri ve yetersiz hizmet için uyarıda bulunabilmeleri, kırsal alana birçok alanda olduğu gibi tarımsal yayım için de geçerlidir. FAO'nun 1989 yılında düzenlediği Dünya Yayım Danışma Toplantısına katılanlar etkili yayımın birinci koşulunu getirden gelen etkili bir talebin varlığına bağlamışlardır (FAO, 1989).

Günümüz tarımında pazara açılma ve pazar koşullarında yarışma giderek egmen olmaktan, destekleme alımları benzeri kamu müdahaleleri azalmaktadır. Bu durum çiftçilerin pazar koşullarını çok iyi izlemelerini, değişimlere ayak uydurabilmelerini ve pazarda güçlü hale gelbilmeleri için örgütlenmelerini zorunlu kılmaktadır. Yarışma ortamında ayakta kalabilmek için, çevrede olup bitenleri iyi izleyebilmek, sorunlara doğru teşhisler koyabilmek, düşük maliyetle ve geçerli kalitede üretim yapabilmek, bireysel ve örgütsel olarak girişimci olabilmek gereklidir. Bunun gerçekleşebilmesi ise belli düzeyde bilgi ve beceri birikimine ve yeni bilgilerin sürekli elde edilebilmesine bağlıdır.

Tarımla uğraşan insanlardan bilgi ve beceri düzeyi yüksek olanların tarım-dışı gelir ve iş olanaklarından yararlanmaları ve giderek bütünüyle tarım dışına çıkabilmeleri daha kolay olmaktadır. Ortalama 52 dekarlık 4 milyonun üzerinde oluşan bir tarımsal yapıyı sağlıklı bir biçimde ve insanların esenliğini fazla zedelemeyen şekilde geliştirebilmenin başta gelen koşulu tarımdaki insan kaynağının eğitim düzeyini yükseltmektir.

İnsan kaynağının nitelikleri ile tarım arasındaki ilişkileri inceleyen mutlaka değerlendirilmesi gereken bir başka konu doğal kaynak tabanının korunmasıdır. Tarım, doğal çevredeki bozulma ve kirlemeden etkilenmediği gibi, çeşitli yollarla doğal çevrenin tahribine de yol açmaktadır. Tarımla uğraşanlar doğal kaynakların yalnızca kısa dönemde değil, gelecekte de kendileri ve çocukları için gerekli olduğunu görebilmelidir. Eğitim insanın yarın düşünme ve planlama yeteneğini geliştirerek doğal kaynak korunmasında önemli bir rol oynar.

451

Türkiye ekonomisinin bugünkü düzeyine ulaşmasında tarımla uğraşan insanların alın terinin payı çok büyük olmuştur. Ancak, onlar alın terlerini çağdaş tarımın gerektirdiği bilgi ve becerilerle yoğurabilecek olanaklardan yoksun bırakılmışlardır. Tarımımızın gelişmesini hızlandırmak ve istenilen yönde dönüşümleri gerçekleştirmek için elimizdeki en büyük olanak insan kaynağına yatırım yapmaktır. Tarım işletmelerinin değişmesi için önce o işletmeleri yöneten insanların değişmesi gerekir. İnsanı değiştirmenin yolu ise eğitimidir.

HANGİ TÜRDE EĞİTİM?

Kırsal alanda insan kaynağının geliştirilmesine yönelik eğitimi üç ana türde düşünmek gerekir. Temel eğitim, meslek eğitimi ve okui dışı sürekli eğitim. Bu eğitim türleri birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğundan aralarında bir öncelik ve önem sıralaması yapmak doğru gözükmemektedir.

Temel eğitim, mesleki eğitime geçmenin ön koşuludur. Ancak, temel ve mesleki eğitim günümüzün bilgi çağında yalnızca insana sunulan eğitim yaşantılarının bir başlangıcıdır. İnsanın bilgi ihtiyacının hızla genişlediği, çeşitlendiği ve değiştiği, aynı zamanda mevcut bilgilerin zaman aşımının çok hızlandığı gözönüne alınırsa, artık yaşam boyu okuldışı sürekli eğitim kaçınılmaz olmaktadır.

Bununla birlikte temel ve meslek eğitiminin varlığı, okul dışı sürekli eğitim ve bilgilendirme çalışmalarını verimli kılmamanın başlıca koşuludur. Bu, sürekli eğitimin hem içeriği, hem de yöntemleri açısından geçerlidir. Örneğin, günümüzde giderek önem kazanan bağımsız öğrenmeyi sağlamak, eğitim ve iletişim teknolojisinin zengin olanaklarıyla insanlara ulaşmak için onların belli eğitim basamaklarından geçmiş olmaları gerekir.

TEMEL EĞİTİM

Türkiye Cumhuriyetinin eğitimin yaygınlaştırılması alanında önemli çabalar gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu çerçevede, Cumhuriyetin başlangıç yıllarında latin alfabesinin kabulünü, millet mekteplerini, öğretim birliği yarasını, dilin artırılması çabalarını ve ilköğretimin zorunlu tutulmasını öncelikle anmak gerekiyor. Doğrudan kırsal alanı ilgilendiren önemli girişimlerden birisi 1937-40 yılları arasındaki köy eğitimi yetiştirme çalışmalarıdır. Bu dönemde orduda çavuş rütbesi almış olan 8.000 köy kökenli genç 6 aylık kurslarla köy eğitmeni olarak yetiştirilmiş ve onların köylerdeki çalışmaları gezici öğretmenlerle desteklenmiştir (Bülbul 1991).

"Köy öğretmeni ve köye yarayışlı meslek erbabı yetiştirme" ve "eğitim yoluyla köyü hareketlendirerek, kendi gücü ve kaynaklarına dayalı bir köy kalkınması sağlama" amacıyla yaratılan Köy Enstitülerinin eğitim tarihimizde çok özel bir yeri vardır. 1940 yılında 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ve 1942 yılında 4274 sayılı Köy Enstitüleri Teşkilatlanma kanunuyla başlayan Köy Enstitüleri hareketi, 8 yıl içinde 15837 köy öğretmeni ve 500 Sağlık memuru ile ebeyi ülkemize kazandırmıştır. Ancak, Köy Enstitülerinin gerek kırsal alandaki mevcut güç yapısını dönüştürme potansiyelinin ortaya çıkmasından gerekse eğitim anlayışındaki köhne düşünceleri ve uygulamaları temelinden sarsmasından rahatsız olan çevreler bu özgün ve cesur eğitim hareketinin uzun dönemde gelişmesine ve yaşamasına izin vermemişlerdir.

Yukarıda anılan ve anılamayan bütün çabalara karşın bugün temel eğitim alanında ulaşılan sonuçlar iç açıcı değildir. 1985 Nüfus sayımı verilerine göre kırsal alanda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 30,15'dir. Ayrıca nüfusun % 50,65 i ya-

1933 yılında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü oluşturmuştur.

1943 yılında çıkarılan 4486 sayılı Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları yasasına dayanarak 1943-47 yılları arasında 5 Teknik Ziraat Okulu ve 2 Teknik Bahçivanlık okulu kurulmuştur. Geniş uygulama alanlarına da sahip olan bu okullardan mezun olanların köye dönüşlerini teşvik etmek için Tarım Bakanlığınca 300 lirayı geçmemek üzere gerekli araçlar sağlanmaktaydı (Tekeli ve İkkin, 1988).

İzleyen yıllarda meslek eğitimi çerçevesindeki tarım okullarının açılmasına belli bir hız verilmiş ve bir dönem sayıları 50 ye yaklaşmıştı. Ancak daha sonra önemli azalmalar görüldü ve bugünkü sayısal düzeye inildi. Bugün; 9'u Ziraat Meslek Lisesi, 3'ü Ev Ekonomisi Meslek Lisesi, 4'ü Veteriner Sağlık Meslek Lisesi ve 2'si Laborant Meslek Lisesi olmak üzere toplam 18 Tarım Meslek Okulu vardır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı olan bu okullardan Ziraat ve Ev Ekonomisi Meslek Lisesi orta okuldan sonra 4 yıl, Veteriner Sağlık ve Laborant Meslek Liseleri 3 yıllık bir eğitim vermektedirler. Bu okullarda 1990-91 yılında toplam kayıtlı öğrenci sayısı 1635 dir. 1992-93 yılında ise Türk Cumhuriyetlerinden gelen 200 civarında öğrenci bu okullara kayıt edilmişlerdir.

Tarım Meslek Eğitimindeki genel durumu kısaca sunduktan sonra bazı karşılaştırmalar yapalım. İlk örneğimizi yurt dışından alalım. Danimarka'da tarımda meslek eğitimi 9 yada 10 yıllık bir temel eğitim üzerine inşa edilmiş olup, tümü yatılı olan tarım okulları üç ayrı kademe de belge vermektedirler. Seçilen eğitim kademesine bağlı olarak eğitim süresi de değişmekte ve üçüncü kademe için 5.5 yılı aşmaktadır. Çiftçi sayısı 75 bin olan Danimarka'da tarım okullarının sayısı 28 dir (DAAC, 1992). Türkiye'de ise çiftçi sayısının 4 milyonu aştığı gözönüne alınırsa, sadece 18 okul tarafından sunulan tarım meslek eğitiminin ne denli yetersizlik içinde olduğu ortaya çıkar.

Ancak yurt içinde alınacak bir örnek mesleki tarım eğitimi alanında karşısında bulunduğumuz tablonun acıklı halini daha açık olarak yansıtabilecektir. Yurt içinden karşılaştırma yapacağımız örnek İmam-Hatip Liseleridir. Türkiye'de tarıma ilgili meslek liselerinin toplam sayısı 18 iken, İmam-Hatip Liselerinin sayısı 380 dir. Yurtdışında değindimiz gibi 1990-91 yılında tarım meslek liselerinde kayıtlı öğrenci sayısı 1835 iken aynı yılda İmam-Hatip Liselerinde kayıtlı öğrenci sayısı 100300 dür. Bunun anlamı tarım mesleğini öğrettiğimiz her bir gence karşılık tam 55 gence mesleki din eğitimi veriyoruz. Demek ki, bundan 145 yıl önce tarımın eğitimle alakası yok o bir "emri ilahi" işidir diyerek ilk tarım okulumuzu kapatıranlar eğer haklı olsaydı, tarımımızın yarınına güvenle bakabilirdik.

Türkiye'de tarım meslek eğitimi alan insanların doğrudan tarımsal faaliyete katılmamış olmaları da eğitimin amaçlarına ulaşmamış olduğunu gösteren bir başka önemli boyuttur. Parasız yatılı ağırlıklı bu eğitimi alanlar büyük ölçüde kamu görevlerinde çalışmışlar, önemli bir kısmı da sonradan başka alanlara kaymışlardır. Oysa tarım meslek okulları, gelecekte meslekleri çiftçilik olacak genç insanların bu mesleğe hazırlanmasının bir aracı olmalıdır. Avrupa ülkelerinin bir çoğunda tarım meslek okulu çıkışlı olmayan çiftçi bulamazsınız, Türkiye'de ise tarım meslek okulu çıkışlı çiftçi hemen hemen hiç bulamazsınız.

Yapılması gereken Tarım Meslek Okullarını hızla çoğaltmak ve ileride çiftçilik yapacak gençleri bu okullarda okumaya yönlendirecek ve özendirilecek önlemleri al-

çok etkinliğin bir bütünlük içinde yerine getirilmesi gerekir.

Geniş kapsamda ise tarımsal yayımın temel işlevi insan kaynağının geliştirilmesidir. Bu işlev bilgi/teknoloji aktarımını dışlamamakla birlikte; insanların kendi sorunlarını tanımlama, sorunlarının çözümü yolunda harekete geçme, örgütlenme, çevresindeki olanaklardan yararlanma, değişimlere uyum sağlama, talep etme ve çıkarlarını savunma ve benzeri konulardaki yeteneklerini geliştirme üzerinde odaklaşır.

Türkiye’de tarımsal yayım çalışmaları çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Yayım, kimi kuruluşların birincil sorumluluk ve görev alanı iken, kimi kuruluşlar yayım çalışmalarını ana görevlerine ek olarak ve ona yardımcı olmak üzere yürütmektedirler. Ülkemizde yayım çalışması yapan kuruluşlar statüleri açısından ise : (a) kamu kuruluşları, (b) kâr amaçlı özel kuruluşlar ve (c) kâr amacı gütmeyen özel kuruluşlar olarak üç kümede toplanabilir.

Kamu yayımının çok büyük bölümü Tarım ve Köyişleri Bakanlığının il örgütleri tarafından ve bu örgütlerin çiftçi eğitimi ve yayım şubelerinin yönetiminde yürütülmektedir. Bakanlık, yayım çalışmalarının geliştirilmesi amacıyla çeşitli iç ve dış kaynaklı projelerden yararlanmaktadır. Ayrıca, Bakanlığın ana yayım sistemi dışında kalan bazı birimleri de yayım çalışmaları yapmaktadırlar. Bunlar arasında olan Yayın Dairesi Başkanlığı yayım çalışmalarında kullanılan basılı ve görüntülü medya üretmekle görevlidir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı dışındaki tarımla ilgili diğer Bakanlıklar ve Kamu kuruluşlarının sınırlı ölçüde de olsa tarımsal yayım çalışmaları bulunmaktadır. Bunların başlıcaları arasında; Orman Bakanlığı, Ziraat Bankası, Şeker Şirketi, Çay-Kur sayılabilir. TRT Kurumu kitle iletişimi yoluyla tarımsal yayıma katkıda bulunan bir kamu kuruluşudur. Üniversitelerimizin tarımsal yayımdaki payı yok sayılabilecek düzeydedir.

Tarım kesimindeki insanlara bilgi aktaran kâr amaçlı özel sektör kuruluşlarını : (a) bilgilendirmeyi ana faaliyetlerini destekleyen bir iş olarak yürütenler ve (b) temel kâr kaynağı bilgi satma olanlar, biçiminde iki grupta ele almak mümkündür.

Bunlardan birinci grupta olanlar tarıma girdi veren yada tarımsal ürünleri satın alan kuruluşlardır. Tarıma girdi verenler tohumluk, tarım ilacı, tarım aleti vb. girdileri üreten ve satanlardır. Bunlar kendi ürünlerini tanıtmaya ve uygun kullanımını öğretme amacıyla çiftçilere yönelik yayım faaliyeti yürütürler. Tarımsal ürün satın alan kuruluşlar daha çok gıda sanayi kuruluşlarıdır. Bunların yayım faaliyetlerinin amacı işleyecekleri ürünlerin yeterli miktarda ve istenilen kalitede üretilmesini sağlamaktır. Bazı gıda sanayi kuruluşlarının, tarımda yeni bilgi ve teknolojilerin yayılmasında önem taşıyan “sözleşmeli çiftçilik” modellerini sınırlı ölçüde de olsa uyguladıkları görülmektedir.

Kâr amaçlı özel yayım faaliyetlerinin ikinci grubunda özel danışmanlık yapan birey ve firmalar ile özel medya yer almaktadır. Özel danışmanlık tarımsal gelişme düzeyinin yüksek olduğu yörelerde giderek artan bir yayım türüdür. Ülkemizde özel medyaya dayalı tarımsal bilgilendirme ise şimdilik düşük tirajlı bir-iki dergi ile sınırlıdır.

Kamu dışında kâr amacı gütmeyen tarımsal yayım çalışmaları NGO olarak anılan gönüllü kuruluşlar ve çiftçi örgütleri tarafından yürütülmektedir.

Ülkemizdeki tarımsal kalkınmaya ve yayıma katkısı açısından anlaması gerek-
li gönüllü kuruluş, Türkiye Kalkınma Vakfıdır. Bu kuruluş ana yayım sisteminin
büyük ölçüde ihmali ettiği yoksul çiftçiler ve kadınlara yönelik olarak katılımcı ve
örgütlenmeye dayalı kırsal kalkınma ve tarımsal yayım çalışmalarının örneklerini
vermektedir.

Gelişmiş ülkelerin önemli bir bölümünde tarımsal yayım çalışmaları ya doğru-
dan çiftçi örgütleri tarafından ya da çiftçi örgütlerinin kontrolü altında yürütülmekte-
dir. Ülkemizde ise çiftçilerin gerçek anlamda örgütlenme düzeyinin çok düşük oluşu
tarımsal yayımı da olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, Türkiye Zirai
Odaları Birliğinin, Alman Çiftçi Birliğinin katkısıyla Trakya'da ilginç ve başarılı bir
yayım projesi yürütüldüğüne değinilebilir. Yine, aslında kamu yayımı sayılması belki
daha doğru olmakla birlikte, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin çiftçilere yönelik
bazı okulları ve eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yürüttükleri belirtilebilir.

Bu yazının son bölümü Tarım ve Köyişleri Bakanlığının tarımsal yayım çalış-
malarının geliştirilmesi konusundaki görüş ve önerilere ayrılmakta beraber, daha
önce bir geçişli vurgulamak gerekiyor. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının bugüne kadar
kendisi dışındaki tarımsal yayım çalışmaları adeta gözörmezden gelmiş ve hiç ilgi
göstermemiştir. Bu çok yanlış bir tutumdur. Kamu, tarımsal yayımdaki görevini ya-
nızca kendi yürüttüğü çalışmalarda sınırlı tutmalıdır. Kamunun kendi dışındaki
yayım çalışmalarını desteklemesi, uygun ortak ve olanak yaratması, yön vermesi ve
gerekiyorsa denetlemesi, en azından kendi çalışmalarını başarıyla yürütmesi kadar
önemlidir. Bu alanda özellikle çiftçi örgütleri ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapması,
onları bilgi birikiminden yararlandırması ve her yönden desteklemesi gerekir.
Dünyanın bir çok ülkesinde bu tür kuruluşlar tarımsal yayım çalışmaları için finans-
man sağlama dahil kamu kaynaklarından yararlanmaktadır. Aynı biçimde, ülke-
mizde tarıma yönelik özel danışmanlık ve özel medyanın gelişmesinde kamu des-
teği önem taşımaktadır.

Tarımsal yayım alanında kamunun ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekli bir görev
"Ulusal yayım politikasının" belirlenmesidir. Yazılı, onaylanmış ve yayımlanmış bir
ulusal yayım politikası : (a) tarımsal yayımın bir kalkınma aracı olarak görevlerini,
amaçlarını ve diğer kalkınma araçlarıyla ilişkilerini ortaya koymalı, (b) kamunun
genel yayım sistemi içindeki rol ve görevlerini belirlemeli, (c) kamunun kendi yürütü-
ceği yayım çalışmalarının öncelikli amaçlarını, hedef kitleleri ve başlıca yaklaşımları
tanımlamalı, (d) kamu yayım örgütlemesinin esaslarını düzenlemeli, (e) yayım
yönelicilerine uygulamada klavuzluk yapabilmeli ve (f) yayıma ayrılmacak kamu
fonlarının tahsisi ve kullanımına ait kurallar koyabilmelidir. Yayım politikası, ulusal
tarım politikasının entegre bir parçası olmalı, çeşitli kesimlerin katılımıyla geliştiril-
meli ve tarımın dinamizmi içinde zaman zaman gözden geçirilmelidir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının teknik bir kuruluş olarak tarımsal yayımın insan
kaynağı geliştirme boyutuna yeterince eğilememiştir. Bu alandaki eksikliğini gidermek
için, bir taraftan profesyonel kadrolarına bu yöndeki bilgi ve becerilerini geliştirmek
için, diğer taraftan ise eğitim bilimi ve sosyoloji gibi alanlardan uzman ve elemanları kadrolarına dahil etmelidir.

Çiftçi katılımı yayımda başarının anahtarıdır. Kamu yayımında ise çiftçiyi pasif
alıcılar olarak kabul eden ve karar verme süreçlerinde onlara söz hakkı tanımayan
bir yayım anlayışı egemendir. Bunun doğal bir sonucu olarak çiftçiler yayım kuru-

luşlarını ve programlarını yeterince sahiplenmemektedirler. Bakanlığın çiftçilerle daha iyi bütünleşmesi yayımın planlanmasında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde çiftçi katılımının sağlanmasına bağlıdır.

Bakanlığın yayım çalışmaları program alanı olarak hemen tümüyle tarla düzeyindeki teknik bilgiyle sınırlı kalmaktadır. Yayım çalışmalarında üretim teknikleri konularıyla en azından aynı önemde tarımsal işletmecilik ve pazarlama konuları da ele alınmalıdır. Piyasa ekonomisinde çiftçilik başarısının ölçütü üretim artışı değil, gelir artışıdır. Bu amaç için işletme kaynakları optimal kullanılmalı ve pazarda etkinlik sağlanmalıdır. Pazarlamaya dönük yayımda kooperatifçiliğin geliştirilmesi temel alınmalıdır. Pazar haberleri çiftçilere düzenli olarak ulaştırılabilmelidir.

Doğal kaynak tabanının korunması ve çevre sorunları kamu yayım kuruluşlarının ihmal edemeyeceği önemli bir program alanı olmalıdır. Tarımsal gelişmenin ileri aşamalarında teknik bilgiler çok sayıdaki özel kuruluş tarafından çiftçilere iletilebilmektedir. Ancak, çevre konuları daima kamunun sorumluluğunda kalacak bir konu alanıdır.

Ülke tarımına emek ve beyin gücü olarak büyük katkılarda bulunan kırsal alan kadınları tarımsal yayım çalışmalarında tam anlamıyla unutulmuşlardır. Kadınlara yönelik yayım çalışmaları göstermelik pilot projeler düzeyinden hızla kurtarılmalı ve yayımın ana ekseninde önemli bir yer almalıdır. Aynı şekilde gençlere yönelik yayım çalışmalarına önem verilmelidir.

Gelişmiş ülkelerdeki yayım çalışmalarında, tarım dışına çıkışa yardımcı olan programlar uygulanmaktadır. Tarımda nüfus baskısının azaltılmasının büyük önem taşıdığı ülkemizde de bu amaca dönük yayım programlarına büyük ihtiyaç vardır.

Kamu yayımında başlıca çalışma yöntemi, yayım elemanlarının önder çiftçi olarak nitelenen çiftçilerle yüz-yüze ilişkisine dayanmakta ve yayım önerilerinin önder çiftçiler aracılığıyla diğer çiftçilere yayılacağı varsayılmaktadır. Önder çiftçiler olarak çoğu kez buldukları topluluğun en geniş olanaklı çiftçileri seçilmektedir. Hiç bir geçerliliği olmayan bu yöntem terkedilerek, benzer sorunlara ve olanaklara sahip çiftçileri kapsayan grup çalışmalarına yönelinmelidir. Grup çalışmaları yayım elemanlarının hem daha çok çiftçiye daha az masrafla ulaşabilmesini sağlayacak hem de küme özdeşliği ve dayanışması yoluyla çiftçiler daha kolay harekete geçebileceklerdir.

Kamu harcamaları her alanda daralmakta ve kaynak ayırımında kısıtlamalara gidilmektedir. Kamu tarımsal yayımının da bu gelişmeden etkilenmemesi düşünülemez. Bu nedenle daha az sayıda ama daha yüksek nitelikli ve hareket yeteneği daha fazla yayım elemanı, iletişim teknolojisinin olanaklarından da yararlanarak daha verimli bir yayım sistemi geliştirilmelidir.

SONUÇ

Türkiye'de tarımsal kalkınmanın anahtarı insan kaynağını geliştirmeye yönelik yatırım yapmaktır. Eğitim, insan kaynağını geliştirmenin başlıca yoludur. Tarımla uğraşan insanların, hızlı teknolojik gelişmelerden yararlanabilmeleri, çevrelerindeki olanakları değerlendirebilmeleri ve yarışma koşullarında doğru ve akılcı seçeneklere yönelebilmeleri için eğitim çok önemli bir araçtır.

Kırsal alanda yaşayanların örgün eğitimin her kademe ve türüne erişebilmede

çok daha iyi olanaklara kavuşturulması öncelikli bir hedef olmalıdır. Bununla birlikte, yaşanan bilgi çağında okulların, insanların bilgi gereksinmesinin ancak sınırlı bir kısmını karşılayabileceği gerçeği unutulmamalıdır. Bu nedenle, tarımsal yayım olarak isimlendirilen tarımla ilgili yaygın mesleki eğitime bugünkünden çok daha fazla önem verilmelidir.

Kamu, çiftçilerin uygun, yararlı ve kaliteli bilgiye sürekli olarak erişebilmeleri için bir taraftan kendi yayım çalışmalarını daha etkin ve verimli kılmaya çaba harcarken, diğer taraftan bu amaçla kendi dışındaki kaynakların harekete geçirilmesini de görev yüklenmelidir.

Çiftçilerin tarımsal yayım çalışmalarına aktif olarak katılmaları ve sorumluluk almaları etkin bir yayım sisteminin oluşturulmasının başlıca koşuludur.

KAYNAKLAR

- Bulbul, S. 1991. Türkiye'de Halk Eğitimi. Anadolu Üniversitesi Yayın No : 477, Açıköğretim Fakültesi Yayın No : 215. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi.
- Danish Agricultural Advisory Centre. 1992. Being a Farmer in Denmark. Skejby : DAAC.
- Food and Agricultural Organization of the United Nations. 1989. Global Consultation on Agricultural Extension. Rome : FAO
- İnan, R. 1971. Orta Avrupa'da Gelişmenin ve Demokrasinin Temeli Eğitim. Kültür Yayınları, Faydalı Eserler Dizisi. Ankara : Türkiye İş Bankası.
- Millîi Produktivite Merkezi. 1993. Tarımsal A+G çalışmalarında Verimliliğin ve Etkenliğin Artırılması. Ankara : MPM
- Rogers, E.M. 1983. Diffusion of Innovations (3rd. edition). New York : The Free Press.
- Tekeli, I. ve S. İkin. 1988. Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları). Ş. Pamuk ve Z. Toprak (der.) Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000. Yurt Yayınları : 18. Ankara : Türk Sosyal Bilimler Derneği
- UNESCO. 1964. Tarım Eğitimi Üzerine Rapor. Ankara : Unesco Türkiye Millî Komisyonu.

TARTIŞMALAR

Doç. Dr. Ahmet SALTİK

T.K.V. Kırsal Kalkınma Koordinatörü

Ben gerçekten nereden başlayacağımı bilemiyorum, kafam karıştı. Fakat, ben tartışmacı olarak kendimi 45 dakika değil, 1 saat tartışırım diye hazırlamıştım.

Şimdi, genellikle bir iş yapanların sayısı ve zamanı az, tartışanların sayısı ve zamanı daha fazladır. Bu sefer tersi oldu; sempozyumun temel konusu : Tarımsal Yapı, Dönüşüm ve Strateji arayışları. Yani bir seri, bir demet sorun var. Bu sorunları iki gün içerisinde tanımlayacağız. Acaba diyorum kendi kendime –biraz önce– ben yeniden sorunların tanımına geçmeden önce, neler yapmalıyız ve neleri nasıl yapmalıyız? Yani, bu sorunların çözümüne nasıl katkıda bulunabiliriz diye kendime bir 10 dakikalık program yaptım. Ve aklıma ilk gelen şu oldu : Deyim benim değil, sabahleyin burada Sayın Cumhurbaşkanımız entelektüel ziyafet tabirini kullandılar, ben isterdim ki bu ziyafet sofrasına gerçekten kırsal alanda küçük üreticiler, henüz üretici olamamış köylüler ve onların en azından temsilcileri katılmış olsun. Sorunu bu açıdan koymak istiyorum. Yani, konu gerçekten sabahki açılış konuşmalarında da belirtildiği gibi, birim alandan elde edilen verimi, dolayısıyla geliri artırmak değil, aslında bu bir şeyin sonucu. Konu, bence bugün bütün dünyada kalkınma konusunda çalışanların da üzerinde tanım birliğine vardığı gibi, kendine güvenen topluluklar yaratabilmek, eğitilmiş, bilinçli kişiler ve gruplar yaratabilmek; yöreler, bölgeler ve toplumlar yaratabilmek. Tabii bunu söylemek kolay, fakat bu tip bir strateji arayışları içerisinde olan her sempozyumda, gerçekten soruyu bir başka şekilde sormamız gerekiyor. Yani, biz kendi kendine yeten, bilinçli, bilgili toplulukları nasıl – yani topluluk derken, tarım sektöründe çalışan kitleyi kastediyorum – yeniden yaratabiliriz ya da bu konuda neler yapabiliriz?

Göç olayı yavaşlamıştır. Bunu Tuncay Hoca da belirtti, Yakın Hanım da belirtti. Artık kentler absorbe edemiyor. Yurt dışından da davet yok. Dolayısıyla biz kırsal alandaki sorunları yerinde çözmek durumundayız. Cemal Hoca, insan kaynaklarının geliştirilmesi kavramını kullandı. Çok önemli bir kavram. İnsan kaynağı nasıl gelişir? Su kaynaklarının, doğal kaynakların geliştirilmesiyle ilgili büyük özen gösteriyoruz. Birçok bilgi ve öneri üretiyoruz, hatta uyguluyoruz, büyük kaynaklar harcıyoruz; fakat, insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda fazla bir ilerleme sağladığımızı sanmıyorum. Ve sorunu gerçekten Cemal Beyin gördüğü açıdan görmek istiyorum. Yani, sorunu bir verimlilik sorunu olarak değil öncelikle, bir gelir artışı sorunu, kendine yeten, kendine güvenli toplum yaratma olanaklarının bulunması gerekir diye düşünüyorum.

Bunu nasıl yapabiliriz? Kırsal alanda yaşadığım bir küçük olayla başlamak istiyorum. Güneydoğu illerinden birinde bir toplantı yapıyoruz. Toplantıda 27 köylü var, yani henüz çiftçi olmamış. Kendilerine şu sorular soruluyor : Problemleriniz nedir? Yani katılımcı, problem tanımlama yönteminin egzersizini yapıyoruz, bir kişi kalktı dedi ki : Biz cahiliz, okumamışız... O arada 20 - 24 yaşlarında genç, bıçkın bir delikanlı kalktı dedi ki : "Ne demek cahillik? Ben ilkokul 3'ten ayrıldım, o 1'den ayrıldı, şimdi Almanya'da ve İstanbul'da dükkan aldı, şurada bunu aldı filan. Demek

ki bir tek sorun cahillik değildir." Ben bunu, eğitim olayının o denli önemli olmadığını göstermek için değiştirdim ve aklıma şu geliyor : Bugün sayıları bir ifadeye göre 10 bin, diğerine göre 17 bin ziraat mühendisi okunmuş, üst düzeyde eğitim görmüş iş bulamıyor, fakat, tarım kesiminde yapısal sorunlarımız ve hala dönüşüm ve strateji arayışlarımız var. Demek ki tek başına eğitim sorunu çözülüyor. Çözeydi, yani tarımsal sorunları çözmek söz konusu olsaydı salt yetiştirmiş insan gücüyle, önümüzdeki mühendislerle çözerdik. Ben sorunu şurada görüyorum : Amacı çok iyi belirlemek ve konuları makro düzeyden biraz program ve proje bazına indirgenince olaylar, ister istemez, belirli bir öneriyorum. Program ve proje bazına indirgenince olaylar, ister istemez, belirli bir yöntemiz, belirli hedef gruplarımız olması gerekiyor ve bu hedef grupları, yani kalın-manın bir kesime göre önesi, bir kesime göre nesnesi olan grupları iyi tanımanız gerekiyor. Amaçları, dolayısıyla Yakın Hocasın söylediği gibi, tarıma, toprağa bağlı, fakat serbest dolaşan emek deniyor. Bunu biraz sosyal tabakalaşma sistemi açısından da görmek lazım. Bölgeye, yöreye ve sahip olduğu kaynak tabanına göre değişebilir, kendileri de belirtti, iyi tanımamız gerekiyor. Ondan sonra, programları, mutlaka katılımcı bir yaklaşımla tanımlamamız gerekiyor. Ciddi sorunlarımızdan bir tanesi budur. Çok demokrat olduğumuzu söylüyoruz, fakat değiliz. Yani bunu bir kere teslim etmemiz gerekiyor. Aşırı bürokratiiz. Aşırı otoritez. Sorunları bizzat yaşayan hedef kitlelerle beraber, onlarla eşit düzeyde oturup tartışma, konuşma alışkanlığımız yok. Adeta zülü addediyoruz bunu. Bunu ne ziraat fakülteleri veriyor, ne diğer fakülteler veriyor. Bir kere demokrat olmak durumundayız. Bugün en az 10 kişi konuşmuşsa 7'si bunu söyledi, fakat yaşama geçiremiyoruz.

Sonuç olarak, insan kaynaklarının geliştirilmesi olayını önce şöyle tanımlamak lazım : Bir kere, mevzuatı uygun hale getirmek gerekiyor. Doğru mu yanlış mı biliyorum, bir planlamacı, bir ay kalmış, iki ay kalmış, üç ay kalmış hala rapor bekleniyor. Sonunda demiş ki : Vallahi mevzuat müsait değil. Mevcut mevzuatı müsait hale getirmemiz lazım. Yani, bizim bir kere makro düzeyde bir politika oluşturmamız lazım. Ve bunun Parlametoda onaylanması ve bütün bürokratik organlara ulaştırılması, eğitim kurumlarında ciddi, demokratik ve katılımcı bir şekilde yaygınlaştırılması gerekiyor. Yani bir mobilizasyona ihtiyacımız var. Bir seferberliğe ihtiyacımız var diye düşünüyorum.

Bunun dışında, eğitim, yayım ve örgütlenme çalışmalarına olağanüstü önem vermek durumundayız. Yarı ya da öbürün kırsal kesimde örgütlenme konusunda tartışılacaktır. Fakat örgütsüz toplum kesinlikle bağımlı toplumdur ve örgütlenmeden korkmamamız gerekiyor. İnsan kaynağını geliştirecekssek, örgütlenmeyi teşvik etmemiz gerekiyor. Bunun üzerinde bundan önceki oturumda duruldu. Fransa'dan örnek vermek suretiyle.

Bir diğer konu, insan kaynaklarının geliştirilmesi için mutlaka entegre bir yaklaşım gerekiyor. Yani, salt finansal kaynak sağlamak suretiyle belirli projeler ve programlarla olayı çözemiyorsunuz. Yani, teknik yardım, kredi, pazarlama vesair diğer olaya bir entegre yaklaşım gerekiyor ve bu entegrasyon içerisinde kırsal kesimdeki insanları, yapının temel ögesi olan insanı koyduğumuz takdirde insan kaynaklarını geliştirebilirsiniz.

Ben Kurumum adına değil, kendi görüşlerim açısından yorum yapacağım.

Sayın katılımcılar, tarımda çalışanların toplam istihdam içerisindeki payının yüzde 47'lerde olması başlı başına Türkiye düzeyinde, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinde bir ülke için çok dikkat çekici ve aykırı bir durum. Bence, önce bunu saptamak gerekiyor ve Sayın Tuncer Bulutay'ın da belirttiği gibi, bu o kadar büyük bir kitle ki ve verimliliği de düşük, Türkiye'nin bütün insan gücü problemini doğrudan doğruya ilgilendiriyor. Statü olarak baktığımızda daha da ilginç bir durum belki ortaya çıkıyor. Tarımda çalışanların ancak yüzde 5'inden azı ücretli ya da mevsimlik işçi vesaire gibi kategorilerde. Bu, kentlerde yüzde 60'a yakın. Kırdaki çalışanların yüzde 60'a yakını ücretsiz aile işçisi. Yani iki tane ayrı dünya var aslında Türkiye'nin içerisinde; çok farklı iki tane parça var. Oysa hem belirli bir gelişmişlik düzeyinde olan hem de AT'a entegrasyon sürecinde belirli bir mesafe almış olan ve hedef olarak bu entegrasyonu önüne koymuş olan bir ülkede bu devam edemez. Büyük bir değişiklik gerekiyor. Şu andaki dinamiğe baktığımız zaman, nüfus hareketlerine, sanıyorum burada da bir kere elimizde yeteri sayılar yok. Önümüzde böyle bir tablo olsa, Türkiye'deki bir akış şeması, insanların göçü, ekonomik hareketler vesaire, belki çok daha iyi fikir edinebiliriz. Örneğin Sayın Başkan, haklı olarak 12 milyon dedi, çünkü 1990 nüfus sayımında tarımda çalışanların sayısı bu gözüküyor. Fakat hane halkı işgücünde, ki spesifik olarak çalışmaya yönelik bir ankettir, 9 milyon gözüküyor ve ben ikincisinin daha fazla dikkate alınması gerektiğini düşünüyorum. Yani bunu şunun için söylüyorum : Bu kadar hayati bir konuda henüz elimizde tutarlı sayı setleri yok bu hareketi, bu dinamizmi görmek ve yorumlamak için. Bu nüfus hareketi, ama mutlaka köyden kente var. Boyutu nedir? Benim kişisel kanım, yüzde 4,7 olarak gözüküyor kentleşme, bu çok düşük bir şey değil ve bir yavaşlama olduğunu sanmıyorum. Tabii sayılar çok tartışmalı, teknik ayrıntılara girmek istemiyorum. Bunun değişik gerekçeleri var. Hakikaten çok esnek durumlar var. Yakın Hanımın da belirttiği gibi, işte gidiyor, yerine gelebiliyor, hangi anda sayım yapıyor, mevsimlere göre değişebiliyor. Yani oldukça karmaşık bir yapı var. Ancak Sayın Tuncer Bulutay'ın tebliğinde, kent mi çekiyor, itiş mi, belki onu daha geniş bir perspektifte de almak mümkün... Bence tabii sosyolojik olgular çok önemli. Zaten bunlara burada değinildi ve son yıllarda televizyon vesaire... Ne kadar tabii sağlıklı bir etki, o ayrı bir konu, tartışılır ama, çok hızlandı. Yani kentlerin çekiciliği değişik nedenlerle... Örneğin kadınlar kırdaki karar verici değil. Bu çok önemli bir şey. Yani, ikinci sınıf bir konumda oluyor. Kente gittiği zaman da, sanıldığından tabii daha az değişiyor. Çünkü, işgücüne katılma oranı kentlerde yalnız ve yalnızca yüzde 16 kadınlar için. Tabii bu korkunç derecede düşük bir rakam. Dediğim gibi istatistiksel ayrıntılara girmek istemiyorum ama, tarımda eksik istihdam kavramını getirmeden Türkiye'deki istihdam sorununu, yani Türkiye'nin insan kaynağı sorununu tam olarak anlamak mümkün değil sanıyorum.

Tabii gerek Sayın Cemal Taluğ'un, gerek Tuncer Bulutay'ın tebliğlerinde eğitimin önemi, nitelikli insan gücü ihtiyacı ve bugün niteliğin çok düşük olduğu, çok açık bir şekilde ortaya konuyor. Bu konuya döneceğim. Fakat, Sayın Bulutay'ın belirttiği bu verimlilik farklarının sabit oluşu ister istemez tek bir gösterge kullandığınız zaman, örneğin kentler için bu çok farklı sanayi dizeliğini yansıtıyor,

küçük sanayi çok kalabalık; yani daha ayrıntılı hesaplar yapıldığı zaman bu fark artıyor da olabilir, daha da büyümüş olabilir.

Kırsal alanların, tarımın kapitalizmesesi konusunda ben biraz Sayın Çağlar Keyler'in yaklaşımindan esinlenerek şöyle bir yaklaşım getirmek istiyorum. Ne oran- da Yakın Hanım'inkinden farklı bilmiyorum, o önemli değil; ama gerçekten Türkiye'de beklenen olmadı, fakat bence bunun önemli bir nedeni tam anlamıyla kapitalizmesedi, piyasa mekanizmasına kanımca geçmezdi, çünkü bünyesi kaldırmazdı.

Türkiye'de çok büyük bir alıcı var, devlet; destekleme alımlarıyla normal bir piyasa mekanizması değil dolayısıyla işleyen. Bu böyle olmasaydı belki çok büyük miktarlılar olurdu. Türkiye, sanayileşmesini belirli bir yere kadar getirdi, son on yılda durakladı, ama belli bir yere kadar getirdi, iniş çıkışlı, tıkanıklıklarla dolu bir süreçte de olsa; daha fazla kaynak aktarılsaydı daha fazla sanayileşme olurdu, ama insanlar var. Gerçekten sadece mallara bakarak düşünmemek lazım; yani bu insan- lılığın modernleştirilmesi, dünya piyasasına entegrasyonu, o üretimin yapılması hemen bir düğmeye basarak olmuyor; zaman önemli, belli süreçlerin yaşanması gerekiyor; ama bugün artık kanımca destek alımları vesaire gibi mekanizmaları eskisi gibi sürdürmek mümkün değil. Bunun hedefini de doğru koymak lazım. Çok acele edildiği takdirde bugünden yarına altıyapısı hazırlanmadan yapıldığı takdirde çok istenmeyen sonuçlar da olabilir. Çünkü, bu kadar insanın istihdamı konusu çok önemlidir. İnsan kaynağını geliştirmek için böyle bir şey ihtiyacımız var.

Teşekkür ederim.

SORULAR VE YANITLAR

Abdi ÖZKÖK – Bundan önce çıkışında galiba hepinize saygı sunmadım, şimdi saygılarla bir iki lakırdı edeceğim.

Efendim, burada köylü ve çiftçinin eğitimi söz konusu oldu. Özellikle de Sayın Prof. Cemal Taluğ bu konuyu ele aldı ve bu köylünün eğitimi üzerinde haklı olarak Köy Enstitülerinden söz etti, ondan sonra da daha evvel belki tarım eğitiminin bundan 50 sene evvel şeriat veya ilahi yönlerden kapandığını, açıldığını ve kapandığını söyledi. Şunu unuttu; 1943'lerde bu memlekette çiftçi ve köylünün eğitimi için Teknik Tarım ve Teknik Bahçevanlık okulları açıldı. Nerelerde açıldı; Konya'da, Amasya, Gebze, Mersin, Manisa ve daha bir çok yerlerde teknik tarım ve bahçevanlık okulları açıldı ve bu okullara milyarlarca lira sarfedildi, büyük binalar kuruldu, şimdi bacalarında baykuşlar ötüyor ve bunlar da gene aşağı yukarı o düzene, ta 150 sene evvel kapatılma şekline uyularak çiftçi uyanıyor, köylü uyanıyor, biz bunların hakkından nasıl geleceğiz ve köylüyü sonra nasıl sömüreceğiz düşünceleriyle bu okullar açıldı ve 8 - 10 sene sonra Köy Enstitüleri gibi birden bire değil, yavaş yavaş sindire sindire kapatıldı. Eğer bunlar dursaydı ve düşünüldüğü gibi 43 yerde de açılışaydı, ilkokuldan sonra alınan köylü çocukları bu okullarda kız - erkek okuyacaklar ve şimdiki durum çok daha ileri olacaktı.

Ben, karşınıza, bu hususu Cemal Taluğ arkadaşşıma anlatmak için çıktım; sevgiler saygılar sunarım.

Bülent GÜLÇUBUK (Ziraat Fak. Arş. Görevlisi) – Sayın Taluğ "İmamhatip liserininin 100 bin öğrencisi var" dedi, bunlara bir de ortaokulları eklemek lazım, 200 - 250 bin arasında öğrenci var; yani iman yönünden geleceğimiz tamam. Artı, imanlı tarımcılar yetiştiriyoruz demektir bu.

Diğer yandan, tarımdaki mutluluğu sadece ekonomide arıyoruz. Bence bu biraz yanlış. Ben, 100'den fazla köyde bazı araştırmalar nedeniyle anket çalışmasında bulundum. İnsanlar, artık sadece mutluluğu orada ekonomide aramıyorlar; örneğin, çocuklarının okuması onlara daha fazla mutluluk veriyor veya üründe belli yılda eksiklerinin karşılığını görmesi ona daha fazla mutluluk veriyor. Acaba kentsel kesimdeki insanlar, tarım kesimindekine göre daha mı mutlu veya köyden kente göç olduğu zaman kentin çekiciliği de olsa mutluluğu orada yakalayabiliyorlar mı?

Sayın Taluğ, zamanını insan kaynağını geliştirmeye ayırdı, ben diyorum ki; insan kaynağını ne kadar geliştirirseniz doğal kaynaklarınız o kadar gelişmiştir.

17 bin ziraat mühendisi var, biz bunları üniversitelerde geliştiremiyorsak ve bu halde doğal kaynaklar üzerine gönderiyorsak doğal kaynaklarımız da yerinde kalmaya mahkumdur.

Sayın Saltık'ın dediği gibi, 17 bin ziraat mühendisi var, hala strateji arayışı var; çünkü biz, 17 bin ziraat mühendisini sanki diploma vermek için yetiştiriyoruz, strateji arayışları için değil, burada da bir yanlışlık var. Demekki olay sadece eğitimle değil, bu insanlara, aldıkları eğitimi, strateji arayışları yapacak biçimde kırsal kesime dönüştürme çalışmaları var.

Türk çalısınını, Türk köylüsünün, Türk ziraat mühendisini, araştırmacısını, Türkiye'de çalışan herkesin alınlarının ucuzla kapatılmasını bugüne kadar önele- meyen, buna kulaklarını tıkayanlar bence öz eleştirelirini yapmalıdır. Yine hiçbir keşimi suçlamamakla beraber, herkesin kendi varlığında bugüne kadar gelişti gö- revlerde bulunmuş, dinleyecekken kulaklarını kapatmış; o doğruyu söyleyen insan-

satamayan insanları çok güzel dile getirdiler. Türk çalısınını, Türk köylüsünün, Türk ziraat mühendisini, araştırmacısını, Türkiye'de çalışan herkesin alınlarının ucuzla kapatılmasını bugüne kadar önele- meyen, buna kulaklarını tıkayanlar bence öz eleştirelirini yapmalıdır. Yine hiçbir keşimi suçlamamakla beraber, herkesin kendi varlığında bugüne kadar gelişti gö- revlerde bulunmuş, dinleyecekken kulaklarını kapatmış; o doğruyu söyleyen insan-

Et, eğer toprak - insan ilişkisini halledileseydik, İtalya'nın bir haftada yapt- ığı toprak reformunu yapabileseydik 30 yıl önce, belki bugün güneydoğuda bu tötör- ler olmayacaktı. Birçok insan bugün bunu kabul ediyor, ama 30 yıl geçmemeliydi. Bu ülkenin aydınları, toprağı aç derken insanı aç derken, şu yolları, toprak - insan ilişkilerini düzeltelim, topraksız köyler rakam olarak veriliyor. Hala bugün toprak re- formu yapılmamıştır, özellikle güneydoğuda yapılmamıştır. Nedenlerini açıklıyorlar ve bu arada verilen toprak büyüklükleri ve işletme büyüklüklerini veriyorlar. Tarım top- raklarının çok küçük bir çiftçi elinde toplanmasını, topraksız çiftçileri, hatta emeğini satamayan insanları çok güzel dile getirdiler.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu Yaban isimli romanını yazmadan önce Ankara - Haymana yakınlarında Atatürk ile görüşüyorlar. Atatürk çağırıyor. Haymana'daki köyleri gösteriyor ve "Sen öyle bir roman yaz ki, bu insanlar daha iyi yaşam sürsün- ler, bugünkünden çok daha iyi; sen dış ülkelere gittin, buraya geldin, memleketin halli böyle, büyük bir bağımsızlık savası yaptık. Bunun sonucunda yapacağımız eko- nomik tarımsal savaş; burada bu insanlarımızla daha iyi bir yaşamı isteyecek, öze- tecik bir roman yaz" diyor. Yakup Kadri de bir okularının okuduğu Yaban isimli ro- manını yazıyor; ama aradan bunca sene geçti. Birçok konuşmacılar, hepimizi bilgi- lendiren çok güzel konuşmalar yaptılar, ben bugün saatin nasıl geçtiğini anlamaya- dım. Bize bu kadar güzel anlatılan konuşmacılar kuluyor ve teşekkür ediyor- rum. Onlar da bu konuya yer değindiler, hatta Sayın Cumhurbaşkanımız, "Tari- min sorunları ülkenin, Türkiye'nin sorunları; masaya yatırmamız gereken Türkiye" diye sözlerine başladı. Şu sırada Türkiye'de 30 sene önceden bugüne kadar birçok sözcükleri rahat kullanıyoruz. Sayın Cumhurbaşkanımız ve birçok konuşmacı konu- ları burada rahatlıkla bir zamanlar yasaklanan sözcükleri, bir örgüt sözünü bile ar- tık rahatlıkla söylüyorlar; ama 30 yıl kaybettik, kaybetmemeliydik bu 30 yılı.

Nurten DENİZ (Ziraat Yük. Müh. - Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü)

Teşekkür ederim.

Sayın Bulutay, kırsal nüfus hep aynı, ama bir şey gözden kaçıyor, kırsal ke- simde yaş giderek büyüyor. Bunu dikkate almak lazım. 1980'den bu yana yapılan tarım sayımlarına ben geçenlerde göz geçirdim; kırsal kesimde yaş ortalama 10 yaş büyürken, kentse kesimde 4 - 5 yaş küçülüyor. Demek ki denildiği gibi yaş, nü- füs yerinde kalıyor, beklenenden daha fazla azalıyor. 15 yıl sonrası için bugün- künden yüzde 50 daha fazla azalması gösterilecek.

ları süründürmüş, yok etmeye çalışmış, işlemez hale getirmiş, düşünceleri taşıyan insanların öz eleştirilerini yapması lazım. Türkiye'nin bugünkü kaderi kader değildir, bugünlere gelmeyebilirdi, çok farklı bir ortam olurdu. Türkiye'de bugün çok daha ilerledik, ama çok daha ileri bir ülke düzeyinde bulunabilirdik. Biz, şu anda da en önemli insan diyoruz, sabahtan beri köyde bütün tarım projeleri entegre olmalı, hat-ta mademki Türkiye'nin sorunlarıyla tarımın sorunları bütünleşiyor, o halde, biz, bü-tün planlarımızı entegre olarak ele almalıyız.

Sayın Doç. Dr. Yakın Hanım köydeki durumdan bahsetti. Ben de kırsal kesim-de sürekli bulunduğum için çok ilginç bir şey söyleyeceğim. Ankara yörelerinde ba-zı köylerde çiftçiler kimyasal ilaç kullanmıyor. Kendilerine yetiştirdikleri ürünlere kim-yasal ilaç kullanmıyorlar ama pazara sunacakları ürünler için kimyasal ilaç kullanı-yorlar.

Birçok köyde artık kadın işlerini özgür olarak yapıyor, çiftçi erkek hiç karışmı-yor; yani köydeki ailenin erkek kısmı buğday vasaire gibi makineli tarımda, geri ka-lan sebze vasaire gibi işleri de hanımlar yapıyor, fakat hanımlar kazandıkları para-yı beylere vermiyorlar; gelin olsun, kız çocukları olsun bu parayı istedikleri gibi har-cıyorlar. Bu da bizim köy kesimindeki kadınların özgürleşmeye doğru, yani kocasın-dan para istemeden kentteki büyük yerleşim merkezindeki kadınların ekonomik ba-ğimsizlik savaşındaki bir başkasını Ankara köylüleri uyguluyorlar; traktör kullanı-yorlar ve Yakın Hanımın çok doğru teşhisleri; kadınlar artık toprağa bağlı, toprakta çalışıyorlar. Kuşkusuz, çiftçi ailesinin ilerletilmesi lazım.

30 yılda Türkiye'de çok şeyler oldu. 4 K'lar vardı, barış gönüllüleri geldi. Bun-lar, sözde çiftçilerin ailelerini, kadınları kalkındırmak için geldiler; fakat hiç de öyle bir şey olmadı. Barış gönüllüleri yıllarca Çukurova'da, Ege'de kaldı ve çiftçi ailesi bugün aynen Yakın Hanımın söylediği durumda. Onun için ziraat mühendisleri, zi-raat teknisyenleri Türk tarımından, tarımla ilgili şu andaki kamu kuruluşlarında etkin görevlerden uzaklaştırılmamalı ve mutlaka tarımsal dönüşümü yapacak olan bu ta-rım mühendisleri meslek içi eğitimlerle geliştirilmeli ve dışarıdan ne uzman getiril-meli ne de başka meslekler tarımı yapmaya kalkmalı.

M. Erhan EKMEN (Ziraat Mühendisi - İşsiz Ziraat Mühendisleri Derneği Kuru-cusu - TBMM Milletvekili Danışmanı) – Efendim, benim bir ziraat mühendisi olarak, bazı kabul etmediğim cümleler geçti, bunların sayın konuşmacılar tarafından açık-lanmasını istiyorum. Acaba ben mi yanlış anladım, yoksa bunlar böyle midir?

Sayın Bulutay; "Bu kadar fazla nüfus ve düşük verimlilikle tarımda kalkınma ol-maz" dediniz. Peki, ülke ekonomisine katkıda bulunan tarım sektörüne sahip olabil-mek için ne yapmalıyız? Yoksa ülke ekonomisi için tarımdan başka konulara mı önem vermeliyiz?

Sayın Taluğ Hocama sorum; 100 binden fazla din eğitimi gören insan olduğun-dan bahsettiniz. Tarımın takdiri ilahi olmadığını, bilimsel bir iş olduğunu savunuyor-sa eğer bu çıkan öğrenciler, o zaman bunlar bizim işimize gelecektir, faydalı olacak-lardır. Atatürkçü laik bir şekilde yetiştirilebiliyorsa onlar, bizim için iyi olacaklardır.

Anlamadığım bir şey var, Türkiye'de 1800 tane tarım meslek lisesinde okuyan öğrenci varmış. Bunların başında olacak ziraat mühendisi sayısı ise şu anda okul-larda okuyan 15 - 16 bin civarında. Bir ordu düşünün, bu orduda 10 tane er var, bu erlerin başında da 100 tane yüzbaşı ve komutanlar var. Bu nasıl bir ordu olacak, bu

nasıl düzenleme? Bunu anlamadım. Acaba Hocam buna da bir açıklama getirebilir mi?

Sayın Satika sorum; konuşmasında, "sorum eğitimi sorunu değildir; çünkü ilkokul mezunu olan birisi kendi işini götürebiliyormuş, ama mezun 17 bin arkadaş varmış. Bu, eğitim yanı sıra birtakım imkanlar demektir. Biz 17 bin arkadaş kansizlikten dolayı iş bulamadık. O ilkokul mezunu insanın bulunduğu imkanı bizler bulabilseydik ondan daha fazla değerlendirebilirdik düşünceimdeyim.

Örgütlenmeden bahsettiniz. Mecliste olan bir insan olarak yakından takip ediyorum. 6964 sayılı Türkiye Ziraat Odaları Birliği Kanunu düzenleniyor yeniden. Bu insanlara maddi kaynak sağlanacak, bundan sonra da örgütlenmede epey etkili oluncasına inanıyorum. Feki bu örgütü daha etkili hale sizce kimler getirebilir? Ziraat mühendislerinin bunda payı olabilir mi?

Teşekkür ederim efendim.

Prof. Dr. Tuncer BULTAY – Arkadaşımın vurguladığı eğitim üzerinde konuşmak istiyorum. Dünyada önemli bir teknolojik gelişme var. Eski tür sanayileşme gibi eski gücünü yitiriyor. Eskiden olan olay şuydu : Taylorist denilen sistemde cahil sayılan ya da cahilliğe mahkum edilen insanlar fabrikalara geliyorlar, bir otomat gibi hareket ediyorlar, kendileri karar vermiyorlar, sadece bir alet olarak kullanılıyorlardı büyük fabrikalarda. Kararı verenler yöneticiler ve azınlıktaki kişilerdir; büyük kitlere cahildi. Amerika ya göç edenler ya da Türkiye'de köylere gelen kişiler ya da bunların üretime herhangi bir şekilde katkıda bulunmayacakları, yaratıcı olmayacakları, düşüncesi egemenli.

Şimdi yeni teknolojik gelişmede bu sistem terk ediliyor, yani bu yönde ne kadar gidilecek onlar tartışmalı, konu çok boyutlu. Ben bir noktasına değinmek istiyorum.

Deniliyor ki şimdi, işçiler de artık bu faaliyetein içerisinde olmak durumundalar, kendilerini eğitmek durumundalar, yaratıcı olmak durumundalar, hatta karar verici olmak durumundalar; yani üretim, artık ikile ayrılmış hiyerarşik bir düzen içerisinde değil; işçilerin de doğrudan doğruya üretime katılabilecekleri bir takım anlayışını içinde taşıyor. Bu eğer önemliyse, ki ben önemli olduğunu zannediyorum, Türkiye'nin de bunu göz önüne alması lazımdır. Artık eskisi kadar bol kalifiye olmayan işgücünü kullanma olanağı yoktur. Eğitim sağlandığı takdirde, bu eğitimin sadece okullarda verilen eğitim olması gerekmektedir, kendini geliştirme anlamında eğitim olamadığı takdirde, insanların ve toplumların gelişmesi çok sınırlı kalabiliyor. Bu olanak üzerinde çok durmamız lazım. Bu, eğitimi çok önemli bir faktör haline getiriyor. Eskiden bu kadar önemli değildi; eskiden sermaye önemliydi ve vasıfsız işçiler işlerini yürütülebiliyordu. Şimdi, işçilere de ihtiyaç var sermayenin işleyebilmesi için. İşçinin verimli olabilmesi için sermayeye ihtiyaç var, bu açık, bilinen bir olay; fakat şimdi daha bilinçle ögreniliyor ki, sermayenin çalışabilmesi için de işçiyeye ihtiyaç var, yani işçinin verimli olması gerekmektedir, işçinin eğitilmesi gerekli olmakta, üniversite tahsili değil, doğrudan doğruya çalışan kişinin eğitimi önemlidir.

Mesela, benim bildiğim annenin eğitimi, bütün eğitimlerden daha önemlidir. Sağlık alanında yapacağımız yatırım yerine, anneyi eğitime üzerine yatırım yapın. Sağlık alanında da sonuç sağlamak istiyorsanız; yani eğitilmiş bir annenin çocuğu çok daha sağlıklı oluyor. Klinikler, hastahaneler kuracak yerde, anneleri eğitin. Bi-

rinci derecede önemli bir olgudur bu. Bunlar çok tartışılıyor, iktisatta hepimiz bunlar üzerinde tartışıyoruz, burada arkadaşım var, bunun üzerinde yıllar önce çalışma da yapılmış. Hani eğitim düzeyine yatırım yapmak lazım, ne kadar getiri var; ilkokula mı, ortaokula mı, liseye mi üniversiteye mi? Eğitimin kalitesi, niteliği ne? Bütün bunların hepsi tartışılmaktadır. Fakat bu, benim kanaatime göre Türkiye'nin ve dünyanın geleceğidir. Bunun üzerinde araştırma yapabilirsek ve insanlarımızı eğitebilirsek ancak kalkınmış ülke düzeyine gelebiliriz. Zannediyorum bu sorunlar gelecekte de çok temel sorunlar olacaktır, bunları tartışmamız lazım.

Üniversite eğitimi diyorsunuz, ama üniversite eğitiminin ne olduğu çok açık değil, çok tartışmalı konular. Bunların hepsi Ziraat Mühendisleri olarak da, Ziraat Fakültesi mensubu olarak da bütün bunların üzerinde toplumun temel bir sorunu, buna çok önem vermemiz lazım. Dünyadaki gelişmeleri izlemeli, fakat kendimiz kendi sorunlarımızı çözmeye çalışmalıyız.

Açıkça arkadaşıma söylüyorum sorusu üzerine; tarımda kalınarak kalkınabileceğimizi zannetmiyorum. Yani, nüfusun kentlere, sanayiye, bazı hizmet sektörlerine aktarılması gerektiği kanısındayım. Tarımda kalındığı takdirde ancak marjinal iyileştirmeler sağlanabilir ve kalkınmamışlıktan kurtulunamaz kanısındayım.

Diğer bir soru da "ürünlerin değerlendirilmesi için üniteler kurulabilir" dediler. Ben bu konuyu çok düşünmedim, çok önemli bir konu olabilir. Süre de olmadığı için mazur karşılanmamı diliyorum.

Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Yakın ERTÜRK – Eğitim konusu çok ağırlıklı olarak gündeme geldiği için ben de iki noktaya değineceğim. Bir kere eğitim, örgün eğitim konusu dünyada şimdi tekrar tartışılıyor, bu insanları aydınlatıcı mı, yoksa esarete mi mahkum edici vesaire gibi tartışmalar; ama Batı için geçerli olan bu tartışmaya biz daha gelmedik. Biz, eğitime önem vermek zorundayız.

Her şeyden önce örgün eğitim, bir demokratikleşme sürecinin kaçınılmaz bir parçası bana göre. Sadece, tabii ki Sayın Bulutay'a katılıyorum, annelerin eğitilmesi çok önemli; ama, anne olduğu için değil, kadının demokratikleşme sürecine aktif katılımcı olabilmesi ve vatandaşlık koşullarının yaratılabilmesi için. Bir ülkenin vatan-daşı olmak, sadece onun nüfus cüzdanını, pasaportunu taşımakla sınırlı değildir. Vatandaşlık aktif katılımı mümkündür. Bugünkü çağdaş toplumlardaki aktif katılım da ister istemez bilgiyle mümkündür. Bilgi sahibi olmadığımız takdirde katılım olanaklarımız sınırlıdır. Özellikle kırsal kadınların bilgilendirme araçları hep dolaylı yollar-dan olmaktadır. Yani direkt olarak değil dolaylı; kocası aracılığıyla, televizyon aracılığıyla vesaire. Hatta bazı yörelerimizde dil sorunu da olduğu için çok daha dolay-lı bir hale gelmektedir.

O halde eğitim, demokratikleşme ve vatandaşlık koşullarına kavuşabilmenin temel bir faktördür gibi geliyor bana.

Tarımsal yapı içerisindeki eğitimde benim özellikle vurgulamak istediğim konu, bugün Tarım Bakanlığı'nın yayım çalışmaları erkeklere yönelik yürütülmektedir. Kadınlar için ev ekonomisi programları şeklinde olay örgütlenmiş. Ev ekonomisi kuş-kusuz önemli, bilmek gerekir; fakat Tarım Bakanlığı'nın temel bir fonksiyonu olma-malı gibi geliyor bana. Milli Eğitim Bakanlığı da yapıyor ev ekonomisine benzer

kir.

yan ama bütünüyle ihmal edilen bir konu alanı. Bütün bunları değiştirmemiz gere-

Bizim kamu yayım sistemimizin teknik konular dışındaki alanlara eğilmediğini görüyoruz. Oysa pazarlama konuları, işletmecilik konuları çiftçilerin en fazla bilgi gereksinimi olan konular. Yine, doğal kaynak tabanının korunması büyük önem taşı-

yan ama bütünüyle ihmal edilen bir konu alanı. Bütün bunları değiştirmemiz gere-

Prof. Dr. Cemal TALUĞ -- Türkiye'deki tarımsal yayım alanında gerekli değiş-
şimler, dönüşümler nelerdir? Bu konuda bir iki noktaya kısaca değinmek istiyorum.
Bugün Türkiye'de kamu yayım sistemi dışında, giderek gelişen tarımsal yayım
ve bilgilendirme etkinlikleri var. Özel danışmanlık yapan meslektaşlarımız, tarıma
girdi veren ve tarımsal çıktıyı satın alan özel sektör firmaları, çiftçi örgütleri ve gö-
nüllü kuruluşlar yayım ve bilgilendirmeye önemli katkılarda bulunuyorlar. Kamu ise
bu alandaki gelişmeleri ve oluşumları adeta gözmezden geliyor. Öncelikle bu tutu-
mun değişmesi gerekir. Kamu, kendi dışındaki yayımın gelişmesine ve kalitesinin
yükselemesine önem vermemelidir. Bu yöndeki gelişmelere uygun ortam yaratıcı politi-
ka ve araçları belirlemeli ve hayata geçirmelidir. Kamu fonlarının giderek daraldığı
günümüzde tarımsal yayım uygulamalarının tüm yükünü kamunun üstlenmesi ne
olanaklıdır ne de doğrudur. Kendi dışındaki kaynakların çiftçilerin bilgilendirilmesi
ve oku - dışı eğitime etkin bir biçimde katılabilmesi için uygun ortam sağlama,
önemli bir kamu sorumluluğu haline gelmiştir.

Daha genel bir çerçevede baktığımızda, Türkiye'nin yazılı, onaylanmış ve ya-
yılanmış bir tarımsal yayım politikası yok. Kamunun yayımdaki birincil önceliği bu
olmalı. Geçerli ve tutarlı bir yayım politikası oluşturamamız gerekiyor. Ancak bu po-
litika katılımcı bir biçimde oluşturulmalıdır. Sadece bürokratların oturup kendi baş-

lanına hazırladıkları bir belge olmaması lazım.

Kadınlara yönelik tarımsal yayım projelerinde, bu girişimleri yararlı bul-
duğumu ve desteklediğimi belirtmem gerekir. Ancak, kadınların yalnızca pilot proje-
ler kapsamında ele alınmasının ve ev ekonomistleri ya da ziraat teknisyenlerinin ha-
nimleri yoluyla bilgilendirmelerinin sakincağını da mutlaka görmemiz gerekiyor.
Kadınlar, kadın projeleri yapıyoruz diyerek ikinci sınırlı bilgiye mahkum edemeyiz.
Kadınların tarımsal yayımın ara ekseninde yer almaları ve yayım hizmetlerinden er-
ketlenmeleri eşit ölçüde yararlanmaları esastır. Bunu gerçekleştiremez bir ütopya olarak
görmüyorum. Ama, sanıyorum, bu amaca ulaşmak için özellikle biz kendimizi değişt-
tirmeliyiz. İhanir ve istersek, uygun araçları, uygun yolları mutlaka buluruz.

Eğer tarım kadınına, ki veriler bunu gösteriyor, o zaman tarımımızın ve-
rimini artırmak istiyorsak, daha kaliteli tarımsal üretim yapılırsa, o za-
man belirli üretici olan kişiye gereken bilgileri aktarmanın yollarını bulmalıyız gibi ge-

Tesekkür ederim.

iyor bana.

man belirli üretici olan kişiye gereken bilgileri aktarmanın yollarını bulmalıyız gibi ge-

da ciddi politikalar oluşturmak gerekir.

man, kadınlara tarımsal eğitim, yayım götürülecek elemanların yetiştirilmesi konusun-
yolları vardır, ama bunu gerekçe göstererek buradan da kaybediyor kadınlar. O za-
vunuyor : Erkekler kadınlara ulaşamazlar, toplumumuz tutucudur. Bunu da aşmanın
çözümleri hala erkek ve ben buna katılmıyorum, ama herkes şöyle bir görüşü de sa-
yı götürülebilir ve burada büyük bir engel var ve bu birçok yerde tartışıldı. Yayım-
kursları, Tarım Bakanlığı, tarımda aktif olan, bizzat çalışan insana tarıma ilgili bilgi-

Belki daha önemli olarak temel yaklaşımlar konusunda değişiklik yapmamız gerekir. Tarımsal yayımda gerçek bir çiftçi katılımını mutlaka sağlamamız gerekir. Çiftçiyle daha iyi bütünleşmenin yol ve yöntemlerini mutlaka bulmalıyız. Bir haftadır, bir gazeteci arkadaşımız, Yalçın Pekşen, tarımsal yayımda görevli ziraat mühendisleri için çok ağır yazılar yazıyor. Çok üzülüyorum. Arkadaşlarımız cevaplamaya çalışıyor. Ama doğrusu bize çiftçinin sahip çıkması, çiftçinin savunmasıdır. İşte bunu göremiyoruz. Çiftçiyle bütünleşmeyi, çiftçinin yayım hizmetini sahiplenmesini sağlamak zorundayız. Yoksa bu sorunları çözemeyiz. Çiftçiler örgütlenmeli ve örgütleri aracılığıyla yayımla söz sahibi olmalıdır.

Ziraat mühendisi sayısı çoktur ya da ziraat fakültelerinde eğitimi ne yapacağız şeklinde soru oldu. Açık söyleyeyim. Eğitim pahalı bir iştir. Keşke son yıllarda ziraat mühendisliği eğitimine yaptığımız verimsiz yatırımlar, yani gereksiz fakülteler açma yerine, bu kaynakları çiftçi eğitimine ayırsaydık. Daha çok ziraat mühendisi için yeni fakülteler açılacağına, bu parayla daha çok tarım meslek okulu açılmalıydı, okul – dışı çiftçi eğitimine yatırım yapılmalıydı. Çiftçilerimizin eğitim düzeyi ve örgütlenme düzeyi yükselmeden ziraat mühendisinin hizmetine talep artmaz. Mezununa talep olmayan bir yüksek öğretim kurumunun üstün nitelikli eğitim yapması da mümkün olmaz. Bu gerçeğin görülmesi gerekir.

Abdi beye çok teşekkür ediyorum. 1943'de açılan tarım okulları çok önemliydi. Çünkü bu okullar devlet memuru yetiştirmeyi amaçlamıyordu. Bu okulların mezunlarına 300 liraya kadar kredi olanağı verildi. Toprak verilmesi planlandı. Yani onlar tarıma dönsün, bilinçli, bilgili çiftçiler yetişsin istendi. Bunun önlemleri düşünüldü. Tarım meslek liselerimizin bugünkü içler acısı durumu karşısında, 1943'lerin ileri anlayışına bir kez daha değinmeme olanak verdiği için sayın Abdi Özkök'e teşekkür ediyorum.

Son olarak, şimdi öğrendiğime göre, Tarımsal Yayım Dairesi Başkanlığına çok değerli bir makina mühendisi arkadaşımız atanmış. Ben de bilginize arz ederim.

Doç. Dr. Ahmet SALTİK - Başta da söylediğim gibi, konu, bir sistem yaklaşımını gerektiriyor. Eğitim ve örgütlenme konusu üzerinde dururken, söylemek istediğim, bu sistemin sadece iki halkası olarak üzerinde durdum. Belki de Tuncer Beyin başlattığı noktadan başlamak gerekiyor.

Bir kere köylü ve köylülük tarımsal bir kategori, köylü şöyle ya da böyle ortadan kalkacak. Yani, geleceği olmayan bir kategoriye yatırım yapmak, onlar üzerinde büyük emekler sarfetmek tartışılabilir, Tuncer Bey de bunu söyledi.

Ülkeler geliştikçe köylü çiftçileşiyor, çiftçi oluyor, Bizim önümüzdeki hedef, köylüyü çiftçi haline getirebilmektir. Çiftçi haline getirebilmek için ya toprağı olması gerekiyor, ya hayvanı olması gerekiyor, ya da toprağı ve hayvanı olanlara girdi sağlayan bir fonksiyonu yerine getirmesi gerekiyor. Hedefi bu şekilde koymak lazım. Bu, böyle sıçramalarla olmuyor, her dönüşüm, her değişim gibi belirli acıları da olacaktır ve değişiminin.

Şu anda kırsal kalkınma programları eleştirilmektedir. Çünkü, dünyada 87 proje ve programın değerlendirilmesi yüzde 100'e yakın bir oranda olumsuzluk sonucu vermiştir, Dünyanın parası gidiyor, dünyanın kaynağı aktarılıyor.

Ne yapılması gerekiyor? Deniyor ki, artık tarımsal sanayileri, kırsal sanayileri

çözecektir sorunu. Fakat bunu tek başına Ankara'da bulamazsınız. Gidin Muş Ovasında boş araziler vardır, gidin bilmem nerede bir şeyler yapın, bilemiyorum. Kolay değil, fakat bizim bir vizyon noksanlığımız var, strateji çok önemli bir kavramdır, bir vizyon yok. Vizyon, uzun vadeli hedefleri koyar, yani bugünden yarını görmez. Benim Türk tarımında göremediğim bu vizyon noksanlığıdır. Yok böyle bir şey. Yok, hangi kategoriyle çalışıyoruz; büyük toprak sahipleriyle mi, küçük ve ortaıyla mı, topraksızlarla mı? Güneydoğu'da topraksız hanelerin sayısı toplam içerisinde yüzde 40; yani, bunlara çiftçi, köylü bile demek mümkün değil. Bir kere hedeflerimizi belirliyelim, kimin için çalışıyoruz, ürün deseninden bahsediliyor; hangi toprağa sahip, hangi kategorik ürün deseninden bahsediyoruz. Giderek globalleşmeden, küreselleşmeden bahsediliyor; tabii ki bunları bu haliyle yapmak mümkün değil; yani organizasyonlar örgütler gerekmektedir.

Eğitim ve örgütlenme genel bir kavramdır, bir vizyonun parçasıdır. Bunlar üzerinde kafa yormamız gerekiyor; yoksa tekil, spesifik konular üzerinde değil.

Katılım çok önemli, katılım da bir vizyondur; yani demokratım diyoruz, demokrat mıyız, aslında değiliz. Bu, çok ilkselleştirilmesi gereken ve bizim topluma oldukça yabancı bir konu; yani demokratım diyen kişi aşırı demokratsa bu kez antidemokratik şeylerle karşılaşılıyor. Halka demokrasiyi, yani katılma, kararlarda etkili olma hakkını verdiniz mi kullanamıyor. Demokratik olabilmek için bir eğitim süreci gerekiyor. Bu, ailede başlıyor, projede başlıyor, programda başlıyor, fabrikada başlıyor vesaire. Bu da bir süreç olayıdır. Ancak, katılımdan kastettiğimiz, kesinlikle problemleri, hedef grubumuzla, çiftçilerse çiftçiler, mühendislerse mühendisler; onlarla birlikte tanımlamak ve onlarla beraber öncelikleri saptamak, onlarla beraber çözüm önerileri üretmek ve onlarla beraber uygulamak, değerlendirmektir. Katılım budur, bu vizyona mutlaka sahip olmalıyız. Onun için, sözümün başında, bu entellektüel ziyafet sofrasında bundan sonra köylülükten kurtulup üretici çiftçi ya da bir sanayi şirketinin ya da bir kırsal sanayi, tarımsal sanayi kuruluşunun ortağı olan insanların olmasını temenni ederim. Yakın vadedeki hedefimiz bu olmalıdır dedim.

Teşekkür ederim.

Yusuf IŞIK - Türkiye tarımının, dolayısıyla tarımdaki insan kaynağının geleceğine bakarken belki biraz daha dar gibi gelecek, fakat bu vizyona, stratejiye götüren yol da çok önemli. Demin Avrupa Topluluğu piyasalarından söz etmiştim, aynı zamanda diğer piyasalar da söz konusu. Türkiye'nin ihracat potansiyeli var, gerek çevresindeki ülkelere, hatta Doğu Asya'ya, fakat sanıldığı kadar da çok değil. Çünkü, bütün bu teknolojik dönüşümü yapmak gerekiyor. Yani, hazır piyasa yok, ama elde edilebilecek piyasa var. Bu çerçevede GAP çok önemli. Burada her şeye çok fazla zaman ayırma imkanı yok.

Şöyle bir tehlikeyle karşı karşıya olabiliriz; GAP çok büyük üretim yapacak nasıl olsa pazarı var; kesinlikle böyle bir şey yok. Bu bağlamda üretimin bileşimi çok önemli ve belki daha yüksek nitelikli ürünlere geçişi şimdiden planlamak mümkün. Ben, teknik konularda uzman değilim, ama ekonomik olarak çok büyük üretimin büyük felaket de getirebildiği oluyor. Avrupa'da bu gıda dağlarını biliyorsunuz. Türkiye bu kadar büyük bir yükü kaldıramaz. Onun için şimdiden bunun planlanması mutlaka gerekiyor ve kanımca mümkün.

Türkiye'de ürün bileşimi, Sayın Bulutay'ın da belirttiği gibi çok fazla değişmedi

ve yine bazı belirtiler de var seracılık artıyor vesaire, biraz daha yüksek nitelikli ürünleri geçiliyor; ama bütün bunlar nasıl bir sistemle sağlanacak. Destekleme faaliyetleri son derece hassas bir konu, eline alanların elini yakıyor. Örneğin, en yüksek düzeyde karar alıcılar veya karar almaya aday olanlar hep verilen destek fiyatlarının reel olarak enflasyonun üzerindeki artışı ile kendilerini birbirleriyle karşılaştırıyorlar; yani ne kadar çok verilirse o kadar iyi gibi bazen bir imaj ortaya çıkıyor. Bunun çok uzun süre devam etmesi kesinlikle mümkün değil, fiilen büyük bir deşişiklik gerekir. Türkiye, toplum olarak bir karar almak zorunda. Demin belirttiğim gibiyken bunda çok ani dönüşümler yapmak da son derece tehlikeli. İki günde piyasa sistemine geçmek mümkün değil, çünkü bunun toplumsal tabanları ve sanayorum tarım mühendislerinin bugünkü durumunu, yani hak ettikleri konumlarında olamamalarının bir nedeni de artık bu sistem, yani devletin çok büyük bir alıcı olması sadece teknik yarıdimita çiftçilere parasal ilişkinin dışında ilişki kuruması; bu sistem tıkandı ve dünya piyasalarıyla rekabet edecek bir Türkiye tarımı yaratma zamanı geldi. Bu çok büyük bir dönüşüm olacak ve bu yeni rekabet yolunda sanayorum tarım mühendisleri çok büyük bir ihtiyaç olacak. Bu yeni rekabete bir unsur olarak; bunun içinde de teknoloji çok büyük yer tutacak. Bazı sanayi faaliyetleri için de tarımda sağlanan giderler şu anda henüz üretilmeyen belki bazı giderler kullanılacak, dünyada bunun uygulamaları var. Türkiye de buna aday olabilir.

Bütün bu dönüşüm süreci içinde işletmelerin modernleştirilmesi çok önemli; çünkü, bugüne kadarki sistemde çok modern olması gerekmektedir, faaliyetlerin, faaliyet bütünden sonra modernleşmek zorunda. Böyle olunca işsizlik ortaya çıkabilir, bunu da hesaplamak gerekmektedir. Üretken istihdam yaratmak gerekiyor. Yani, tarımda olan insanların bir kere sayısını azaltacak, modern işletme, yani köylü çiftçiye dönüşüyor, ama modern çiftçiye dönüşmek zorunda olacak ve bugünkü kadar çiftçi olmayacak. Bunu gerçekçi olarak kabul etmek lazım; ama bu insanlara mutlaka çalışma alanı bulmak gerekiyor. Çalışma alanı derken de birincisi üretim yapması lazım, yani katma değer ortaya çıkarması lazım. İkincisi bir gelir sağlaması lazım; üçüncüsü de düzgün bir statüde olması lazım; gerek tarımda kalacakların, gerek tarım dışına gideceklerin. Muazzam bir problem. Karamsar değilim, karamsar olmak istemiyorum, ama bu hesap önümüzde. Sanayorum burada kurumsal düzenleme çok önemli, kurumsal düzenleme derken sadece işletmeleri kastetmiyorum, yasal altyapı, bütün piyasaların işleyişi, yönlendirilişi ve bunun içinde kadın unsuru çok önemli bir rol oynuyor. Bu sadece Türkiye'nin demokratikleşme hedefi, katılım, uygarlık hedefleri açısından değil, her açıdan, ekonomik açıdan da. Örneğin bugün kadınlar eğitilmiyor, aile alanında sigortalı olmak istiyorsa, kocasının iznini almak zorunda; çünkü, işletmesinin sahibiyse, aile reisiyse sigortalı olabilir. Bunun gibi pürüzler var, bunlar henüz tamamlanmış değil. Bu konuda da çok fazla yol katetmek gerekiyor.

Bütün bunları da Ahmet Beyin ve diğer konusmacıların da belirttiği gibi ancak bir strateji aracılığıyla yapmak mümkün, ama bu da genel bir niyet beyanıyla olacak bir strateji yapalım, bütün her alanda tarım ve tarım dışı Türkiye'nin dünya üzerindeki rekabet hedefiyle bağlantılı olacak çok büyük bir sığama, yepyeni bir dünyaya bakın bunları dramatize ederek söylemiyorum, henüz çok geç değil. Bu çok büyük dönüşümü nasıl yapacağımı tarım ve tarım dışı sektörleri bir araya getirerek kararlaştırmak gerekiyor.

Tesekkür ederim.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

İŞLETME YAPISI VE TOPRAK KULLANIMI

Başkan : **Prof. Dr. Necmi SÖNMEZ**
Türkiye Kalkınma Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı

SUNUŞLAR

**Türkiye’de Toprak Üzerindeki Eğinim
(Tasarruf) Haklarının Gelişimi**
Prof. Dr. Suat AKSOY
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

**Tarım İşletmelerinde İşgücü Kullanımı
ve Etkinlik**
Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Tarım Topraklarının Kullanımında Dönüşümler
Prof. Dr. Ekrem KÜN
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Tarımsal Üretim Doğrultusu ve Arazi Kullanımı
Prof. Dr. Cemil CANGİR
Trakya Üniversitesi Öğretim Üyesi

TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Yavuz TEKELİOĞLU
*Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı*

Prof. Dr. Onur ERKAN
Çukurova Üniversitesi Öğretim Üyesi

Dr. Ahmet SAYLAM
Tarım Reformu Genel Müdür Yardımcısı

TÜRKİYE'DE TOPRAK ÜZERİNDEKİ EĞENİM (TASARRUF) HAKLARININ GELİŞİMİ

Prof. Dr. Suat AKSOY

Ankara Üniversitesi

Ziraat Fakültesi

Tarım Ekonomisi Bölümü

İnsanlık tarihinde avcılıktan tarıma geçilmekle toprak üretiminde en önemli rolü oynamaya başlamış ve toprak üzerindeki haklar çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. O günden bu yana da insanlığın bu sorunu çözdüğü söylenemez. Tarımsal üretim sürecinde toprağı işleyen çiftçilerin toprak üzerindeki haklarının ve bu üretimden dolayı aralarında doğan hukuksal ilişkilerin belirlenmesi insanlığın önüne en çetin sorunlar olarak çıkmıştır. Bu ilişkiler, hele ekonomileri tarıma dayalı ülkelerde, toplumun sosyal yapısını belirlemede en önemli etken olmaktadır. Belirli toplumlarda sosyal sınıfların ya da kişilerin toprak üzerindeki hakları çok değişkendir ve tarih de bize bu yönden çok zengin örnekler vermektedir. Gerçekten insanlık tarihi çiftçilerin toprağa eğenimleri (tasarrufları) açısından çok farklı sistemlerin oluşumunu sunmaktadır. İnsanlık toprağın ortak mülkiyetinden, kişisel mülkiyetin en mutlak biçimde uygulandığı anlayışlara değin, çeşitli dönemlerden geçmiştir. Bu durum kuşkusuz üretim araçlarının gelişme durumuyla da yakından ilgilidir.

Tarih bize toprak eğenimi açısından çok farklı örnekler sunduğu gibi, bugün de dünya üzerinde bu yönden birbirinin tam karşısı uygulamaları görebilmekteyiz. Gerçekten örneğin İsrail'de uygulanan kollektif sistemin karşısında, tam anlamıyla kapitalist tipte büyük özel mülkiyete dayanan Amerikan tarımsal işletme sistemi vardır. Öte yandan bugün hala pek çok ülkede küçük aile işletmelerinin başat olduğu da bir gerçektir. Yani tarihte görülen toprak eğenim biçimlerindeki zenginlik bugün de dünyamızda süregelmektedir.

Osmanlı toprak sisteminin ise, dirlik (timar) sistemine dayandığı ve kendi çağdaşı feodalitesinin farklı olduğu bilinmektedir. Bu sistem yüzyıllar boyunca bizim toprak hukuku tarihimizde damgasını vurmuştur. Timar sistemi Osmanlı Devletinin askeri ve tarımsal yapısını dahiyane bir biçimde birleştiriyordu. Bu yapı Osmanlı toplumsal üretim biçimi içinde belirginleşiyordu. Aslında "dirlik" olarak bir yerin gelirini "Timar" olarak özgülemek Osmanlılarla doğmuş bir sistem de değildi. Osmanlılar bunu fethettikleri yerlerde bulmuşlardı. Çağdışı başka devletlerde benzer bir sistem vardı. Doğal olarak o çağın bir buluşu da değildi. Kökenlerini Roma ve Bizans'ta aramak olasıdır. Timar sistemi, henüz yaygın bir maliye örgütü kurmamış devletlerin vergi toplama yükümlülüğünü hafifleten bir düzen getirmektedir. Ancak Osmanlılarda dirliğe verilen toprakların tüm ülke topraklarını kapsamadığına da değinmek gerekir.

Bilindiği gibi bu sistemde toprağın asıl mülkiyeti (rakabesi) devletin, başka bir deyimle sultanındır. Sultana arapçada "emir", farsçada "mir" denildiğinden, bu topraklar da "miri topraklar" adını almıştır (1).

(1) Halil Sahilloğlu, Türkiye İktisat Tarihi, Mentş Kitabevi
İstanbul 1989, s.38, 18.

Bu topraklar o yerin gelirlerini toplamak için sipahi beylerine özgülenmişti. Bunlar da o yerli toprağı işleyip vergi ve öşürlerini ödemekle yükümlü olan ve "reaya" denilen çiftçilere devredilerdi. Ancak toprak üzerinde ne sipahi beyinin ne de reayanın mülkiyet hakkı vardı.

Osmanlı toprak sisteminin çöğdaşı Avrupa feodalitesinden en önemli farkı bu olsa gerek. Avrupa feodalitesinde senyör hem toprağı, hem de toprağı işleyen serfin sahibidir. "Senyörsüz toprak olmaz." Avrupa feodalitesinde senyörün serfieri üzerinde yargı yetkisi olduğu gibi, ordu beslemek, para basmak gibi yetkileri de vardı. Osmanlı sisteminde ise tam bir merkezizeçliçlik başat olup, sipahi ve reaya üzerinde padişahın otoritesi tamdı.

Osmanlı sisteminde toprak üzerinde mülkiyet hakkı olmayışının feodal sisteme geçişi engellediğı ve toplunun geri kalmışlığının önemli nedenlerinden olduğu ileri sürüldü. Timar sistemi XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra gözölmeye başlamıştı. Toprak mülkiyeti açısından burada bizi ilgilendiren gelişme, Osmanlı tarihinde sürekli bir biçimde miri topraklardan mülk topraklara doğru olan evrimdir. Bu evrim Cumhuriyet döneminde de sürgelemiştir (2).

Tanzimatın ilanı ile timar sistemi kaldırılmış ve miri toprakların geçiş ve eğe-nimleri (intikal ve tasarruf) konularında yeni kimi düzenlemeler kabul edilmiştir. Daha öncekiere ek olarak kabul edilen 7 Cemaziyelüla 1263/1847, 14 Cemaziyelüla 1263/1847, 5 Cemaziyelüla 1263/1847 ve Evvahiri Cemaziyelüla 1274/1858, 9 Ra-mazan 1274/1858 tarihli nizamnamelerle geçiş ve eçenim açısından miri topraklar, mülk topraklara bir hayli yaklaışmış oluyordu.

Şevval 1274/1858 tarihinde kabul edilen Arazî Kanunnamesi ise, geçiş ve eçenim konularındaki ilkeleryle miri toprakların, mülk durumuna geçişini kolay-laştırmış ve hızlandırmıştır. Yabancı devletler de miri toprakların kişiye mutlak eçenim hakkı vermeyen durumuna karşıydılar. Bu etkililerle Arazî Kanunnamesinin kurallarında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Böylece miri toprakların mutasarrifin borçlarından dolayı cebri icra ile feragına izin verilmiş, ayrıca Tevsi - i intikal kanunu ile, miri toprağı meccanen iktisap edenlerin sayısı 8 dereceye çıkarılmış, sağ kalan esas eşe de miras hakkı tanınarak bugünkü miras kurallarımıza yaklaışılmıştır. Bu yasanın önsözünde, işlemleri kolaylaştırmak, tarımı geliştirmek için intikal dere-celerinin genişletildiğı belirtilmektedir. Bu evrim süregelerle 1328/1910 tarihinde ikinci bir yasa ile intikal hakkı son derece genişletilmiş ve miri toprak, geçiş yönün-den pek az farklarla bugünkü mülk toprak durumuna geçmiştir.

18 Sefer 1306/1888 tarihli bir irade ile miri toprağı mülk toprak gibi ölünceye kadar bakmak koşuluyla feragına izin verilmiştir. 1328/1910 tarihli bir yasayla, miri toprağın ipotek edilebilmesi kabul edilmiş ve 30 Mart 1329/1911 tarihli Muvakkat kanunla mutasarrifin fiili ve hukuki tasarruflarını ilgilendiren kısıtlamalar kaldırılmıştır. 17 Şubat 1341/1922 tarih ve 552 sayılı yasayla, miri toprak rejiminin

(2) Osmanlı Devletinde özel mülk topraklar da vardı. Osmanlılar, genellikle

kendilerinden önce oluşmuş özel toprak mülkiyetine saygılı davrandıkları gibi, daha önceki vakıfları da korudular. Kendi zamanlarında ve yöneltim-lerinde kurulan toprak vakıflarını da yaşattılar. Böylece kırsal topraklar ya "miri" ya "özel mülk" ya da "vakıf" oluyordu. Ancak bu toprakların hep-sini de raiyyet işliyordu. Sahillioğlu, agy. s. 21.

esaslı özelliklerinden biri olan öşür kaldırılarak vergiye çevrilmiştir. Yurttaşlar Yasasının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre önce kabul edilen 837 sayılı yasayla, yine miri toprağın en belirgin özelliklerinden biri olan, toprağın boş bırakılmasıyla mahlul olacağı (devlete döneceği) ile ilgili Arazi Kanununun 68. maddesi ile konuyla ilgili öteki kurallar kaldırılmış ve artık ismen miri olan toprak, fiilen mülk haline geçmiştir (3).

Görüldüğü gibi miri topraklardaki yararlanma hakkı, kira hakkından ya da bugün anladığımız anlamdaki yararlanma hakkından çok daha güçlüydü. Çünkü ferağ yoluyla başkasına geçirilebiliyor, borç için sattırılabilir ve intikal yoluyla geniş bir mirasçılar kategorisine kalabiliyordu. Bundan başka, bu hakka karşı gelenlere, geri alma ya da müdahalenin önlenmesi (men'i) davaları açılabiliriyordu. Bugünkü hukuklarda mülkiyet hakkına konan kısıtlamalar, Arazi Kanunundaki mirasçıya kalan - başkasına geçirilebilen yararlanma hakkından daha da ileri gidebilmektedir. Bundan dolayı zamanla kapsamı genişleyen miri topraklardaki bu mirasçıya kalan - başkasına geçirilebilen yararlanma hakkını bugünkü anlayışımızda bir mülkiyet hakkı olarak nitelendirmekte büyük bir sakınca yoktur (4).

Osmanlı Devletindeki özel mülkiyete doğru olan tarihsel evrim Cumhuriyetten sonra tamamen yasal bir nitelik alarak miri toprak rejimi ortadan kalkmıştır. Gerçekten Cumhuriyetten sonra Yurttaşlar Yasasının (Medeni Kanun) yürürlüğe girmesiyle (4 Ekim 1926), miri toprak rejimi artık yasal dayanaklarını da yitirmiş oluyordu. Karşıt teze karşın, Yurttaşlar Yasasının kabul ettiği özel mülkiyet yanında miri toprak rejiminin artık yeri olmadığını ve tarihe karıştığını kabul etmek gerekiyor. Gerçekten Yurttaşlar Yasasının yürürlüğe girmesiyle ilgili uygulama yasasının (Tatbikat Kanunu) kaldırılan kurallar kenar başlığını taşıyan 43. maddesinde Yurttaşlar Yasasına, Borçlar Yasasına ve Uygulama Yasasına aykırı olan kurallar ile Mecellenin yürürlükten kaldırıldığı belirtilmektedir. Onun için eski hukuktaki miri toprakların, bundan böyle Yurttaşlar Yasasının mülkiyet kurallarına bağlı olduğunu kabul etmek zorunluluğu doğmaktadır (5).

Ancak sorun gene çözülmüş değildi. Çünkü Yurttaşlar Yasasının öngördüğü biçimde bu taşınmazların konumu ve hukuksal durumunu gösteren bir kadastro yoktu.

Yurdumuzda toprak üzerindeki hakların belirsiz durumu sürekli bir dert olmuştur. Bugün bile bu sorunu henüz tam anlamıyla çözebilmiş değiliz. Bizde tapusuz topraklar derdinin, nikahsız karılar derdi gibi sürekli dertlerden olduğuna değinilmiştir (6).

(3) Halil Cin, Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 250, Ankara 1969, s. 366 - 367. Konunun ayrıntılı bir incelenmesi için bu yapıta bakınız.

(4) İsmet Sungurbey, Medeni Hukuk Eleştirileri, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1041, İstanbul 1963, s. 54 - 60.

(5) Suat Aksoy, Tarım Hukuku, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 907, Ankara 1984, s. 147 - 158.

(6) Seymen / Elbir, Türk Eşya Hukuku Dersleri, İstanbul 1963, s. 284.

Bu durum ülkemizde devlet topraklarının sürekli bir biçimde yağmalanması zamanlardaki son örneğini milyonlarca hektar mer'a toprağının sürülerek yasalara aykırı bir biçimde özel mülkiyete geçirilmesinde gördük.

İşte Yurttaşlar Yasasının yürürlüğe girmesinden önce 19.4.1926 tarih ve 810 sayılı "Hakkı Karar ve Senetiz Tasarrüf ve Tashihi Kayıt Muamelesinin Sureti İcrasına Dair Kanun" bu yolda çıkarılmış ilk tasfiye yasaasıdır. Bu yasanın amacı, tapuya yazılmamış taşınmazları zaman aşımı ve senetiz tasarrüflere dayanarak tapulamaktır. Yasada, taşınmaz malların tapuya yazım işinin, mahkeme kararına gerek olmaksızın, doğrudan doğruya tapu idarelerine verildiği görülmektedir.

Ancak hukuki duruma tıllı durumun gelişmesi ve çatışma karşısında tapu kütüğüne yazılı olmayan bir taşınmazın nasıl devredilebileceği sorunu ortaya çık-miştir. Bu sorunu çözmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi 11.5.1929 tarihinde 501 sayılı bir yorum kararı vermiştir. Bu kararla 810 sayılı yasa ortadan kaldırılmış olmakla birlikte, senetiz tasarruf edilen toprağın bir mahkeme kararı bulunmadan da tapu idareleri tarafından tapuya yazılarak tapu senedinin verilmesi öngörülmüştü. Böylece 810 sayılı yasanın uygulanmasına yeniden olanak verilmiş oluyordu.

Başka bir tasfiye yasaası da 1929 yılında çıkarılan, "Tapu Kayıtlarından Hukuki Kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dair 1515 sayılı Kanundur". Bu yasa da, sadece tapuya kayıtlı taşınmazların, tapu dışı el değıştirmeleri sonucu gerçek hukuki durumu yansıtmayan yazımlarını tasfiye amacı gütmekteydi (7).

Yurttaşlar Yasasının yürürlüğe girmesinden sonra da Hazine topraklarının özel mülkiyete geçirilmesi için, bu yasanın olağanüstü zamaşaşımıyla ilgili 639. madde-si işletilmiştir (8).

Cumhuriyet döneminde tarımsal yapının değişmesiyle ilgili ilk ve tek ciddi giri-şim 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıydı. Çıkarılması sırasında büyük top-rak sahiplerinin güçlü direnci ile karşılaşılan bu yasa, uygulamada amacından tama-men saptırdı. Yasanın ünlü 17. maddesi büyük toprak sahiplerinin ellerindeki top-rakların 50 dönümden fazlasının kamulaştırılmasına olanak veriyordu. Ancak ne sonradan kaldırılan bu madde ne de öteki kamulaştırma kuralları uygulanı. Bunlar sanki ölü doğan maddeler gibiydi. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının uygulanması Hazine ve bir kısım vakit topraklarının çiftçilere dağıtımına dönüşürdü (9).

1973 tarih ve 1757 sayılı Toprak va Tarım Reformu Yasasının kabul edildiği siyasal ve sosyal ortam ise, taşıdığı ada karşın, bir toprak reformunun uygulan-masına zaten elverişli değildi. Anayasa Mahkemesi tarafından biçim yönünden iptal edilen bu yasa da 1978 yılında yürürlükten kalkmıştır. Uygulanması ise Şanlıurfa ilinde traji - komik bir biçim almıştır.

(7) Fikret Eren, Toprak Hukuku, "S" Yayınları, Ankara 1991, s. 236 vd.

(8) Aksoy, agy. s. 179 vd.

(9) Bkz. Suat Aksoy, Toprak Reformunun Hukuki Essasları, Ankara 1964,

s. 133 vd.

Duran Taraklı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları, Ankara 1976.

Bugün yürürlükte olan 22.11.1984 tarih ve 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu" ise ilk ve en önemli iş olarak 1757 sayılı yasaya göre kamulaştırılan toprakların çok önemli bir bölümünü eski sahiplerine geri vermekle işe başlamıştır.

Böylece toprak hukuku tarihimizde tarımsal yapının devlet müdahalesiyle değiştirilmesi girişimlerinin sonuçsuz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu yapı tamamiyle doğal akışı içinde kendi evrim yasalarına uygun biçimde gelişmiştir.

Bu yasanın bugün küçük aile işletmelerinin başat olduğu bir nitelik gösterdiği bilinmektedir. Türkiye tarımında yaygın (ekstantif) üretim biçiminden yoğun (entansif) tarıma geçilmiştir. Kuşkusuz bölgeler arasında ürün çeşitlerine göre büyük farklılıklar vardır. Ancak küçük ve orta ölçekli işletmelerin varlıklarını dirençli biçimde sürdürdükleri söylenebilir. Ancak makinalaşmanın ve yeni teknolojilerin tarımdaki mülkiyet ve kiracılık ve ortakçılık ilişkilerine yeni boyutlar getirdiği de dikkat çekmektedir. Şimdi ben burada 1983 yılında Adana ve Adıyaman illerinde 14 köyde yaptığımız anket çalışmalarına dayanarak tarımsal işletmelerdeki toprak kullanımının kimi özelliklerine kısaca değinmek istiyorum. Bu iki ilimizi tarımsal açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan illere örnek olarak seçmiştik.

Anketlerin yapılmasından bu yana 10 yıl geçmiştir. Kuşkusuz bu yörelerimiz yeni gelişmelere de tanık olmuştur. Ancak, saptanan özelliklerin bize gelişme eğilimlerini gösterdiklerini söyleyebiliriz. Buralarda yapılacak yeni araştırmalar iki dönem arasındaki evrimlerini de gösterebiliyor (10).

Araştırmanın yürütüldüğü köylerde toplam aile sayısı Adana ilinde 1274, Adıyaman'da ise 920'dir. Adana'daki ailelerin yaklaşık üçte biri topraksızken, bu oran Adıyaman'da dörtte bir kadardır. Bu sayılara göre Adana'da topraksızların oranı görece olarak daha fazladır. Bu durumu şöyle yorumlayabiliriz: Adana Köylerinde yabancı işçi istihdamı yüksektir. Hem tarım, hem sanayi kesiminde daha fazla çalışma olanağı bulunması nedeniyle, çok sayıda topraksız aile öteki kentlerden Adana'ya gelmektedir. Buna karşılık Adıyaman köylerindeki topraksızlar, bu yörede iş olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle göç etmeyi yeğlemektedirler.

Ancak Adıyaman'daki kimi köylerde topraksızların durumunun tam gerçeği yansıtmadığına da değinmek gerekiyor. Bunlar büyük çapta aşiretlerin elinde bulunan köylerdir. Geleneksel ortakçılık ilişkileri hala vardır. Eğer ortakçılık ilişkileri bir yana bırakılırsa, topraksızların sayısının daha da büyüyeceği kuşkusuzdur. Çoğu topraksızlar ortakçı olarak toprağı işlemekte ve bu nedenle işletme sahibi olarak görünmektedirler.

Topraksızlar açısından bütün köylerin farklı özellikleri vardır. Topraksızların sayısı köydeki hanelere, köyün toprak varlığına, köy yakınındaki tarım ve tarım dışı iş olanaklarına göre değişmektedir. Öyle dağ köyleri vardır ki topraksızlar için herhangi bir geçim kaynağı bulunmadığından bunlar köyü terketmektedirler. Bu gibi köylerde gelecek kuşaklar için de başka hiçbir gelir getirici olanağın varlığı görülmemektedir.

(10) Suat Aksoy ve Ark. Türkiye'de İnsan ve Toprak İlişkileri, Gelişme Sürecinde Tarımsal Yapı – Adana ve Adıyaman Örneği, Ankara 1988.

Topraksızlar ne mülk sahibi ne de kiracı, ortakçı olarak bir işletme sahibidir. Buna karşılık ilginçtir ki, topraksızların bakımında yükümlü oldukları aile üyelerinin sayısı çok yüksektir. Bunların genellikle 5 - 10 çocukları vardır. Bu durum Latin Amerika atasözünü anımsatmaktadır. "Yoksulun sofrası fakir, yatağı zengindir".

Hemen bütün topraksızlar tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar. Tarım dışında iş bulmaları kendilerini şanslı saymaktadırlar. Bütün topraksız denekler pamuk çapasında ve hasadında çalışmaktadırlar. Öbür aile üyeleri de iş bulabilirlerse tarım işçiliği yapmakta ya da nerede iş bulurlarsa orada çalışmaktadırlar.

Topraksızların geçimlerini sağlamaya katkısı olacak inek, koyun, keçi gibi hayvanları vardır. Ayrıca tüm topraksızların oturacakları kendi evleri bulunduğu da belirtmek gerekir.

Başat mülkiyet yapılarına göre köylerin sınıflandırılması bize bunların durumlarını aydınlatacak yararlı bir girişimdir. Ancak böyle bir girişim güç ve tehlikelidir. Yanımlara götürülebilir. Bununla birlikte böyle bir sınıflandırma da bilgilerimizi berraklaştırmada ve sistematize etmekte yardımcı olacaktır.

Araştırma bulgularına dayanarak ele alınan 14 köyden 7'si yani yarısı, küçük işletmelerin bulunduğu köyler grubunda ele alınabilir.

İkinci grupta küçük ve büyük işletmeler birlikte yer almaktadır. Bu gruptaki köy sayısını beş olarak belirleyebiliriz.

Nihayet son gruptaki iki köyü büyük ölçüde ailelerin ve aşiretlerin elinde bulunan köyler olarak tanımlayabiliriz.

İşletmelerin bulunduğuunu oluşturan zati işletmecilik dediğimiz küçük aile işletmelerinde toprağın kullanımını açısından bir sorun yoktur. Bu tipte, tanım gereği, mülkiyet ve işletmecilik aynı kişide toplanmaktadır. Bunlar işletmeleri üçüncü kişilerin müdahalesinden bağımsız olarak diledikleri gibi yönetirler. Bunların asıl sorunları fiyat ve pazar mekanizmalarının işleyişindedir. Genellikle gelişleri bir ailenin geçimi için bile yetersizdir. Ancak küçük işletmelerden oluşmakta birlikte yüksek bir yoğun tarımın uygulandığı bir köyde, bunlar büyük bir hayatiyet göstermektedirler. Hatta yabancı işgücü geliştirme ve köy dışından toprak kiralamaktadırlar.

Araştırma yapılan köylerde, birkaç ayrıklık dışında toprak alım - satımına rastlanılmamıştır. Bütün köylerde toprak satışlarının ya hiç olmadığı ya da çok az olduğu söylenmiştir. Toprak alım satımlarının en önemli nedeni sanayi tesislerinin kurulması ve tarım topraklarının geliştirilmesidir. Bu duruma sanayi alanlarına olan istemin çok fazla olduğu Adana'da rastlanmıştır.

Alım - satım yoluyla, yani mülkiyet yoluyla, toprak hareketliliğinin durgun olmasına karşın, kiracılık ve ortakçılık yoluyla, yani işletme yönünden oldukça hareketli bir olgunun varlığı gözlemlenmektedir. Bu durumu daha yakından görmek aydınlatıcıdır.

Bilindiği gibi, kiracılık, toprağın kullanım hakkının mülk sahibince kiracıya belirli bir bedel karşılığı, belirli bir süre devredilmesidir. Kira bedeli nakdi ya da aynı olarak ödenebilir. Kiracılıkta toprak sahibi ürün üzerinde herhangi bir hak savında bulunamaz. Kiracı işletmenin sorumluluk ve rizikosunu kendi üstlenir. Kira bedeli dönem başına ya da götürü olarak ödenebilir.

Ortakçılıkta, yetiştirilen ürün toprak sahibi ile ortakçı arasında belli bir orana

göre paylaşılır. Burada, kiracılıkta olduğu gibi, götürü bir sistem yoktur. Taraflar kötü ürün rizikosunu birlikte taşırlar. Anlaşmaya göre üretim masrafları taraflar arasında paylaşılır. Göreneklere göre toprak sahibi işletmeyi denetleyebilir.

Bugün yasal olarak kiracılık - ortakçılık ilişkileri Türk Borçlar Yasasının ürün kirasıyla ilgili kurallarına (md. 270 - 295) bağlıdır. Sözleşmeler uygulamada tamamıyla yöresel geleneklere ve karşılıklı anlaşmalara göre, çok büyük bir çoğunlukla, sözlü olarak yapılmaktadır. Yürürlükten kalkmış olan 1973 tarihli Toprak ve Tarım Reformu Yasası kiracılık ve ortakçılık ilişkilerini Kamu Hukuku açısından düzenleyen kurallar getirmiştir. Ancak bunlar ülkemizde hiçbir uygulama alanı bulamadı (11).

Özel kişilerce toprak kiralınması, kapitalist ekonomi ilişkilerinin yoğun ve kazanç düşüncesinin yerleşmiş olduğu gelişmiş bölgelerde görülür. Böyle yörelerde çiftçiler elde edebilecekleri en yüksek kazanç sağlamaya çalışırlar. "Neden toprak kiralyorsunuz?" sorusu sürekli olarak, "İşletme toprakları yetersiz" ya da "Daha fazla kazanmak için" biçiminde yanıtlanmaktadır. Toprakları kiralayınlar, kural olarak, girişimci ve kazanç arayan çiftçilerdir.

Adana ve Adıyaman illerinde deneklerin mülk olarak ya da kiracılık ve ortakçılıkla işledikleri alanlar karşılaştırıldığında, bu iki ildeki farklı gelişme düzeyi bu sayılardan da çıkarılabilir. Her iki ilde de deneklerin işledikleri alan 19.000 dekar dolaylarındadır. Buna karşılık Adıyaman köylerinde kiralanan topraklar 330 dekar iken Adana'da bu rakam 4430 dekara ulaşmaktadır. Yani onüç katından daha fazla.

Adana köylerinde kiracılık ilişkileri çok yaygındır. Yetiştirilen ürüne göre kira bedeli değişebilmektedir. Çok çeşitli kira sistemlerine rastlanmaktadır. "Taria kirasız, borç faizsiz" denen biçim bunlardan birisidir. Kira bedelinin aynı olarak istendiği durumlar da vardır. Örneğin dönüm başına 70 - 100 kg. pamuk gibi. Ancak kira bedelleri genelde alan üzerinden hesaplanmakta ve peşin ödenmektedir.

Söylemeye gerek yok ki, bu kiralar enflasyona koşut olarak artmaktadır. Kira bedeli yetiştirilecek ürüne ve toprağa karşı sistem ve sunum durumuna göre değişmektedir. Yani tamamıyla pazar koşullarına bağlıdır.

Kira sözleşmeleri genellikle sözlü olarak bir yıl için yapılmaktadır. Ancak beş yıla kadar uzanan ve muhtarlıkta yapılan sözleşmelere de rastlanmıştır. Kimi yazılı sözleşmeler muhtarlıkta ya da noterde yahut tanıkların önünde imzalanabilmektedir. Kira ilişkilerinin yoğun olduğu köylerde sözlü anlaşmalardan yazılı sözleşmelere geçiş eğilimi belirgin biçimde izlenmektedir. Anlaşmalar gittikçe daha sık olarak muhtarlıkta ya da noterde yapılmaya başlanmıştır.

Adana ilinde köy dışından toprak kiralınması olgusu da yaygındır. Bütün bu göstergeler bu ilimizde kapitalist ilişkilerin yoğunluğunu gösterir.

Oysa Adıyaman ilinde bu tür kira ilişkilerine rastlanılmamıştır. Bu da Adana ve Adıyaman illerindeki köylerin farklı gelişme düzeyleri içinde bulunduğunu, öteki göstergeler yanında, açıkça belirten kanıtlardandır.

(11) Sırası gelmişken burada hemen bütün Avrupa Topluluğu ülkelerinde toprak kirasının özel yasalarla düzenlendiğini belirtelim.

Ortakçılık ilişkileri Türk tarımında önemli bir rol oynar ve kiracılığa göre daha yaygındır. Ancak, zaman içinde ortakçılık ilişkileri değişmiştir. Aynı adla anılmaları-na karşın geleneksel ortakçılığa, yeni tip ortakçılık birbirlerinden tamamiyle farklı niteliktedirler. Bu iki tip ortakçılık zamanla adeta birbirinin karşıtı iki işleme niteliği-ni kazanmıştır. Bu iki kavramı biraz daha açmakta yarar vardır.

Geleneksel ortakçılığa büyük toprak sahibi, mülkünü küçük işletmeler halinde ortakçılara verir. Tarımda henüz makinelaşma olmadığında topraklarını kendi-lerinin işleme olanakları yoktu. Eskiden toprak sahibi, ortakçılar üzerinde bir ekonomik güç ve ağırlık sahibiydi. Ortakçılarına ve ailelerine angarya işler de gördürürdü. Bu "ağalık" dediğimiz sistemdi. Ortakçıların ekonomik koşulları kötü-ldü ve çok fakirdiler. Kimi zamanlar ağanın kendilerine verdiği evde oturur ve geki hayvanlarını bile ondan sağlardı.

Türk tarımına 1950'li yılların başında traktör ve öteki tarım makinelerinin girmesiyle bu ilişkiler değişmeye başladı. Traktör büyük toprak sahibine kendi topraklarını kendisinin işleme olanaklarını yarattı. Artık ortakçılara gereksinimi yoktu ve onları işlemeden uzaklaştırıyordu.

Böylece makina kullanımını geleneksel ortakçılık ilişkilerini ortadan kaldırıyor ve onun tam tersi ilişkileri yerleştiriyordu. Şimdi girişimci çiftçiler işletmelerini genişletmek için traktör alma gücü olmayan küçük çiftçilerin topraklarını ortakçılıkla tutmaya başlamışlardı. Böylece roller değişmişti. O zamanın fakir, garesiz, ekonomik açıdan bağımlı ortakçı tipinden, traktörü olan, girişimci ruhlu ve kazanç peşinde koşan yeni bir ortakçı tipine geçmişti. Zamanla bu yeni ortakçılar mülk sahiplerine gerekirse topraklarını alabilmek için önceden avans verebilecek bir ekonomik duruma erişmişlerdir. Günümüzde ortakçı olabilmek için, traktör sahibi olmak gerekmektedir. Traktör sahipleri de makinelerini daha rasyonel kullanmak için ortağa toprak tutmak durumundadırlar.

Böylece eski ortakçılık ilişkileri ortadan kalkmıştır. Bu tip ortakçılık yalnız maki-nanın giremediği dağlık bölgelerde ve tütün tarımı gibi el emeğine dayanan tarım-sal uğraşılara özgü olarak süregelmektedir. Bu durum Adana ve Adıyaman köy-lerinde açık olarak saptanmıştır.

Adana'da geleneksel ortakçılık ilişkisine tek bir dağ köyü dışında rastlanılmamıştır. Uygulanan ortakçılık, işletmeleri genişletmek ve daha çok kazanmak için bir bakış yolu olmaktadır. Ürünün paylaşılmaması genellikle yarı yarıya olmakla birlik-te, bu oran değişebilmektedir; pazarlığa bağlıdır. Gene masrafların nasıl paylaşılacağı üründen ürüne, köyden köye ve hatta işletmeden işletmeye değişebilmektedir. Bugday ekimi için bütün ortakçılardan traktör sahibi olmaları istenmektedir. Traktörü olmayan ortakçılık yapamamaktadır. Böyle traktör sahipleri "Motorcu" olarak adlandırılmaktadır. Bu motorculardan kimileri toprağı ortağa tutabilmek için mülk sahibine avans vermekte, onu kendilerine bağlamaktadırlar.

Ortakçılık anlaşması bir yıl sürer. Anlaşma genellikle sözlü olur, ama yazılı olarak yapıldığı durumlar da vardır.

Adana'da kiracılık ilişkileri ortakçılıktan fazlayken, Adıyaman'da tersine ortakçılık ilişkileri ağır basmaktadır. Adıyaman'da dikkat geçen nokta, her iki tip ortakçılığa da rastlanılmamasıdır. Bu ilde de bugday üretiminde ortakçı traktör sahibi ve girişimcidir. İşletmesini genişletmek ve kazancını artırmak istemektedir.

Ancak Adıyaman'ın kimi köylerinde, tütün üretiminde geleneksel ortakçılık ilişkileri hala görülmektedir. Bu bölgede bu tür ortakçılık ilişkileri "canancılık" olarak adlandırılmaktadır. Bu geleneksel ortakçılığın tipik bir örneğidir.

Bu ortakçılık da, köyden köye değişebilmekle birlikte, genellikle toprak mülk sahibi tarafından sürülür. Toprak sahibi tohumluk ve işçi ücretleri dışındaki ekim ve toplama masraflarını üstlenir. Ortakçı bütün ailesiyle birlikte çalışır. Tütün dizilerek güneşte kurutulduğu için, tütün tarımında işçi gereksinimi çoktur. Bu nedenle toprak sahipleri işçi tutmak zorunda kalmamak için kendilerine ortakçı seçerlerken çok çocuklu aileleri yeğ tutarlar. Bir büyük mülk sahibinin 20 - 30 ortakçısı vardır. Bazen bu ortakçılıklara oturmaları ve tütün kurutmaları için ev de verilir. Ürün yarı yarıya paylaşılır.

Eskiden hububat üretimine de benzeri ortakçılık biçimleri uygulanmaktaydı. Toprak sahibi ortakçısına çeki için öküzleri verir; ortakçı toprağı sürer, bütün işleri üstlenir, orakla hasadı yapar ve ürün yarı yarıya paylaşılırdı. 20 yılı aşkın süredir (anket 1983 yılında yapılmıştır) bu tür ilişkilere rastlanılmaktadır. Makinalaşma ile bu tür ortakçılık tütün tarımı dışında tamamen ortadan kalkmıştır. Ama topraksız ve fakir aileler için tütün tarımında ortakçılık yapmak tek olanak olmaktadır. Bu yüzden pek çok topraksız aile reisi mülk sahiplerine giderek, ortakçıları olmayı istemektedirler. Anlaşmazlık durumunda mülk sahibi hemen yeni bir ortakçı bulabilir. Ortakçıların haklarını arayacak olanakları yoktur, tersine köyü terkederler.

Türkiye'nin ekonomi ve tarım politikasının ilkesi belirli ürünler için destekleme önlemleri içeren liberal bir yapıdır. Fiyat saptamaları bir yandan tarımsal geliri bir ölçüde artırmak, öte yandan kent nüfusunun tükettiğı besin maddelerinin pahalılaşmasını önlemek amacıyla yöneliktir. Son yıllarda Türkiye'de tarım ekonomisinde liberalleşmenin artırılması yönünde belirgin bir değişim olmuştur.

Çeşitli tarım işletmeleri arasında da büyük gelir farklılıkları vardır. Bunların bir kısmı yeni teknolojilerden yararlanarak ve yeni yöntemlerle pazara yönelik üretimde bulunmaktadırlar. Bu işletmelerin yoğun bir biçimde girdi kullanmaları ve pazara bağımlılıkları, tarıma girdi veren ve tarımdan girdi alan öteki ekonomik kesimlerine bağıllığını göstermektedir. Bu belli oranda bir risktir, ama aynı zamanda iyi bir işletme yöntemiyle yüksek gelir elde etmek şansıdır. Türkiye'nin her yerinde doğal koşullar ve pazar durumu bunu gerçekleştirmeye uygun olmadığı gibi, her çiftçinin de böyle bir işletmeyi yönetmek için gerekli olanakları ve yeteneği yoktur. Öbürleri gibi iyi planlama yapamayabilir. Sonuç olarak, tüm ülkede çok sayıda işletmeyi düşük gelirli grupunda saymak gerektir. Bunların satın alma güçlerinin düşüklüğü, tüketim mali endüstrisinin satış olanaklarını ve bu endüstrinin gelişerek yeni istihdam alanları yaratılmasını sınırlamaktadır.

Göç sürecinin başlaması ve genç kuşağın bir bölümünün geleceklerini tarım dışında beklemeleri Türkiye'nin tarımsal sorunlarına yeni bir boyut getirmiştir. Geçmişte kırsal nüfusun olanaklar elverdiğince bir toprak sahibi olmayı amaçlarken (toprak reformuyla toprak sahibi kılınması gibi), bugün bu istemin önemi belki de azalmıştır. Şimdi nereden kazanılırsa kazanılsın, aynı gelir şansına sahip olma isteği egemendir. Bu gelir, birçoklarının modern tarım yöntemleri uygulayarak kavuştukları gibi, tarımdan sağlanabilir. Ama tarım alanında çalışarak bu gelire ulaşma olanakları yoksa; kentte, kamu kesiminde, fabrikada ya da geçmişte yaşadığı gibi yabancı ülkelerde çalışma olanakları aranacaktır. Kırsal kesimde

ortaya çıkan istemlerin, sadece toprak sahibi olmaktan gikip, yeterli bir gelir düzeyi sağlanması biçimine dönüşmesi, konunun tarım kesimini aşan bir sorun olmaktan gikip, toplumsal bir soruna dönüşmesine neden olmuştur.

Bu gelişmeler Türkiye'nin geçitli bölgelerinde farklı yoğunlukta yaşanmaktadır. Doğal durum, pazar durumu, tarımsal yapı, çiftçilerin gelişme alanları, sulama ve öteki ögeleri bu farkların ortaya çıkmasını etkilemektedir. Bu yüzden bugün artık tek bir tarımsal sorun ağırlık taşıyamamaktadır. Farklı durumların ve değişimin birliğe getirdiği değişik tarımsal yapılar ve bunların sorunları vardır.

Kuşkusuz bir sınıflandırma yapmak güçtür ve yanımları iğerebilir. Ancak bilgilerimizi ve tanımlarımızı sistemleştirme yönünden büyük yararları vardır. Onun için Adana ve Adıyaman illerinde ele alınan 14 köyde belirleyebildiğimiz aşağıdaki bulguları özet olarak vereceğiz.

1. Yoğun tarım ve işleme temerküzü

Ele alınan köylerin dördünün, kesin sınırlamalar yapmak doğru olmazsa da, bu gruba girdiği söylenebilir. Traktör sahipleri bu köylerde küçük çiftçilerden kira ya da ortaklıkla toprak tutmakta ve büyük alanlar üzerinde modern ve verimli bir tarımsal üretimi sürdürmektedirler. Büyük işleme sahipleri de tarımsal üretimde yüksek verim düzeyine erişmişlerdir ve üretimdeki başarıları konusunda kuşku yoktur.

2. Geleneksel büyük işletmeler

Bu gruba Adıyaman illindeki üç köy girer. Bu köylerde modern tarım yöntemleri uygulanabilmekte ise de, bu uygulamanın daha sınırlı olduğu söylenebilir. Geleneksel ağa - ortakçı ilişkilerine buralarda hala rastlanmaktadır.

3. Yaygın (ekstansif) tarım

Bu uygulama iki köyde bir ölçüde görülebilmektedir. Doğal üretim kapasitelerinin sınırlı oluşu nedeniyle geniş topraklar üzerinde tarım yapılarak verim düşüklüğü yüzünden gelir azalmasının önüne geçilmek istenmektedir.

4. Yoğun (entansif) tarım yapan küçük işletmeler

Bunun tipik örneğine Adana yakınılarında bir köyde rastlanmıştır. Bu köyde çiftçi küçük çiftçiler modern teknolojinin olanaklarından yararlanmakta ve gelirleri ni arttırmayı amaçlamaktadır.

5. Geleneksel küçük çiftçilik

Bu durumda olanakların sınırlılığı, modernleşme ve yoğun tarım çabalarına karşın, eskiden olduğu gibi günümüzde de küçük çiftçiliği etkilemektedir.

6. Geleceği olmayan köyler

İncelenen köylerden dördü bu kapsam içinde ele alınabilir. Doğal koşulların kötüleşmesi, toprakların küçüklüğü ve köyün sapağı gibi nedenler bunlara hiçbir gelişme şansı bırakmamaktadır. Ya bu köylerden vazgeçilecek ya da başka yerlerde geçimlerini sağlayan köy halkına yaşlılık günlerinde yerleşecekleri bir yer olmak yönünden yararlı olacaktır. Bu köyler doğayı koruma kapasitesine ulaşabilirler. Örneğin bu köylerden biri Ulusal Park sınırları içinde bulunmaktadır.

Adıyaman'da bir köy ise çimento fabrikasından gelen duman ve atıklardan büyük ölçüde etkilenmekte, tarımsal üretim zarara uğramaktadır. Belki bu köy de aynı akıbet beklemektedir.

7. Tarım dışı kullanım nedeniyle toprak kaybına uğrayan köyler

Bu durumda Adana - Tarsus yoluna yakın bir köyde rastlanmıştır. Çok verimli tarlalar altyapı ve sanayi tesisleri yapımı nedeniyle tarım dışına çıkmaktadır.

8. Tarım dışı yan kazançların bulunduğu köyler

Dört köyde bu tip yan uğraşların varlığına rastlanılmıştır. Bu köylerde yaşayanlar tarım dışı gelir kaynaklarıyla yaşamlarını iyileştirmeye çalışmaktadırlar. Bu gelirler orman işleri, ev işleri gibi uğraşılardan sağlanabilmektedir. Bunlardan başka mevsimlik işçilikten yurt dışında çalışmaya kadar değişen biçimlerde kendilerini gösterebilmektedir.

Bütün bu örnekler Türk köylerinde karşılaşılan sorunların ne denli değişik olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Suat., *Tarım Hukuku, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 907, Ankara 1984.*
- AKSOY, Suat., *Toprak Reformunun Hukuki Esasları, Ankara 1964.*
- AKSOY, Suat ve Ark., *Türkiye'de İnsan ve Toprak İlişkileri, Gelişme Sürecinde Tarımsal Yapı - Adana ve Adıyaman örneği, Ankara 1988.*
- CİN, Halil., *Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 250, Ankara 1969.*
- EREN, Fikret., *Toprak Hukuku, "S" Yayınları, Ankara 1991.*
- SAHİLLİOĞLU, Halil., *Türkiye İktisat Tarihi, Menteş Kitabevi, İstanbul 1989.*
- SAYMEN / Elbir., *Türk Eşya Hukuku Dersleri, İstanbul 1963.*
- SUNGURBEY, İsmet., *Medeni Hukuk Eleştirileri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1041, İstanbul 1963.*
- TARAKLI, Duran., *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları, Ankara 1976.*

Ülkemiz ekonomisine tarımın katkısı oransal bakımdan, sanayi başta olmak üzere diğer sektörlerde gözlenen hızlı gelişmelere paralel olarak gittikçe azalmakta birlikte, bu sektör hala ülkemizin ekonomik kalkınmasında destekleyici bir sektör olarak önemli korunmaktadır. Zaten tarım sektörüyle ilgili göstergelerin oransal olarak gittikçe gerilemesi durumunu, tarımın ihmal edilmesi şeklinde değil, diğer sektörlerdeki gelişmelerin olumlu bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim, tarım sektörümüzün ülke ekonomisine katkısı, mutlak değer olarak gerek cari ve gerekse sabit fiyatlarla yıldıan yıla giderek yükselmektedir.

Tarım sektörünün ülkemiz ekonomisinde taşıdığı bu önem, üretim kaynaklarımızın daha etkin bir şekilde kullanımını ile daha da arttılabilecektir. Bilindiği gibi, insan faktörü ve buna bağlı olarak işgücü, üretim kaynakları arasında önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Teknoloji ne kadar gelişmiş olursa olsun, emeğin katılımı bir üretim faaliyeti düşünülmez.

Ekonomik faaliyetler arasında tarım, kendine özgü yapısı gereği işgücüne daha fazla ihtiyaç göstermektedir. Bu nedenle, tarımsal faaliyette insan faktörü, diğer sektörlere göre daha büyük rol oynamaktadır. Bu durum, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha büyük ölçüde gözlenmektedir. Zira sözkonusu ülke-lerde uygulanan tarım teknolojinin düzeyi, işgücüne duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede, ülkemizin ekonomik kalkınmasında önemli mesafeler alınmıştır, böylece sanayi ve diğer sektörlerdeki gelişmeler, nüfusun önemli bir kısmının tarım dışı sektörlere kaymasına neden olmuştur. Nitekim, 1927 yılı istatistiklerine göre toplam faal nüfusun %81,6 sı tarımda çalışırken, bu oran günümüzde % 48'e kadar gerilemiştir. Planlı kalkınma gıbalari devam ettirine ve devam edeceğine göre, söz konusu oran daha da düşecekler. Nitekim gelişmiş ülkelerdeki durum incelendiğinde, tarımda istihdam oranının; AT ortalaması olarak % 8, İngiltere'de % 2,4, Fransa'da % 7,1, Almanya'da % 5,2, İtalya'da % 10,5, ABD de % 3, Yunanistan'da % 27 olduğu görülmektedir (TZOB/1992). Bu durumda, yani ülkemizin gelişme gıbalari gerçekleştiğinde, tarımımızda tam istihdamı sağlamak ve istihdam dışı nüfusu planlı bir şekilde diğer sektörlere kaydırabilme üzerinde önemli durulması gereken bir konudur.

Bu tebliğde, ülkemiz tarım işletmelerinde mevcut işgücü varlığı ve bunun kullanım durumunu, muhtelif yörelerimizde yapılan araştırmaya dayanarak, önce global bir değerlendirme yapılarak, daha sonra beş ayrı yörede yapılmış araştırmaya sonuçları ayrı ayrı ele alınarak mevcut işgücünün halen ne ölçüde değerlendirildiği ve atıl işgücünün nasıl ve ne oranda azaltılabileceği, diğer bir deyişle mevcut işgücünün daha etkin olarak kullanımını üzerinde durulacaktır.

2. TARIM İŞLETMELERİNDE İŞGÜCÜ VARLIĞI

Türkiye'de tarımsal yapıyı oluşturan tarım işletmeleri, uzun bir tarihi gelişim içinde doğal, sosyal ve ekonomik koşulların da etkisiyle daha çok bir aile işletmesi

niteliği kazanmışlardır. Bu işletmelerde mevcut işgücü varlığı, ülkenin değişik bölgelerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre, toplam olarak genellikle ihtiyaçtan fazla bulunmaktadır. Nitekim, söz konusu, sosyo-ekonomik nitelikteki araştırmaların sonuçlarına göre işletmelerde mevcut işgücünün ortalama % 42,23'ü atıl olarak kalmaktadır. Ancak, aynı araştırmalardan elde edilen bir başka sonuca göre de, bu işletmelerde fiilen kullanılan toplam işgücünün ortalama % 10,81 ini işletme dışından temin edilerek geçici olarak çalıştırılan ücretli işgücü oluşturmaktadır. Bu oran, bölgelere göre % 1,07 - % 64,47 arasında değişmektedir. Bu durum, tarım işletmelerimizin üretim kaynaklarını en etkin şekilde değerlendirebileceği bir üretim planından yoksun olarak çalışmalarını sonucu, bilhassa bakım ve hasat dönemlerinde işgücüne daha yoğun olarak talep duyulması ile ortaya çıkmaktadır. Oysa mevcut aile işgücünün dengeli kullanımına yönelik bir üretim paterni ile çalışıldığında, aile işgücü söz konusu dönemlerde yeterli olabilecek ve böylece atıl işgücü oranı, işletme dışından ücretli işgücü tutulmaması ile daha da yükselmemiş olacaktır. Kuşkusuz, bazı üretim faaliyetleri ile ilgili olarak, ustalık veya beceri isteyen ihtisas işlerinde işletme dışından ücretli olarak işgücü temini zorunludur. Önemli olan, işletmede yer verilecek üretim faaliyetlerine mevcut aile işgücünün vejetasyon dönemleri itibariyle dengeli ve etkin kullanımının gerçekleştirilmesidir. Bu da, teknik, ekonomik ve sosyal faktörleri içeren optimal bir üretim planı ile mümkün olabilmektedir.

3. ANKARA, ERZİNCAN, KONYA, TEKİRDAĞ ve TOKAT İLLERİ TARIM İŞLETMELERİNDE İŞGÜCÜ VARLIĞI VE KULLANIM DURUMU

3.1. İşgücü Varlığı, Kullanım Durumu ve Atıl İşgücü

Söz konusu araştırmaların temel amacı, incelenen tarım işletmelerinde işgücü varlığını, bu işgücünün değerlendiriliş durumunu ortaya koymak ve mevcut işgücünün daha etkin olarak kullanım olanaklarını belirlemektir.

Araştırmalardan elde edilen sonuçlar Tablo 1, 2, 3, 4 ve 5 de özetlenmiştir. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, incelenen işletmelerin hepsinde mevcut işgücünün önemli bir kısmı atıl olarak kalmaktadır. Nitekim, Ankara ilinde yapılan araştırma sonuçlarına göre, atıl işgücü oranı işletme büyüklükleri itibariyle % 12,11 - 54,04 arasında değişmekte ve bu oran işletmeler ortalamasında % 38,89 olmaktadır. Tablo 1 den de görüleceği üzere atıl işgücü oranı , işletme büyüklüğü arttıkça genellikle azalmakta (251 - 500 dekar büyüklük grubu hariç), buna karşılık ücretli olarak çalıştırılan geçici işgücü oranı işletme büyüklüğü ile giderek artmaktadır.

Erzincan ili Merkez İlçesi tarım işletmelerinde de aynı durum söz konusudur (Tablo 2). Gerçekten, atıl işgücü oranı 1 - 50 dekar genişlikteki işletmelerde % 51,41 iken, bu oran 100 dekardan daha geniş araziye sahip olanlarda % 34,22 ye düşmektedir. İşletmeler ortalamasında atıl işgücü oranı % 48,96 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi, Erzincan tarım işletmelerinde atıl işgücü oranı Ankara ili tarım işletmelerine göre daha yüksektir. Bu durum, Erzincan ili tarım işletmelerinde işletme arazisinin daha küçük olmasından kaynaklanabilir.

Konya ilinde yapılan araştırma, kuru tarım yapan işletmelerde gerçekleştirilmiştir. Yani, Konya ilinde araştırmaya alınan tarım işletmeleri diğer illerdekilere göre daha ekstansif bir tarım uygulamaktadırlar. Böylece, Konya ili tarım işletmelerinde atıl işgücü oranı daha yüksek olarak bulunmuştur. Nitekim, Konya ili tarım işlet-

melerinde atil işgücü oranı, işleme büyüklüğü itibarıyla % 41, 21 - 56,87 arasında değişmekte, işlemeler ortalamasında % 53,87 olmaktadır. işleme büyüklüğü arttıķca atil işgücü oranının düşme durumu, Konya ili tarım işlemelerinde de saptanmıştır.

Tablo 4 den de görüldüğü gibi, Tekirdağ ili merkez ilçesi tarım işlemelerinde atil işgücü oranı, işlemeler ortalamasında %63,39 gibi yüksek bir seviyededir. Diğer taraftan, bu işlemelerde atil işgücü oranı işleme büyüklüğü ile de azalmamakta ve farklılık göstermektedir. Araştırıcının değerlendirmesine göre, atil işgücü oranının yüksekliği, makinalaşma düzeyinin oldukça yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Tokat ili tarım işlemelerinde de atil işgücü oranı, işlemeler ortalamasında % 62,06 gibi yüksek bir düzeydedir (Tablo 5). Bu durumun, diğer illere göre işleme arazisinin darlığından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Geçekten, Tokat ilinde 1 - 50 dekar genişlikteki işlemelerde atil işgücü % 69,45 gibi çok yüksek bir orana ulaşmakta ve işleme büyüklüğü arttıķca, atil işgücü oranı düşmektedir.

3.2. işlemelerde Mevcut işgücünün Daha Etkin Kullanımı

Son 6 yılda yapılmış olan bu araştırmaların sonuçlarından da anlaşılacağı üzere ölkemizin farklı yörelerindeki bu işlemelerde, atil işgücü bulunmakta ve bu atil işgücü oranı işleme küçüldükçe veya ekstansif çalışmanın yaygın olduğu durumda işlerde daha yüksek olmaktadır.

Kuşkusuz, atil işgücü oranını düşürme bakımından geçitli önlemler sözkonusudur. Bu önlemlerden, en etkili olanlarının başında, işlemelerin mevcut faaliyetlerini gerçekleştirilmeleri gelmektedir.

Nitekim, sözkonusu araştırmalarda, atil işgücünün tespiti yanında, optimal üretim planları da belirlenmiş ve bu planlara göre çalışıldığında atil işgücü oranının ne ölçüde asağı gelebileceği tespit edilmiştir.

Bu tespitiere göre; işlemeler ortalaması olarak atil işgücü oranının, Ankara ili tarım işlemelerinde % 38,89'dan % 15'e, Erizincan ili tarım işlemelerinde % 48,96'dan % 12,48'e, Konya ili tarım işlemelerinde % 50,25'den % 35,31'e ve Tekirdağ ili Merkez ilçesi tarım işlemelerinde % 63,39'dan % 28,26'ya düşürülebileceği ortaya konulmuştur. Tokat ilinde daha sonraları yapılan optimal üretim patenine yönelik araştırmalar da, atil işgücü oranının düşürülebileceğini göstermiştir.

işgücünün daha etkin kullanımını bakımından; toprak nüfus dengesinin sağlanması, mevcut teknoloji düzeyinin yükseltilmesi, yani daha modern ve teknik bir tarım, ma ağrılık verilmesi, sulanan alanların artırılması, nadas alanlarının azaltılması, meraların islahı, tarla tarımında yem bitkileri üretiminin artırılması ve yerli ırk hayvan sayısının azaltılarak yerine kültür ırkı ve bunların melezlerine giderek artan ölçüde yer verilmesi ve tarım el sanatlarının geliştirilmesi gibi önlemlere yer verilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Söz konusu önlemlerden bazılarını oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. Artık ölkemizde; yüksek verimli tohum ve damızlık kullanımı ve tarımsal mücadele giderek artış mekanizasyon düzeyi kimyasal gübre kullanımını ve tarımsal mücadele giderek artıştırmakta; sigır popülasyonumuzda kültür ve bunların melez oranı % 40'a ulaştırmış bulunmakta ve özellikle büyük tüketim merkezleri civarında süt ineğliği, besicilik ve tavukçuluk modern bir şekilde yürütülmektedir.

Sonuç olarak mevcut tarımsal kaynaklarımızın daha iyi değerlendirilmesi ile işgücü daha etkin kullanılacaktır. Bunun sağlanması hem tarımın ülke ekonomisine olan katkısını arttıracak hemde kırsal alandan kente düzensiz göçü bir ölçüde azaltacaktır.

KAYNAKLAR

- ERKUŞ, A. — KIRAL T. — TATLIDİL H. — TATLIDİL F. *Labour Use on Farms In Dry—Farming Areas of Konya Province Turkey, Labor Employment and Agricultural Development in West Asia and North Africa, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 1990, s. 31 — 55 .*
- ESENGÜN, K. *Tokat İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Değerlendirme Durumu Üzerine Bir Araştırma, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 1987, s.74.*
- ÖZÇELİK, A. *Erzincan İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993 (Basılmamıştır) s. 70.*
- TZOB, *Çiftçi ve Köy Dünyası, Cilt 6, Sayı 65, Ankara 1990, s. 21.*
- TZOB, *Zirai ve İktisadi Rapor 1990 — 1991, Yayın No: 168 Ankara, 1992.*
- ÜNVER, E. *Tekirdağ İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu Üzerine Bir Araştırma, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992, s.69.*

Tablo : 1. Ankara İli Tarm İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu

	İşletme Büyüklükleri (Dekar)				İşletmeler Ortalaması
	1 - 100	101 - 250	251 - 500	501 - +	
1. Ortalama İşletme Arazisi Genişliği	47,56	153,79	349,39	710,17	194,97
2. Erkek İşgücü Birimi	3,14	3,82	3,48	4,03	3,51
3. Toplam Erkek İşgücü	644,00	783,00	713,00	826,00	720,00
4. İşletmede Kullanılan İşgücü	197,00	392,00	807,00	576,00	391,00
a) Aile İşgücü	190,00	370,00	666,00	546,00	348,00
%	96,45	94,39	81,78	94,78	89,00
b) Ücretli İşgücü	7,00	22,00	147,00	30,00	43,00
%	3,55	5,61	18,22	5,21	11,00
5. İşletme Dışında Çalışan Aile İşgücü	106,00	68,00	51,00	180,00	92,00
Toplam İşgücü					
Varlığına Oranı	16,46	8,68	7,15	21,79	12,78
6. Aile İşgücünden Çalışan Toplam İşgücü	296,00	438,00	711,00	726,00	440,00
Toplam Erkek İşgücüne Oranı	45,96	55,94	99,72	87,89	61,11
7. Atıl İşgücü	348,00	345,00	2,00	100,00	280,00
%	54,04	44,06	0,28	12,11	38,89

Kaynak : TZOB, Çiftçi ve Köy Dünyası, Cilt 6, Sayı 65, Ankara 1990, s.21.

Tablo : 2. Erzincaan İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu

	İşletme Büyüklükleri (Dekar)		İşletmeler Ortalaması
	1 - 50	51 - 100	
1. İşletme Arazisi Genişliği	28,62	70,78	34,10
2. Erkek İşgücü Birimi	2,75	3,27	2,82
3. Toplam İşgücü	620,25	753,48	637,58
4. İşletmede Kullanılan İşgücü			
a) Aile İşgücü	227,01	469,49	257,29
%	86,43	85,16	86,07
b) Ücretli İşgücü	35,64	81,79	41,64
%	13,57	14,84	13,93
5. İşletme Dışında Çalışan Aile İşgücü	74,37	26,14	68,10
Toplam İşgücü Varlığına Oranı (%)	11,99	3,47	10,68
6. Aile İşgücünden Çalışan			
Toplam İşgücü	301,38	495,63	325,39
Toplam İşgücüne Oranı	48,59	65,78	51,04
7. Atıl İşgücü	318,87	257,85	312,19
%	51,41	34,22	48,96

Kaynak : Aysena Özçelik, Erzincaan İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu A. Ü. Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993 (Basılmamıştır). s.70.

Tablo : 3. Konya İli Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu

	İşletme Büyüklükleri (Dekar)			İşletmeler Ortalaması
	1 - 100	101 - 250	251 - +	
1. Ortalama İşletme Arazisi Genişliği	60,35	182,49	445,89	187,31
2. Erkek İşgücü Birimi	3,51	3,87	4,03	3,81
3. Toplam Erkek İşgücü	940,68	1.037,16	1.080,04	1.021,08
4. İşletmede Kullanılan İşgücü	229,63	343,68	475,55	331,63
a) Aile İşgücü	208,45	314,37	378,55	294,60
%	90,78	91,47	79,60	88,33
b) Ücretli İşgücü	21,18	29,31	97,00	37,03
%	9,22	8,53	20,40	11,17
5. İşletme Dışında Çalışan Aile İşgücü	197,27	144,71	256,39	176,39
Toplam İşgücü Varlığına Oranı (%)	21,18	13,95	23,74	17,27
6. Aile İşgücünden Çalışan Toplam İşgücü	405,72	459,08	634,94	470,99
Toplam İşgücüne Oranı	43,13	44,26	58,79	46,13
7. Atıl İşgücü	534,96	578,08	445,10	550,09
%	56,87	55,74	41,21	53,87

Kaynak : A. Erkuş - T. Kiral - H. Tatıldil - F. Tatıldil, Labor Use on Farms In Dry-Farming Areas of Konya Province Turkey, Labor Employment and Agricultural Development in West Asia and North Africa, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 1990, s. 31 - 55.

Tablo : 4. Tekirdağ İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu Üzerine Bir Araştırma

	İşletme Büyüklükleri (Dekar)				İşletmeler Ortalaması
	1- 100	101 - 250	251 - 500	501 - +	
1. İşletme Arazisi Genişliği	64,84	168,52	341,40	548,00	176,77
2. Erkek İşgücü Birimi	2,52	3,65	5,82	3,56	3,46
3. Toplam Erkek İşgücü	604,80	876,00	1.396,80	854,40	830,40
4. İşletmede Kullanılan İşgücü	188,97	302,87	492,98	516,54	295,67
a) Aile İşgücü	162,51	243,77	361,63	365,78	234,37
%	86,00	80,49	73,36	70,81	79,27
b) Ücretli İşgücü	26,46	59,10	131,35	150,76	61,30
%	14,00	19,51	26,64	29,19	20,73
5. İşletme Dışında Çalışan Aile İşgücü	86,40	72,00	48,00	-	69,60
%	14,29	8,22	3,44	-	8,38
6. Aile İşgücünden Çalışan Toplam İşgücü	248,91	315,77	409,63	365,78	303,97
Toplam İşgücüne Oranı	41,16	36,05	29,33	42,81	36,61
7. Atıl İşgücü	355,89	560,23	987,17	488,62	526,43
%	58,84	63,95	70,67	57,19	63,39

Kaynak : Emel Ünver, Tekirdağ İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu Üzerine Bir Araştırma. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992, s.69.

Tablo : 5. Tokat İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Değerlendirme Durumu

	İşletme Büyüklükleri (Dekar)			İşletmeler Ortalaması
	1 - 50	51 - 100	101 - +	
1. İşletme Arazisi Genişliği	31,69	80,54	167,81	46,89
2. Erkek İşgücü Birimi	3,58	4,77	4,47	3,79
3. Toplam Erkek İşgücü	1.164,79	1.432,20	1.340,25	1.130,48
4. İşletmede Kullanılan İşgücü	349,39	540,58	1.109,73	426,81
a) Aile İşgücü	326,94	499,10	1.048,79	398,61
%	93,57	92,33	94,51	93,39
b) Ücretli İşgücü	22,45	41,48	60,94	28,20
%	6,43	7,67	5,49	6,61
5. İşletme Dışında Çalışan Aile İşgücü	28,87	41,73	37,50	30,27
%	2,48	2,91	2,80	2,68
6. Aile İşgücünden Çalışan Toplam İşgücü	355,81	540,83	1.086,29	428,88
Toplam İşgücüne Oranı	30,55	37,76	81,05	37,94
7. Atıl İşgücü	808,98	891,37	253,96	701,60
%	69,45	62,24	18,95	62,06

Kaynak : Kemal Esengün, Tokat İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Değerlendirme Durumu Üzerine Bir Araştırma, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 1987, s.74.

TARIM TOPRAKLARININ KULLANIMINDA DÖNÜŞÜMLER

Prof. Dr. Ekrem KÜN

A.Ü. Ziraat Fakültesi

Tarla Bitkileri Bölümü

Ülkemizdeki hızlı nüfus artışı ve tarımsal gelirin artırılması gereği karşısında, en önemli üretim aracı olan topraktan, ekolojik ve ekonomik koşulların olanak verdiği en yüksek üretim potansiyelinin üretime dönüştürülmesi gerekecektir. Bu nedenle, tarım topraklarının kullanımında bu amacın gerçekleşmesi yönünde, kısa ve uzun dönemli dönüşümlere gereksinme vardır. Bu dönüşümler; tarımdaki yapısal bozuklukların giderilmesi, yetiştirme tekniklerinin iyileştirilmesi ve yoğun tarıma geçilmesi, verimi artıracak ve ürün maliyetini düşürecek, pazarlanma ve değerlendirilmesini güvence altına alacak teknik ve yasal düzenlemelerin yerine getirilmesi gibi karmaşık önlemlerle kısa ve uzun dönemli olarak gerçekleştirilebilir.

Dönüşümlerdeki temel strateji ve yöntemler, değişik modellerde ve zamanlamalı olarak ortaya konulabilir. Tarım topraklarının kullanımındaki dönüşümler konusu, bu bildiride aşağıdaki beş alt başlık altında ele alınmıştır:

- 1) Toprakların kullanım yetenek sınıfları bakımından dönüşümleri,
- 2) Sulamasız tarımdan sulu tarıma dönüşümler,
- 3) Nadas alanlarındaki dönüşümler,
- 4) II. ürün üretim alanlarının genişletilmesi ve
- 5) Yetiştirme teknikleri paketi uygulamasının yaygınlaştırılması yoluyla dönüşümler.

1) Toprakların Kullanım Yetenek Sınıfları

Ülkemizdeki işlenen tarım alanlarının toprak kullanım yetenek sınıflarına göre dağılımı çizelge 1'de verilmiştir. Bilindiği gibi I., II. ve III. sınıf topraklar, işlemeli tarıma elverişli, IV. sınıf topraklar ise ancak kısıtlı işlemeli tarıma elverişli alanlardır. Çizelgede görüldüğü gibi, I. sınıf toprakların 2,3 milyon hektarında nadaslı, 0,8 milyon hektarında nadassız kuru tarım uygulanmaktadır. Bu sınıfta sulanan tarım alanı 1,4 milyon hektardır. II. sınıf topraklardan 6 milyon, III. sınıf topraklardan 6.2 milyon, IV. sınıf topraklardan ise 4,5 milyon hektarlık yüzeyler işlenmektedir. Bunlar içinde işlemeli tarımda en sorunlu olanlar IV. sınıf topraklardır.

Ülkemizde ekili-dikili alanlar toplamı 27,6 milyon hektar olduğuna ve yukarıda sıralanan ilk dört sınıftan işlenen alanlar toplamı 21,6 milyon hektar olduğuna göre; tarıma tam ya da koşullu olarak elverişli olan ilk dört sınıfın toplam yüzeyinden 6 milyon hektar aşılımış demektir. En verimli tarım alanları olan I. ve II. sınıf toprakların geniş bir bölümünde nadaslı tarım uygulanmaktadır. Bu uygulama, tarım topraklarının kullanımındaki yanlışlık ve çelişkilere tipik bir örnektir. Bu gibi yanlış kullanımların azaltılması yönünde, ülkemizde 12 yıl önce başlatılmış olan NAD projesinden olumlu sonuçlar alınmıştır.

Öte yandan, işlemeli tarıma elverişli olmamalarına karşın; V-VII. sınıflardan 6,1 milyon hektar alanda işlemeli tarım yapılmakta, üstelik bunun da yarısından faz-

la bir bölümünde toprak yüzeyini erozyon etkisine açık bırakan nadaslı kuru tarım uygulanmaktadır. Oysa ki bu marjinal kesimlerde toprak çok yüzlek olduğundan, nasid durumunda, bu alanların verimliliği giderek daha da yitirilecektir.

Bu marjinal alanların, işemeli ve özellikle nadaslı tarım uygulaması yerine; teraslama önlemleriyle birlikte iç bölgelerde kısa ve kuraya dayanıklı çok yıllık yem-biçkileri üretmek, bağlık ve meyvelikler kurularak geliştirilmesinde uzun dönemli hedefler olarak şimdiden ele alınmalıdır. Bu alanlardan birkaç milyon hektarlık bir bölümün mera olarak tarla tarımı dışına çıkarılması yada çokyillik yembiçkileri üretiminin, yine birkaç milyon hektarlık bir bölümünün bağlara ve meyveliklere, özellikle kıyı bölgelerde zeytinlik, antepfıstıklığı ve meyveliklere dönüştürülmesi, uzun dönemli plan programların bu amaçla şimdiden hazırlanması olanaklı ve gerekli görülmektedir.

2) Sulamasız Tarımdan Sulu Tarıma Dönüşümler

Ülkemizde tarım topraklarının kullanım yetenek sınıfları bakımından asil etkilisındaki tüm bölgelerimizde nem yetersizliği, ülkemiz tarımında verim ve üretimi kısıtlayan baş etmendir. Tarımsal üretimde kullanılan teknoloji ve tüm öteki girdiler aynı tutulduğunda; bölgenin üretim potansiyelini belirleyen en önemli ekolojik faktörler yetiştirme dönemi içindeki fotosentez etkinliği ve yağışın bu dönem içindeki miktarı ve dağılımıdır. Ülkemizde, yağış miktarı ve dağılımındaki yetersizlikler ortaya gıkan nem acığının sulamayla kapatılması durumunda, verim ve üretimde belirgin artışlar sağlanmaktadır. Tarımımızdaki genel nem açığı, kuraklık yıllarında üretimi belirgin biçimde düşürmektedir; üretim düzeyindeki kararsızlıklar iç ve dış pazar bağlan-tılarında ve ekonomide güçlüklere yol açmaktadır. Ülkemizin değişik bölgelerinde gerçekleştirilmiş olan araştırmalar, sulama yoluyla üretimin birkaç katına gıkarılabileceğini göstermektedir. Toprak kaynaklarından en verimli biçimde yararlan-ma, yoğun tarıma dönük geliştirilmiş çesit ve tohumluk, gübreleme, bitki koruma, mekanizasyon, yetiştirme teknikleri gibi tüm öteki girdilerin etkinliğinin en yüksek düzeyde gıkarılabilmesi ancak sulamayla olanaklıdır.

Ülkemizin yerüstü ve yeraltı su kaynakları potansiyeli ve tarım topraklarının özellikleri bakımından 12,5 milyon hektarlık bir alanın sulanabileceği, ancak hazzaların su olanaklarına göre, ilk aşamada teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek alanın 8,5 milyon hektar olduğu kabul edilmektedir. Buna karşın, 1990 yılı durumuna göre, kamu sulama şebekeleriyle 2,8 milyon hektar, halk sulamalarıyla 1 milyon hektar olmak üzere, toplam 3,8 milyon hektarlık bir alan sulanmaktadır. Buna göre, sulanabilir tarım topraklarının ancak % 30'u, bugünkü koşullarda ekonomik olarak sulanabilecek tarım alanlarının ise ancak % 45'i sulanabilmektedir. Bir başka deyiş-le, tarım topraklarımızın yaklaşık % 70'inden, nem yetersizliği nedeniyle, özellikle yüksek verimler sağlanamamaktadır. Üstelik bugünkü sulama alanlarındaki bazı hatalı uygulamalar, şebeke verimlerinin düşmesine yol açmaktadır.

Büyük kapasiteli su depolama ve dağıtım sistemlerinin daha da yaygınlaştırılması ülkemiz topografik koşullarında çok büyük yatırımları ve uzun zamanı gerektirmektedir. Bunların gerçekleştirilmesi için uzun süre beklemek yerine; küçük yatırımlarla ve kısa zamanda gerçekleştirilebilecek; küçük yerel su rezervlerinin değerlendiril-dirilebileceği gözlemler üzerinde durulmalıdır. Bu gözlemler, küçük miktarlardaki

yerüstü ya da yeraltı su rezervlerinin yerel küçük çiftçi sulamalarında etkili biçimde değerlendirilmesine dayanır. Ülkemizin özellikle şeker pancarı üretim alanlarında ekim nöbetine sokulan tahılların bu yolla sulanmasıyla, ilkbaharı kurak geçen yıllarda da bu yörelerin tahıl veriminde kararlılık sağlanabilmektedir. Yağışın az olduğu yıllarda yapılacak destekleme sulamanın verime katkısı çok belirgindir.

3) Nadas Alanlarından Dönüşümler

Ülkemizde yüzyıllardır süregelen tahıl - nadas ekim nöbeti uygulaması 1970'li yıllardan sonra da tarla alanları içindeki payını yaklaşık % 35 olarak sürdürmüş; nadasa bırakmak zorunluluğunun toprakta su ya da bitki besin maddeleri biriktirici etkisinden ileri geldiğini savunan değişik görüşler, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca tartışma gündeminde kalmıştır. Bu arada, nadasa bırakmanın verimliliğe etkisi üzerinde çeşitli araştırmalar yürütülmüş ve bilgi birikimi sağlanmış; tarımda mekanizasyon, geliştirilmiş çeşit ve tohumluk, gübreleme ve bitki korumada ortaya çıkan yeni olanaklar karşısında, yukarıda değinilen bilgi birikiminin gözden geçirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Bu amaçla, A.Ü. Ziraat Fakültesi, TÜBİTAK ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı desteğinde 1981 yılında gerçekleştirilen "Kuru Tarım Bölgelerinde Nadas Alanlarından Yararlanma Sempozyumu"nda, nadas konusu çok geniş bir katılımı ve her yönüyle tartışılmış, üretilen sonuç ve öneriler Bakanlığa sunulmuş, aynı yıl Bakanlıkça hazırlanan "Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) Projesi" Türkiye II. Tarım Kongresi'nde kamu oyuna açıklanmış ve 1982 yılında yürürlüğe konulmuştur.

Çorum - Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi'nden elde edilen deneyimler ve olumlu sonuçlardan da yararlanarak hazırlanan bu proje, Eskişehir Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nün eşgüdümünde, bir yandan yeni ekim nöbetleri, toprak işleme, çeşit geliştirme araştırmalarına, öteyandan yıllara göre hazırlanan bir program uyarınca her yıl yaklaşık 120 bin hektarlık yeni üretim alanının kazanılması ilkesine göre, başlangıçta 14 ilde, desteklenen üreticilerin katılımıyla uygulamaya geçilmiştir. İlk beş yıllık uygulamaların olumlu sonuçları üzerine, daha sonra 15 ilin katılımıyla proje kapsamı 29 ile, 1990 yılında ise 33 ile çıkarılmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının planlama, uygulama ve eşgüdümü altında; girdi sağlama ve ürün değerlendirmede görevli kurum ve kuruluşların desteği altında on yıldanberi başarıyla sürdürülen bu proje uygulamasına ilişkin veriler Çizelge 2 ve Şekil 1'de sunulmuştur. Çizelgede görüldüğü gibi, ekim nöbetinde özellikle baklagillerin ağırlıklı olduğu bu proje kapsamında yaklaşık 1,5 milyon hektarlık alan yıllık üretime kazandırılmış, bu alanların erozyondan büyük ölçüde korunması sağlanmış, gelir düzeyi düşük olan kuru tarım alanları üreticilerine ve ülke ekonomisine önemli ekonomik katkılarda bulunulmuştur. Proje kapsamında gerçekleşen yeni üretim alanı 1,5 - 1,7 milyon hektar dolaylarında ise de; bu uygulamaların üreticilere olan özendirici etkisiyle ve proje kapsamı dışındaki uygulamaların da katkısıyla ülke genelinde kazanılan yeni üretim alanları bu değerlerin çok daha üstündedir. 1992 yılında 5 milyon hektara düşen nadas alanıyla tarla tarımı içinde nadas oranı % 21,3'e indirilebilmiştir. Bu oran, 12 yıl önce hazırlık çalışmaları sırasında % 22 olarak belirlenen hedefin fazlasıyla gerçekleştirilebildiğini göstermektedir.

NAD Projesi, rasyonel ekim nöbeti uygulamaları içinde vazgeçilmez yeri olan baklagillerin ülkemiz tarımındaki gelişmesini belirgin biçimde hızlandırmıştır. Ekiliş

Tarimsal araştırma enstitüleriyle üniversitelerde yapılan araştırmalar sonunda, II. ürün üretimine ilişkin olarak, genel şeması Şekil 4'te verilen ekim nöbeti modeli-leri ortaya konulmuştur. Şekilde görüldüğü gibi, kasım ayında ekilen kışık tahılların (arpa, buğday) haziran başında boğaltmasından hemen sonra mısır, soya, susam, ayçiçeği, yertisiği, kocadarı ve sudanotu, gelliğ gibi ikinci ürünler ekilerek, bunların hasadından hemen sonra (Kasım başında), tarlayı nisanında boğaltıp pamuğa bira-kabilecek baka, fiğ, patates, koza gibi bitkilerin yetiştirilmesi öngörülmektedir. Bu modelle, paruktan sonra kışık tahıllar, onlardan sonra ikinci ürün bitkileri ardışık biçimde yetiştirilerek tarla toprağının değişik katmanlarından yararlanılabilir, tarım-

denin temel amacıdır.

1979 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında illerde, kışık arpa ve buğday hasa-bakır, İzmir araştırma enstitülerinde çalışmalarla desteklenen proje uygulamaları dönüştürülmesi amacıyla, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Adana, Antalya - Diyar-dan yılda birden fazla ürün alınabilmesi gibi önemli bir ekolojik potansiyelin ürtime arasında değişen uzun bir süre bulunmaktadır. Bir çok ilimizde var olan aynı tarla-hasadından sonra, tarlanın II. ürün için değerlendirilebileceği, illere göre 5 - 7 ay-rihleri arasında en az beş aylık bir yetiştirme süresi vardır. Bu illerde kışık tahılların 18 ilde, ayrıca proje kapsamı dışında bulunan daha 20 ilimizde, son ve ilk don ta-1979 yılında Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca başlatılıp yürütülmekte olduğu larına, sulama ve ürün kurutma, değerlendirme ve pazarlama olanaklarına bağlıdır. bitkisinin yetiştirme süresini belirleyen sıcaklık, güneşlenme, bağıl nem, yağış koşu- bile olanaklıdır. II. ürün tarımı, yetiştirilen ana ürünün hasat tarihi yanında, II. ürün-lerde yeşil sebze, silaj yemi ya da yeşil gübre üretimini amaçlayan III. ürün tarımı- yeri uzun yaz döneminde tarlaları boş bırakmak yerine; uygun bitkilerle II., kimi yö- rinde ve Güneydoğu Anadolu'nun sulanabilir alanlarında, kışık tahılların hasadını izle- da birden fazla ürün kaldırma olarak tanımlanabilir. Özellikle kıyı bölgelerimiz ille- II. ürün tarımı, ekolojik olanakların elverişli olduğu yölerde, aynı tarladan yıl-

4) İkinci Ürün Üretim Alanlarının Genişletilmesi

tarlık bir alan potansiyelinin bulunduğu açıktır.

sonunda sulı tarıma geçilerek üretimin büyük ölçüde artırılabilceği 5 milyon hek- kazanmasına da olanak vermiştir. Bu seçeneklerle birlikte, uzun dönemli gelişmeler- gulama programının sonuna gelinen NAD Projesi, üreticilerimizin yeterli deneyim- das alanlarında belirgin azalma ya da duruma göre dalgalanmalar beklenbilir. Üy- gun fiyat ve pazar koşullarının ve özendirici desteklerin verilmesi durumunda, na- sına bağlıdır. Bunun ise yakın bir gelecekte gerçekleştirilmesi beklenmemektedir. Üy- rım alanlarımızın daha üretken duruma getirilmesi, sulama olanaklarının sağlanma- Bugünkü nadas alanlarımızın tümüyle yıllık üretim kazandırılması ve kuru ta- lında 233 milyon, 1989 yılında 363 milyon dolar gelir sağlamıştır.

yer alan ülkemiz, baktığı ürünleri dışsatımından 1986 yılında 242 milyon, 1987 yi- için örnek atılımlar olarak gösterilmiştir. Dünya baktığı dışsatımında baş sıralarda- şı bilim ve ekonomi çevrelerinin de dikkatini çekmiş; bu gelişmeler benzeri ülkeler- mizin kuru tarım alanlarındaki baktığı üretiminde gerçekleştirildiği bu başarıyı yurt di- üretimi ise aynı dönemde 0,8 milyon tondan 2 milyon tonun üstüne çıkarmıştır. Üke- lında 0,7 mil. ha. olan toplam baktığı ekim alanı 1990 yılında 2,3 milyon hektara, ve üretimdeki gelişmeler Şekil 2 ve 3'te açıkça görülmektedir. Türkiye'nin 1980 yi-

sal üretime çeşitlilik, işletme ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlanabilir.

II. Ürün Tarımı Araştırma ve Yayım Projesi'nde yıl ve ürünlere göre gerçekleştirilen ekim alanları Çizelge 3 ve Şekil 5'te verilmiştir. 1982 yılında dört ürün ve 55 bin hektar olan ekim alanı, ürün çeşitliliği artırılarak sonraki yıllarda 200 bin hektar dolaylarına çıkmış, 1990 yılında koıza, fiğ, bakla, turfanda patates gibi kışlık bitkiler de proje kapsamına alınarak, 1993 yılında 269 bin hektara çıkmıştır. Bu uygulamalarla 1992 yılında 110 bin ton mısır, 42 bin ton soya, 22 bin ton yerfıstığı, 14 bin ton susam, 6 bin ton kuru fasulye, birkaç bin ton öteki ürünler ve 7 bin ton da kışlık II. ürün elde edilmiştir.

II. Ürün Projesi'nin kapsamı ve yıllık programların gerçekleşme oranları, potansiyelle karşılaştırıldığında çok düşük kalmaktadır. Proje kapsamındaki 18 ilin sıralandığı Çizelge 4'te görüldüğü gibi, bu illerde 1989 yılında toplam 3,2 milyon hektarlık kışlık tahıl ekim alanı bulunmasına karşın; örneğin 1991 yılında programlanan II. ürün ekim alanı 256 bin hektar olup bunun da 185 bin hektarı gerçekleşmiştir. Projeye katılan çiftçi sayısı da 43 bin dolayında kalmıştır.

Öteyandan, II. Ürün Projesi kapsamı dışında kalan, Çizelge 5'deki 20 ilimiz, ikinci ürüne uygun yetiştirme süreleri bakımından proje kapsamındaki illerden elverişsiz olmadığı gibi; eylül - mayıs yağışları bakımından, proje kapsamındaki illere göre daha elverişli durum göstermektedir. Toplam kışlık tahıl ekim alanı 2 milyon hektarı aşan bu illerdeki potansiyel de göz önünde bulundurulduğunda; ekolojik olanaklar bakımından geniş olan ikinci ürün potansiyelimizin günümüzde çok küçük bir bölümünün değerlendirilebildiği açıkça görülmektedir.

Projenin uygulanmasında hemen tüm illerde, son yıllardaki kuraklıklar nedeniyle sulama olanaklarının çok kısıtlanması, kredilerin yetersiz ve alınmasının güç olması, ikinci ürün taban fiyatlarının geç açıklanması, tohumluk fiyatlarının pahalı bulunması, bazı ürünleri ikinci ürün olarak yetiştirmede çekimser davranmaları gibi olumsuz etkenler ya da dar boğazlar kendini göstermektedir. Bir başka deyişle, ekolojik, ekonomik ve teknolojik sorunlar ikinci ürün tarımının yaygınlaşmasını önlemektedir.

Belli bir yörede ikinci olarak yetiştirilecek uygun tür ve çeşidin seçimi büyük önem taşımaktadır. Bu çeşitler erkenci, gübreye tepkisi ve verim potansiyeli yüksek, kolay hasat edilip ürünü çabuk kurutulabilen çeşitler olmalı, ekilecek tohumlukların çimlenme hız ve güçleri de yüksek olmalıdır. Yörenin sınırlı yetiştirme dönemine uya-bilen çeşitleri geliştirilip bunların tohumluklarını üreticilere ulaştırmak, uygun yetiştirme teniklerini ve mekanizasyonu belirlemek ve yaymak, ürün değerlendirme ve pazarlamasına ilişkin düzenlemeleri yapmak projenin başarısı için vazgeçilmez ön koşullardır. Ana ürünün hasadından hemen sonra ikinci ürüne toprak hazırlama, gecikmeksizin çimlenme, çıkış, zamanında ve eksiksiz bakım yüksek verim için gereklidir. Hasat - harman ve kurutma gibi işlemlerin zamanında yapılması da çok önemlidir.

İkinci ürün yetiştirilecek ekolojilerin birbirinden çok farklı, seçenek bitki türlerinin ve buna bağlı olarak agronomik, fitopatolojik ve ekonomik sorunların çeşitli ve çok oluşu, ikinci ürün uygulamalarının yaygınlaşmasını şimdilik önleyen ya da yavaşlatan etmenlerdir. Ancak, belli bir üretim planlamasına dayalı olarak; destekle-

ÇİZELGE 1 : TÜRKİYE'DE İŞLENEN ARAZİNİN KULLANMA YETENEK SINIFLARINA DAĞILIMI (1000 ha...)

Kullanma Şekli	Sınıflar					TOPLAM	
	I	II	III	IV	Toplam		
Kuru Tarım Arazisi (Nadasılı) :	2.340	3.362	4.296	3.321	13.319	3.473	16.792
Kuru Tarım Arazisi (Nadassız) :	815	1.514	1.143	742	4.214	1.601	5.815
Sulu Tarım Arazisi :	1.413	836	476	223	2.948	43	2.991
Bağ - Bahçe Arazisi :	177	188	205	172	742	317	1.059
Özel Ürünler :	33	87	110	135	365	677	1.042
TOPLAM İŞLENEN ARAZİ	4.778	5.987	6.230	4.593	21.588	6.111	27.699

Kaynak : Türkiye Arazi Varlığı. Topraksu
Genel Müdürlüğü - Ankara, 1978

**ÇİZELGE 2. NADAS ALANLARININ DARALTILMASI ARAŞTIRMA VE YAYIM PROJESİ
KAPSAMINDA YILLARA VE ÜRÜNLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN EKİM
ALANLARI İLE TÜRKİYE NADAS ALANLARI (bin ha) VE ORANLARI**

Ürünler	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Mercimek	677	496	473	563	845	828	844	720	630	582
Nohut	170	145	157	117	150	150	406	424	388	375
Fiğ	86	86	79	37	48	56	127	137	136	125
Korunga	10	10	10	2	11	11	35	37	41	29
Susam	-	-	-	-	-	-	60	44	63	60
Ötekiler	184	182	293	254	283	229	190	235	278	246
Toplam	1.127	918	1.012	973	1.336	1.275	1.662	1.597	1.526	1.417
TÜRKİYE										
Nad. al.	5.854	6.421	6.025	5.771	5.574	5.179	5.234	5.324	5.203	5.089
Nadas %'si	25,4	26,8	25,1	24,1	22,8	21,4	21,5	22,0	21,7	21,3

Kaynak : Tarım ve Köyşleri Bakanlığı TÜGEM,
Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

ÇİZELGE 3. İKİNCİ ÜRÜN TARIMI ARAŞTIRMA VE YAYIM PROJESİ'NDE YIL VE ÜRÜNLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN EKİM ALANLARI (bin ha)

Ürünler	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Soya	21	21	23	51	85	89	52	70	69	44	43	60
Msir	18	12	11	24	55	54	46	60	72	87	110	124
Susam	9	11	10	13	19	20	16	14	17	18	15	28
Yerfıstığı	7	22	13	10	16	26	17	13	20	20	23	26
Ayçiçeği	-	4	2	4	6	5	3	3	6	2	2	3
Fasulye	-	4	4	4	4	6	5	5	5	6	6	9
Çeltik	-	3	3	4	4	2	3	5	3	2	2	5
Otekliler	-	6	6	1	3	2	3	18	-	2	-	-
Kolza	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-
Fiğ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,2	1	1
Bakia	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	3	4
T.patates	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1	1
Toplam	55	83	72	111	192	204	145	195	198	184	207	269

Kaynak : Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı TÜGEM.

Çizelge 4.

II. ÜRÜN ARAŞTIRMA VE YAYIM PROJESİ KAPSAMINDAKİ İLLERDE SON VE İLK DON TARİHLERİ ARASINDAKİ GÜN SAYILARI, MAYIS - EYLÜL YAĞIŞLARI, KIŞLIK TAHİL EKİM ALANLARI VE PROJE UYGULAMASINA İLİŞKİN VERİLER.

İLLER	Son Don Tar.	İlk Don Tar.	Gün Sayısı	Yağış Mayıs-Eylül (mm)	Kışlık Tahıl Ekiliş bin ha	II. Ürün Projesinde 1991 Yılı			
						Prog. (ha)	Gerç. (ha)	Oran (%)	Çiftçi Sayısı
ANTALYA	17.2	15.11	297	59	192	10	4	44	1946
İZMİR	17.3	27.11	249	60	72	7	3	47	1568
İÇEL	19.3	27.11	247	55	162	27	21	79	7418
K.MARAŞ	19.3	24.11	244	53	248	4	2	49	533
HATAY	14.3	24.11	240	146	83	11	6	58	959
SAMSUN	4.4	21.11	226	208	107	6	4	72	842
AYDIN	27.3	9.11	222	72	37	7	2	32	1173
ŞANLIURFA	5.4	16.11	220	31	609	3	4	133	258
DENİZLİ	28.3	3.11	215	106	162	4	2	57	1080
MANİSA	7.4	3.11	205	86	141	5	2	34	529
MUĞLA	12.4	2.11	199	98	58	8	6	81	621
ÇANAKKALE	12.4	2.11	199	95	130	8	2	27	521
ADANA	21.4	4.11	194	95	322	135	116	86	15134
SAKARYA	21.4	5.11	193	246	32	-	-	-	-
BALIKESİR	22.4	21.10	178	102	187	15	11	74	9305
MARDİN	5.4	2.10	176	51	126	3	0.1	4	55
DİYARBAKIR	17.4	7.10	169	55	399	3	0.3	9	1009
GAZİANTEP	8.5	2.10	143	44	176	-	-	-	-
TOPLAM:					3243	256	185	72	42951

Özeltge 5.
 II. ÜRÜN ARAŞTIRMA VE YAYIM PROJESİ DIŞINDAKİ BAZI İLLERDE SON
 VE İLK DON TARİHLERİ ARASINDAKİ GÜN SAYILARI, MAYIS - EYLÜL
 YAĞIŞLARI VE KIŞLIK TAHLİL EKİM ALANLARI

İLLER	Son Don Tarihİ	İlk Don Tarihİ	Sayısl gün	Yağısl Mayıs- Eylül (mm)	Kığıslık TahlİL Ekİllİğı bİn ha
ORDU	14.3	12.12	267	385	32
KOCAELİ	26.3	5.12	249	232	58
SİNOP	24.3	28.11	244	203	65
ADYAMAN	20.4	20.11	240	66	155
EDİRNE	22.3	20.11	238	182	164
GİRESUN	4.4	26.11	231	433	32
İSTANBUL	27.3	8.11	221	153	70
ZONGULDAK	30.3	9.11	219	385	105
ELAZIG	12.4	15.11	212	81	84
TERKİRDAG	6.4	8.11	211	131	233
KIRKLARELİ	11.4	1.11	200	170	151
SİRT	17.4	5.11	197	82	94
MALATYA	16.4	28.10	191	71	178
ARTVIN	17.4	30.10	192	189	16
BİLECİK	21.4	1.11	189	137	58
BURSA	21.4	28.10	186	168	134
TOKAT	17.4	20.10	182	145	167
AMASYA	17.4	19.10	181	121	118
TUNCELİ	21.4	22.10	180	141	46
BURDUR	20.4	13.10	172	106	114
TOPLAM:					2.077

Kaynak: Devlet Meteoroloji Gn.Mdl., DİE.

necek ürün sayısı sınırlı tutulur ve üreticiler eğitimle buna yönlendirilirse, söz konusu sorunlara daha yaygın ve etkili çözümler bulunabilir; ülkemizdeki bu büyük potansiyel üretime dönüştürülebilir.

5) Yetiştirme Teknikleri Paket Uygulamasının Yaygınlaştırılması

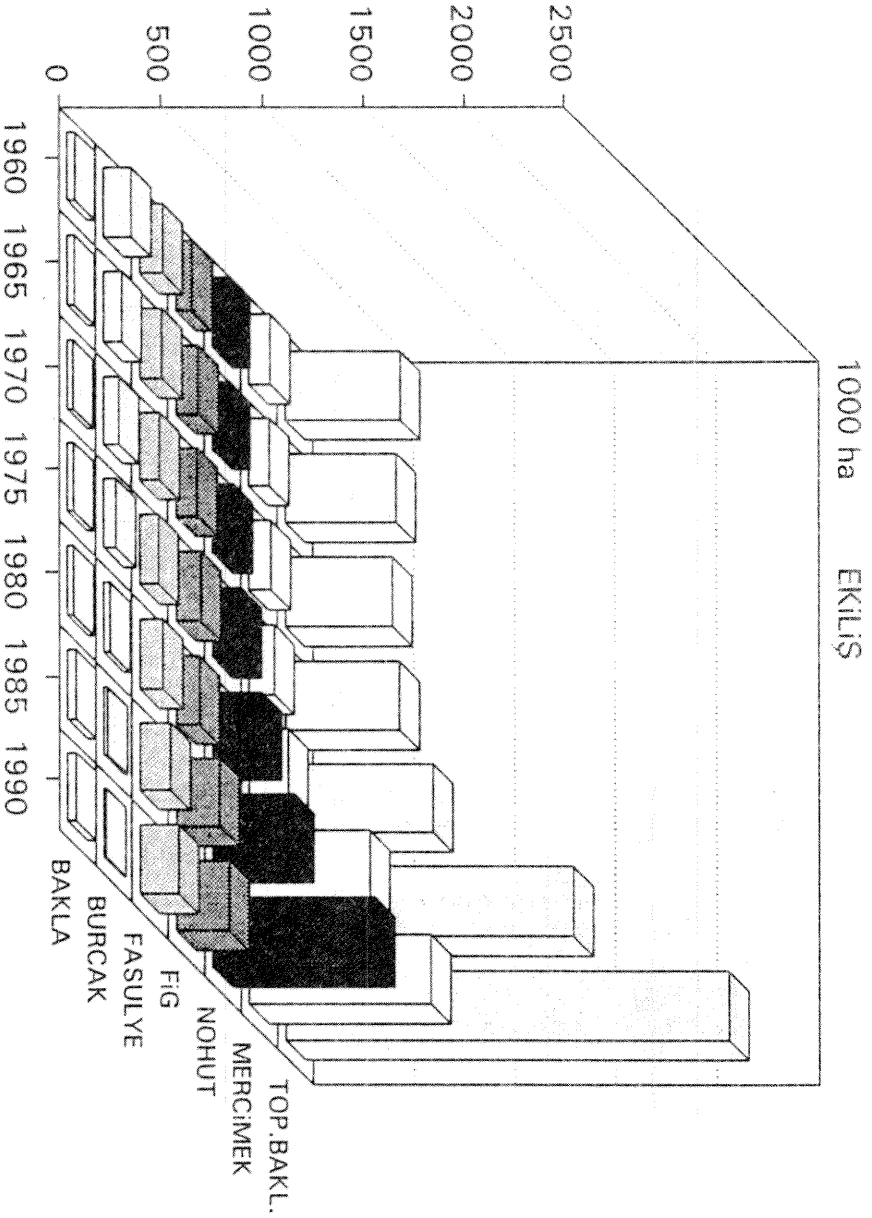
Uygulanacak tüm tarım sistemlerinde ve ekim nöbetlerinde en yüksek verime ulaşabilmek için, yetiştirme teknikleri paketindeki tüm öğelerin birlikte karşılanmasıyla uygulamaya geçilmesi gerekmektedir. Yöresel yetiştirme teknikleri paketi; orada en yüksek verime ulaşabilmek için uygulanması gereken toprak işleme, çeşit ve tohumluk seçimi, gübre, ilaç, mekanizasyon gibi tüm girdileri, bunların uygulanma yöntemlerini kapsar. Bu öğelerden yalnız bir ya da birkaçının sağlanmasıyla yüksek verime ulaşamaz.

Ülkemizdeki tarımsal üretimde özlenen yoğunluk (entansite) düzeyine henüz ulaşamadığı gerçektir. Herşeyden önce, iç tüketim ve dışsattım olanaklarını da göz önünde bulundurarak, ülke ve iller düzeyinde hangi ürünün ne kadar üretilmesi gerektiğinin belirlenmesi ve uygulama önceliklerinin bu amaca göre yönlendirilmesi gerekmektedir. Geniş kapsamlı ve seçenekli olacak bu üretim hedeflerini ve bu hedeflere yönelik yetiştirme tekniği paketlerini ortaya koymak, öncelikle tarımsal araştırma ve yayım hizmetlerinde çalışan iyi yetişmiş eleman ve gerekli donanımların sağlanmasıyla olanaklıdır.

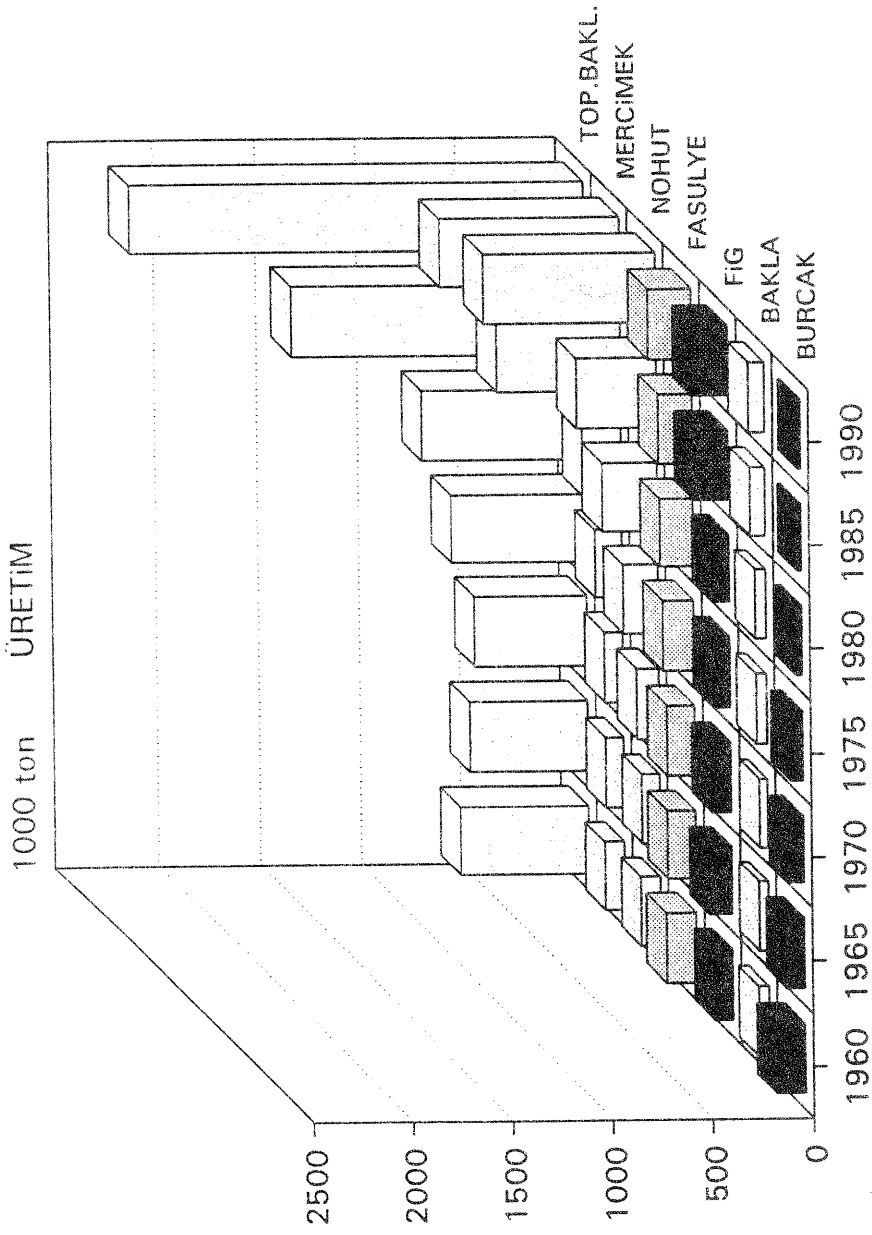
Öte yandan, ekonomik bir etkinlik olan tarımın üreticiye sağladığı getiri, son on yıldır hemen tüm ürünlerde genelde bir düşme göstermiştir. Bu durum ve genelde tarımsal üretimin doğasında var olan risk faktörü de üreticilerin yeni yöntem ve seçeneklere ilgisini azaltmaktadır. Üreticiye kazanç güvencesi veren yöntem ve uygulamaların geliştirilip yaygınlaştırılması oranında, tarımsal üretimimiz bugünkünün kat kat üstündeki düzeylere çıkarılabilir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1974. *Ortalama ve Ekstrem Kıymetler Meteoroloji Bülteni, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara. 674 s.*
- Anonim, 1978. *Türkiye Arazi Varlığı. Topraksu Genel Müdürlüğü Toprak Etüdüleri ve Haritalama Dairesi Başkanlığı, Ankara. 55 s.*
- Anonim, 1984. *Ortalama, Ekstrem Sıcaklık ve Yağış Değerleri Bülteni, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü. Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara. 678 s.*
- Anonim, 1984. *Kuru Tarım Bölgelerinde Nadas Alanlarından Yararlanma Sempozyumu, 28 - 30 Eylül 1981. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Yayın No.: 593, TOAG Seri No. 119, TÜBİTAK Fotograf Klişe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Ankara. 364 s.*
- Anonim, 1989. *Tarımsal Yapı ve Üretim 1989. Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No. 1505, DİE Matbaası, Ankara.*
- Anonim, 1993. *Tarım İstatistikleri Özeti 1991. Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No. 1579, DİE Matbaası, Ankara.*
- Anonim, 1993. *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Üretimi Geliştirme Genel Müdürlüğü, Bitkisel Üretim Dairesi Dosyaları.*
- Avcı, M., M. Güler, M. Pala, N. Durutan, H. Eyüboğlu, 1987. *Yetiştirme Tekniği Paketi*

ŞEKİL 2. TÜRKİYE'DE BAKLAGİL EKİLİŞİNDE YILLARA GÖRE GELİŞMELER.

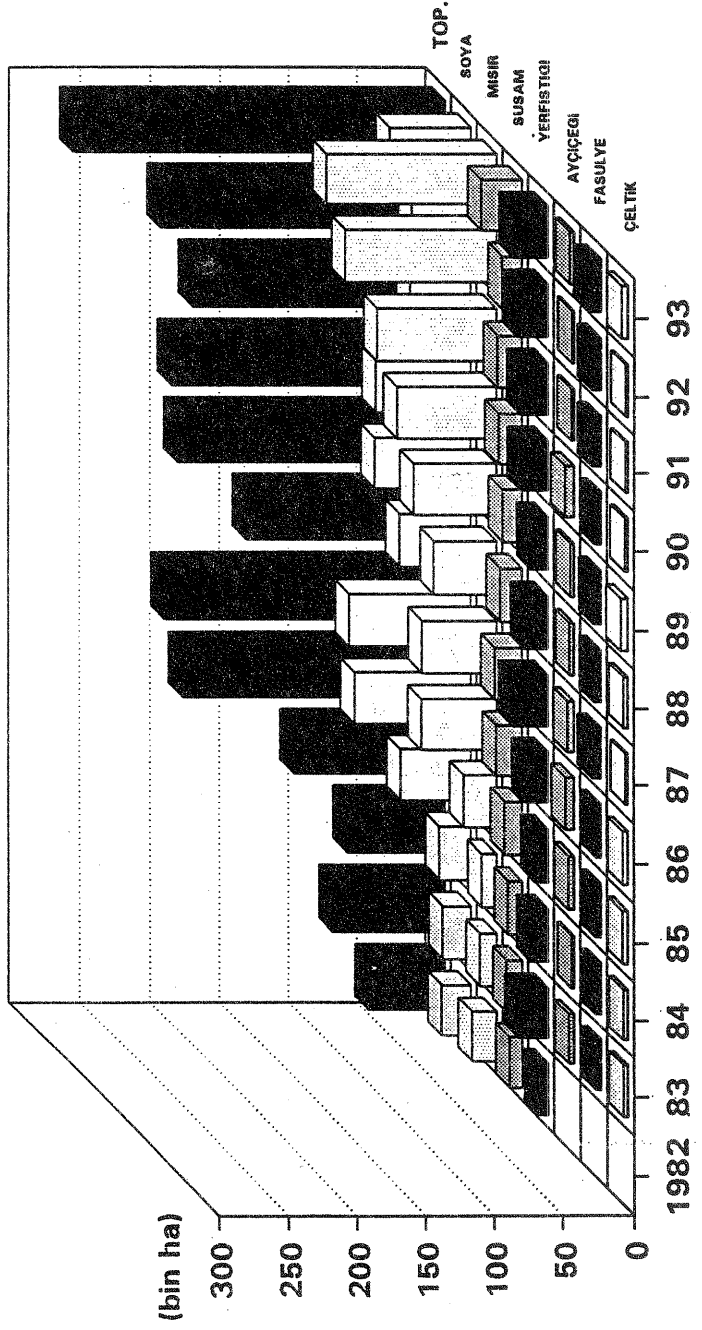

ŞEKİL 3. TÜRKİYE DANE BAKLAGIL ÜRETİMİNDE YILLARA GÖRE GELİŞMELER.

OCAK	ŞUB.	MART	NİS.	MAY.	HAZ.	TEM.	AĞU.	EYL.	EKİM	KAS.	ARA
KİŞLİK TAHILLAR (arpa, buğday)						I. ÜRÜN BİTKİLERİ (mısır, soya, susam ayçiçeği, sorgum sudanotu, çeltik)			K I Ş- (fiğ		
LİK ÜRÜNLER bakla, patates, kolza				P A M U K				KİŞ-			
LİK TAHILLAR (arpa, buğday)											

ŞEKİL 4. EKİM NÖBETİNE GİREBİLECEK ANA VE İKİNCİ ÜRÜNLER •

Şekil 5 İKİNCİ ÜRÜN TARIMI ARAŞTIRMA VE YAYIM PROJESİNDE YILLARA VE ÜRÜNLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN EKİM ALANLARI (Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı)

desi ile olması gereken koordinasyonu sağlayacak etkin bir kuruluş ta yoktur. Bunun için toprak ve su kaynaklarımızın arz ve talebi, kalite ve kantite açısından zaman ve mekan içinde incelenerek; sürdürülebilir tarımın koşulları rantabl araştırılmalı ve Ulusal Devlet Politikaları, bilimsel kıstaslar ile belirlenmelidir.

2. ÜLKEMİZİN ARAZİ VARLIĞI, ŞİMDİKİ KULLANIM DESENİ ve SORUNLARI

Lokal bölge ve bazı havzaların bir bölümünde yapılan ve yaygın olmayan Ayrıntılı Toprak Haritalarını saymazsak, yurt genelinde topluca değerlendirme yapabileceğimiz Yoklama (İstikşafi) karakterli haritalar mevcuttur. 1966 yılında Mülga Toprak Genel Müdürlüğü tarafından ülke boyutunda yapımına başlanan "Türkiye Geliştirilmiş Toprak Haritası", 1971 yılında tamamlanmış ve 1/ 100000 ölçekle yayınlanmıştır. Ayrıca 1/ 250000 ölçekli 26 Büyük Su Toplama Havzasını kapsayan raporlarda ve Geliştirilmiş Haritalarda, yüksek kategorik sınıflama düzeyinde Büyük Toprak Grupları, varsa fazları ile birlikte belirlenmiştir. Ancak bu ölçeklerdeki haritaların doğruluk düzeyi yaklaşık % 70' dir ve Dünya standartlarındaki ismi yoklamalı (istikşafi) toprak haritalarıdır. Bu haritalar, geniş bölgelerde yoğun kullanma ve yerleşime elverişli alanları tanıma ve genel potansiyellerini belirlemek amacı ile yapılır. Bunlar genel ve özel amaçlı planlama çalışmalarına kaynak oluşturmaz. Arazi kullanma yetenek gruplarına ve kullanma şekillerine ait genel bir değerlendirme Çizelge 1.'de topluca sunulmuştur. Türkiye arazi varlığı toplam 77.797,127 ha'dır. Kullanma şekillerine göre ülke arazi varlığının % 35.6'sı işlenen tarım arazileri; % 28.0'i çayır ve mer'a arazileri; % 30.2'si orman ve fundalık arazileridir. Geriye kalan % 6.2'lik bölümde yerleşim yerleri, ürün elde edilmeyen araziler ve su yüzeyleri yer alır.

Türkiye Geliştirilmiş Toprak Haritalarında, Yetenek Sınıfları ve Alt Sınıfları da yer alır. Bu değerlendirme ile toprak işlemesine elverişli tarım arazilerinin; sınırlı arazi kullanma yoğunluğuna sahip toprakların ve işlemeli tarıma uygun olmayan arazilerin varlıkları ortaya konur. Çizelge 1'de hiç özürü olmayan, sorunsuz I.'nci sınıf arazi yeteneğine sahip tarım toprakları yaklaşık 5.013.000 ha ile tüm arazi varlığımızın % 6.4'ünü oluşturur. Sırasıyla yoğun işleme kapasitesindeki II.'nci sınıf arazi yeteneğine sahip tarım toprakları yaklaşık 6.759.000 ha ile tüm arazi varlığımızın % 8.7'sini oluşturmaktadır. Orta yoğunlukta işleme kapasitesindeki III.'ncü sınıf arazi yeteneğine sahip tarım toprakları yaklaşık 7.574.000 ha ile tüm arazi varlığımızın % 9.7'sini oluşturmaktadır. Sınırlı ve çok özenle işlenebilen IV. sınıf arazi yeteneğine sahip tarım toprakları yaklaşık 7.201.000 ha ile tüm arazi varlığımızın % 9.2'sini oluşturur. Yukarıdaki tarım alanları yayılım alanları ve oranları dikkate alınır: özenle tarıma ayrılması ve ancak çok özel koşullar dışında tarım dışı amaçlı kullanılmaması mutlak gerekli I., II., III.'üncü arazi yetenek gruplarındaki toplam tarım toprakları alanı yaklaşık 19.346.000 ha'dır ve tüm ülke arazisine göre % 24.8'ini oluşturur. Bu, diğer arazi varlığımızın yaklaşık dörtte birinden de biraz daha düşük bir orandır. İşlemeli tarıma düşük derecede uygun ve gerekirse tarım dışı kullanımlara, I., II. ve III.'üncü sınıf arazilerine göre öncelikle ayrılabilir IV.'üncü sınıf arazi yetenek grubunun toplamıyla oluşan tarım topraklarımızın toplam alanı, yaklaşık 26.547.000 ha'dır ve tüm ülke arazisinin %34'üdür. Bu değer, toplam arazi varlığımızın üçte birinden biraz daha fazla bir orandır. Buradan çıkarılan sonuçlar değerlendirildiğinde: Sanıldığı ve iddia edildiği gibi tarım topraklarımızın toplam yayılım alanı, tüm arazi varlığımız içinde yüksek bir oranı ve zengin bir doğal kaynağı oluş-

tenek grubundaki arazilerin toplam alanların, amaç dışı kullanılan tarım topraklarına göre karşılaştırılması yapılırsa: Yitirilen iyi nitelikli ve verimli tarım topraklarının toplam alanı 18'inci sırada yer alacak ilimizi oluşturmaktadır.

Çizelge 3'de, 1990 yılı sonu itibarıyla, Köy hizmetleri ve Mülga (kaldırılmış) Topraksu Genel Müdürlüğü'nün yaptığı hizmetler topluca sunulmuştur. Ana başlıklarla drenaj ve çoraklık sorun alanları toplamı 2.806.219 ha iken; 1045 adet proje ile 297.329 ha alana çözüm getirilebilmiştir. Temel sorunu birinci derecede erozyon olan II. III. ve IV. yetenek sınıfındaki tarım topraklarının yayılım alanı 14.129.000 ha iken; 1435 adet proje ile 318.391 ha alanda çalışılmıştır. Sulu tarım alanlarımızda ulaşılması gerekli alan, 8.723.000 ha'dır. Devlet imkanları ile yer üstü ve yeraltı sulama projeleriyle 942.300 ha alan sulanabilmektedir. Bu sayısal değerlendirmelere göre: Tarım topraklarımızda erozyon sorununun % 2.3'üne ve drenaj ve çoraklık sorununun % 10.6'sına çözüm getirilmiştir.

4- ARAZİLERİMİZİN DOĞAL NİTELİK VE YETENEKLERİNE UYGUN KULLANIMLARINA AİT STRATEJİK YAKLAŞIMLAR

Şekil 4'de arazilerin değerlendirilmesi ve kullanım planlamasında ulaşılması gereken, optimum arazi kullanımını etkileyen faktörler akış diyagramı içinde ana başlıklarla sunulmuştur. Optimum arazi kullanımı, aynı zamanda büyük ve küçük ölçekli işletme üretim planlamalarında yapılması gereken teknik çalışma bölümünü de oluşturur. Burada elde edilen veriler, işletme planlamasının ekonomik (rantabl) bölümünü yönlendirerek, alternatif ürün desenlerine temel oluşturur. Arazilerin sosyal üniteleri belirlendikten sonra gerekli amenajman uygulamaları ve molarizasyon planlamalarının yapılarak optimum arazi kullanımı çalışmalarına etki eden teknik yönüne temel oluşturan kaynak Ayrıntılı Toprak Haritaları'dır. Günümüzde yurt genelinde yapılmış ve 2.nci bölümde açıklanan Yoklama (istikşafi) karakterli toprak haritaları vardır. Bu haritalar, arazi değerliliği ve gelişme planlarının yapımına uygun değildir; ancak toprakların genel durum değerlendirmesini sağlar. Arazi Planlamalarının yapılması için temel veri tabanını, toprak etüd ve haritalama çalışmaları oluşturur. Bu çalışmalar, doğal ve teknik sınıflama çalışmalarıyla değerlendirilir. Teknik sınıflama haritalarının düzenlenmesi ve amacı doğrultusunda kullanım desenleri ve planlamaların oluşturulması ile arazi değerlendirilmesi çalışmaları, Ayrıntılı Toprak Haritaları mevcutsa yapılır. Çizelge 4'de Toprak Etüd ve Haritalama hizmetlerine ait haritalar ve çeşitleri verilmiştir. Genel ve özel amaçlı planlama; sulama ve kırsal alan etüdüleri, projeleri ve amenajman sorunlarının çözümlenebilmesi için 1:25.000 ve daha büyük ölçekli Ayrıntılı Toprak Haritalarına gereksinim vardır (Şekil 5). Bu haritaların yapımı için gerekli zaman, eğitilmiş ve konunun uzmanı ekipler ile ortalama 1000 ha/ay'dır. Yoklama Toprak Haritalarına göre elimizdeki verilerin değerlendirilmesi ile yaklaşık 26.547.000 ha arazi, tarım topraklarımızı oluşturmaktadır. Ayrıntılı Toprak Haritalarının yapımı için gerekli yaklaşık zaman:

$$26.547.000/1000 = 26.547 \text{ ay'dır.}$$

Bu değer, yurt boyutunda gerekli olan toplam periyodun karşılığıdır. Bunun için Ulusal gelişme ve kalkınma planına gereksinim vardır. Bu plan Bakanlık düzeyinde, Ulusal Arazi Kullanım Planlamalarının hayata geçirilmesi ile sağlanır. Bu tip kapsamlı bir organizasyon için, Bakanlıktaki temel kurumlar 1- Arazi Kullanma Arazi Araştırma Enstitüleri, 2- Uzaktan Algılama Merkezi, 3- Veri Bankası Merkezi, 4-

Toprak Verimliliği Araştırma Kuruluşları ve 5- Uygulamalı ve Yatırımcı İli Müdürlükleridir (Şekil 6 ve 7). Günümüzde Uygulamalı ve Yatırımcı İli Müdürlüklerinin görevleri Köyhizmetleri İli Müdürlükleri üstlenmekte ancak Arazi Kullanımı Planları ve uygulamaları açısından gerekli veri tabanını, uygulanabilirlik oranlarını, çevresel etkileşim ile ekono- mik ve sosyal analizleri planlayacak ve yönlendirecek, aralarındaki ilişkiyi sağ- layacak Arazi Kullanma Araştırma Enstitüleri, Uzaktan Algılama Merkezi ve Veri Bankası Merkezi günümüze kadar kurulamamıştır. Bu kuruluşlar eldeki mevcut ko- numu bilimsel boyutları ile değerlendirilip, yapılması gereken Bölge ve Köy Arazi Kullanma Planlarını geliştirecek kamu kurumlarıdır. Toprak Verimliliği Araştırma Ku- ruluşlarının görevini ise günümüzde Köyhizmetleri Araştırma Enstitüleri yapmakta- dır.

Arazi Kullanım Planlarının yapılması ve Ulusal Gelişme ve Kalkınma Planları- nın oluşturulması için olması gerekli Bakanlık Kurumları Çizelge 5'de verilmiştir. Toprak Verimliliği Araştırma Kuruluşları, üretici, topraklarının ruhi analizlerinin de- ğerlendirilip, verimlilik ve çevresel etkileşim değerlerini irdeleyen, özellikle gübrele- me sorunlarına yaklaşımlarını gösteren kurumlardır. Arazi Kullanma Araştırma Enstitüle- rinin görevleri, ayrıntılı toprak haritalarını ilke düzeyinde gerçekleştirerek; bölgesel arazi planlamalarını yapmak; tarım işletmelerinin uygun büyüklüklerinin saptama- sını yöresel koşullara göre saptamak; arazi toplulaştırma çalışmalarını veri tabanı- nı oluşturmak; toprak-su korunumu araştırmalarını ortaya koymak; sulama ve dre- naj sorunlarını çözümlenici projeler üretmek olmalıdır. Arazi Kullanma Araştırma Enstitüleri, iklim bölgeleri, toprakların değışkenlikleri ve tarımsal ürün desenleri gö- zönüne alındığında, Çizelge 5'te görüldüğü gibi en az oniki bölgede kurulmalıdır.

Türkiye'nin batı, orta ve doğu kesiminde ayrıcalıklı üç ekolojideki Marmara- Trakya (7.215.033 ha), Orta Anadolu (17.601.652 ha) ve Doğu Anadolu (14.702.733 ha) Bölgelerindeki arazilerin kullanım yetenek sınıflarına göre dağılım- ları genel bir değerlendirme yapmak amacıyla, Şekil 8, 9 ve 10'da verilmiştir. Şekil- lerin üst (A) bölümü, amacı doğrultusunda kullanılan arazi dağılımını; alt (B) bölü- mü ise amaç dışı kullanılan arazi dağılımını - yetenek sınıfları esas alınarak - gös- termektedir.

Marmara-Trakya Bölgesinde, yetenek sınıflarına uygunluk göstererek amacı doğrultusunda kullanılan arazi toplamı 5.224.142 ha olup; bölgenin % 72,4'ünü oluşturmaktadır. Buna karşın yetenek sınıflarına uygunluk göstermeyen ve amaç dışı kullanılan arazi 1.915.149 ha alanda yayılım göstermektedir. Bu değer bölge- nin % 26,5'ini oluşturarak, arazi kullanım deseninin yeniden ele alınarak bir planla- maya gereksinim gösterdiğinin kanıtıdır (Şekil 8). Bu değerlendirmeyi Orta Anado- lu Bölgesi için yaparsak: Yetenek sınıflarına uygun kullanılan, amacı doğrultusunda kullanılan arazi varlığı 11.977.750 ha ile bölgenin % 68,0'ini oluşturmaktadır; buna karşın amaç dışı kullanılan arazi varlığı 5.345.374 ha ile bölgenin % 30,4'ünü oluş- turmaktadır (Şekil 9). Doğu Anadolu Bölgesinde ise amacı doğrultusunda kullanılan arazi varlığı 6.997.480 ha ile bölgenin % 47,6'sini oluştururken; buna karşın yete- nek sınıflarına uygun kullanılmayan, amaç dışı kullanılan arazi varlığı 7.275.230 ha ile bölgenin % 49,5'ini oluşturmaktadır (Şekil 10).

Makro düzeyde bir değerlendirme ile toplam arazi varlığımızın içinde arazi kul- lanım yetenek sınıflarına uygun olarak, amacı doğrultusunda kullanılan arazilerimiz

toplamı, yaklaşık 51.300.000 ha arazi ile ülkenin % 65.9'unu oluşturmaktadır. Buna karşın arazi kullanım yetenek sınıflarına uygun olmayarak, amaç dışı kullanılan arazi varlığımız yaklaşık 25.327.000 ha arazi ile ülkenin % 32.6'sını oluşturmaktadır (Şekil 11).

Ülke düzeyinde şimdiki arazi kullanım birimlerinin, arazi kullanım planlaması ve değerlendirilmesi sonucunda oluşturulacak arazi kullanım birimlerinin olası dağılımı şekil 12'de makro ölçekteki bir değerlendirme ile sunulmuştur. Buradan elde edilen sonuç, bilimsel verilere dayandırılarak Ulusal Gelişme ve Kalkınma Planları, Tarımsal Üretim ve Arazi Kullanım Planları çerçevesinde uygulanarak; şimdiki arazi kullanım deseninin, büyük ölçeklerde değişkenlik göstererek arazi kullanım birimlerinin ideal boyutlara ulaşabileceğidir.

Şekil 13'de Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO)'nun teklif ettiği paralel yaklaşımı arazi değerlendirme akış çizelgesi verilmiştir. Bu şemaya göre arazi değerlendirme, ekonomik ve sosyal analizlerle birlikte yürütülmektedir. Şekil 6 ve 7'de ve Çizelge 5'de önerilen yeniden yapılanma ile ayrıntılı ölçekli faaliyetler sonucunda niteliksel arazi uygunluk sınıflaması, arazi kullanma haritaları, fizibilite raporları, işletme planları projeler ve programlar ile oluşturulup, hayata geçirilmedikçe; tarımda büyük ölçekli kalkınma ve gelişme beklenmemelidir.

Şekil 14'te tarımsal üretim planlamasının akış diyagramı, özellikle toprak kaynaklarımızın değerlendirilmesi açısından, diğer üretim kaynaklarıyla birlikte topluca sunulmuştur. Tarımsal girdiler ve üretim kaynaklarının değerlendirilmesi için topraklarımızın tüm boyutlarıyla araştırılması amacıyla Temel Araştırma ve Geliştirme Merkezleri kurularak yeniden yapılanmaya gereksinim vardır. Daha önceki bölümlerde açıklandığı gibi elimizdeki toprak kaynağı verileri ve Yoklama Karakterli haritaları, geniş kapsamlı sulama ve drenaj planlarının; arazi toplulaştırma çalışmalarının; amenajman planlarının; moleriyasyon çalışmalarının ve projelerinin yapımına uygun değildir. Ülke düzeyinde Arazi Kullanım Planları ve Tarım İşletmeleri Üretim Planlarının yapımı için, Topraksu veya Köyhizmetleri yatırımcı kuruluşlarının çalışma etkinliklerini bilimsel verilerle yönlendirecek Toprak Etüdleri ve Arazi Kullanım Araştırma Merkezlerine gereksinim vardır. Daha önce de nedenleriyle birlikte açıklandığı gibi bu tip bir kurumsal yapılanmayla Tarımsal Üretim Planlaması, bilimsel tasarımlarla oluşturulacaktır. Şekil 14'ün alt bölümünde yer alan Ulusal Devlet Politikasını, bilimsel tasarım ve siyasi tutum yönlendirir. Bu iki ögeden bilimsel tasarımın gerekliliği ve uygulanacağı yol, daha önce de açıklandığı gibi tekdir. Bilimsel uygulama yöntemleri, ülkenin sosyo ekonomik yapısına uygun olarak, dünya standartlarında da geliştirilmiş bulunan ekolojilerinde değişkenlik gösteren bölgelerde arazi değerlendirme teknik programlarıyla modifiye edilebilir. Ancak Tarımsal Üretim Planlamasının karar yapıcı bölümünü siyasi iktidarların uygulayacağı: Yatırımlar, fiyat politikaları, destekleme primleri, vergiler, kredi uygulamaları, subvansiyonlar, destekleme alımları ve kooperatiflerin teşkilatlanması yönlerini siyasi tutum yönlendirir.

KAYNAKLAR

Bartelli, L.J., Klingebiel, A.A., Baird, J.W. and Heddleson, M.R., 1966. Soil Surveys and Land Use Planning. Soil Sci.Soc. of America and American Soc. of Agronomy.

- Bartelli, L.J., 1978. Technical Classification System for Soil Survey Interpretation, *Advanced in Agronomy*, Vol:30, P:247-289, ISBN 0-12-000730-4.
- Cangir, C., 1991. Amaç Dışı Arazi Kullanımı, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Toprak-İnsan-Çevre Sempozyumu, 3-4 Haziran 1991, Ankara S:76-93.
- Cangir, C., 1991. Toprak Bilgisi, T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayın No:116. Ders Kitabı No:5, Tekirdağ, S:178.
- Canpolat, O. 1981. Türkiye Topraklarının Tarımsal Kullanımına Uygunluk Bakımından İncelenmesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, D.S.I. Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri, Cilt:1, Ankara S:326-336
- Cutler, E.J.B., 1977. Soil Resource Surveys Interpretations and Application. Lincoln College Press, New Zealand.
- D.I.E., 1990. Türkiye İstatistik Yıllığı, Yayın No:1510, ISBN.975-19-0556-7, Ankara. D.S.I., 1989. Haritalı İstatistik Bülteni, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, D.S.I. Genel Müdürlüğü, Grup No:VIII, Özel No:177, Ankara.
- Dent, D. and Young, A., 1987. Soil Survey and Land Evaluation, George Allen and Unwin Ltd, ISBN 0-04-631013-4, U.K.
- Ding, U., Şenol, S., Kapur, S., Atalay, I. ve Cangir, C., 1993. Türkiye Toprakları, Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Genel Yayın No:51, Ders Kitapları Yayın No:2, Adana, S:233.
- FAO, 1977. FA Frame work for Land Evaluation, International Institute for Land Reclamation and Improvement/ILRI, Publication 22, Wageningen, The Netherlands, P:87.
- FAO, 1989. Guidelines for Land Use Planning, Seventh Draft, Rome, P:121. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Genel Toprak Amenajman Planlaması(Toprak Koruma Ana Planı), Ankara, S:105.
- Macrae, S.G. and Burnham, C.P., 1981. Land Evaluation, Monographs on Soil Survey, Oxford Uni. Press, Clarendon Press, Oxford ISBN 0198545185, U.K.
- Mc Kenzie, N.J. 1991. A Strategy for Coordinating Soil Survey and Land Evaluation in Australia, CSIRO, Division of Soils, Divisional Report No:114, Australia, ISBN 0-643-05080-9, P:52.
- Olson, G.W., 1974. Land Classifications, Cornell University, Search-Agriculture, Agronomy, 4, Vol:4, No:7, U.S.A.
- Topraksu., 1978. Türkiye Arazi Veriği, Köyleşen ve Kooperatifler Bakanlığı, Topraksu Genel Müdürlüğü, Ankara, S:55.
- Topraksu., 1981. Topraksu İstatistik Bülteni, Köyleşen ve Kooperatifler Bakanlığı, Ankara, S:206.
- Yücel, E., 1991. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Faaliyetleri, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu 7-9 Ocak 1991, Ankara.
- Ziraat Mühendisleri Odası., 1974. Arazi Kullanımı ve Üretim Planlaması, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayın No:49, Ankara, S:83.

Çizelge 1. ARAZI KULLANMA YETENEK GRUPLARINA GÖRE ARAZI VARLIĞIMIZ VE KULLANMA ŞEKİLLERİ (1000 ha)

Kullanma Şekli	Arazi Kullanma Yetenek Sınıfları								TOPLAM	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII		
İŞLENEN ARAZI	4.778	5.987	6.229	4.593	18	3.848	2.246	-	27.699 (9835.6)	
Kuru Tarım Arazisi	3.156	4.876	5.439	4.063	14	3.377	1.684	-	22.609	
Şulu Tarım Arazisi	1.413	836	476	223	4	34	4	-	2.990	
Bağ-Bahçe	176	188	206	172	-	202	115	-	1.058	
Özel Ürünler	33	87	109	135	-	235	443	-	1.042	
ÇAYIR MER'A ARAZİSİ	178	547	826	1.731	103	4.104	14.257	-	21.746 (9828.0)	
ORMAN VE FUNDALIK ARAZİLER	17	172	477	840	31	2.237	19.694	-	23.468 (9830.2)	
YERLEŞİM YERLERİ	40	53	42	37	-	49	57	292	570	
DİĞER ARAZİLER	-	-	-	-	13	-	35	3.164	3.212	
SU YÜZEYLERİ	-	-	-	-	-	-	-	-	1.102	
TOPLAM	5.013	6.759	7.574	7.201	165	10.238	36.289	3.456	76.694	
TÜM ALANA ORANI (%)	6.4	8.7	9.7	9.2	0.2	Genel Toplam				77.797
I+II+III=% 24.8										
I+II+III+IV=% 34										

Çizelge 2. TÜRKİYE GELİŞTİRİLMİŞ (YOKLAMA) TOPRAK HARİTASI ARAZI KULLANIMI
YETENEK SINIFLARI VE ALT SINIFLARINA GÖRE SORUNLU ARAZI VARIĞI
DAĞILIMI (1.000 ha).

Sorumun Cinsi	I. Sınıf		II III IV. sınıf		V. VI. VII. sınıf	
	İslemeye Uygun Tarım Arazileri	Olmayan Arazi	İslemeye Uygun Tarım Arazileri	Olmayan Arazi	İslemeye Uygun Olmayan Arazi	Olmayan Arazi
A- Ozunü olmayan arazi	4.973	-	-	-	-	4.973
B- Alt sınıflı erozyon ve toprak sınırlanması	-	14.129	9.313	371	33.178	74.307
B.1- Erozyon (e)	-	-	4.816	32.807	37.623	9.684
B.2- Erozyon ve toprak sınırlanması (es)	-	-	-	-	-	37.623
C- Alt sınıflı yağlık ve toprak sınırlanması	-	1.309	1.079	621	1.927	1.108
C.1- Yağlık (w)	-	-	1.079	29	1.108	819
C.2- Yağlık ve toprak sınırlanması (ws)	-	-	227	592	819	819
D- Alt sınıflı toprak sınırlanması, erozyon ve yağlık	-	5.967	5.967	12.739	18.706	18.706
D.1- Top. sınırlanması (s)	-	-	2.349	34	1.383	1.383
D.2- Top. sınırlanması ve erozyon (se)	-	-	3.967	12.087	16.054	16.054
D.3- Top. sınırlanması ve yağlık (sw)	-	-	650	618	1.268	1.268
E- Diğer Araziler (VIII. sınıf)					3.212	3.212
F- Verleşim Yerleri					570	570
G- Su Yüzeyleri					1.102	1.102
Toplam Sorunlu Arazi		21.405				77.797
Genel Toplam						77.797

e= Erozyon; w= Yağlık, drenaj sorunu ve sel baskını
s= Sığlık, yağlık, düşük su tutma kapasitesi, çoraklık gibi kök bölgesi
ındaki toprak sınırlanmaları

(I)	Genellikle İşlenen Tarım Arazileri	20.180 ha	27.699 ha	20.180 ha	72.9
(II)	Potansiyel (Planlanabilir) Tarım Arazileri Erozyon Sorunu	18.096 ha	26.547 ha	18.096 ha	68.2
(III)	Genellikle İşlenen Tarım Arazileri Erozyon Sorunu	63.361 ha	77.797 ha	63.361 ha	81.4
(IV)	Genellikle İşlenen Tarım Arazileri Toplam Sorunlu	22.921 ha	27.699 ha	22.921 ha	82.8
(V)	Potansiyel (Planlanabilir) Tarım Arazileri Toplam Sorunlu	21.405 ha	26.547 ha	21.405 ha	80.6
(VI)	Genellikle İşlenen Tarım Arazileri Toplam Sorunlu	67.940 ha	77.797 ha	67.940 ha	87.3

Çizelge 3. KÖYHİZMETLERİ VE MÜLGA (KALDIRILMIŞ) TOPRAKSU GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN HİZMETLERİ (1990 yılı sonu itibarıyla)

A) TARLA İÇİ GELİŞTİRME HİZMETLERİ

Tesviye		Drenaj ve Toprak Islahı		Arazi Topplulaştırma	
Proje (Ad)	Alan (ha)	Proje (Ad)	Alan (ha)	Proje (Ad)	Alan (ha)
417	669.828	1045	297.329	149	89.686

Drenaj Sorunu = 1.968.814 ha
Çoraklık Sorunu = 837.405 ha

B) TOPRAK MUHAFAZA

Proje (Ad)	Alan (ha)
1435	318.391

Temel sorunu birinci derecede erozyon olan tarım toprakları : 14.129.000 ha

C) YER ÜSTÜ ve YER ALTI SULAMALARI

YER ÜSTÜ		YER ALTI	
Proje (Ad)	Alan (ha)	Proje (Ad)	Alan (ha)
11.777	711.120	1.247	231.180

SULU TARIM ALANLARI HEDEFİ : 8.723.000 ha

D) GÖLETLER

Sulama Göletleri		Hayvan İçme Suyu Göletleri	
Adet	Alan (ha)	Adet	Yararlanan Hayvan Adedi
484	102.762	1.314	4.471.899

E) ARAŞTIRMA HİZMETLERİ

Tamamlanan Proje (Ad.)	Devam Eden Projeler (Ad.)
1.081	276